

H. Szabó Lajos

NAPLÓK, VERSEK, LEVELEK
a szabadságharc korából

---

*E kiadványt az 1848/49-es polgári forradalom és
szabadságharcban küzdő Veszprém megyei honvédek
emlékének ajánlja a szerző*

PÁPA, 1998.

Szerkesztette és
magyarázatokkal ellátta: H. Szabó Lajos
Ajánló sorokat írta: Dr. Bona Gábor
Lektorálta: Mezei Zsolt
Borítólapot tervezte: Lóky György
Fényképezte: H. Szabó Lajos
Fényképeket kidolgozta: PORST-FOTÓ

ISBN 963 550 279 6

**E kiadvány a TECHNOIL-2000
Műszaki, Innovációs és Kereskedelmi Kft. (Pápa)
anyagi támogatásával készült.**

Kiadja: H. Szabó Lajos
Készült a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár
Kötészeti és Sokszorosító Műhelyében
Felelős vezető: dr. Hermann István igazgató
Szövegszerkesztés: Bálintné Balassa Krisztina

TARTALOM

Ajánlás

Előszó

Naplók

Győrffy Endre honvéd főhadnagy naplója
Körmendy Sándor honvéd főhadnagy naplója
Perlaky Géza honvéd hadnagy naplója
Lőw Lipót pápai rabbi beszédei és naplótöredéke
Plosszer Ferenc pápai káplán naplója 1848/49. év pápai eseményeiről
Roboz István honvéd főhadnagy írásai
Baráth Ferenc honvéd százados visszaemlékezése

Versek

Ács Károly
Finta Károly
Kolmár József
Petőfi Sándor
Hamar Dániel
Dömjén Ferenc
Szücs Dániel
Győrffy Endre
Pap Gábor
Roboz István
Kerecsényi János
Peti József
Bozzay Pál
Pap Gábor
Petőfi István
Baráth Ferenc
Královics Lajos

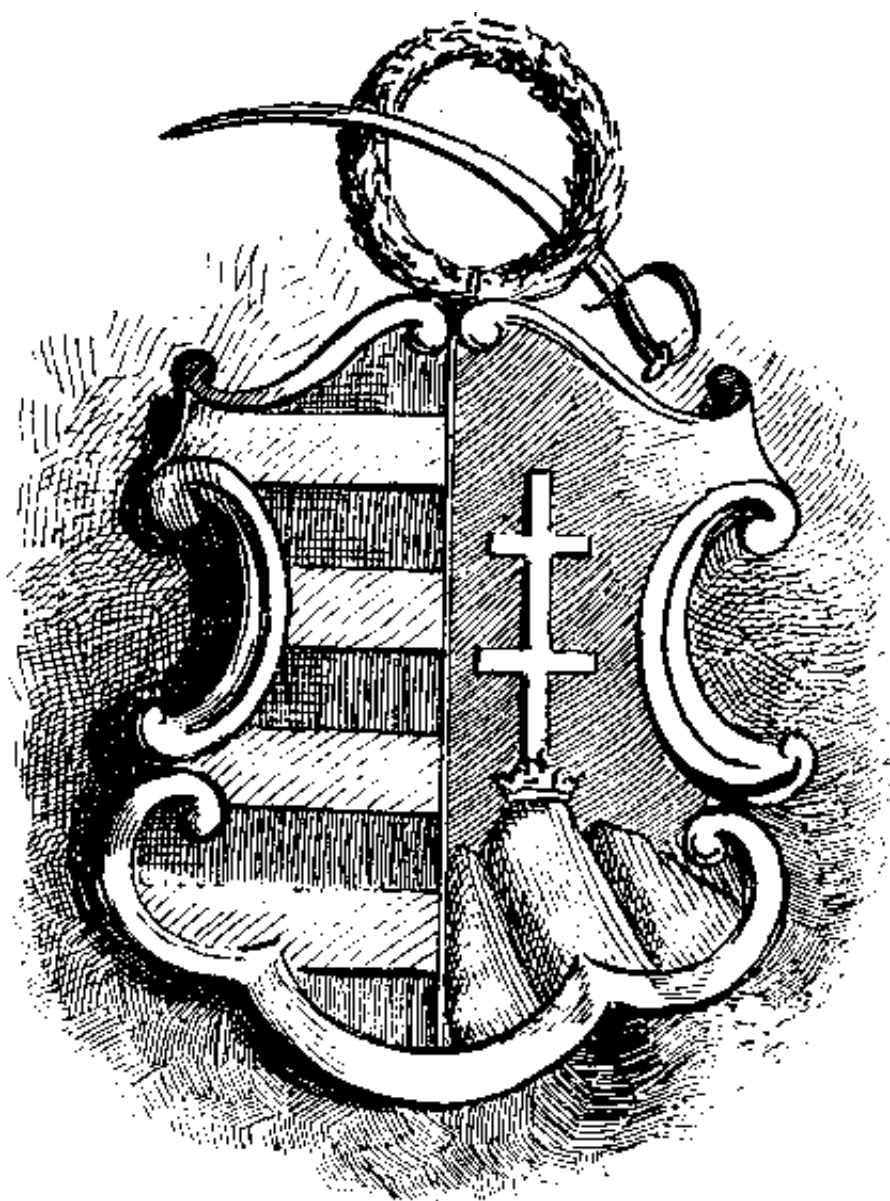
Levelek

Francsics László közhonvéd levele
Barthodeiszky Imre és Barthodeiszky Gyula honvéd hadnagysok levele
Parragh Lajos honvéd hadnagy utólagos feljegyzése a szabadságharcban való részvételéről
Redl József honvéd százados felvételi kérelme
A korabeli szövegben használatos régi kifejezések jelenlegi értelmezése

Szentelj olt magyar. harraimnak
Kedvű szebb érelmeit;
Korlotts szív, és korlotts elme
Kit harraim hö'szerelme
Grejs tettekre nem hevit.

Örökös barátságomló tiem!

Johann Joseph.

Csillagokhoz.

Ti esti kék mezőn
Fénylő csillagsereg,
Kik e bereg harát
Derengve néztek!

Hagjátok még nekem
E néma éjszakán:
Kébe föl üdvremény
E haldokló harán?

Ha nem kel üdvremény,
É fényetek csak víri jel:
Ugy e szegény harát,
Kérlek, hagjátok el!

Rotmár József
1842.

AJÁNLÁS

Bizonyára nem veszi zokon a Tisztelt Olvasó, hogy bevezető soraimat egy szubjektív megjegyzéssel kezdem. Örültem, és megtiszteltetésnek veszem, hogy e mű szerzője engem kért fel könyve ajánlására.

H. Szabó Lajosnak az elmúlt évtized során ugyanis több olyan munkája jelent meg szűkebb pátriája, Pápa és környéke, illetve Veszprém megye 1848/49-es történelmével kapcsolatban, melyek a történész szakma művelői, valamint a nemzeti múlt iránt érdeklődő olvasók táborának figyelmét, érdeklődését egyaránt felkeltették.

Ezirányú munkássága most egy újabb fontos láncszemmel bővült. „Naplók, versek, levelek a szabadságharc korából” című jelen kötete méltó megemlékezés a magyar nemzet heroikus küzdelmének 150. évfordulójáról, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Veszprém megyéhez kötődő résztvevőiről.

A kötetben szereplő, eddig többnyire kiadatlan írásműveket – mint azt maga is írja – H. Szabó Lajos tárta fel szorgos munkával, hogy azokat közkinccsé tehesse.

Jóllehet, e naplók, versek többsége nehezen volna az irodalmi remekművek, vagy a kiemelkedő fontosságú történeti források körébe sorolható. Mégis, így együtt, egymást kiegészítve szerves egységet alkotnak, s nemcsak a kor hangulatát adják vissza számunkra, de annak sokszínűségét is.

A naplók írói, a nagy idők tanúi többnyire pápai diákok voltak. A Buda bevételénél hősi halált halt 23 éves Győrffy Endre, akinek naplótöredékéből nem is annyira a vele történt eseményekről értesülünk, mint inkább az ideákról, melyek 1848/49 jurátus-ifjúságát mozgatták. Társa, a későbbi híres református lelkész, Körmendy Sándor a szemlélődő típust képviseli. A Somogyországból származó, honvéd főhadnaggyá avanszált pápai diák 1849 tavaszán a felső-magyarországi hadszíntérre vetődve naplójában megelevenítő erővel szól az ismeretlen tájakról, falvakról és városokról, azok népéről, vagy éppen a Körmöcbánya melletti aranybányászat általa megfigyelt fogásairól. Élvezetes útleírásának is beillő naplója ugyanakkor más szempontból sem jelentéktelen: jóformán az egyetlen fennmaradt hiteles visszaemlékezés Görgei Ármint önmaga kicsiny seregtestének tevékenységével kapcsolatban. Perlaky Géza honvéd hadnagy szintén csonka formában fennmaradt naplója a műfaj szűkebb keretei között marad, mondanivalója a vele és a körülötte történt eseményekre koncentrálódik.

A naplók és visszaemlékezések között egyedi helyet foglal el Plosszer Ferenc, az egykori pápai káplán írása. Kitűnő összefoglalása ez dióhéjban a Pápán 1848/49 során történt fontosabb eseményeknek, reális és elfogulatlan. Jóllehet szerzője egy pillanatra sem hagy kétséget afelől, hogy ő is a magyar

forradalom és szabadságharc táborához tartozik, ez az elkötelezettség azonban már nem a jurátus-ifjúság szinte vak lelkesedése, hanem a java korban lévő, megállapodott egyházfié. Azé, aki a forradalomban a túlzásokat, az erkölcsileg elfogadhatatlant is észreveszi és szóvá teszi.

Érdekes és fontos információkat szerezhetünk továbbá Pápa és környéke konkrét szabadságharcbeli erőfeszítéseiről Baráth Ferenc egykori honvéd százados visszaemlékezéseiből.

E fegyveres küzdelmeknek volt részese Löw Lipót, aki 1848 nyarán, a Veszprém megyei nemzetőrség mozgósítása idején, mint a pápai zsidó hitközség vezetője maga járt elől a jó példával. Lelkesítő – s itt közölt – szónoklatai hatására vagy 87 hittársa indult a Dráva-vonal, a haza védelmére. Hazafiságáért később a pesti Újépületben kellett fogságot szenvednie, mellyel kapcsolatos börtönjegyzeteit H. Szabó Lajos szintén most teszi közzé.

A H. Szabó Lajos kötetének második felében található versek és levelek szinte magyarázatul szolgálnak a munka első részében közölt naplókhoz, illetve visszaemlékezésekhez. Már csak azért is, mivel ez utóbbiak írói, illetve az előbbieket költői több esetben azonos személyek. Egykor a híres Pápai Református Kollégium diákjai, az önképzőkör tagjai, akik együtt kezdték próbálgatni a verselés művészetét a halhatatlan naggyal, Petőfivel. Baráth Ferenc, Győrffy Endre, s mellettük Ács Károly, Bozzay Bál, Pap Gábort stb. 1840-es években írt és a kollégium Érdemkönyvébe bekerült hazafias verseiből válogatott H. Szabó Lajos egy csokorra valót. E kiválasztott költemények jól példázzák a pápai kollégium hazafias szellemét, egyben azt a szerves kapcsolatot, mely a tanulóifjúság és az 1840-es évek Magyarországnak reformtörekvései között létezett.

Ezt a nemzettel való együttélést, az annak gondjaiból való részesedést tanúsítják az 1850-es évek Érdemkönyvének szintén itt olvasható versei is.

E szellemiség volt tehát az, mely a verselők érzésvilágát, gondolatait megszabta, s ragadta őket azután nagy tettekre 1848-1849-ben.

H. Szabó Lajos legújabb könyve a 150 évvel ezelőtti kor eme most is és minden időben becsülendő értékét elevenítette fel számomra. Ezért is ajánlhatom munkáját jó szívvel minden hasonló gondolkodású olvasó számára.

Dr. Bona Gábor
honv. ezredes
a HIM Hadtörténeti Intézet igazgatója

„Óh ez ritka szép látvány volt,
S majd ha vénül a világ,
Elmondják az unokáknak
Ezt a kort a nagyapák.”

(Petőfi Sándor)

ELŐSZÓ

Mindnyájan ismerjük – az egykori pápai diák – Petőfi Sándor költő forradalmi verseit, amelyek felértek egy nemzetet mozgósító harci riadóval. Ugyanakkor kevesen tudják, hogy milyen sokan éltek hazánkban, ezen belül Veszprém megyében olyan haladó gondolkodású hazafiak, akik Petőfivel egyidőben, már az 1840-es években, majd a márciusi forradalom előestéjén izzó hazaszeretetről tanúskodó verseket, elbeszéléseket írtak. Később e diákok, tanárok s más hazafiak zöme a szabadságharc éveiben karddal az oldalukon nemzetőrként, honvédként küzdve sem némultak el, hanem a harcok szünetében sokszor földön fekve, ágyútalpon ülve, máskor a gyakran változó alkalmi szállásokon gyertyavilágnál, olajméceses pislákoló fényénél írták naplóikat, verseiket és leveleiket. Mellettük találhatók olyan személyek is, akiket a fegyverek ropogása, a kardok csattogása idején, a harcmezőn csókoló homlokokon a múzsa és a fegyver mellett tollal is harcoltak a zsarnokság ellen, ezzel is hősi helytállásra lelkesítve honfitársaikat.

E kiadványban közzétett naplók, versek, levelek az átélés hitelességével adnak számot a katonaelettel járó nélkülözésekről, a fárasztó vonulásokról, egyes ütközetek lefolyásáról, máskor a honvédsereg hősi helytállásáról s mint apró részletekre is kiterjedő hiteles források, hiánypótló forrásmunkaként tarthatók számon.

E sorok szerzői közül többen megénekelték Buda várának visszafoglalását, a branyiszkói szorosban vívott hősi küzdelmet. Máshol megdöbrentő sorokat olvashatunk a veres karszalagot viselő 30 önkéntes pápai diák esküjéről, pesti utazásuk viszontagságairól, majd vezérüknek, Győrffy Endrének és barátjának, Szobi Józsefnek hősi haláláról. Hadijelentésnek is beillő sorokat olvashatunk Perczel Mór szerencsétlen móri ütközetéről, a Bakony erdeiben portyázó, Mednyánszky őrnagy parancsnoksága alatt álló gerillák küzdelméről, a közülük elfogottak pápai kivégzéséről. Máskor kedves sorokat írnak az otthon hagyott kedveshez, szülőkhöz és barátokhoz egyaránt.

Valamennyi írásból tükröződik a haza iránti feltétlen hűség és elkötelezettség a függetlenség kivívására, s a vívmányok megőrzésére. Büszkén vállalták a katonaelet veszélyeit, a nélkülözést, a Mars „életlő pályáján” való harcot, ezért bármikor készenek mutatkoztak a hazáért életüket is feláldozni.

A szerzők személyes tapasztalata, hite és meggyőződése alapján írt naplók, versek és levelek közös tulajdonsága, hogy íróik valamennyien Veszprém megyéből indultak el. Volt aki megyénk szülőtte volt, mások itt éltek, tanultak a forradalom zászlóbontása, majd a szabadságharcunk idején.

E kiadványban közzétettek kéziratban maradtak ránk, melyek zömét eddig sohasem publikálták, nyomtatásban nem jelentek meg. Az utóbbi évtizedekben végzett szorgalmas kutatás hozta őket felszínre, addig a levéltárak aktái között, a könyvtárak

porosodó polcain, vagy a családi iratok között, padláson, ládafiában rejtőzködtek és most a 150. évforduló emlékező ünnepségei alkalmával kerülhetnek az olvasóközönség elé. Kisebb részükről, a korábban nyomtatásban megjelent levél- s cikktörödékek mára elkallódtak, ezért szinte valamennyi írás új ismereteket nyújt számunkra, ezért megjelentetésük szükséges és hasznos a jelen- és az utókor számára is.

Valamennyi napló, vers és levél szövegét eredeti írásmódban, korabeli helyesírással tesszük közzé, mely általában nem zavarja a szöveg megértését, annak helyes értelmezését. Ahol mégis gondot okoz egyes, mára ismeretlenné vált szavak, fogalmak megértése, ahhoz segítségül szolgál a tartalomjegyzék előtt közzétett értelmező szótár használata.

Ezúton mondok köszönetet mindazoknak akik elősegítették, hogy az eddigi könyvtárak, irattárak polcain, lakások padlásain rejtőzködő kéziratok nyomtatásban megjelenhessenek, közkinccsé válhassanak a nagyközönség számára. Külön is köszönöm a Budavára visszafoglalásáért vívott harcokban hősi halált halt Györffy Endre honvéd főhadnagy Köveskálon és Révfülöpön élő rokonságának, hogy e hős honvéd eddig nem publikált naplóját rendelkezésemre bocsátották és engedélyezték megjelentetését. Köszönettel tartozom a Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára igazgatójának és munkatársainak, hogy Körmeny Sándor honvéd főhadnagy 192 oldal terjedelmű naplójának, továbbá a pápai Református Főiskolán 1841-ben alakult Képzőtársaság Érdemkönyveinek és más forrásmunkáknak kutatásában segítségemre voltak és hozzájárultak a kívánt részek kiadásához.

Köszönetemet fejezem ki Döbröntey Ferenc ügyvezető igazgató úrnak, a TECHNOIL 2000 Kft igazgatójának és az e könyvben hirdetőknak, hogy önzetlen támogatásukkal lehetővé tették kiadását. Köszönöm dr. Bona Gábornak, a Hadtörténeti Intézet igazgatójának a kedves ajánló sorokat, s a könyv forgalmazásához ígért szíves segítségnyújtását. Köszönöm ifjú lektoromnak és segítőmnek, Mezei Zsoltnak szakszerű munkáját. Köszönet illeti a Jókai Mór Városi Könyvtár nyomdája dolgozóit, hogy a régi írásmódban közzéteendő, nehéz szöveget, szakszerűen és közérthetően elkészítették. E sokrétű támogatásnak köszönhető, hogy a könyvben szereplő kéziratos anyag sok évtizedes kallódás után nyomtatásban megjelenhetett és közkinccsé válhat.

Végezetül kérem mindnyájukat, hogy e naplók, versek, levelek olvasása közben gondoljanak e sorok szerzőire, azokra, akik valamennyien életük kockáztatásával küzdöttek hazánk függetlenségéért, majd a független, szabad haza vívmányainak megvédéséért. Legyünk büszkéek rájuk, főleg a kései utódaik s azon települések lakói ahol ők születtek, éltek és ahonnan forradalmi hittel felvértezve elindultak a harcmezőkre. Merítsünk erőt tetteikből, s a leírt hiteles forrásokat használjuk fel a 150. évfordulóhoz kapcsolódó emlékünnepeken (1998-1999), a történelemtanítás során, vetélkedők rendezése, előadások tartása alkalmával.

A szerző

NAPLÓK

GYÖRFFY ENDRE HONVÉD FŐHADNAGY NAPLÓJA

Győrffy Endre (Köveskál, 1825. nov. 29.) a pápai református főiskola diákönkénteseinek vezéralakja, több diáktársával Pestre utazott, s az ott toborzott 2. honvédzászlóalj katonája lett. A mai Erzsébet téren (akkor Ujpiac tér) 1848. június 24-én tett esküt, s ezt követően zászlóaljával azonnal a bácskai szerb felkelők ellen vezényelték s a bácsföldvári harcokban esett át a tűzkeresztségen. Győrffy Endrét október 12-én őrmesterré léptették elő. Novembertől a 33. honvédzászlóaljba helyezték át, s hősi haláláig ennek a zászlóaljnak katonájaként, majd 1849 áprilisától tisztjeként (hadnagy) a Kmety hadosztály kötelékében vett részt a dicsőséges tavaszi hadjárat hatvani és isaszegi csatáiban. Ezután Budavár bevételéért harcolt.

A május 21-én hajnali 3 órakor indított általános támadás során érte súlyos puskalövés bal ágyékán. A sebesült hadnagy tíznapi haláltusa után 1849. május 31-én alkonyatkor halt hősi halált az óbudai katonai kórházban.*

A mára fennmaradt utolsó naplója (17,5 x 11,5 cm nagyságú, dióbarna vászonba kötött könyvecske) 1849. április 28-tól május 19-ével bezárólag írja le az eseményeket, az utolsó lapon jelezve, hogy önkéntesként kíván részt venni a döntő ostromban.

Győrffy Endre e naplótöredékét – melyhez hasonlókat korábban is írhatott – eredeti írásmódban tesszük közzé a következők szerint:

„NAPLÓ

Vác: Ápril 20:1849

Az ápril 14-kei Hirlapok tegnap érkeztek meg Debrecenből. Valóságos ünnepély volt előttünk a tegnapi nap, mellyben hazánk teljes függetlenségének s az ausztriai ház magyar országhozi joga végképeni elvesztésének kinyilatkoztatását – ezen régi eszménknak az országgyűlés és Honvédelmi Bizottmány általi elfogadtatását olvasnunk szerencsénk volt! Most tehát már elértük függetlenségünket, azoni czélt melly után keblem gyermek korom óta annyira vágyott – ... megértük azon időt mellyben a népek sorába fölemelkedhattunk, s azoknak eddigi állásunk feletti guny kacajától megmenekedhattunk, – Igen meg!! Mert

---

* Budán az egykori Hárs-hegy, azonos a mai Naphegygel, melynek déli lejtőjén, az Alkotás-Csörsz-Avar utca és a Hegyalja út által határolt területén volt a tabáni vagy rácz temető 1796-1855. évek között. Ott helyezték örök nyugalomba Budavár ostromakor elesett honvédeket, köztük Győrffy Endre főhadnagyot.

szeretném is látni azt a nemzetet, mely gyönyörűen fakadhatna egy olyan ország irányában, a mely nem csak ellenség – de önfiaitól is minden oldalról megtámadtatva: nem csak földbirta magát tartani külső segítség nélkül, hanem támadólag is olyan sikeresen tudott működni?!

Istenemre! bámulni lehet azon erőt, melyet ez annyi darabokra szakított ország kifejtett a forradalomban! Egy töredék csak – s pénz és hadi erő nélkül! Majd nem azt kell hinnünk, hogy ismét a csodák világában élünk; vagy csakugyan valami különös isten védelme alatt állunk? – meglehet! – talán, úgy most százszorosan is érdemes e nép a kegyeletre. – De szeretem – hogy mire mindig büszke voltam – magyar lehetek, s hogy ifjú vér pezseg még karjaimban! – Talán sohasem is tudnám megbocsátani a gondviselésnek, ha akar elagottság, akár gyermeki erőtlenség miatt meglennék fosztva a szabadságérti küzdelem gyönyörétől. Mily szánandók is lehetnek azok, kik harcainkat csak a történet hideg könyveiből, vagy legjobb esetben is csak apáik elbeszéléséből lehetnek képesek megismerni. Hát még azon elagott öregek, kiket hosszú életük egész folyamán át a szabadság utáni vágy tantaluszi kínja táplálta,... s kiknek most, midőn már közelíthetnének vágyuk elérhetéséhez, nem lévén erejük leszakítani a szabadság almáját, – azt csak más erőteljesek ajándékából van alkalmuk megízlelni!!

Szegény öregek! Sajnálak benneteket, mert ép azon erővel ragadjuk-elettőtök a haza megmentése s szabadsága kivívásának dicsőségét, melyet ti segítettetek kifejtettségre jutni a szendergő állapotából. – Sajnálak benneteket, mert azon alárendeltségi helyzetre kényszerített erőtlenségtek, hogy minden jó szándéktok mellett is csak könnyek és áldással vehettek részt a szabadság csatájában, de egyszersmind tisztelettel is viseltetem irántatok s többre becsülöm könnyeiteket a gyémántoknál!

De ti ifjak! – ti kiknek karjaik elég erősök volnának a fegyverhordozásra, a szabadság vészes napjaiban mégis csak kéjek élvezésével s ártatlanok beszenyezésével rontátok úgy is rossz véreteket,... még szájalomra sem vagytok méltók, ti érdemesek vagytok a lehető legnagyobb büntetésre – a megvetésre. – Utállak benneteket, – s elfordulok tőletek mert ahányszor arczaitokon magyar vonásokat látok kétség támad bennem az iránt valljon létezik-e hát valósággal egy igazságos isten, ha még a természet munkáin is ilyen roppant hazugság bélyege látszik! – Ti volnátok magyarok?...ti...? Azomban meglehet, hisz még az isten angyalai is kétfélék voltak! De ha csakugyan magyarok vagytok, mindenesetre az **elesettek**, nem pedig a jók osztályába soroztathatók! Ti elesettek vagytok, elesettek attól, hogy valaha becsületes embernek tartathatnátok.

Vác 4/24-én 1849

Seregeink mindenütt győznek. – A 17-ki sallói (*a nagysallói – H. Sz. L.*) csatában csaknem egészen tönkre tetetvén az új fővezér Welden tábornagynak tábora, úgy hogy jónak látta nem várni-be Budának ostromoltatását. Ma már ha Budának nem is, de Pestnek falai mindenesetre üresek voltak a császáriaktól. Holnap Pesten fogja magát Aulichnak csatában edzett népe kipihenni.

Csak az a kár, hogy a cholera név alatt ismeretes nyavalya több százat elragada közülünk a napokban. Szegény fiuk! Annyit szenvedtek már a hazáért...! – s még is csak annyi jutalmat sem nyerhetnek, hogy országunk fővárosát még egyszer megláthassák.

Ma este egy kis szerelmi kalandom volt. – Többször találkoztam már azon kis szőke lyánynyal, de bár – talán Máter Tercsihezi hasonlatosságaért, – első pillanatra megtetszett, mind eddig nem tudtam alkalmat találni a vele beszélésre. – Ma is sok alkalmatlanságot szereztek annya és kis testvérei, de néhány pillanatnyi együttlétünk alatt ki birtam tőle csalni azon nyilatkozatot, hogy soha életében el nem felejtend. – Holnap talán többre menendek vele! Néhány csók tüzes ajkáról nem fogja kellemetlenül illetni ajakamat!

4/25 (1849. április 25. – H. Sz. L.)

A drága időt még mindig Vácson pazaroljuk. Pedig annyira meguntam már az itteni örökös egyformaságot, hogy kivált a németeknek az szigetből s Pestről elvonulásuk óta, szinte börtönben érzem magamat a váci falak közt. Mennyivel jobb ha bár nyomorúságosabb volt is életem a téli zivatarokban a Kárpátok fenyő koszoruzta bércei közt midőn nem csak a tájék változatosságai, hanem gyakori győzelmeink is oly bő anyagot nyújtottak lelkemben az élvezésre. Igaz! – hogy a vindschachtli 2-k csatában* sok embert vesztettünk – hol egyébiránt elég becsületesen tartottuk magunkat egy ujoncz zászlóaljjal több ezer ember ellenében – s hogy a selmeczi csatára,** hogy embereim egy magamat hagytak az ellenség előtt, szégyennel kell emlékeznünk, de az iglói*** – melly által röppentyüket foglaltunk el és a Braniczói (*Branyiszko – H. Sz. L.*) csata február 5-én melly által egész seregünknek utat nyitottunk méltán soroztathatik a legfontosabb s legdicsebb győzelmei közé a magyar szabadságnak. – Mennyivel jobban éreztem magamat ezen győzelmek — különösen az utolsó után, midőn akarki előtt jó lélekkel elmondhatom, hogy a Braniczói híres csata szerencsésen sikerülésének legnagyobb részben az én sturmolásom (*rohamozásom – H. Sz. L.*) vala okozója, mint most ... midőn pihenés közt kell hallanom, hogy itt is amott is

---

* Az 1849. jan. 21-i szélaknai összecsapásról van szó.

** A jan. 22-i selmeczi csatáról ír.

*** A febr. 3-i iglói ütközetről van szó.

milly szerencsével haladnak előre a III-k zászlóaljabeliek és a vörös sipkások! – A dolog lényegére nézve ugyan mindegy akarki vivja ki hazánk számára a győzedelmet, de az én természetem mégis olly különös, hogy szinte irigykedve hallja az ellenség megverettetését, mert fél, hogy neki nem jut semmi az utósó csaták dicsőségéből. – különösen sajnálom most, midőn tul a Dunához közelítek hogy illy hátra hagyattunk, mert aligha fog nekünk részünk lenni a szaladó ellenség gyilkolásában. Hogy is lehetne...? hisz a Pestről jövő minden utazók szavából azt veheti ki az ember, hogy a még Budán tanyázó őrség is el fog vonulni a legközelebbi éjjel! – mi pedig Gáspár táborához tartozván bizonyosan nem fogunk osztakozhatni a Pestrei vonulás boldogságában, hol Aulich tábora tartja holnap bemenetelének fényes ünnepélyét! No az az egy vigasztalódása meg van a Komárom felé való huzódásnak, hogy Pápára juthatásomat könnyítendi! Ez is olly öröm lesz rám nézve, minőt sohasem reményltem tapasztalhatni Pápa látásából! Csak már indulnánk! – hogy minél előbb oda érhetnénk! Bizvást itt maradhattok vaczi szépek ... egy pápai lyányt valamennyitekért sem cserélnék – el! Hidegen jöttem közétek, de talán még hidegebben távozom el körötökből!

Levél

4/17 849. (1849. ápr. 17. – H. Sz. L.) Miskolczroli eljövetelem óta leélt időm egész örökké valóságnak tetszik előttem. – Azért é, hogy a mai eseménydus napokban tétlenül kelle legnagyobb részben vesztegelnünk, – vagy más ok miatt...? nem birom egészen elhatározni. – Annyi bizonyos, hogy hazát szerető s hirnév után epedő lelkemnek végtelenül fájt több csatákban – mint a hatvani s isaszegi – szemtanuul lenni a nélkül, hogy egyszersmind a dicsőségben is osztakozhatnék, de más részről az is igaz, hogy darab idő óta nem egyszer leptem meg magamat azon, hogy nagyon is elmélyedve ábrándoztam. Igaz! gyermekkoromban is ábrándozónak tartának engemet tanulótársaim, mert vágyaim, mellyek elérhetésének reményein egész lelkesedéssel csüggék nagyon is meghaladák az övéket. – De azon gyermekkori vágyak – vagy min barátaim mosolyogva szereték nevezni – azon ábrándok mellyek egyébbiránt jelen korunkban a teljesülés küszöbén állanak, sokban különböznek mostani ábrándaimtól, mert azoknak szükségességén megvoltam győződve, ez utóbbiaknak pedig annyira nem tudom szerző okát is kitalálni, hogy kénytelen vagyok betegségnek keresztelni ábrándos elmélyedésemet. Csak hogy mit szeretek is – az orvosok meg semmi egészségbeli változást nem akarnak rajtam észrevenni. –

Hanem most veszem észre, hogy mitől leginkább őrizkedtem e levél írás közben, jelennen is elmélyedtem, s már is sok ostobaságot összefirkáltam. – Aztán milly szomoru hangja van levelemnek! pedig most derültnek kellene lennie, midőn annyi győzelem jogosít bennünket hazánk szabadsága minél

előbbi kivívhatásának reménylésére. – még csak egy győzelem kell – hogy Buda Pestet visszafoglalhassuk, s avval ki lesz tisztítva hazánk a zsarnokság minden bérenczeitől. Buda Pest bevétele ha csak meg nem szökik Windischgréc^{*} Budáról – bizonyosan több ezrek vérébe kerülend, de az is bizonyos, hogy minden egy egy ezernek véréből millió ember szabadsága fog fölsarjadni. – Ki bírja aztán elhatározni valljon a szabadság malasztait élve használók fognak é nagyobb boldogságot élvezhetnek vagy azok elhunytak, kiket sirjokban is éltetni fog annak tudása, hogy a hazájok földén élők boldogságának alap-csirája az ő szívérből veszi táplálékát!?

De ismét most veszem észre hogy annyira nem tudok ma oly hangon írni mellyen akarnék, hogy szinte szeretném jelen levelemet szélleltépni. Meg is tenném, ha attól nem kellene tartanom, hogy ismét 9-10 napig leendek folyvást szabad ég alatt – mint a mult napokban – amikor egészen képtelenné leszek téve a levélírásra. – Azt pedig fájlalnám ha ismét 10 napig nem írhatnék, azért utnak bocsátom levelemet azon reményben, hogy minden zavartsága mellett is szíves fogadtatásra találánd. – És erről annyira is meg vagyok győződve, hogy levelem kézhezjutásai szerencsáját szinte irigyleni kezdem!

Azonban ugy vélem illő is volna már egyszer bezárni levélkémet! Nem mint ha megeléghetném tartalmával, mert hiszen – miről legjobban akartam írni – szívemnek Tanácsnok ur s egész családja iránta jó érzelmeiről egy hangot sem irtam még; hanem azért, mert már is oly hosszan, hogyha éppen Tanácsnok urnak nem írnam önmagam előtt is unalmat okozott volna. Pedig akarmit okozzon inkább levelem mint hogy unatkozást eszközöljön!!

Bevégzém tehát valahára! Bevégzem azon őszinte nyilatkozatommal, hogy igen fáj lelkemnek az, hogy meg kell győződve lennie arról, hogy kedves Tanácsnok ur s tisztelt családja iránti forró érzelmei valódi lerajzolására elégtelen tollal bír

Gy. Endre

5/19 1849. (1849. máj. 19. – H. Sz. L.) Buda.

Ma ismét kártyáztam, és – mint a multkor Vácson – ugy most is vesztettem. Vácson 195, – ma 120 pengő forintom játszottam el. Pénznek nem sok, de nekem mégis igen tetemes, mert a nálam levőtől egészen kitisztultam. Drága bére a tanulásnak, de hogy tanulásnak bére azt fölfogadom! Soha multság játékon kívül nem káryázok többé! Abban is – mert többé fajullhatna multságnál – meghatározott összege a lehető veszteségnek 5 fcs.pp. – Ha ennek valaha észrevevés nélkül, tudtommal, csupa játék kedvéért vagy pénz visszanyerhetés reményében többet eljátszom legyek gyalázatos ember, pökjenek meg a velem

---

^{*} Alfred Windisch-Graetz, a császári csapatok fővezére.

szemközt jövők, s minden becsületes ember kerülje társaságomat s távozzék el közelemből!

Estve:

Tegnap mult 14 napja idejövételünknek. Sohasem felejttem el – május 4. pénteki nap volt. A város minden része mutatta lakosainak lelkesültségét. – Koszoruk s virágokkal leptek el bennünket, borral s szivarral vendéglék a legénységet. – Minden arczon vidámság látszott, tükrözé a vár bevételéhez bizodalmat. Valóban kevés ember is találkozott, ki a vár békés utoni általadásáról meggyőződve ne lett volna. Azomban a következés megmutatta, hogy az egykor annyi viszonttagságot kiállott vár, több hétig ki bírja állani, az újabb kor ostromát is. – Az igaz, hogy a mi ostromlásunk csekély tüzzel foly, és hogy illy ostrom mellett – ha csak élelmiszerek hiánya miatt nem lesz kénytelen feladni – föntarthatja Henczi a várost a világ végezetéig. Na, de hogy rövid időn általános rohamra kerül a dolog arról megvagyok győződve; ugy is a roham ennyi ideigi halasztásának alkalmasint csak Buda Pest városa iránti kimélet birta a mieinket. Csak hogy! fájdalom (*ebben*) is megcsalatkoztunk a németek becsületessége hívésében, mert Heinczi* többször is ugyan, de különösen 5-én s főleg 14-én erősen bombandirozta hazánk kellemes menyasszonyát, a víz okozta betegség kinjaiból csak alig kiépült Buda Pestet. – bizvást el lehet mondani, hogy a tűz emészti azt meg, mit a víz dühe nem tudott elrombolni. –

Csodálom, hogy tegnap és ma nem gyujtogatá a haramják vezére az ifju Pestet, miután tegnapra virradatra támadást intéztünk az erősség ellen. Hanem talán föl sem vevé támadásunkat? Meglehet! – nem is volt az egyéb körülnézésnél, mind a mellett, hogy sok ember jutott már föl egészen a falakhoz. Én magam is egészen a vízi kapunál voltam 23 emberrel 1 órától fogva reggeli 5 óráig. – Gyönyörű világos éj volt az! Számunkra még senki sem készített Henczinél nagyobb szerü kivilágítást! És még is csak egy emberem lett megsebesítve, mind a mellett, hogy a legnagyobb rendben vontam vissza embereimet, midőn a többiek a legnagyobb rendetlenségben huzódtak el a falak alól. – Szép és örökre emlékezetembe vésett éj lesz az életemben, mert századomnak hozzámvaló ragaszkodását és irántami bizodalmát soha nem tapasztaltam még addig olly mértékben, mint éppen elindulásunk órájában. – És ez annyival jobban esik lelkemnek, mert meg kell vallanom, hogy nincs tiszt a zászlóaljban, ki olly szigoruan bánnék embereivel a csata mezőn mint éppen én. Tegnap reggel is agyon akartam kettőt lövetni mert visszavonuláskor megelőzte társait előre szaladása által. És van e jobb emberem mint éppen azon tizedes, bizik e valaki jobban bennem mint Ő: nem tudnám meghatározni. –

A mai nappal is meg vagyok elégedve. Előrejutásomnak alkalmasint a mai nap lesz 3-k és fő stádiuma. – Legelső foka volt őrmesterré lett kinevezésem, mi

---

* Heinrich Hentzi tábornok, Buda várának császári parancsnoka.

csak nem fogházban ért Karabukován.* Október 12-én 2-k hadnaggyá tételtem Drégel Palankán. S a mai – Kmeti ezredesseli megismerkedésem. – Tehát nem tudtam Braniczki elszántságom, s több csatákban magam kitüntetése által azt elérnem, mint ma egy történetesség játszott kezemre. S mi volt ezen történetesség...? Az, hogy egy polgár jelente, miként ha valami tiszt vele menend, fog olyan utat mutatni a várba, mellyen 300 ember észrevétel nélkül följuthatand. – Erre a célra több tisztet szólítanak föl, s miután azok el nem vállalák engem is megkínálja Földvári őrnagyom a merény kivitelének megkísértésével. Én elvállaltam, mi által annyira megnyertem Kmetit magam iránt, hogy jó hajlandóságáról csak esztelenségem esetében nem lehetett volna meggyőződöm. Rangomat kérdezte délbeni hozzámenésekor, – midőn tudakoztam a polgár hozzá menését s midőn megtudtam hogy már mást – ki németül jól beszél – küldött el vele – s jelentős mosollyal biztosította előléptetéséről. Ha ez mit hiszek az ostrom előtt meg lesz,... akkor, mert első akarok lenni a vár falain, bizonyos számomra még az itteni ostrom alatt a kapitányság. – Ha egyszer parancsnok vagyok önként jön a többi. Teljes életemben csak parancsnok akartam lenni, ha bár csak egynehány ember lenne is alattam. A reményem nagy...! Tábornagy akarok lenni, de eltökélt szándékom sem kisebb reményemnél. –”

Ezek voltak a Győrffy Endre által írt utolsó sorok a Naplóban. Ezt követően egy idegen kéz által írottak a következők:

„És reményed füstbe ment
Mert nyugszol a sirban lent.”

E sorok írója Pap Gábor lehetett, aki akkor a 124. honvéd zászlóalj főhadnagyként részt vett Budavár ostromában és a súlyosan sebesült s halál-tusáját vívó pápai iskolatársát meglátogatta az óbudai kórházban. Valószínű ekkor vehette magához Győrffy Endre naplóját, melynek 10-22. oldalára beírta a versben megírt halotti gyászbeszédét és Győrffy Endre főhadnagy emlékére írott versét, amelyet a volt iskolatárs katonabajtársak jelenlétében (köztük a hősi halálakor jelenlévő Vörösmarty János és Orbán István) mondott el 1849. június 2-án Győrffy Endre búcsúztatásakor a köveskáli református templomban.

Mivel az említett verses gyászbeszéd és Győrffy Endre emlékeztére írott vers e Napló tartozéka, itt teszem közzé a következők szerint:

---

* Karavukova német nemzetiségű falu az egykori Bács vármegyében.

**„Győrffy Endre Fő Hadnagy Ur gyász ünnepén a Köveskáli templomban
elmondott halotti gyász versek**

Ott, hol Árpád hamva nyugszik
Ó Budának mezején,
Ott nyugszik a kedves ifju
Kiről emlékezek én.

Nyugodj, nyugodj, kedves ifjú!
Nem költlek fel álmodból,
Bár a mit mondandok rólad
Halhatnám önnön szádból.

A szenvedést, a csatákat,
S az idők viszonyait
Mint türted, és került ki
Az ellen szuronnyait.

Addig mig nemes pályádon
A legszebb ügy mellett
Budán, elszánt hős éltednek
A legdicsőbb vége lett.

Oh, oh, te többé nem beszélsz
Már nyugodalmad helyén
Vagy, hanem mit rólad tudok
Helyetted elmondom én.

A minap, hogy a vad ráczok
Ellenünk fegyvert fogtak,
S a volt király tetszésére
Sok magyart legyilkoltak.

Ártatlan vérük az égre
Kiálltott fel bosszúért,
S az Isten szóllot a magyarhoz,
Magyar! onts véredért vért.

És a nemes lelkü magyar
Bár folyini látta vérét,
Büszkén, s majd csak nem fél füllel
Halgatta meg Istenét:

De a vér, sok érből folyt ki,
S utóbb tóvá lett volna,
Naggyá s ollyá, melybe minden
Magyar bele fulhatna.

Nagyon meggyült bajunk után
Istenünknek szavára
Egy nagy hazafi hívta fel
Ifjainkat csatára.

Hősünk! szívesen irtad be
Szép neved a honvédek
Közt elsőnek, tudván, a hont
Nem védeni nagy vétek.

Pápáról, hol tanulásod
Végezted szülédhez
Köveskálra haza jöttél
S mint illik jó gyermekhez.

Szeretett jó szülédnek
Végtiszteleted tetted,
Hogy velek többé nem szóllasz
Tán előre, érzetted.

Szülötte földedről Atyád
Nyájad kíséretében
Buda felé vetted utad
S legelsőbb is Veszprémbe.

Jöttél öszve Pápán hagyott
Szeretett barátiddal,
Itt pedig már úgy mondhatom
Katona pajtásiddal.

Magasztos öröm dagasztja
Egymást látva kebletek
A hazáért felajánlva
Véretek és éltetek.

Jóban, s roszbán testvéreileg
Osztozandó vitézek
A Honnak szabadságáért
Mindnyájan halni készek.

Áldást, s bucsu csókot váltva
Atyádtól itt elváltál
S rendeltetésed helyére
Pestre tovább utaztál.

Ottan néhány napot töltél,
Miután már fegyverrel
Ellátva, és Zászlók alá
Lettetek rendezve el.

Vitéz bajársid körébe
Indulál a harc tére
A rácz ellen, melly sokszor vont
Fegyvert a magyar vére.

Ezt a testvér ölő gyilkost
Ezt a pokol fajzatot
Szövetkezni ellenünk, melly
Sátánnal nem irtózkodott.

S égre kiáltó vérengzést
Teve e hon térein
A senkit nem bántó magyar
Ifjain s öregein.

Tudom, vitéz barátiddal
Bártor sziv, s erős karral
Sok csatákba megtörtétek
Vissza vervén nagy kárral.

A bosszuálló Istennek
Szavára a hű vitéz
Vér áldozatra mindég kész
S a halállal szembe néz.

A rácz fegyvert több csatákba
Láttad, és szerencsésen
Menekültél, sérelemtől
Ott megvédett az Isten.

A vad, a böszült ellenség
Futását sokszor láttad
A mellynek legyőzésére
Magad híven elszántad.

Majd, e vész környezte Honnak
Más oldalát is érte
Ellenséges megtámadás
S hű vitézeit kérte.

Hogy nyujtsanak szabadító
Kart, azon részeire
Mellyet nyomorgat az ellen
Fél mindenütt kényire.

Ekkor a vezéri parancs
Egy had testet rendele
A ráczot ölő táborból
Gyórfy Endrénk is vele.

Felvonult e szép hazánk
Arany termő földére (:bánya városokhoz:)
A duló, a zshivány német
Hadnak legyőzésére.

A Vincsakt melletti csatába
Hol először engedett
Kissebb erőnk, az ellennek
S futva visszaveretett.

E futást szeretett hőünk
Annyira szégyenlette
Hogy a téren maga maradt
És csak távol követte

Szégyenébe a futókat
De a második csatán
Ugy állt elő csapatával
Mint győzhetlen oroszlán.

Az ellenség rohanása
Rohammal váltatott fel
S futott a megvert német had
Rendetlenül s szégyennel.

Braniczónál, Győrffy Endre
Annyira kitünteté
Vitézségét, hogy csupán csak
Ez egynek köszönheté

A megvert szép győzdelmet
A haza és seregünk,
Honnét verve, sokat veszve,
Jutott vissza ellenünk.

A vert, s a futó ellenség
Után nyomba haladva
Több csatákba elegyedve
S gyakran vérrel izzadva.

Pest alá, a híres Rákos
Mezejére kergetett
Ellenség seregeink által
Ismét tönkre veretett.

S a döntő győzödelemben
A legszebb öröm jutott
Hőünknek látva azt hogy a
Megvert német had futott.

Futott, futot, az ellenség
Rendetlenül szégyennel
És a futást ki nézhette
Nála édesb örömmel.

Örült, mert azt tudjuk hogy a
Jó katona megveti
Az életet, s ellenségét
Megveti, és neveti.

Lassan, lassan, az örömmel
Vitéz, mert az ellenség
Gonoszt forral, és az öröm
Ürömmé változhat még.

S úgy lett, – az ellenük minden
Ármánnyal duló hadnak
A pokolbeli ördögnél
Ravaszbb vezéri vagynak.

Hogy a Dunán átt vonult a
Megvert, s futó ellenség
Mit tett? ránk nézve nagy veszély,
S magára, esztelenség.

A Budai várt megrakja
Éléssel, s őrizettel,
Rommá lövi, s fenyegeti
Pestet vég enyészettel.

Ezt a magyar nem nézheti
A nagy tűrő, – és Budát
Ostrom alá veszi, s gyűjti
Körüle vitéz hadát.

Harminczhat ezer vitéz gyült
Buda alá ostromra
Mind harcz edzett, mind jó vitéz
S lövik a várt halomra.

Foly az ostrom, mind a két fél
Bátor, sótt makacsul áll
Ámbár sűrűen ritkitja
Soraikat a halál.

Felkerekedik a hir és
Beszéli, és igen sokat
Beszéli mit nem is hihetünk
Legtöbbször ollyanokat.

Oh de akkor igazat szólt
A mikor ez ostromnál
A történeteket emlité
És ezt mondá Budáról.

Ős Budának vihar edzett
Mohos köfalainál
A magyar had, a ben szorult
Német haddal szembe áll.

Bent a várban nagy készüllet
Már vert, s mégis bátor nép
Halállal fenyegeti azt
Ki a bástyára fel lép.

Semmi, – Budát be kell venni
a magyar drága kincsét
Ha mindjárt millió ember
Veszténé is életét.

Már a magyar had álguyi
Nagy réseket ütöttek
A bástyákon, és vitézink
Rohanást emlegettek.

Várva várván az alkalmat
A győzni szokott vitéz
Hogy erős karja könnyűvé
Tegye mi másnak nehéz.

Végre, a vezéri parancs
Ostroma felszóllítja
A magyar hadat s rohamát
A vár ellen indítja.

Hat zászló ally alól önként
Vállalkozott olly vitéz
Csapat, melly a várba jutni
Elszán, s minden áron kész.

Az önkéntes csapathoz hát
Önkéntes vezér kellett
S az ajánlkozók közt első
Győrffy Endre hadnagy lett.

A támadó pontok közül
Egyen ő vezérlette
A rohanó csapatot és
Célját siker tetézte.

Szerencsésen felhágott hős
Vitézivel a bástyán
S mint győző vitéz vezérnek
Öröm derül homlokán.

Ah de győzelmi örömét
Mély fájdalom tetézte
Egy ellenséges golyó bal
Ágyékán méllyen érte.

A seb, halálos lett, s tiz nap
Kinzá fájdalmas mérge
Maius 31-kén
Napnyugtával lett vége.

Igy halt el a 23
Éves ifju, ki többet
Éltt a honnak mint sok öreg
A ki ért 80., évet.

Szülőinek, s testvéreinek
Mély szomorúságára
Barátinak fájdalmára
S a Honnak nagy kárára.

Attya, és kedves testvére
A kiért az életet
Szerettétek körötökből
Elmult, sirba tétetett.

Ti hült hamvát nem láttátok,
S az Isten úgy rendelte
Hogy örök nyugalomára
Édes anyja tehetette.

Hamvai, az Ó Budai
Temetőbe porlanak
Hol, több, a csatába elhultt
Bajtársai nyugosznak.

Jó anya! milly kinos érzet
Szaggatta jó szivedet
Midőn halva, és véresen
Találtad gyermekedet.

Azt a jó gyermeket, a ki
Téged forrón szeretett
Szívében ápolt erántad
Fiui tiszteletet.

Óh! jó Anya! keservedet
Szüntesd, s békülj a sorsal,
A Hon oltárán áldoztál
Legdrágább áldozattal.

Midőn a gyász hirrel haza
Érkeztél jelen voltam
Hallottam a gyász eseményt
És könnyüidet láttam.

Láttam a zokogó atyát,
És a könnyező testvért,
Láttam az elhunyt ruháit
S rajtok a legnemesebb vért.

Rád emlékezém jó ifju
Ösmértem nemes szived
A fájdalom miatt, véltem
Érted szívem szétt reped.

Legszomorubb emlékezet
Lesz halálad előttem
Mig e rövid földi Pályán
Tart mulandó életem.

*Hogy ha a sors megengedi
Valaha barátodnak
Zöldellő hantját meglátni
Hamvad fedő sirodnak

Fájdalmamba öszveteszem
Mellyemen majd két kezem
És keserű könnyek között
Rád vissza emlékezem.

(*Jegyzés: A két csillag közti 5 vers Tompa
Mihálytól van átvéve.)

Neved mutató fejfádhöz
Támasztom vándor botom
S szívemnek így édesebben
Esik majd a fájdalom.

Sóhajtva emlegetem meg
Illy korán lehervadott
Igen drága életedet
Szeretett kedves halott.

Ültessen majd egy tündér kéz
Sirodnak pázsitjára
Virágokat hős tetteid
Megjutalmazására.*

Kedves szüléi, s testvére,
Midőn tőletek elment
Mint fiuhoz, s jó testvérhez
Illett, ő vég bucsut vett.

Kedves rokonai szinte
Nics egy is közöttetek
Kik személyesen ő tőle
El nem következtetek.

Vérző sziveteket újra
Meg újra mért vérezzem
Ugy is nagy a szív fájdalom
Érte, veletek érzem.

Nincs egyéb mondani valóm
Kedvesei hozzátok
Mint az, hogy rokon könnyetek
Érte ne áraszátok.

Ő vigan ment a halálra,
S ti ne szomorkodjatok
A jó honfőnök hamvára
Nyugalmat kívánjatok.

Vörösmarty János ur és
Orbán István, mind ketten
Ott jelen volt hazafiak
Hűségtek köszönetlen

Nem hagyhatom hült teteme
Körül amit tettetek
Szivességetekért Istentől
Ezer áldást nyerjete.

Azon nemes Zászló allynak
Érdem teljes tisztjei
Melly alatt e hős elvérzett,
Tudom hogy kedveltjei

Voltatok, és szerettétek
És ő viszont szeretett
Hivebb, és jobb barátotok
Nálánál nem lehetett

Fegyver szünetkor áldomást,
A csatákban vért ivott
Veletek, s az ellenséggel
Mint oroszán úgy vívott.

Kedves társaságotokban
Ha volt szívből örvendezett, –
A csatákban rendületlen,
S most mégis ő bont rendet.

A függést, mit nagyon esmert
Vég perczen megtagadja
És magát egy olly ellenség
Hatalmába átt adja

Kinek kéntelen felvenni
Örökös rablánczait
Mellyek a gyász koprosóhoz
Bilincselék tagjait

A halál az, óh a halál,
Melly nem néz főre, s szemre,
Nem a vitéz tetteti által
Nyert valódi érdemre

Nem néz, a hős vitéz melljét
Diszitő Arany kereszt
Fényjére, köz legényt, s tisztet
Egyaránt sirba ereszt.

E vitéz barátotok sem
Kerülé el a halált
Óh fájdalom! óh fájdalom!
Korán is reá talált

Vitéz tiszt urak! bajtársi!
E társatok már nyugszik
És hiv barátságotokkal
Már a mennyben dicsekszik

Esmertétek, kitűnő volt
Kül, és beltulajdona,
És nemes zászlóaljában
Volt egy jeles katona

Vitéz tiszt urak! általam
Köszöni meg tinéktek
Eránta baráti szívvvel
Kimutatott hűségtek

Kitüntetett erényei
Által nyert bizodalmat
Köszöni, és úgy veszi mint;
Igen kedves jutalmat.

Arra kér, hogy e hon mellett
Kitűnő vitézséggel
Harczoljatok, s fizessen az
Ur, örök dicsősséggel.

Parancsnoksága alatt volt
Katonák, hiv vitézek
Kik a szeretett hazáért
Meghalni vagytok készek

Éljetek ti az imádott
Kedves haza javára
Minden perczet használjatok
Annak szolgálatjára.

Zászlókat győzdelem
Kiséreje, merre mentek
Istentől áldatott, s boldog
Legyen szép ezeredtek.

Legyetek rettenthetetlen
Vitézek a táborban
Az ős apákkal üljetek
Egykor a menyben sorban

Tündököljön fejeteken
Ott hervadatlan hadi
Borostyán, koszoru, millyet
Nyert Zrinyi, és Hunyadi.

Óh! imádott kedves haza
Óh! te dicső; s óh! te nagy
Melly számlálhatatlan vitéz
Harczfiaknak sirja vagy

Légy boldog, és viruljon fel
Benned béke, s szeretet
Miután hült teteminek
Engedtél nyugvó helyet.

Arra kér, zöld hantjaiddal
Fedd, s takard el tetemét
Hiven áldozza fel érted
Mind vérét, mind életét.

Mert, ki érdemesbb hogy befedd
Tetemeit valyon a?
Nem az illy érted szenvedett
És elvérzett katona?

Fedd be, hogy érted dobogott
Szive hadd pihenhessen,
S az érted sokat fáradott
Hadd nyughasson csendessen.

Nyugodj Vitéz, porod leend
Vitézek hamva között,
Melyeket sok fiut vesztett
Anyá könnye öntözött.

Hamvad honfi hamvak közé
Vegyíti a sirhalom,
Egy elvérzett katonának
Ez is egy szép jutalom.

*(Ezt követően nagyobb térköz kihagyása után Pap Gábor egy önállóan
tűnő versszakkal fejezi be. – H. Sz. L.)*

Inkább dicső halált,
mint gyáva életet!
Ki halni gyáva volt,
az halt örökre meg!

(Pap Gábor)”

„Branyiczko egyik hősének a 33-ik honv. (2) zászlóalj főhadnagjának
Győrffy Endrének emlékezete 1849. Jun. 2.

Ős Budavár rohamánál,
Te is elestél jó barát –
Ki velem ittad az öröm
És szenvedések poharát.
Kit a vár bevételére
Előre küldött a bizalom,
Most öntudatlanul fekszel

Ifjak! szeretett baráti
A kik őt ismertétek
S mint arra érdemes ifjut
Hiv szívvvel szerettétek

Ifju barátok a köz
Úgynek szentelt életét
A nemzet mellett veszté el
Tartsátok fen emlékét.

Mindnyájan kik jól ismertük,
Kitűnő érdemeire
Emlékezvén ezt kívánjuk
BÉKE TETEMEIRE!

Ápoló honvéd karokon.
Mienk a vár, az elhullott
Sok vér jutalma győzelem!
Miért hogy ez öröm ünnepet
Együtt veled nem ülhetem?
Felmagasulsz, a fájdalom
Nem tud leverni úgy-e bár?
Még most is reszket szemedben,
Az elhaladó öröm sugár,
Lehanyatlász, véred omlik
Erőd fogy, Fogadd jóbarát,
Egy jó és balsorsban osztozott
Bajtársad bucsu szózatát!
Leáldozásod nagyszerű!
Ugy tűnsz le mint nap az égen,...–
Hogy a dicsőség övezzen,
Kérdemelted azt régen.

Pap Gábor.”

Forrás:

Győrffy Endre honvéd főhadnagy Naplója, Győrffy Károly (8274 Köveskál, Kert u.) tulajdonában.

Veress D. Csaba: Győrffy Endre honvédhadnagy naplója 1849-ből. In: Történeti és néprajzi dolgozatok a Káli-medencéből, Veszprém, 1986. 6-13. p.

Győrffy Endre honvéd főhadnagy kardja és naplója
(Fényképezte: H. Szabó Lajos, 1997. augusztus hónapban Köveskálon)

KÖRMENDY SÁNDOR HONVÉD FŐHADNAGY NAPLÓJA

Körmendy Sándor (Nagykorpád 1829. júl. 7. – Hedrehely 1903. jan. 6.) református lelkészcsaládban született 1829. július 7-én, a Somogy megyei Nagykorpádon. A győnki algimnázium elvégzése után Pápán jogot tanult s itt érte a 48-as forradalom szele. Ő is tagja volt annak a pápai diáksapatnak, akik a haza védelmére elsőként siettek Pestre és más sorozóhelyre. Ahogy ő írta a pápai Református Könyvtárban eddig ismeretlenül rejtőzködő naplója kezdetén: „...„elhatározám én is több, mintegy 28 tanuló társammal,... a műzsák csendes lakhelyét elhagyni, s helyette Mars életölő pályáját folytatni.”

Előbb hazament szülei beleegyezését kérni. Mivel megbetegedett, felgyógyulása után előbb nemzetőrnek állt, s Dombó székhellyel a Dráva-vonal védelmében fogott fegyvert. Később honvédek áll és a szabadságharc végéig 18 csatában vesz részt, közte az orosz seregek elleni váci ütközetben tüntette ki magát. Katonai sikereit bizonyítja, hogy gyorsan haladt előre a katonai ranglétrán. Egy év alatt a nemzetőrtisztből honvéd főhadnaggyá lépett elő. A világosi fegyverletétel után Pápán rejtőzött, s a református egyház oltalma alá menekülve teológiát végzett. Mint lelkész (később esperes) Somogy megyében több helyen szolgált. A kiegyezés után két ciklusban a kaposvári kerület országgyűlési képviselője volt. Hedrehelyen temették el. Síremléke jelenleg is megtalálható a község ótemetőjében.

Körmendy Sándor katonaéletének első fejezetéről szól mára meglelt naplója, melyet eredeti írásmódban először teszünk közzé nyomtatásban a következők szerint:

„NAPLÓ 1848.

Körmendy Sándor honvéd főhadnagy

1848

Dec. 6-án. Legszebb virága ember-kebelnek a szeretet. – Ifju, ki szeretni nem tud, haszontalan teher a föld hátán. Lehet azon szerelem bármely tárgyhoz köttetve, csak a forrás, – melyből eredett – legyen tiszta és szeplőtlen, – s a cél hova tör, szent és igaz. Ifju szerelem nélkül olyan mint a kert virág nélkül; mint nyár, meleg nap nélkül.

Az ifju nem élhet rideg, örömtelen életet, mert az ifju-kor, a tavasz kora; szépnek, örömtelinek és virulónak kell lenni az ifju életének: mint a tavaszi mezőnek, mely viruló pompájában keblet nyit, örömet nyújt és fájdalmat

felejtet. Azért, szerelem legyen az ifju világa; szerelem élete; szerelem mindene. A tárgy mellyhez szíve nő; mellynek napjait éli, lehet magasztos, lehet minden-nap: az mindegy, csak legyen a tárgy tiszta és szeplőtlen, – melly őt folytonosan elfoglalva tartsa, melly őt lelkesitse és tisztítsa, – mert:

A tiszta szerelem legtöbb kicsapásoktól óvja meg az ember kebelét; paizs ez sokszor az ifju kor körül ólálkodó viperák ellen. – A tiszta szerelem balzsama a kebelnek; a fájdalomnak nehéz terhei százszerosan könnyűnek, ha van kivel azt közöljük, kinek ifjú korunk érzékeny panaszait feltárjuk. Egy részt vevő barát, ki bánatainkban teljes szívvel osztozik, többet ér gyakran száz tanácsadónál, ki eszünkhöz szól, midőn szívünk panaszkodik. Óh higyétek el emberek! – egy résztvevő, önérdeket nem leső igaz szívü barát megfizethetetlen kincse az életnek; – csak hogy vajmi kevesek az ilyenek. –

Szerettem egykor lelkem lánghevével, s e szerelem valódi volt és – részemről – örök. Örök mint a mennyei láng, mely a napból száll alá, hogy életre derítse a szunnyadó világot. A szerelem végetlenségét csak az tudhatja, ki egyszer igazán szeretett az életbel...

Nagy, mérhetetlen nagy köz van a való szerelem és a minden-napi között. A való szerelem, nem kérdez, nem okoskodik, hanem teszi azt mit a szív sugall: mert hogy is tehetne az mást, ki csupán egy tárgynak él, s ki azon egy tárgyal ugyan azonos. – A szerelemnek csak egy nyelve van. Bár milly nyelvűek megértik egymást a szerelemben. Ez is mutatja a szerelem mennyei eredetét! – A ki érezte a szerelem hatalmát, tudni fogja hogy az mindenható: nem mutat-e ez is mennyei származására.

Különbség van a nő és ifju szerelem között is. Amaz a pillanatnak ez a jövőnek él. Magas reményekkel telt az ifju kebele, vágyai, reményei, túl csaponganak az élet szűk határain, s ha egy reménye teljesül száz áll helyébe, mellyet kielégíteni a jövő soha vagy csak ritkán képes: a nő a csendes magányban ha napjai jól folynak, s van kivel szíve örömét közölheti, boldognak érzi magát; boldognak mint a szerető kebel midőn szíve választottját olárhoz vezetheti, örökre egyesülni vele akit szent kapcsánál fogva az élet szenvedéseire és örömére. (Gyékényesen.)

Ifju valék, nem tudva semmit az élet viszontagságairól, nem kószolva még a sors ürmös poharát: mert még be sem léptem életem 20-ik évébe, – midőnn imádott hazámnak alig derülő egére sötét felhők kezdenek tornyosulni: hazánk legdusabb vidékét az áldott Bánatot és Bácsmegyét lakó rác faja halál gyűlöletet esküdven ellenünk. Ifju valék egyike a pápai főiskola tanítványainak, – halgatója az istenben boldogult scandál törvényeknek: midőn a rác mozgalmak mindig veszélyesebb alakba tüntek elő, hogy ifju szabadságunkat még csirájában elfojthassák.

Ifju valék, – s még mindig tanuló, mikor a rác mozgalmak már teljesen kitörtek, s midőnn a kormány az egész országban megrendelte az ujonczok toborzását: – Azért mint romlatlan keblű, hazáját tisztán, ön érdek nélkül

szerető, –imádó! ifju, – ki minden jóra, szépre és nemesre kész, elhatározám én is több mintegy 28 tanuló társammal, kiknek nevök: Györfy Endre; Nyiri Lajos; Papp Sándor; Sárközy Dénes; Horváth János; Babay Antal; Paál Dienes; Cseresznyés Sándor; Fónod Márton; Takács Gyula; Szőke Pista; Ódor József, a muzsák csendes lakhelyét elhagyni, s helyette Mars életölő pályáját folytatni.

Szülőimnek egyetlen gyermekük valék; tudtam hogy szeretnek; tudtam hogy áldozatnak fogják tekinteni lépésemet; de „**a haza minden előtt**”, s mellyik hazafi hallgathat akkor az övéi könnyeire, midőn a haza jaj kiálltásait hallja. Csak hamar számot vetve ön-magammal, bucsut véve tanítóimtól, bucsut felejtethetetlen barátaimtól, s ifjui örömeim színhelyétől, elhagyám a főiskolát; s haza menék, hogy szülőim megeggyezésüket kikérve, minél előbb siethessek szeretett hazámért fegyvert emelni. Szülőim teljes megelégedésemre nyilatkoztak. Atyám 70 éves, ma-holnap a sír gyermeke; de lelke ifju, lelke elég erős: mert nem tartóztatott; nem gördített akadályokat elibém hanem monda: menj fiam, ha a hazának szükséges van karodra, én már öreg vagyok: de fogadom csekély áron nem fogok elvérezni!!!

Egy hetet töltöttem szülőim körében s már alkalom után láttam hogy Pestre felránduljak, midőn tudósítást vettem, hogy saját megyénk fővárosában Kaposváron is toborozni fognak. Honn maradtam, azon feltétellel, hogy Kaposváron fogok beállani, miközben magamat egy fürdésnél annyira meg hűtöttem, hogy egy ideig, még csak nem is gondolhaték arra, hogy katonává legyek. Az idő múlt, én magamat mindennél gyógyítám mit csak jónak találék, de mind hiába, betegségem alább nem szállott; az orvosok gyógyszert nem adtak, mondván hogy egyéb orvossága nincs bajomnak, mint maga az idő.

Majd két hónapot töltöttem oda-haza; a toborzás az egész országban már mindenütt bevégeztetett; a csaták a ráczok ellen már erősen folytak, a horvát országi mozgalmak már ujj erő teremtetését szükségelték. Fegyver nem volt, ujonczokat nem lehetett állítani, s hogy mégis valamiképp akadályoztassák az ellenség mozgalmait Csányi (Csány) László k. biztos urat leküldette a kormány, hogy a határszéli megyékből a Nemzet-öröket a Dráva vonalára kiállítsa.

Csányi k. biztos úr erélyes rendelete következtében a Nemzetőrség csak hamar megalakult, s én is miután már ekkor kissé jobban voltam, kapva az alkalmon s gondolván azt, hogy itt is tette kerül a dolog, s mint nemzet őr is tehetek annyit hazán hasznára, mennyi tőlem kitelik, csak hamar fegyvert fogtam s a legelső csapattal a Dráva vonalára ki-mozdultam.

Állomásunk Dombó* helységben vala, nem messze a Dráva folyamtól, jó termékeny síkságon. A hadi gyakorlatokat magunk tiszték nem igen értettük; de azért könyvből egy keveset még is taníthatánk; gondolhatja mindenki hogy nem a legalaposabban. – Egyébiránt tapasztalatlanságunkat szorgalommal pótolánk.

---

* Kastélyosdombó, Somogy megye

Délelőtt, délután 3-4. óráig gyakoroltunk s így kevés idő múlva századunkat meglehetősen begyakorlánk.

Egyik napon, midőn nem valék nagyon elfoglalva Szigetvár-ra rándulék, melly innét mint egy 3. órányira fekszik. Utam kellemes tájon vitt keresztül. Setét tölgyerdő terült el az ut kétoldalán; szelid árny-lepelt vonva az alattok illatozó virág csoportokra. Az erdőket több helyen gazdag vetésektől hullámzó mezők szaggatták meg. A városhoz közel-érve szelid táj tűnt fel előttem. Szép mint tavaszi ég gyémánt csillagzatával; kellemes mint sima tó melynek szegélyét naptól aranyló bérczek övedzik; s gyönyörű mint éden leánya kinek arcza a tavasz rózsái feslenek.

Nem nagyszerű, nem regényes e táj. Messze-terülő sikot lát a szem mindenfelé. Falvak, legelő, nyájak, kellemes erdők és réti virányok vonulnak el az utazó előtt, mignem a drávai s pécsi hegyek setétlő béreczei a szelid tájat gyönyörű összhangzattal fejezik be. Kellemes róna középinn kis réti virányokon túl, – Zrinyi Szigeti vára tűnt szemem elé. A városban leszálek s gyalog mentem egy szűk utcán által a vár falához. Ide érve megilletődésem leirhatatlan vala: erősséget véltem szemlélhetni, – hatalmast – mely a világ egykori legdiadalmasabb császárának ellenállott, s valóban az ostromló császár szavaival élve: „szarka fészket” találék; egy buborékot. Melyet a kétszáz ezernyi nép egyszerre elfújhatta; s ép ezért csudálkozom kifejezhetlen vala a csekély nép óriási erején; a hősök lelki nagyságán; a maroknyi nép lelkes elszántságán. Mely a kisdud erősséget a keleti világ legrettentőbb szultánja s 200,000-nyi harcos oroszánja ellen 20. napig fenn tudá tartani.

Itt tapasztalám, hogy nem ágyuk, nem széttörhetlen sziklafalak s átgázolhatlan mocsárok teszik a várakat megvívhatlanokká, hanem a védsereg szikla kebele, s elszánt bátorsága; a honvédsereg, melly a halált nem féli hanem keresi, melly az ellent nem számlálja hanem szembeszáll vele; Mely az inség ezernyi akadályaira nem csügged hanem elszántabb lesz. – Zrinyi Szigetvára illy hősök által vivta ki halhatatlan dicsőségét!

A négyszögű várat; mellynek falai s egy kis tornya a déli oldalon még épen állanak megtekintém. A várba egy vasajtó vezet be. A kapu alatt áthaladva négyszögű udvart látunk, melyben, néhány épület s gazdasági ólak vannak. Egy keskeny ut vezet fel a bástya tetőre, mellyen felmenve végre a kistoronyba jutottam, hol ülőpadok kínálnak enyh-helyet. – Leültem. Lelkem a mult szomorú emlékein merengett. Eszembe jutott a magyarok átkos természete, a viszálykodás, mely okozá Zrinyi elestét is: mert minek lehetne tulajdonítani gróf Salm Fridrik-nek azon tétlenségét, hogy 60,000 főnyi rendes hadsereg élén állva Győr alól meg sem mozdult, Zrinyinek s Szigetvárnak felszabadítására, mint azon irigységnek, hogy a híres magyar vitéz, ki a mellet még az Evang. valláshoz is ragaszkodék, menthetlenül vesszen el, kinek eszessége és vitézsége

többször szálla volt a német vezérek szemeiben. Hazám hazám! – egy hibád van csak, a viszálykodás, vetkezd le ezt, s örökre győzhetlen leszel!

Ott hagyám e várat, mely annyi dicsőssége mellett is, szintén csak keserű emlékeket idéze fel keblemben; azon tapasztalással, hogy a magyarnak legszentebb emlékeit is bűn ferőzteti.

A „Zrinyi dicsőségnének” szentelt cápolnához mentem innét, mely helyét, mint mondják Zrinyi hős vére s eleste szentesít. – Hazafiúi áhitattal s ihletettséggel közeledvén a szent hely küszöbéhez; s buzgón fohászkodám az ég urához: Vajha szegény honom számára több illy lélekben is tettben dicső fiakat teremtené; megmenteni a magasztos reményekre jogosított árva hazát.

Elmélyedett ábrándaimból néhány harang ezüst szava ébreszte fel, mely a város egyházba hívá a népét, hogy a Zrinyi erényeinek szentelt ünnepély évenként meg szokott tartani. Magasztos lélekkel léptem át az egyház küszöbét: megtekintendő az olly sokaktól dicsérve említett rajzot, – melyet Dorfmeister István soproni képiro feste az egyház boltozatára. A tárgy nagyszerűségéhez képest elenyészni látszék a kivitel előttem. Várakozásomban leg nagyobb mértékben csalattatám. Én Zrinyit szellemi tekintetben örökre halhatatlannak szeretem hinni. S ezzel megegyezőleg vesztességét győzelemnek, melyet száz győzelemnél többre becsülhet az utókor. Azért, midőn a történetek lapjait forgatom, mindig keserű érzéssel olvasom Zrinyi meg győzetését is:

Ő, ki halni, a hazáért olly dicsően halni tudott nem győzeték meg. Ki szabadon diadalmaskodva mindenenn, mi az embert a porléthez kötheti, magas érzetében tett erőre gyúlva: küzd és tesz, embertársaiért, s a hazáért, – Az ha bár teste örök sírba szálljon is, magasan áll s dicső tetteiben, annak szelleme meg küzd a térnek vas láncával, kitör a koporsó keskeny határaiból, s örök életet viv ki magának s dicső tetteinek. – Zrinyi magát tettei által, olly nagynak, dicsőnek, halhatatlannak teremtve, nehezen esék lelkemnek a rajzot szemlélni, mely a hős hazafit vérében fetrengve adja elő.

Zrinyit hős elszántságban, dicső tetteiben, s folytonos győzelmeiben: mint ostorát a török tábornak; mely előtt, mint duló fergeteg előtt pusztult minden; kinek kezéből, mindig szultoló villámától reszketett az ellen legbátrabb vitéze, tanuljuk ismerni. – S az olly számtalan dicső jelenetekben élő hőst, telhetlenül, erejéből megfosztott állapotban látni egész érzelmemet felzudítá! – A művésznek Zrinyi örök emlékét kelle halhatatlanítania s valóban tevé is azt: mert művével arra int bennünket hogy keblünkbe állítsuk egy magasztosabb képet a hős halhatlan tetteinek örökítésére, s kinek keblében hazafiság él hogy is ne tenné ezt?!...

Az egyház tarka nép vegyülettel nemsokára tömve lön, kik inkább is szokásból mint szent érzelemtől hevítve jelentek meg az ünnepélyen. Elkezdődék a gyászünnepe. A protestáns Zrinyi emlékünnepe, különböző szertartásokon kívül mise mondással. Lelkesítő emlékbeszédet véltem halhatni a

magasztos honfiúi erényekről, s le nem írhatom a fájdalmat mely eltölte midőn e tekintetben is, mint a festményeknél, csalatva látám képzeletemet!...

A szertartás végezte előtt ott hagytam az egyházat, melyben lelkesedés helyett boszankodást találék. A szabadba mentem, s gondolatomban a csata egyes jeleneteit, a kirohanás pillanatát, midőn a hős Zrínyi börtönéből szabadult oroszlányként osztá az ellenállhatatlan csapásokat; – látám szemeim előtt el-lebegni. Majd felhevült képzetem az újjászületett hon nagyságát s dicsőségét látá megtestesülni, s ajkaim mély fohászt rebegének. –

Most a várost tekintém meg, mely az Almás folyam mellett fekszik. Néhány most épült háza tesz minden csinoságát; s egy cukor-gyár nevezetességét, melly azonban ekkor nem foglalkozott. E birtok, mellyben gróf Nádasdy hajdani könyvnyomó műhelyében ó biblia lenyomatott, – most Czindery volt a Somogy megyei adminisztrátor és földesurá. – A város egy részében ráczok is laknak, van egy templomuk is. Vásárai nem utolsók a tájékon. Országutja igen jó; s a megyének második szépségü, s első nevezetességü városa.

Később hiteles egyéntől értesültem, hogy azon négyszögü vár, melly jelenleg fenn áll, nem az mely Zrínyi idejében volt. Ezt Leopold király építteté, míg amannak fő pontja a fellegrvár a város azon részén volt, hol most egy bolt hajtáson kell keresztül menni.

A tájék helyzete is bizonyítani látszik ezenn igen hihető állítást; mert azon hely hol e bóthajtás van, s melly még a régi vár maradványa, sokkal emelkedtebb mint a táj egyéb része, s közel van a folyamhoz is, míg a mostani vár egy alanti, s akkor talán még mocsár borította helyen áll!” – *(Innét egy lap kivágva (20. p.), majd a 21-36. p. üres lapokból áll. Folytatás a 37. oldaltól, a Napló sor-számozása szerint, bár a beírás nem kronologikus sorrendben történt, – H. Sz. L.)*

„Április 9-én (1849) a Buda alatti táborban felszólítaték Zászlóaljunk, hogy egy tiszt vezérlete alatt 25 bátor és önként ajánkozó legényeket adjon ki. Én hívé, hogy elszánt rohanást fognak ezekkel téteni a budai várra minthogy minden a táborban jelen levő Zászlóaljak hasonlóul felszólítottak illy egyének kiállítására: mindent elköveték, hogy parancsnokunk engem bocsásson el. Kérelmem teljesítették, s a legbátrabb és elszántabb egyéneket véve magam mellé a Zászlóaljból más nap reggeli 8 órakor Szekulics alezredes úr előtt az ajánlkozók felállítám, hova még három Zászlóaljból ugyanannyi egyén csatlakozott, s így századot képezve Aulich generális úr udvarán ő általa megvizsgáltattunk.

Az nap este még 4. század csatlakozott hozzánk különböző zászlóaljakból, s 1. század vörös sipkás, félszázad Bocskay huszár, s 2. három fontos álgyu, s Beniczky alezredes úr parancsnoksága alá adatánk. – Másnap reggel a Duna-partra lementünk, hogy csónakokba ülve a pesti partra szállítatánk. Ekkor már átláttuk hogy hivatásunk, nem a budai fal megmászása, hanem egészen más leend. – Délig Pesten töltöttük az időt, s d. u. 1/2 3. órakor vasuton Vácra

indulánk. Pestről Vácra a vasuton mintegy 1. és 1/2 óra alatt eljutánk. Virágzó sikon vitt keresztül utunk, s Palotánál a mulató tér hűvös fa lombjai alól, gyönyörű női kezek integetének felénk; de ez öröm pillanatokat nem soká élvezhettük mert a gőzösnek szíve nincs s meg nem állott, hogy örömünk tartósabb lehetett volna.

Vácra érve a legényeket elszállásolám; tisztí szállás mindenütt szívesen adatott, de legényeinket nem fogadták a várt szíveséggel. A város eléggé csinos és mivel, a zsarnok hatalom mindig bilincsbe tartotta mignem Görgey Göcz* tábornokot, ki itt meg is halt kikergeté.

Másnap reggel Rétság helysége vonult csapatunk. Gyönyörű mondhatni szívemelő a táj, melly a váci hegyekről a szem előtt áll. Jó út vezet fel az eléggé magas, s mintegy félórányi távolságra fekvő szőlőhegyekre, melly a várostól éjszakára fekszenek. – Alant jobbról az ősz Duna csendes folyásával, magas szirt csucskok zöld lábainál gyönyörködötteti az utazót. Délre zöld sik tér vonul el, mig nem éjszakra szikla ormokon zöld ág koszorúzta tölgyek suhognak az enyhe zefírtől. A hegyek déli aljában jól mivel szőlőhegyek vannak, s az út mindenütt magas hegyek hajlásaiban kigyózik. Útközben Szende-hegyen ismét nyugoránk volt, tagjaink pihentek: de lelkünk folyvást foglalkozék a gyönyörű tájék változataival.

Kevés idő múlva tovább indulánk, s egy helyen kibontakozva a hegyek és erdők tömkelegéből magasan fekvő síkságra értünk, mellyet távolabb kék hegyvonal zár körül, az uttól balra Nógrád vára tűnt elő magányosan álló szirttetőn; mignem kevés időre a hegyek között fekvő Rétság helységben beszállásolánk. –

Rétságról másnap Balassa Gyarmatig mentünk. Az út idáig szintén hegyek között vezet, az Ipoly folyam jobb partján. Vadkert magyar nyelvű faluban pihenőt tartottunk, s egy ide való gazdatiszt az egész tisztí kart meghívta szíves lakába villás reggelire. Nagyobb termetet életemben még alig láttam, mint ezen szíves házigazdának volt, de lelke is hasonlított termetéhez, s éppen ezen magyar lelkiüetiért s szabad szellemiért az ellenség Pesten 8. hétig fogva tartotta, mig nem a hadszerencse fordultával Pestről kiszorítván kevésbé nevezetesb foglyaikat kiereszték. Két órai nyugvás után ismét megindultunk s 3. óra mulva B. Gyarmatra beértünk. –

Balassa Gyarmath.

Balassa Gyarmaton igen szíves fogadásba részesültünk. – A nép seregesen tódult elibénk: ekkor láttak először magyar katonákat. A városba zeneszóval kísérték be bennünket. Mi, hogy a szíves fogadást viszonzzuk: másrésztől, hogy a folytonos táborozás unalma után egy kis jó napunk is legyen táncz vigalmat rendezénk, hova a város miveltebb s lelkesebb közönségét meghívánk.

---

* Christian Götz tábornok, 1849. ápr. 10-én esett el.

A vigalomban lehető jól mulattunk, egészen világos reggelig: midőn katonáink már felkelőt doboltak. A város nem igen nagy: miként közönségesen a Magyarországi nagyobb m: városok; – benne van a megye háza. Legnevezetesebb benne a magán rendszerre készített dolgozó ház. Az egész egy nagy kerek épület, 3. emeltére és négy osztályra. Alant vannak a közbörtönök; feljebb a magán börtönök. Amott legfeljebb 3. ember van együtt, itt egynél több soha sincs. Minden börtön a folyosóra nyílik. Az épület közepin az alsó emeletbe egy templom van; – a felsőbb részekbe a dolgozó ház, és egy kórház.

Minden szobának van egy ablaka az ajtó felett, s egy ágy bent a szobában. Több börtönbe betekintettem, többnyire mindegyikbe imátkozni láttam a rabokat, talán azért, hogy hallották jövetelünket. A férfiak általában mind komoly arczal, néhány teljesen elszánt képpel voltak: nem így a nők, kik a legfelső osztályban vannak; bármelyikhez tekintettem be; mind egy mosolygó, helyzetét fel sem vevő egészen könnyelmű arcot mutattak, melly csaknem a szemtelenségig határos; szóval a legmegromlottabb lelkületet tanusították.

Egykor a második emeletről, egy fogoly börtönéből kiszökvén, az udvarra nyíló ablakon, mellyen keresztvas nem volt mintegy öt-hat ölnyi magasból leugrott; s legkevesebb baja sem történvén neki, atya házához szökött. Az ősz anya örömtől reszketve fogadta egyetlen fiát: de megértvén, hogy büntetése még nem telt ki, s börtönéből úgy szökött meg, kocsira ülteté s vissza vivé a hatóság kezei közé; mondván: nem akarom, hogy fiam a világtól üldöztetve mint becestelen kerülje az emberi társaságot, hanem állja ki megérdemlett büntetésit, s ha megbánva bűneit megtér, soha sem szégyenlem fiamnak vallani: mert emberek vagyunk mindnyájan s a gyarlóság közös mindegyikünkkel. –

A városbéli kivonulásunkkor a polgárok zeneszóval kísérték ki bennünket, s jó félóránnyira a várostól megállították Zászlóaljunkat, s villás reggelivel s égett borral vendégelték meg vitézeinket s a tisztikart. Szíves szerencse kívánatokkal váltunk meg egymástól, keblünkbe hordva emlékit a jobbérzelműek általi fogadtatásunknak.

B-gyarmatról Szécsény, s több helységen át, nem éppen unalmas vidéken mindenütt az Ipoly vize partján az nap Ludányba mentünk. A nép mindenütt a legszívesebben fogdott bennünket, félóra járásnyiról is elébénk hordá csekély, de szíves adományait, a vendégfogadások ingyen osztogaták vitézeinknek boraikat. – Ludányból* másnap Losoncz városába mentünk. Az ut idáig szintén csekély emelkedésű hegyek között nem éppen kellemetlen vidéken visz keresztül. Sehol jobb fogadtatásba nem részesülénk mint Losoncz városában; a nép félóra járásnyira kijött elibénk; s zene kísérete mellett vonultunk be a nem utolsó csinnosságu városba.

---

* Nyitraudány Nyitra megye (ma Ludanice, Szlovákia).

A házak ablakaiból gyönyörű női alakok üdvözlének bennünket, s virágaik legbecsesebbjeiből font koszorukat hintettek elibénk. Ekkor tapasztalám, hogy a legjobb katona sem győzhetetlen, míg fiatal; mert a női kecsék és kellemek ellen ki mondhatná magát győzhetetlennek?! Vitézeinket a legnagyobb szívesseggel fogadták. – A kávéházban az egész tisztikar számára izletes ebéd volt rendezve; élénkítve a városi lakosság leglelkesebbjei jelenlétével. A társaság igen élénk és lelkes volt, s számtalan poharakat üriténk fő vezéreink, kormány elnökünk, s Beniczky alezredes úr, mint parancsnokunk egészségiért. –

Beniczky al-ezredes urat: – kiben a jó katona és lángeszű és méznyelvű szónok vetélkedik egymással: – kitűnő, mondhatni elragadó lelkesedéssel fogadta a losonczi nép: de nem is ok nélkül, mert neki köszönheti a város hogy azon kívül hogy a zsarnok német hatalom szellemi bilincse alól felszabadítá, még néhány ezer pengő forintot megmente a város részire; – mit a némeek adóként vetettek ki a városiakra. – Ugyanis április havábann Vogel* táboraival meg szálván Losonczi vidékét Almási** vezérlete alatt 1500 katonát, s 200 uhlánust Losonczi városába küld. Értésülvén Losonczi megszállásáról az ezen tájékon mintegy ötfélszáz emberrel, egy 6 fontos ágyuval s néhány Miklós huszárral tartózkodó Beniczky, még akkor őrnagy; – nem késik a legzivatárosabb időben Losoncziot megtámadni; Az idő nagyon kedvezett, az ellenség a zivatáros időben elő őrszeit gondatlanul álitván ki; hozzá járulva, hogy a szél az esőt az ellenség elő őrszeinek szeme közé hordván, azok a mieinket csak akkor vevék észre midőn már az elő őrsnél termettek.

Egy hirtelen és elszánt támadás meglepeté hatását; – Az ellenség nem kapván elég időt, hogy magát összeszedje, s nem tudván mieink számát, s erejét, nem teheté mást, mint futva keresni menedéket a bizonyosnak vét halál torkából. Mintegy harmincfélszáz ember a vendégfogadó felső termébe vette magát, s mindaddig erősen védték magokat; míg nem Beniczky egypár kartácsot az ablakon belövetett. Egyszerre letették a fegyvert, s mint hadifoglyok a mieink által elkísértettek.

Kimondhatlan a haszon melly ezen tíz perczig tartó csata eredménye volt. Nem volt egy tiszt is ki képes lett volna poggyászát elvitetni. Több ujj fehér ruhával megterhelt szekerek fogattak el. Magának Almásinak 6 lóva 30,000 p. forintja s minden ruhája. Becses hadikészletek, stb. Volt katona ki néhány ezer forintot szerzett magának. Egy huszár vissza jöven a prédálásból egy csomó ezüst pénzt tart egyik kezében, a másikban bankót; a bankjegyet ledobja a piacon lévő gyalog katonáknak; mondván: legyen nektek is, van nekem elég. –

Az ebéd végeztivel szállásomra menék, hol négy csinos jányka igazgatá ruházatait, hogy a magyar honvédek számára megrendelt bálban részt vehessenek.

---

* Vogl a császári sereg vezérőrnagya.

** Almás

A tánczvigalom kezdete előtt a város lelkesebb hölgyei, leányai, tiszta fehér ruhába öltözködve, veres szalagból készített hajékkal, – össze jöttek egy helyen, s tiszteletüket tanusítandók a derék Beniczky iránt fáklya menetet intézésnek. A setét utca nem sokára a leg tündöklőbb fényben uszott, hosszú nő vonal, mint Vesta szüzei vonult Beniczky lakása elé hol a hős véd angyalát Losonc városának lelkes szavakkal üdvözlé Eötvös kisasszony.

Megható volt a jelenet s lelkesítő mindnyájunkra nézve. Ki ne harcolna édesen: midőn tudja, hogy a sulyos rabbilincs helyett dicső halál, vagy elismerő hálás köszönet jutalmazza a győzelmet. – Beniczky lakása elől, a menet a bálterembe vonult, hol nem sokára megkezdődött a vigalom. Számos szép tánczosnő: de annál kevesebb tánczos vőn részt az éjfélig tartott vigalomban. A vigalom részemről nem volt kielégítő: annyival jobban mulattam azonban magamat a következő nap, négy lelkes kisasszonnyal és századosommal kimenvén a nem messze lévő fürdőbe, hol vig zene mellett kellemes időtöltésben részesültem, –

Másnap reggel rossz esős időben tovább indulánk. Már korán reggel felkeltek házi kisasszonyaink, hogy ígéretök szerint szíves búcsú kínálatban részesíthessenek. – A kötelesség menni parancsolt, szívemnek engednie kelle; s egy szíves istenhozzádot mondva, megváltam azon helytől; – miként megváltam már száz mástól: – hol előtte való nap egészen otthon érezem magamat. – Illyen a katona élete: ma itt, legjobb ismerősei közt, holnap egészen idegen földön, ismeretlen körben, hol kevés idő alatt ismét olly ismerős leszen mintha évek óta azon helyen tartózkodott volna: jön a parancs, s talán örökre ott kell hagyni azon helyet, azon ismerősöket, kik közt olly jó órákat töltött, ki mintegy családtagjául tartotta magát, de ujj helyen ismét felkeresi s feltalálja azt; habár nem sokára ismét is tovább vezet szent hivatása. –

Losonczon túl egész utunkban egy magyar helységet sem találtunk, felmenve egészen Trencsén megyébe a Vág-folyam partjáig. – Losonczról az nap Kriván* helységbe mentünk. – Losonczon túl a legelső kis falut elhagyva, – balra magánosan álló hegytetőn nyugodott: – az uttól jó órajárásnyi távolban: – a posztó készítésről régi korból is nevezetes Gács** vára, – a Forgács grófok birtoka. – Tovább haladva egy pár jó érzelmű helységet először Vámosfalvát értük el, melytől nem messze, szintén balra, rengeteg erdő közepette, két magasabb hegy között lévő emelkedettebb helyen nyugszik a Divényi vár. – Vámos falván pihenőt tartottunk, honnét kezdve a hegyek már emelkedettebbek; – balra az attól, gyönyörű réttől szegélyezett erdő borítja a hegyek oldalait, melyek aljában néhány szarvast pillantánk meg.

---

* Krivány, Sáros megye (ma Krivany, Szlovákia).

** Gács, Nógrád megye (ma Halič, Szlovákia).

A legközelebbi helységből a nép, előjáróitól vezettetve magyar nemzeti Zászlóval jött elibénk tisztelkedni, s az uttól távolabb fekvő falukból a nép midőn megpillantotta csapatunkat egymást érve sietett elibénk. – Délután 3. órakor Krivánba értünk, mely kicsiny és szegény hely az úgy nevezett kriványi hegyszoros végibenn fekszik. A felvidék védelmében nem utolsó tekintet alá jön ezen hely; mert olly szűk hegytorkolat vonul itt el egy jó órai távolságban, melly Nógrád megyéből egyedüli bejárás Zólyomba, s melynek védelminél 1,000 ember tizannyival könnyen beszélhetne.

Vitézeinket nem sokára elszállásolván, magam a felső vendég fogadóba mentem ebédre, hol várakozásunk felett olly becsületes ebéddel, sellő árért láttak el bennünket mit bármely városi vendég fogadóban sem vártunk volna. – Ezen helységből, hol már vizes pálinkát, úgy nevezett borovicskát iszik a nép, másnap Ó-Zólyom városába mentünk.

Zólyomhoz közeledve a nép rokon szenvel már nem viseltetett irántunk, mint Nógrád megyében. A tájék Zólyom felé menve egy azok közül, mellyet hazánkban a legszebbek közé sorozunk. Az ut egész Zólyomig a Szalatna folyam mellett vonul el; egy kellemes szűk völgyben, mellyet mindenünnen erdő koszoruzta bérczek kerítenek. Éjszakára a megye határain égbe-nyúló szirt csucok zárják be a láthatárt; Mellyeknek redős homlokaikonn az örökös hó rétegek, mintegy megőszült Atlaszt állítják a szem elé. –

Kevés idő alatt bejutottunk Zólyom városába: mely a bánya városok modora szerint fallal van körül kerítve... Ezen város – mely egyik hazánkban a legidősbek közül – a Garam vize partján gyönyörű hegyek tövében terjed el. – Felette mint agg Matróna vidor unokái felett, komolyan, a régi idők emlékeit magán hordva – csekély szikla dombon nyugodva, néz körül egy sötét lovag vár, a külömben is regényes tájéknak még érdekesebb képet kölcsönözve. – 1548-ban épült ezen a vár, vagy tetemesen újított; szolgálván királyi koronánknak szálásaul is.

Mintegy 5. napot töltöttünk ezenn városban, melly gyönyörű tájékánn kívül semmi érdeke sincsen. Casinójában egyedül német és tót lapokat kaphatni. – Közel hozzá egy jó fél órai távolban van, a külföldiek által is látogatni szokott Szliácsi fürdő: kellemes hegy oldalan, gyönyörű – nyílt kilátással a távol havasokra. Gyógy ereje eléggé ismeretes e természetileg meleg, savanyu víz-forrásnak, mellynek egy nevezetes tulajdonságai közé tartozik, hogy a növény nemüeket kővé változtatja. Gyönyörű példányokat lehet látni illy kövesült alakban, mellyek ezen tájékon találtattak. – A víz egy fából készült barlangra van vezetve, mellynek midnen részeire folyik a víz, s ámbár csak egy pár év óta készítették a barlangot, máris gyengébb részei egészen átt vannak hatva. A sétány erdőbenn több hideg savanyu víz forrás is lehet találni, mely azomban nem eléggé erős vízzel dicsekedik. A kényelemre nem sok gond van fordítva, az élvezhetetre még kevésbé van figyelem.

A lakosságot Zólyom városában nem lehet rossznak, sőt inkább jónak mondani; honvédeinket is mindenütt szívesen fogadták. Saját szállásom is becsületes szíves hivatalnoknál volt, ki a magyar nyelvet is teljesen értette. – Zólyomból Besztercze-bányára vonultunk; mely város egy hazánk felső tájékának, legszebb, s leggazdagabb városai közül. Az ut mindenütt a Garam jobb partján vezet. Itt már az erdők egy része fenyő fából áll, melyet még mindeddig nem igen lehetett találni.

Besztercze bányánn innét Radvány városban állottunk meg, mely B.bányával egészen össze kötve lévén, mintegy annak elővárosául mondhatik. Zászlóaljunknak fele itt is lőn beszállásolva. – Meglepőbb hegy oldalt soha nem láttam, mint itten a Garam vize túl partján. Csak nem függőleges vonalban nyulik az ég felé, oldalában sűrű fiatal bükkfákkal borítva. a szem elfárad ha a közelből fel néz tetejére, s a lélek vágyik feljutni ezen csucsra, hova a szem is alig hathat. Ezen kis város melyet egészen kézművesek laknak, szíves, katonáinkat jól fogadó lakosokkal bír, nem úgy mint Besztercze városa, hogy még a tiszteteknek is alig akartak becsületes szállást adni.

Besztercz-bánya-városa roppant hegyek lábainál, egy csekély területű térségenn fekszik, szép házaival, s temerdek vas hámosaival s ércz olvasztó kemenczéivel. Ércz anyagot ezen város környékinn nem ásnak, hanem távolabbi bányákból hozzák az anyagot, melyet itt roppant mennyiségben olvaszták fel. – Több olvasztó házak közül egyet, mely a városba leg szélről van meg tekintetem. Az egész egy nagy mondhatni fa épület, melynek közepinn roppant kő kemenczék vannak. Ezen olvasztókba teszik az ércz anyagot, melyben fa szénnel roppant tüzet gerjesztenek. Bent az épületben egy víz csatorna több kerekeket hajt, mellyek fújtató kart hoznak mozgásban, hogy a kemenczék tüztét annál inkább élénkítsék. A kemenczéből a meg olvadt anyag kerek tégelyekbe folyik le, s mutánn kihűlve van össze rakják s egy szomszéd olvasztó házába viszik, hol ugyan ezenn anyagok újra felolvasztatnak s finomabbra olvasztatnak. Vas, czin, ezüst és arany tartalékot képeznek ezen ércz anyagok, mellyek itt még elválasztva nincsenek. – Ezenn anyagokat itt is elválasztják ugyan egymástól, de leginkább Körmöcz és Selmecz-bányára küldetnek.

A társalgás ezenn városban német nyelven folyik, némelyek leginkább a megyei képviselők, beszélnek magyarul is. Heti vásárai népesek, különösen a kézműves osztály temerdek árú czikkeket álit ki. A vidékiek pedig igen izletes gyurtsajtót álitanak a piacra.

Midőnn ezenn városba értünk Görgey Ármin,-a jeles hadvezérnek testvér bátya négy század honvéddel, lengyelekkel és német légióval már akkor itt tartózkodott. – Őrnagy Úr Görgey Ármin parancsára másnap Hermanecz* felé több gátek, zuzó gépek, papiros gyárak vannak, mellyek a Hermaneczi szoros

---

* Hermánd Zólyom megye (ma Hermanec, Szlovákia).

uton végig folyó víz által bőven elláttatván igen élénk foglalkozást fejtenek ki. – A természettől szebb; a szorgalom és munkásság által csinosabb, rendezettebb völgyet nem képzelhetek magamnak, mit ezen szűk völgy Hermaneczig. Munkás kezek egészen kerté varázsolták a mintegy 4. óra hosszig tartó völgyet. A szorgalmas nép lakta Stájer vidéket ijéneknek képzelem. –

Felhőkig nyúló hegyek aljában, – mellyek sűrű fenyvesekkel vannak borítva, szépen rendezett mederben vágatva rohan a hermaneczi völgy hosszában egy bő forrásu folyam, mellynek bal oldalán jól készült uton vonult végig csapatunk. – A városhoz negyed órányira egy csinos kis falucska volt, melynek lakosai nyári munkák után élnek, több fűrészmalmok tették élénké e kis falucská; ezen falut elhagyva a hegy szoros mindig szűkebbé kezd válni, s az út mindig érdekesebbé lesz: fent a magasban borszasztó szikla csúcsok mint setét rémképek a mesés időből vállaikon tartják a felhőket; alantabb éj setét fenyők borítják a hegy oldalt, melynek hajlásaiból jég hideg patakok ömlenek ki. A fenyőket télen ezen patakok medrein bocsátják le a magasból, s a munkás nép hasábokra össze vágdalván a völgy folyamba bocsátják, melly azt egész Beszercze-bányáig leviszi. A völgyben több gyárat hajt a víz, s hol a völgy kevésbé szélesebben kiterjed számon nép: ifjak, nők, lányok, férfiak foglalkoznak a folyam hátán uszó fák kiszedésével s ölbe rakásával. –

Ezenn hegy szoros hadi tekintetben a felvidék ótalmára igen nevezetes pont; barricadokkal berakva egypár száz egyénnel ezrek ellenében fenn lehet tartani ezen völgyet, mellynek két oldala a szó értelmében mászhatlan meredek. Egyes pontok fenséges tekintet nyujtanak az utazónak. – Hermaneczenn innét fél óra járásnyira a hegy szoros szélesebbé válik, s ezen székely nyílt téren egy pompás, hazánkban legnagyobb gőz-papír gyár van. Ehez közel érve egyszerre három lövés történt melyett a szikla falak gyönyörűen viszhangoztak. Egy pár perc múlva újra 3. s kevés időre megint új lövések történtek, én kevésbé hátra maradván azt gondoltam, hogy tán az ellenség támadott meg bennünket hirtelen előre mentem midőnn egyszerre, harsogó éljen kiáltásokat hangoztak a gyár körül, melyet csapatunk eleje már elért. A gyár tulajdonos 3. mozsár ágyut süttetvén el mi tiszteletünkre, a mieink az ágyu lövéseket éljenekkel fogadák. –

A gyár előtt a csapat pihenni megállott, s mi addig a gyár tulajdonoshoz fementünk, hol ozsonával láttak el bennünket. A ház erkélyéről az ott lakó kisasszonyok bemenetünkör virág koszorukat hintenek elibénk. – Kevés nyugvás után utnak indulánk s a nem messze fekvő Hermanecz nevű helységben be szállásolánk.

A hermaneczi papír gyár egy azon gyárak közül, melly hazánkban a legnevezetesebbek közé tartozik. A gyár melly gőzre van készítve éjjel és nappal dolgozik. A legnység hetenként felváltva éjjel vagy nappal foglalkozik. A felső emeletben pedig szép tót jányok és asszonyok válogatják egymástól a finomabb rongyokat.

Hermaneczről másnap korán utnak indulánk s az nap Turócz megyébe Mosóczra* mentünk. – Hermaneczen túl a tájék még vadab volt s talán még regényesebb is; de nem olly kellemes, nem olly gyönyörködtető. Itt már magas hegyekre kellett fel mennünk, melly magas, folytonosan felebb vitt, s az út is olly rossz, hogy kocsival alig lehetett menni. – Az út mellett, hegyek hajlásaiban, fent a hegy tetőn itt még havat lehetett találni pedig már Május hó utolján volt az idő.

A hegyekről le menve egy szép nyílt síkság terjedt el előttünk: minden oldalról setét fenyő koszoruzta hegyektől környezve. Éjszaki részinn a setét s 3594 láb magas Fáttra hegye hótol ősz tetőivel királyilag nézett szét, a mint egy lábai körül elvonuló alantabbi hegyláncokra. Ezen tér, mellyett zöld mezők virágzó rétek, és setét erdők borítanak, Turócz megyét ábrázolja. Falui számosak, nagyobb város benne nincsen, népes és elég termékeny földet bir, de lakosai mégis szegények és nagyon kevés kivétellel tót ajkuak. –

A millyen szép és gyönyörködtető Turócz megye határa: épen olly rossz lelkü-érzelmű kevés kivétellel az egész megye lakossága. – Az izraeliták s néhány helyiség jó érzelmű, hol a lelkészek magyar szelleműek, a többi mind kész ellenség.

Legelső állomásunk Mósócsonn volt Turócz megyébenn; az ottani gróf kastélyábann, ki a németekkel ment el hátra hagyva mindenét. Ezen városban már elő őrséget is kelle kiállitanunk. Ebéd után egy ide való fő biróval, a stubnyai fürdőbe kirándulék, melly 1. órányira fekszik Mosócztól. – A fürdőnek elég bő, s ki-mondhatlan meleg forrása van: de nem igen látogatják. Savanyu vize is van de keveset ér. A közel fekvő Hajravü** helység cath. és evang. lelkészeivel találkozánk itt, becsületes jó érzelmű egyének, s a cath. lelkész a miért hiveit, haza szeretetre s kitartásra buzdítá, a németek által elis fogatott s Olmüczbe elkísértetett, s Pozsonyba hadi törvényszék elé álitatott.

Mosóczrol másnap Sz. Mártonra, Turócz megye fő-városába mentünk, melly sem kereskedés, sem miveltség tekintetében nem érdemel említést. Helyettes parancsnokunk, Varga százados az Alispányt magához hivatá d: u: szállására, s kevés értekezés után, egy távcsővel nézegetnek a nem messze fekvő hegy lánczokra; a hegyi utnak egy részinn mint ha az ellenség ágyukat szállított vóna le a völgybe, s mellette az utnak bal oldalánn katonaság állott volna csapatokban; rögtön az egész Zászlóalj ki inditatik a hegyek felé; a legközelebbi faluban megálunk, s Görgey Arminnak jelentés küldetik, hogy a hegy szoroson ellenséges csapatok voltak láthatók, holott miután a dolog kipuhatoltatott, ki sült, hogy fuvaros tótok fenyőt szállítottak le a hegyről, s az út mellett látszott katonaság nem volt egyéb mint fenyő bokrok.

---

* Mosóc, Turóc megye (ma Mosovce, Szlovákia).

** Egyelőre azonosítása nem sikerült.

Egy kis kaczagás után vissza mentünk Sz.Mártonba, honnét én más nap Szucsánba,* mentem, hova a századosunk még két századdal elküldetett.

Szucsán a Vág partján, a Fáttra hegy aljában fekszik. – Setét, mint egy óriás ősz hajfűrtökkel áll itt magasztos fenségében a Fáttra hegy, mely egész a legnagyobb hegy csucsközül hazánkban. Alatta sebesen vágat a Vág folyam, a lábainál fekvő virágos réteket, meg meg öntözt. A hegyek hajlásaiban s fent a hegy romokon csak igen meleg nyárban olvad el a hó, s a fa soha ki nem leveledzik, míg alatt a leg gyönyörűbb erdő borítja a hegy oldalt szép fehér marhának és kecskének szolgálván legelő helyül.

Mintegy két nap voltam Szucsánban míg nem századunk onnét máshova parancsoltatván nekem is el kelle távoznom. Harmadnap mulva Trencsén megyébe Stercsnó helységibe küldetett csapatunk. Melly szintén a Vág bal partján fekszik. Utunk mind hadi mind más tekintetben érdekes tájon vitt keresztül. Én egy szakasz gyalogsággal 1 1/2. óra járásra előre küldetém, azonn parancssal, hogy ha az ellenség mutatkozik, s olly erővel hogy neki meg nem felelhetek, vonuljak vissza, ha meg győzhetem s fenn tarthatom, vele meg ütközhetek.

Az út egész Stercsnóig** mindenütt a Vág partján megy, s csak olly széles, hogy ritka helyen fér el két kocsi egymás mellett. Az út mintegy másfél ölnyi magasságon van a víz fölött, s a víz túl partja egészen járhatatlan meredek és bokros. Az út bal oldalán 4-5, néhol 10-12. öl magas szikla fal vonul Stercsnóig; úgy hogy az utnak mind jobb, mind bal oldala, teljesen meg mászhatatlan, s ha az út csak egy helyen levágatják az egész szoros járhatatlan.

A lélek eliszonyodik midőnn látja a magasban fenyülő szikla falakat mintegy az utra ráhajlani, s a sebes rohanásu Vág fojamat az alatt fekvő mélységben el sietni: fent a lecsüngő szikla ormok, alatt a mély víz örvények s az erdők setétében a mormoló medvék lassu czammogó lépteit. Jó 3. óráig haladtam vitézeimmel e szárnyon: midőnn egy túl parti szikla csucson, egy omladozott lovag vár setét falaiban akadtak meg szemeim.

A középkor ezen korhadtt emléke, e vad-regényes tájék elzárt völgyében, jelen korunk elveivel bár egészen ellentétben áll: akkor egyed uraság, jog-bitórlás; most az emberiség elidegeníthetetlen s szentjogai a fő elvek; akkor az úr minden, a nép szolga = semmi; most a nép érezve erejének hatalmát, s istentől reáruházott ősi jogait, követeli elvitázhatatlan jogait vissza helyzetéseit, akkor a paloták ősi erények tűz-helyei; most a kunyhók a romlatlan emberi erkölcsök szerény laka, – a paloták, a hiuság kéj és istent nem ismerés büfészkei; akkor a paloták a tiszta honszerelem, s hősi erény; most a kunyhók, az önzéstelen haza szeretet tanyái; akkor egyesek most a nép hatalma; – akkor a parancs szó, most a törvény

---

* Szucsán Nyitra megyében (ma Sučany, Szlovákia).

** Sztrecsény, Trencsén megye (ma Strečno, Szlovákia).

hatalma: – bár egészen ellentétben áll a jelenkor a régivel; – mégis lehetetlen a léleknek édes emlékezéssel nem csüggeni az el mult kor emlékeinn, mejjből a jelenkor fejlődött ki; melly a jelennek bölcsője. Palotákban lakott akkor az érdem, isten-napvilága alig sütött be a szegények kunyhójába: szalma fedél alatt lakik most a tiszta erény; az úr mintegy elkülönítve magát szolgálótól; felhőkig nyúló hegyek tetejébe rakatott magának palotákat, a szűk setét völgyben lakó szegény népnek véres veritékü fáradtságán; isten már le-parancsolá őket a magasból a föld-szinére, hogy ismerjék meg ember-társaikat.

Becsések azon felleg-paloták romkövei: mellyek egy oldalról a zsarnoki uri kény men-helyei, más részről az önzéstelen hon szerelem megtörhetetlen szikla szálai voltak. A haza földje szabad volt; de a nép a szabad hazában rabszolgá. Most a haza földje a néppel együtt melly vérivel áztatja szent göröngyeit szabad és független, s isten szent törvénye teljesítve van. – Kár hogy azonn felleg várak köveiből rakatott magának az uri gőg a völgy sötéteibenn is palotát, mert őseinek bűne a falakkal együtt alá szállott a hegyek aljába, hogy meg fertőztesse a tiszta völgyi levegőt; de az ősi erény az ősökkel együtt ki halt s nem szállott alá az udódok kéj teremeibe, – s míg lent tivornya éjjeken átt, a korcs ivadék napról napra fajul, addig az ősök szelleme a romok mohainn ülve átkot mond a korcs utódokra: kik szájjal nagyok, lelkileg törpék; külsőleg nemesek és dicsők, belsőleg pulya lefajultak; s míg őseik keveset beszélve sokat tettek, ők mindent ígérve tunya tespedésbe süllyedtek. –

Mint egy fél óráig pihenvén ezen vár omladék aljában, legényeimmel tovább menék. – A Vág folyam közel hajlásánál mintegy 200 lépésnyire ezen vártól egy másik lovak vár romai tüntek ismét szemembe, melyek csak azon perczen lőnek láthatók midőnn egészen alá értünk. E várhoz néhány száz lépcsényire fekszik Strečno helysége, mellyet elréve vitézeimmel meg pihenék, a Zászlóalj bejárando.

En bár fáradt valék: de azon szent érezelemtől ihletve, melly a nemzet régi fénye ősi nagysága emlék kövei iránt lelkemben él, – s melly érzélem kell hogy a nemzet minden egyes tagja által hiven őriztessék; mert jaj azon nemzetnek, melly a mult szent emlékei iránt semmi tisztelettel, előszeretettel nem viseltetik; az olly nemzetnek nincs többé nemzeti jövője: mert a mult a jövőnek alapja, s ki a nemzet multját nem becsüli, s nem kívánja ismerni, az a nemzet jövőjével is épen olly keveset törődik: – nem gondolva semmit testem fáradalmaival, csak hogy lelkem élvezetet nyerhessen, felmentem a meredek szikla tetőre, megtekinteni azonn romot, melly korának emlékeit magánn hordva, lelkemben a középkor történeteit elő-varázslá.

E vár nem olly pont mellyet sokáig védhetnének, mert a körül fekvő hegyek felette uralkodának, s élelem hiány is – szűk volta miatt – védhetlenné tevé hosszabb időre: de egy fiatal lovagnak szerelmes mátkájával gyönyörű,

regényes és festői lakot nyujta ezen ki-magyarázhatlan szépségű tájékon, építészeti izléssel készített vár kastély.

Délről és nyugatról a Turóc megyét környező óriás hegy lánczok éjszakai fenyves-rengetegei; éjszakra azon nyílt kilátás, mely e megszokott setét hegylánczok körül oly jól esik a szemnek, s a távolban kéklő kárpát-hegylánczai; lent a szédítő mélységben elsiető Vág zajgó vízfodrai; s a tulparton csekély távolban fekvő szomszéd lovag-vár dült romjai; oly édesen, oly emelőleg hatottak lelkemre, mit ki magyarázni soha sem leszek képes.

Lelkem elő-teremté ezen ki-halt falak közé azon régi képeket, melyek e várnak valamikor elevenséget élet vidámságot kölcsönzének: előttem állott ezen várnak ifju s deli leventéje, mintha hosszú vadászatból most tért volna haza szolgáljával együtt a setét rengetegek járatlan öléből; s hű és egyetlen szépségű fiatal neje az erkélyen ülve alig várja a percet, midőnn a nem rég el-nyert férj ölelve boldogító karjaiba zárkozhassék. Az ifju levente s fiatal nő szemei találkoznak, s édes kék örömeve fut végig ereikben, s ezenn sokára egymás ölelő karjaikban pihenve ajkaik össze forranak, s lelkök menyben van a boldogító tiszta szerelem valódi mennyében.

Vagy lelkem: – a mely jelen korunkhoz leginkább illik: – a középkor véres korszakát tünteti előmbé, – mintha vér-vörös zászló lobogna a váratorny csikorgó szélvitorláján, hogy felhívja a környék harczias lakosait fegyvert ragadva össze csoportosulni a vár körül, hogy harcztól szomjasan csatára vezéreltessenek a fiatal vár-urtól, meg menteni az édes hazát a pogány had vad dúlásaitól vagy épen e perczbenn robognak délczeg paripákonn, a várba vezető utonn fel, a véres csatából borostyán koszorúval vissza tért fiatal leventék, a vár hős urától kísértetve, s gyönyörű neje meglátva az érkezőket reszketve fut elébök fel ismerve már lovaglásáról, az imádott s százszor elhaltak hitt és megsíratott férjet, ki őseinek érdem koszorújába ismét egy hervadhatlan virágott tűzött. –

Soká merengtem e góth modorban épült vár romjai között, midőnn egyszerre Zászlóaljunk közeledését észre vévén, vitézeimhez le mentem a vár alatt fekvő faluba; mire leértem a Z-alj megérkezett s mi beszállásolánk a helységben. A Vág folyamonn tul: Varin, Budatin s több helységekben állomásozó császári sereg megérkeztünket észre-vévén tüstént elő őrséget kezdet kiállítani a folyam tul partján. Parancsnokunk csupa tréfából egy 3. fontos ágyut – több nem is levén velünk – sebes vágatva az ellenséges elő-örsök felé küld, kik lovasokból állván miután az ágyut észre vevék rögtön össze-szedték magukat s a leg sebesebb futásban vissza vonultak. Egynek lova az ugratásban megsántulván futni nem tudott, s szorongató helyzetében folyvást hátra tekingetett, hogy az ágyut követő huszáraink, nem usztatnak e a vízen keresztül. Az ágyu vissza küldetett de az ellenség ezenn ponton elő örsöket nem mert kiállítani.

Zsolna-városban, mely innét nem messze esik, egy élelmezési tisztet néhány közlegényt s több száz részlet kenyeret fogván el a mieink, másnap jókor visszahúzóztunk Pribócz nevű faluba, hol előőrségre én küldetém ki csekély pihenés után néhány emberrel; alig álitám ki az elő őrséget, midőnn szóbeli parancsot kaptam hogy az őrsöket vonjam be, mert a Z-alj vissza vonul. Szóbeli parancsra nem teljesítém ezen meghagyást, s parancsnokom, a helyett írásbeli parancsot küldött volna azt ízené újra vissza, ha nem akarok jönni tehát maradjak ott. Látva hogy a pontos szolgálat kijátszatik az elő őrséget bevonám s a csapat után indultam vissza ismét Sztrecsnó felé. Már 1/4. órát haladék midőn ide való emberek látva hogy rossz felé megyek vissza térítettek: mert a Z-alj nem Strecsnóra mint én gondolám, hanem vissza Mosóczra ment.

Mosóczon a Z-aljat utol értük, hol rövid pihenőt tartván a Gróf kastélyába be mentem, hol tiszt társaim vacsoráltak. Éjfél már elmúlt, éhemet s szomjamat kevésbé ki elégítém s egy benső szobában lefeküdtem s olly mélyen elaludtam, hogy az ágyrul csak nem egészen lehúztak midőnn indulni akartak a mieink – s még sem ébredtem fel, bár siettető szavaikra mindjárttal felelék. A csapat már elindult, midőnn a Grófnak egy becsületes szolgája nagy hevesen felébresztett s a csapatot a város véginn utol értem. –

Szemeim csak nem le ragdtek az álom miatt, s lábaim reszkedtek a nyugvás nélküli gyaloglás miatt, – azomban mire kivilágosodott elértük Stubna* helységét, hol délután 4. óráig pihentünk. Itt ismét elő őrségre küldetém, melyből csak délután váltottak fel. Ebédre a falu alatti fürdőbe kirándulánk, hol épen Pünköst napján becsületes árért meglehetősen ebédbe részesültünk. Ebéd után meg fürdém. – Fáradt tagjaimra elevenítőleg nem hatott ugyan a meleg fürdő: de a fáradságot tetemesen ki nem vevé belőlem.

Négy órakor elindultunk, s az nap Turcsekre,** mely innét jó 2. órányira fekszik be értünk. Stubnyát egy részben németek lakják: de Turcsek helysége, mely két hegy aljában fekszik, – egészenn tót ajku: – Vitézeink pajtákba szállásoltatának százanként: mi pedig mindnyájján a Vendégfogadóba mentünk, hol jó vacsorát készítetve reggelig pihentünk. Másnap reggel Körmöcz-bánya felé utunk indulánk. Gyönyörű út vezet fel azon faluból, – hol a házak mind fadeszkából s emeletre vannak készítve, – Körmöcz felé. Az út mind két oldalán mondhatlan sűrű fenyő erdő terül el, fényes nappal is éj setét árnyékot terjesztve. – Egy óra alatt felértünk a Turcsek és Körmöcz felett fekvő több ezer láb magas hegy tetőre, honnét a messze terülő hegyek ágazatait egyenként be láthatni. Csekély falucska fekszik ezen hegytetőn, hol Körmöcz leggazdagabb aranyforrásai fakadnak, s mellynek mivélése egyedüli foglalkozása ezenn népnek. – E kis falucska, mellyet

---

* Stubnyafürdő, Turóc megye (ma Turčianske Teplice Szlovákia).

** Turcsok, Gyömrő megye (ma Turčok, Szlovákia).

németek laknak „Perg” nevet visel. – Itt Görgey Ármin személyesen fogadott bennünket, s kísért be a rövid órányira fekvő Körmöcz-városba. –

Ezenn falucska, mely Perg-nevet visel, s Körmöcznek mintegy elővárosául; hadi tekintetben pedig kulcsául tekintethetik, méltánn meg érdemli, hogy róla említés tétessék. Hazai fából építvék, s széllyel szórva hevernek. Több ércz-bányái, s számtalan arany-mosó malmai vannak: mellyek egy a hegytetőről, s messze tájról ide-vezetett bő viz-forrás által, igen élénk foglalkozást fejtenek ki. – A bányáknak csak nem mindegyikét meg tekintetem.

Nagy fa épület van a bánya szájára építve. Az épületbenn négy igen nagy kerék, mellyet bő vízforrás akképpen hajt, hogy ha kell visszafelé is fordítja a kereket. A keréken ember kar-nyi vastag kötél van, mellynek végire, lánczczal össze fűzött szarvas bőr zsákot akasztanak, mit a bánya szájján le eresztenek, hogy a kiásott anyagot felhozzák. – A bányáknak két szájuk van, egymás mellett: Az egyiken az anyagot huzzák fel, a másikon, hol létra vezet le a mélységbe, a munkások járnak le. A munkások rendesen reggeli 3-4. órakor kezdik foglalkozásaikat, s délben enni feljönnek s ebéd után ismét estig dogloznak. Lent aludni senkinek nem szabad; a bánya-lég ártalma miatt. Ha erős sziklára találunk, puska porra hasogatják el; melly mű-tét mindig veszéjjel van össze kötve. Fent messziről hangzó ágyu lövésnek hallatszik. –

A kiásott anyagok elhordására a lakosok egy lovas talyigákat tartanak. – a Körmöczi bányákba le menni nem érdemes: egy nagy; – többfelé ágazó sár üreget lát az ember, melly fölülről is folyvást csepeg, s minthogy a víz ásványos, tiszta ruhábann sem lehet lemenni; mert ki-moshatlan sárga fótót fog a víz-csepptől kapni. A legmélyebb bánya ürege 120 ölre terjed. A bányák mi előtt ásni kezdik, felszenteltetnek, s nevet kapnak. Ha a bánya föld néhol puha földből áll: fenyő duczokkal s deszkákkal, mind addig ki rakják míg csak ismét sziklára nem találunk, nehogy le szakadván a legjobb eret is elfedje. – A bányákban igenn mély vizek; sokszor sebesen rohanó források találhatunk. Ezekre ha lehet hidakat készítenek, ha nem? fölülről tartózkodó székben ülnek a munkások s úgy ássák az anyagot.

A libeczhi, selmeczi stb. bányák arany, ezüst, réz és ón tartaléku anyagot adnak. A pergi és körmöczi bányák: arany és ezüstöt. – A bányák némelly évben nem jövödelmeznek olly jól min másikkann, úgy hogy van év: midőnn némelly bánya a költséget nem adja be. – Egy ilyen bányát, melly eleinte nem a leggazdagabban jövödelmezett, a kincstár magánosokna adott ki haszonbérben. Voltak egyének ki a bánya jövödelmiből meg-gazdagodtak, voltak árok a kik tönkre jutottak, úgy hogy utóbb egyesek nem mervén bele kapni: a város vette át a mivelésit s jelenleg Körmöcz vidékin az a legjövödelmezőbb érczbánya. A tiszta haszonnak néhányad részit adják oda a kincstárnak haszonbérben. –

A bányáknál sokkal érdekesebb az aranymosó malmokat meg tekinteni. Az épületek, hol az arany mosatik emeletesek. Az emeletben sebes víz hajt egy

kereket, melynek tengelyeiből több fa-fogak állanak ki; s mint az olajmal-moknál látható, ezenn fogak, egy egy nagy fa duczot emelnek fel s elfordulván onnét, a kerék fordultával a tengelybenn levő fog is; a sulyok, melynek alsó végire fog-üregü mintegy 50. fontos vas van illesztve, le zuhanik s az alatta levő követ össze zuzza. A váluba, melyben a kő össze zuzatik tiszta víz foly bele, s az a porrá zuzott követ, magával viszi: mert a válu lejtősenn, van készítve, hogy a víz belőle egyik véginn kifolyhassék. Ezenn csatorna oldalához, melyben a homokos víz foly, széles és lejtős deszkázott lap van illesztve; melly lap egymástól egy egy rőfnyi távolságra végig lécczel van elválasztva, s mindegyik osztály ismét körösztben egy egy lábnyi távolságra lécczökkel bevan rovátkosítva; hogy a víz-csatorna oldal-jukainn kifolyórész-ülledéke, ezenn fa lécczekbenn fenn akadjon, s csak a homok nélküli víz folyon le a lécczek fölött a deszka lapról, magával sodorván azonn öregebb ércz nélküli sár darabokat, melyekben már semmi ércz anyag nem található. – Ezenn jó anyag nélküli víz, az épületből kifolyik. –

Az épület alsó részibenn, egy az épület hosszábann fent, lejtősen elnyuló víz-csatorna mellé, szintén a már fellyebb ért módonn, rőfnyi széles deszka váluk lejtősenn vannak alkalmazva, s oldalaik, melyek egygyiket a másiktól elválasztják, magasabban, mint egy egy lábnyira felnyulnak. Itt már nem lécczek teszik rovátkossá a válu fenekét, hogy a lefolyó-víz üledéket fennfogják; hanem nedves és durva vászony darab, a válu szélességivel és hosszával meg egyező nagyságu van a fenekére le terítve. – A felső osztálybann a már mondott módonn leülledett ércz-anyagot koczkásann elmetélik s ide hozzák, hogy itt jobban kitisztítsák. Ezenn homok darabokat a vászonnal be terített váluk felső végeinn le rakják egy hosszukás ládába, mellybe a fent irt csatornából tiszta vizet bocsájtanak. A víz ezenn homok-koczkákat szétt-mossa, s az így szétt oszlatott homokot a ládának egy jukánn kibocsátják, honnét az a vászon lapra esik s az onnét végig folyik. A nehezebb és így értékesebb része fent leüllekszik, a sáros és így üres része pedig az alsórészinn akad fenn. –

Minden deszka váluhoz külön külön egy gyermek, vagy ember van alkalmazva, ki egy hosszú nyelű kereszt fával – mint millyen p. o. a gereblye háta: - a lefelé folydogáló víz üledékit fel-fel tolja; hogy a nehezebb és így értékesebb rész fent üljön le, s a haszontalan rész belőle a lefolyó víz által annál könnyebben elválasztassék s levitessék.

Ezen műtét mind addig így megy, mig nem a válu egészen megtelik leülledett homokkal. A midőnn a vizet róla teljesen leszivárogtatják, s az ércz tartalék nélküli anyagot; – melly a válu alsó részeinn ül le, s mellyet a jótól sárga sár forma színe s könnyebbsége által teljesen meg lehet különböztetni, – a váluk alsó végeinél az épület hosszában végig folyó csatornában bele hányják, melly onnét a víz által kivitetik. Az érczes homoknak sötét ólom színe van, s igen nehéz. Ez szegletes koczkákban kivágitik, s az épület egyik felinn halomba össze

rakatik. Az így megtisztított anyag, egy másik kisebb válubann, s még egy mosáson s tisztításon megy keresztül. A már harmadszor is megtisztított anyagot ekkor egy ember, – ki ezen mosó-malomnak naponkénti alsóbb rendű felügyelője; – egy hársfából finomann kivésott lapát forma edényben; – melly nagysága 1. négyszög láb s kétoldala és hátulja víz irányosan megy fel, s mit egy 2. hüvelyknyi magas, s az elejével melly felhajlik, össze folynak az oldalai olly formánn rázza, hogy az edénynek két felső oldalán ki metszett jukba a mutató ujjait bele helyezteteti, s annál fogva az edényt a hasához üti, a hátával pedig vissza löki, – úgy hogy a hársedényben lévő anyag sullyosabb része ezen rázás által le ülepszik, s a legnemesebb rész az edény hátulján verődik le. Ekkor a vizet miután egy ideig rázza, róla leönti, s egy a vékony véginn kifurt szaruba tiszta vizet meritt, s azt a homokra vékonyann rá folytatja. Ez által a homoknak könnyebb részei újra felzavarodnak, s az edény ismét az előbbi módon egy ideig rázatik: mig-nem a nehezebb részek leülván, az ércz nélküli könnyű homok, melly a vízzel össze keveredik, róla a vízzel együtt újra leöntetik.

Ez így néhányszor ismételtetik, s az érczes homok egy edénybe bele öntetik s eltéttetik, s ismét ujj homokot tesznek az edénybe. A naphosszatig megtisztított, s külön edénybe öntött érczes anyag délután mintegy 4-5. órakor elővétetik, s tisztára kimosatik. –

Az arany az edénynek a hátulján verődik le, s midőnn a szaruból tiszta víz vékonyan bocsájtatik rá, az az aranyat egészenn össze hajtja s a homoktól, mellyben még sok ezüst van és el nem hanyatik, – különválasztja. Az így tisztára külön választott arany egy tiszt jelen létébenn egy edénybe bele záratik, s az edény egy kő edénybe bele csukatik. Mint azonn embernek ki az aranyat mossá mind a bányász tisztnek egy külön kultsa levén az edényhez.

Azonn egyénnek ki az aranyat így tisztára kimossa legnehezebb munkája van mert az edénynek a hasához verése által a gyomra el-romlik, s hosszú életet ritkán ér meg, s folyvást beteges sárga színben van. – Terhes foglalkozásához képest fizetése 20 pengő kr. naponként. A többi egyéneké kik a malomhoz tartoznak 4.-8-10. pengő kr. ból áll. Ezenn csekély fizetésnél mint a hozzá értők mondják a kincstár többet nem adhat: mert akkor haszon nem lenne az arany mosásból. Én ezenn okot alaposnak nem tartám. S hogy a szegény nép ezenn csekély fizetésért is dolgozik, az onnét van: mert szántó földje, mezei igen szűk lévén; mezei gazdasággal, – vagy szőlő míveléssel, melly itt nem terem, nem foglalkozhatván, idejét vagy haszontalanul kellene eltöltenie; vagy pedig a szegénynek a valami is jobb mint a semmi!

Az első épületbenn így kimosott homok az épületből kifolyó víz csatornánn kibocsáttatik ugyan; de azért még egy másik helyenn újra felfogatik s kitisztítatik. A csatorna néhol víz irányosann fekvő vas rácsok fölött foly végig, s onnét a föld alá egy csatornába, melly tovább vezet. Apró 6-7. éves gyermekek s jányok forgácsot hánynak ezen rácsokra, s gereblyével a forgácsot ide s tova

taszigálják, hogy a víz között jövő arany por ragadjon rája, melyet aztán a forgácstól elválasztanak, s érette csekély fizetést kapnak.

Az így ki folyó víz többé nem vezetetik épületbe, hanem szabad és alatti válukba fogatik fenn a még benn levő érczes homok. S hogy nagy eső alkalmával a víz a homokot el ne vigye, a csatornából folyó víz egy nagy gödörbe melly inkább széles mint mélyly felfogatik, hol a homok le ülven a víz fölött lebocsátatik. –

Ezenn kis falucskábann számos illy mosó-épületek vannak, mellyek ezenn kis helynek élénkségit nagyonn elő mozditják! – Meredek út vezet be ezenn falutól a magas hegytől környezett Körmöcz városba, melyet csak midőnn az ember már belé ér, akkor vehet észre. Ezenn város egy hazánk leg régibb városai közül, s a bánya városoknak mintegy fejeül tekintetik. A belső város fallal van körül véve. Házai nagy részint emeletesek, de nem csinosak, néhány újabb épületenn kívül alig van benne izletesebb ház. Piacza meglehetősen térs: de heti vásárai nem élénkek. Kereskedése nincsen. Közhelyei: néhány kisrendű kávéház egy casino, egy kis kert, mellyben semmi kényelemre nincs tekintet.

A miveltebb osztály németektől áll, kik beszélnek a tót nyelvet is, de a magyart csak igen kevesen értik. Az alsóbb rendű osztály egyedül tót nyelven beszél. Van a városban egy jeles gőz-papirgyár, melly azomban a hermaneczivel nem vetélkedhetik nagyságára nézve: ámbár itt is szintén olly finom papirt tudnak kiállítani; – a Magyar-bankjegyek papirjait nagyrészbenn itt készítették.

Vannak a város határaiban több gazdag érc-bányák, s számtalan olvasztó kemenczéi. Itt az érczeket teljesen elválasztják egymástól. Legnevezetesebb azombann itt a pénz-verő ház. Maga az épület is egy nagy sárga, emeletes szeglet ház, réz tetője; a bánya felügyelő vagy: ? – ? – lakása is itt lévén.

A már elébb külön választott réz ezüst vagy aranyat széles vékony lappá öntik vagy kovácsolják, s ez lapokból az illető pénz nem nagyságu darabokat kerekre ki metélik. A kivágott karikákat egy terembe hordják, hol több asztalok mellett számos ismert-becsületes jellemű egyének ülnek, mindegyik előtt egy igen finom mérleg van, s a mérlegnek egyik részinn egy teljes értékű huszas; a ki vagdalt ezüst karikákból egyet a mérleg másik serpenyőjébe tesz, és ha látja hogy a mérleget le huzza, le veszi s egy finom ráspóval az asztalonn megreszeli s ismét meg méri, s hacsak egy szemernyivel többet nyom ujra meg ráspolja a lapját s ujra meg méri, s ha kevesebbet talál nyomni mint kellene, félre teszi a használatlanokhoz, s ha ugyan annyit nyom a használhatóhoz.

Az így egyenként meg mért ércz darabokat le viszik a pénz-nyomó terembe, a porát pedig melyet róla le ráspolnak össze seprik s megtakarítják. A pénz-verő terembenn a pénznek először az oldalait reczézik ki olly formánn, hogy mintegy 5. hüvelyknyi széles aczél lapra, egy finom 3. hüvelyk hosszú s 1 hüvelyk széles aczél-vonal van erősen szoritva, s ennek megfelelőleg egy ugyan akkora más aczél vonal mozdithatólag van alkalmazva, s az illető pénz-nem átmérője táv-vonalára vannak egy mástól, s meg felelő oldalaik kireczézve. A mozditható

vonalt egy kerék mellyet kézzel hajtanak, majd elébbre majd hátra tolja. Az aczél lapok előtt van egy henger, melly belől üres s alatt a lapokkal szemközi oldala kivágva. Azonn egyén ki e munkával foglalkozik mintegy 8-10 darabot azon hengerbe belé ereszt, honnét midőnn a mozditható vonal előre tolatik egy rugónn járó horog segítségével egyet ki vesz s a két aczél lécz közé szorítja, s midőnn az aczél lécz ismét vissza jön a kerek ércz darabot magával sodorja, s a két lécz között össze-szorítván oldalai a kellő reczétet nyerik, s a másik véginn ki tolatik a léczek közül. Ezenn mütét igen gyorsan megy, úgy hogy minden másad perczbenn 1-2 öt lehet elkészíteni. –

Az így megreczézett karikák a nyomdához vitetnek, hol 3. egyén foglalkozik. Az épület talapzatára egy nagy vas üllő van le szorítva, közepinn egy, leg finomabb aczélból készített bélyeg, mellyre a kinyomandó pénznek egyik oldaljegye van kivágva. Ezenn aczél körnek megfelelőleg van egy más szintén olly bélyeg a pénzlap mások oldaljegyét ábrázolva. Az üllőről több vas rudak nyulnak fel mintegy 1. rőfnyi magasra, ezek egy nő csavart tartanak, mellybe egy him csavar van alkalmazva, olly hosszú, hogy a végire alkalmazott aczél bélyeg az alatta levő bélyeget ha kell elérhesse. A him csavarra két hosszú vasrud, mint lejtők vannak fönt alkalmazva, s két ember által vizirányos vonalbann hajtatnak. Fölülről erős suly van a földig bocsájtva s ott meg erősítve, hogy a lejtőket a kellő távonn tul ne bocsássák, nehogy a hajtás által a him csavar igen erősen le szorítván az alá tett pénz darab össze-zuzassék. –

A nyomda talapzatánál mintegy 1 1/2 láb mélly üreg van a földbe ásva, ebben ál egy egyén, s valahányszor a nyomdán egyet csavarnak kiugrik egy rugó az üllő szélire, mellynek véginn a nyomandó pénz-nem nagyságu karika van, ebbe a pénz darab bele tétetik, s a him csavarnak le szorítása egy hajtása alkalmával ezenn rugó az üllőn levő pénz-bélyeg fölé viszi az ércz darabot, s ott a himcsavar véginn levő bélyeg rá nyomtatván, a rugó a nyomda másik felinn ki pattanik s a már kész pénzt le bocsájtja.

Néhány évvel elébb nem volt ezenn rugó, hanem működések alkalmával, minthogy csak ujjal rakták az alsó bélyegre a pénz darabokat, gyakran szerencsétlenség történt, sokaknak az ujját ott szakítván a nyomda. Ezenn pénz nyomás szintén olly sebesen történik mint a reczézés, nevezetesen egy másodperczbenn 1. nyomatik ki. – Az így teljesen elkészített pénz érmekeket egy asztalra halomba rakják, hol egy hársfa deszkára, – mellyen az illető pénz-nem nagyságu 300. üreg van ki vágva: – egy csomót öntenek s azonn ide s tova rázzák hogy a kivájt üregekbe menjenek, így igen gyorsan minden üreg megtelvén, a kimért pénz külön öntetik, s az ezüst krajczárok vászon zacskóba köttetnek, mindegyikbe 25. f. p. levén.

Megengedik az embernek, hogy maga is nyomjon 1 vagy 2 darabot, s ugyan olly pénz-nemért fel is válthatja. Ezenn teremben mintegy négy vagy öt nyomda dolgozik, magyar köriratu pénzeket nyomván ki. – Innét a pénz-tárba mentünk, hol egy fateknőben teljesen tiszta aranyat rostokbann: – a mint király viz által az ezüst-től külön választatott, – láttam teljes értéke 15,000 p. forint; folyó értéke azonban majd két annyi lehetett: mert egy arany pénzt 6 f. 40 kr. p. vel fizettünk huszas vagy bankjeggyel az mindegy volt.

Nagy jövedelem forrása van itt a kincstárnak még a kék-kő (galior-kő) jegyesítésből; több fa-vállukba rézdarabok, azt felosztató nedvbe vettettek, s az edénybe száraz galyak eresztettek, s ezekre az jegesült állapotbann rá rakodik, hordókba rakatik, s a kereskedésbe igen jó áron bocsájtatik.

Majd egy hónapot töltöttünk ezenn városbann. A korona vendéglőben 1. p. forintért naponként jó ebédet s vacsorát kaptunk. Szállásom egy Turócz megyéből itt letelepedett magyar urnál volt: Rakovszky-éknál. Neje azombann ki egy igen jó asszony, a 3. kisasszonyai nem tudnak magyarul, hanem a német és tót nyelvet teljesen értik. – Azonn egy hónap alatt, mellyet itt töltöttünk, gyakrann igen jó napjaink voltak: de néha unatkoztunk is. A városiak a leg nagyobb szeretettel viseltettek irántunk s a nagyobb házaknál néha barátságos házi multságokat is adtak.

Egy este Görgey Ármán őrnagy úr magához hivatott, 12 közvitét és 1. tizedest rendelve mellém, hogy mejnek el a 4. órányira fekvő Jálna* nevű faluba, hogy egy erdőmester a télen; midőnn a magyar hadsereg ott letelepedett, szógálója által egy czédulábann tudtára adá a Körmöczönn tanyázó ellenségnek, hogy a magyar-hadsereg megérkezett, az ellenség még azonn éjjel ki is vonult. – Rögtön 3. szekeret parancsoltattam, s magam Görgey saját kocsijára ülven fel utnak indulék, gyönyörű holdvilágos estével. Már reggel koránn, ugyan ezenn nap Görgey küldött 1. huszár hadnagyot, s 2. közembert a vadász rögtöni elhozására: azombann azok mind eddig meg nem érkezvén, azt kellett hinnünk, hogy tán az erdőn által vesztettek el. Parancsom volt őt, s szolgálóját élve, vagy halva minél előbb Körmöczre vinni.

Utam több falukonn keresztül, gyönyörű regényes völgyben vitt átt, végre éjféltájban ejutottam a nevezetes tót helységbe, melly a Garam vize mindkét oldalát foglalja el. A falubann megkérdezvén az erdész házat, egy kis házat mutattak, melynek ajtajaihoz rögtön kettős őrt álltak s a többiekkel magam előre menve, be mentem azonn szobába, melyben az erdész nejével együtt feküdtek, hol már ekkor gyertya gyujtatván a mint meg láttak az asszony rögtön sirni kezdett.

---

* Jálna, Bars megye (ma Jálná, Szlovákia).

A vadászt, mint mondá hideg lelte. Magyarul és németül nem tudván, egy tolmácsommal tudtára adám, hogy neki rögtönn Körmöczre kell jönni. Az asszony még jobban kezdett sirni s az úr remegni. Biztatám, hogy semmi baj sem fog lenni legfeljebb fejbe lövik, ha a vád bebizonyul ellene. Ekkor már alig maradhaték meg a házban a sirás miatt. Kérdezém hol van a szolgálója? – feleli neki soha nem is volt; tehát kiáltal küldé azonn levelet Körmöczre, mellyben a németeknek, a magyarok megérkezte tudtul adatott. Felelé: ő nem küldött czédulát Körmöczre, hanem erdő mester, ki vele át-ellenben lakik azonn emeletes házbann.

Látva hogy alig ha rossz helyenn nem járok őt csendesitém s egy emberemet nála hagyva átmentem az igazi erdő mesterhez, mert ennek csak alvadásza volt. A ki járásokat itt is örökkal meg rakván, hosszas zörgetés után bebocsátatám, s néhány emberemmel felmentem az emeletbe, hol egy gyönyörű szőke teremtés fogadott s vezetett be annyához: mondván hogy attya már nincs itthon. Bent az erdő-mesternével s fiával találkozám, kik áliták, hogy az erdőmestert és szolgálójukat már délután mindjárt elvitte 3. huszár, sőt a fia ki Körmöczön gyógyszer segéd volt már ott beszéle apjával s épen azért jött haza, hogy az itthon levőket vigasztalja.

Én a mentségnek nem akarván alapos hitelt adni elküldöttem a bíróért, kit szinte álitának, hogy jelen volt az erdő mester elvitele alkalmával. A bíró mindjárt jött s szinte a mondottakat bizonyítá. Az erdő-mester irományait kérém elő, s meg vizsgálván bennök semmi érdeklőt nem találtam s vissza adtam. A siránkozókat vigasztalva tőlök búcsút vevék, s át mentem az alvadászhoz, s amint meg magyaráztam neki, hogy minden bántalom nélkül marad, s szabadon le-fekhetik, a remegő ember könnyekre fakadt, s kezeimet csókolni akarván ezerszer áldatott az istennel; holott semmi érdemem sőt vigyázatlanságomért bűnöm volt irányban.

A vendég fogadóban jó gyurt sajtot vacsoráltam s legényeimnek minthogy már reggel felé volt az idő pálinkát fizettem s kocsira ülven világossal Körmöczönn termettem. Rögtön jelentést tettem a történetekről Görgey-nél, ki minthogy a kiküldött huszár tiszt még ekkor sem jelentette magát nála azt hívé hogy az uton valahol elvesztette őket az erdőmester. Emlitém, hogy a fia az erdőmesterrel itt Körmöczön már beszélt. Elküldött tehát rögtön a huszár-tiszt szálására, ki magát betegnek jelentvén azt izené, hogy már rég intézkedett, hogy az erdőmester elővezettessék. Én tehát haza mentem, s magamat kialudtam, az erdőmester pedig csakugyan előkerült de a mondott vád ellene nem bizonyítván minden sérelem nélkül haza bocsátatott.

Következő vasárnap az Evangélikusok templomába, tiszték mindnyájan Görgey által meghivatván elmenénk. Az isteni tisztelet s predició német volt. Az ifjabbik lelkész egy igen alkalomszerű prediciót mondott, ki emelvén az ügyet mellyért küzdünk, mellyet ugymond a leg elfajultabb gonoszság sem mondhat lázadók ügyének: mert ez nem eggyesek harcza, s nem is nemzetiségi harcz, hanem olly szent harcz, melly nemcsak magyarhon népeiért, hanem az egész

világért vivatik; melly nem csak papirosonn meg irt törvényekért, hanem iszen szent és örök törvényei érvényességéért vivatik, mellyet a világosságot gyűlölő ördögök el akarnak folytani, melly nekik azombann nem sikerülend: mert hol isten és ördög vannak egymással szemközt ott a „Véggyőzelem” nem lehet kétséges.

A következő hétenn kirándulék Kőrmöcznek egyik legszebb völgyébe, hogy unalmamat távol üzzem. Azonn völgy ez, melly innét Éjszak-keletnek, Besztercze bányára vezet. A várostól mintegy 1/2. órányira egy szép kis kápolna van. Az áhitatos lélek szebb helyet nem kereshet magának, s mintegy önkénytelenül eszibe jut az embernek az isten léte, ki e meg mászhatlan meredek kősziklákat a felhőkkel össze ragasztá, s az örökzöld fenyők remény-színével voná be, hogy reményt, életet hintsen a kétségbe esettek keblébe is. Nem messze van innét egy városi lövölde – : ? ? : – mellette szép fenyőfák alatt táncz-tér a szebb pontokon lóczák, s más nyughelyek.

Füleimet egyszerre zengő hang üté meg. S midőnn közel értem láttam hogy a táncz-térenn fiatal leánykák s gyermekek lejtenek. A prot. Evang. gyermekek Majálisa volt ez. Belépvén a lövölde épületébe néhány asszonyság és urak üdvözlének, s örömeiket fejezik ki, hogy ha bár öntudatlanul és akaratlanul is, egyszerű multságukban meg jelentem. Ne-hogy nevetlenséget áruljak el elfogadám pohár borukat s pár darab süteményüket, mellyből ők igen jó izüenn falatoztak. Mind a két Ev. lelkész jelen volt s jól tudván magyarul is velők érdekes beszélgetésbe eredtem. Az öregebb lelkész úr Veszprém megyei s Városi születés lévén kedvesen hallá tőlem hogy én is közel lakom hazájához. Lelkes toasztok közt múlt az idő. Sorba néztük a festményeket, mellybe czélok lövöldöztettek, s az épület belsejét ugyszólva egészen befedék. Több érdekes, s valóbann nem megvetendő festményeket lehetett szemlélni.

Az épület padozata fel volt szaggatva. A városiak a Magyarok számára mint egy 8,000 db töltvényt készitének s ide rejték el midőnn a németek bejöttek; azomban valaki által elárultatván felszedeték s elvitetik. A polgár mester pedig Cámpionni nevű mint fogoly Pozsonyba küldeték, gondolván hogy ő volt a tény fő részese. Több mint 8. hétig volt már akkor fogva s még is ki nem bocsátották, sem el-nem ítélték.

Egészenn be-estvéledett midőnn a kis társaság zene szó mellett haza ment, én is velők indulék, s elválásomkor csaknem mindegyik által meg hivatám látogatásukra. Elfogadám a meg-hívást, ígéretemet azomban nem válthatám be: mert néhány nap mulva Zászlóaljunkból két századot Turócz megye fő városába, s Szucsánba a Vág hidjához rendelteték, hogy a Kubinban állomásozó 14,000-nyi orosz tábort szemmel tartsák, s a meg kívántató ujonczokat annál könnyebben kiálithasák, s nekem ugyan akkor a Pergre, előőrsre kellett menni. Egy ágyu s 1. szakasz lovasság is adatott még a csapathoz, mellynek vezetője Lupinger nevű százados volt.

Ezenn parancsnok adott utasításával ellenkezőleg a Vágonn átmenvén csapatált borzasztó hegyekenn völgyekenn keresztül éjjel és nappal, étel és nyugalom nélkül vezette az ellenség felé, s midőnn a jelen lévő tisztek kérdezték, hogy tán csak nem akarja illy maroknyi csapattal azonn hadsereget megtámadni, egy érdemjelet?, tisztt érdemjelére mutatván így szólott: Nekem ezt meg kell nyernem! s reményelem önök nem gyávaságból kérdik szándékomat? én parancsnok vagyok, utasításomat nem tartozom senkinek is tudtára adni, s a hol kell ott tettemért meg fogok felelni is.

Már egészen az oroszok táborához értek Zacsó* nevű faluba, fél órányira az ellenségtől, csak egy nagy hegy által elválasztatva: Midőnn Görgeynek Körmöczönn e lépés tudtára esik, s rögtön egy tisztt mint futárt küld, hogy a csapatot az ő nevébenn minél előbb parancsolja vissza, s azonn kapitányt, ki parancsát áthágta, hozza tüstént magával, s a parancsnokságot adja átt Fejér nevű századosnak, ki ugyan azonn csapattal volt. A futár éjjel nappal váltott lovakkon menvén, még jókor érkezett, s a parancsot meg-mondván a csapat rögtön vissza húzódott, olly meredek hegyekenn által, hogy a társzekereket a gyalog honvédeknek kellett tolni.

Nyugalom és evés nélkül vissza húzódott a csapat Sz:Mártonba reggeli 8-9. órákor. A fegyvereket a piaczonn gulákba rakták, a honvédek pedig a házakhoz bementek főzetni. A parancsnok elő-őrséget nem álitatván ki, egyszerre kiabálják itt a kozák! itt a muszka! A legények épen ebédnél voltak, s a ki a lármát hallotta ugrált ki felé s felkapkodták fegyvereiket: de már ekkor a lovasság a városban volt, úgy hogy magokat össze nem szedhetvén a mieink ellent nem állhattak, s nem volt egyéb hátra mint a leggyorsabban vissza vonulni. Volt huszár ki lova nélkül menekült, volt ki csak civil ruhában tudott szabadulni. Az ágyut azomban meg mentették, s a honvédek közül nem maradt el több 4.nél, a lovaság és tüzérek közül 7. és a lengyelek közül, mert ezek is voltak a csapattal, mintegy 12. – Egy főhadnagy harmadnapra zsidó ruhában jött a táborba.

Sebes tudósítást kapván Görgey egy előre küldött futár által a szerencsétlen eseményről, Körmöczről rögtön kirendelteték a Perg-re táborba. A városiak hallván az eseményt a legnagyobb zavarban voltak: a nők könnyeztek, azért-e hogy féltek az ellenségtől, vagy hogy minket sajnáltak, nem akarom fejtegetni. Azomban midőnn látták, hogy mi a leg nyugodtabb arcot mutattuk, ők is felejtetni kezdék aggodalmaikat.

---

* Zalacska, Ung megye (ma Malé Zaluzice, Szlovákia).

Az ellenség vissza vonult, a mieink az nap Stubnyánn háltak, s más nap a leg nagyobb rendben megérkeztek. Az illető parancsnokok rögtön kérdés alá vetettek, az első azért; hogy merre az utasítsát áthágni, habár lépése szerencsés lett volna is, s ön dicsőségeért vagy rangvágyáért annyi életet kockáztatni, sőt a leg szerencsétlenebb esetre a bánya városokat is kockáztatni. A második miért nem állított ki első őrsöket? Zászlóaljunkat kénytelenek levén elhagyni Komáromba küldettek a fő haditörvény szék elé akarván álitatni őket Görgey, utóbb azomban felszólított bennünket maga a parancsnokunk, hogy felejtjük el tetteiket s legyen elég nekik azonn büntetés mit már ekkorra kiálottak, s az hogy Zászló aljunkat elhagyni kénytelenek. A dolog tehát abban maradt.

A táborban mint egy 5. napot töltöttünk, soha szebb táborunk, mulatósabb nem volt, még Pest alatt sem. Honvédeink fenyő galyakból gyönyörű kunyhókat készítettek, a kunyhók előtt szép ülő helyeket ástak a földből, s körbenn három sugár fenyőt, a legfelső ágig le-nyesve tüztek le: úgy hogy az egész disz-tábornak tetszett. Első este azombann midőnn még kunyhónk nem volt olly hideg volt, hogy egész éjjel nem alhatánk s még a tűz körül is dideregtünk a csipős szél miatt, ámbár Június hó közepinn volt az idő.

A tiszteknek a Z-alj közepinn készült egy nagy kunyhó, melly azomban mint hogy nagyon tágas volt, kellőleg előkészülhetvén a harmadik nap bekövetkezett zápor esőben egészen bőrig áztunk, s bár álmosak voltunk; de mert az eső folyvást szakadt, egész éjjel egy nagy tűz körül voltunk kénytelenek mulatni? – Ötödik nap riadót vetek éjféltkor, s az elő-őrsök lövöldözni kezdettek, az éjj szurok sötét volt, azt hittük hogy az ellenség akar meg támadni, vagy már meg is támadott: azomban csak parancsnokunk meghagyásából történt az egész, megakarván próbálni, hogy az egy hónapi kényelmes városi életben, nem felejtettük-e el kötelességünket? Pillanat alatt fegyverben voltunk.

A városi nők, kis asszonyok és urak naponként seregesen jöttek ki a táborba, meglátogatni ismerőseiket, s kedvesebbé tenni nekünk is a tábori élet terheti, melyhez a jó mód után ép olly könnyen hozzá szokánk, mint a tábori élet után a kényelmes városi szálásokhoz.

Több sátorok körül vig csárdásoktól hangzott a tájék, s vitézeink jó kedvűen tánczoltak; másutt hadi játékokat tartottak, s az ellenséges felek egymásra álgyu golyó helyett égő kanócokat dobáltak; itt a dobosok tanulás közben pörgették dobjaikat; amott egyik vagy másik csapat fegyver gyakorlatot tartott. – S éjjel midőnn élénk tüzek lobogtak a sátorok előtt, ezenn magas hegytetőnn, a sűrű fegyverektől környezett térenn olly festői tekintet mutatott, mellyet bár mely regény író mintául vehetne közép kori regényeiben.

Valóbann szinte óhajtottuk a pillanatot, hogy az ellenség minél előbb rajtunk üssön, ha bár az ellen számát bizvást 6. annyira tehetjük: mert szűk utakonn kelle nekie feljöni, s mi sokkal csekélyebb erővel is könnyen beszélhettünk volna velök. Azombann egy körülmény alkalmast gondolkozóvá

tette őket. Ugyanis: Beniczky* alezredes, mint kormánybiztos, s egygyuttal a Besztercze-bányai részt védő csapat parancsnoka, levelet ír Görgeynek, hogy ha lövéseket fogunk hallani Besztercze felé, ne gondoljuk azt, hogy ő veszélyben forog. Nem sokára csak ugyan több ágyulövéseket hallottunk 6.-10.-12.öt egymás után. Utóbb tudtuk meg, hogy Beniczky puska porral sziklákat vettetett, hogy az ellenséget zavarba hozza. S csak ugyan nem rosszul számolt: mert utóbb tudtuk meg, hogy az ellenség folyvást azt hitte hogy Beniczkynek 10. ágyuja van, holott egy sem volt. –

Néhány nap múlva 2. század gyalogság, s 1. szakasz lovasság Privigyére** küldetett Nyitra megyébe, s éppenn azon század melyben én is voltam. Reggel korán, még setétlen indultunk el, sűrű ködös időbenn, melly utóbb esővé vált. Utunk N. Hájnak*** vitt, melly Körmöcztől nem messze fekszik. Idáig csak tűrhető volt az út, hanem midőnn ezentul be értünk azonn nagy erdőbe, melly ismét Krike-Heig tart, ott már azt hittük, hogy midőnn isten a chaost elemeire külön választotta, ezenn tájékról tán egészen elfelejtkezett.

Az erdőn keresztül, borzasztó hegyek és sziklák oldalaiban kanyargó út vezetett; melly azomban, midőnn télen Görgey ezenn a tájonn járt, az egész erdő hoszában be barricadirozott. Borzasztó fenyő fák feküdtek a leg mélyebb utakonn, s a leg kikerülhetlenebb pontokon. Alant az út jobb oldalánál 20.-30. ölnyi mélység; fent a baloldalonn ugyan olly magas meredek, megmászhatlan szikla óрмаival, s a járható út fákkal bedöntögetve, úgy hogy csak miként ludak egymás után mehattunk, s a fák alatt a sárba hason csuszva, vagy az ágak között keresztül bujva hatolhatánk átt az isten átkozta rengetegenn. Végre eljutottunk Krike-Hajba, melly eggy 2. óra hosszat tartó nagy német falu. Itt meg pihenénk, s mi tisztak a helybeli plébánushoz be-menénk, s miután magunkat megszárogattuk, s ki pihentünk s jó vastagonn meg-reggeliztünk tovább indulánk. Alig indulánk meg, ismét megeredt az eső, s ujra bőrig áztunk, de csak hamar kisütött s ismét meg száradtunk. Négyszer száradtunk meg, s négyszer áztunk meg ujra mig kimondhatlan sárosan Privigyére beértünk. –

Ezenn tájék teljesenn különbözik a körmöcztől. Éghajlata sokkal szelidebb és melegebb, földje sokkal termékenyebb. Itt már a hegyek simulni kezdenek, s midőnn a Privigyén inneni hegyre felérünk szemünkbe tűnik a privigye völgye, melly gyönyörű termékeny és virágzó völgy egész Nyitra megyén keresztül

---

* Beniczky Lajos (1813. máj. ? Micsinye – 1867. júl. 16. Pest-Buda) h. alezredes. 1848 októberétől teljhatalmú kormánybiztos Felső-Magyarországon s egy mozgó nemzetőrségből alakult sereg parancsnoka. 1849. januártól csapatával csatlakozik a feldunai hadtesthez és annak központi vezérkarában szolgál a világosi fegyverletételig. Aradon 20 évi sáncmunkára ítélik. 1856-ban Kufsteinből szabadul.

** Privigye, Nyitra megye (ma Prievidza, Szlovákia).

*** Háj, Turóc megye (ma Szlovákia).

vonul. Itt már inkább tölgy és cserfákat lehet látni mint fenyőt, ámbár Privigye Körmöcztől éjszak nyugotnak és így föllyebb fekszik.

Privigye környékinn már gyönyörű szőlőhegyeket s számtalan gyümölcs fákat találni, s olly mértékben terem itt gyümölcs, mint honunk bár mely tájékán. Innét hordják Körmöcz-bányára is a lakosok, lovaikonn a cseresznyét, lovaiknak mindkét oldalára nagy és mély kosarakat kötözve, melyeknek mindegyikében elfér 1. véka.

Privigye városa, egy a nagyobbyszerű mezővárosok közül honunkban. A közepinn egy nagy szégyeszögű piacczal, mely körül mind emeletes házak vannak. Nevezetesen ezenn városban a cath. fő templom, mely régi épület goth. modorban van építve. Mintegy 6. oltár; több szentek jól faragott szobrai, jól talált oltár-képek; a templom közepinn egy nagy sirboltba való lejárás, ezek teszik az egészet nevezetessé, mellyel mindjárt össze köttetésben van a piáristák szervezetének egy nagy colostora, mely szintén igen régi és nagyszerű épület, négyszög alakban készítve, közepinn tágas udvar, s körül folyosó. Több lakó szobák és iskola terem található az épületben, hol a szerzetesek alsóbb tudományokba tanítanak. Meglátogatván az iskolai felügyelőt, ki szintén ezen épületben lakik, egy álló órára tett bennünket figyelmessé; mellyet egy félévvel előbb meghalt szerzetes készített: alkatrészeit saját számításai után egy órással készítetté, s az egész mintegy 1000.vtó forintjába került.

Ezenn óra, az órát, óra negyedet mutatja és üti, az első és másod perczeket mutatja; az óra számokonn felül van 1. ujnvi széles 8-ad rész kör a czimtablára kivágva, mellynek nyílásánn 1. aranyzott kerek kis lap mutatja a napkeletet: az az a nappal fel kél, ez is a nyílásomm megjelenik; délben a délponton, este lenyugszik. Így a hold járását s annak változatait, sőt hold és nap fogyatkozásokat is természetesen is a kellő időpontban ki-mutatja. Az évenként uralkodó planéta rajta az év szerint látható. Zenéje két szép darabot játszik. S a mi hét év óta soha nem igazíthatott, s a legtökéletesebben jár. Ezenn órát a nemzeti múzeumnak akarták a tisztelendő atyák elküldeni: nem tudom szándékjokat teljesíték-e? A várost leginkább tótok lakják, kik közül a miveltebb rész, beszél már magyarul és németül is. A legtörzsökösebb magyar város nem lehet jobb érzelmű; mint idevalók mondották eggyetlen fekete-sárga nem lakik a városban. Honvédeinket s magukat is a leg nagyobb szivességgel fogadtak. Mintegy négy napot töltöttünk ezenn városban, mellynek a mondottakon kívül semmi nevezetessége nincs. Ez idő alatt többed magammal kirándulék a fél-órai távolban fekvő bajmóczi fürdőbe. –

A privigyétől éjszakra elnyuló hegyek között fekszik a bajmóczi fürdő, gyönyörű nyílt hegyi völgyben, séta térei nem kielégítő, vize nagyon meleg, de hideggel lehet mérsékelni. A közös fürdőben, hol ismeretlen egyének mindkét nemből egyszerre fürdenek, – egy fenyő deszkából készített uszó karszék van, mellyre könnyebb egyének rá ülhetnek, a nélkül hogy le merülne. Csint, tisztaságot és kényelmet nem szabad keresni. – Pár évóta talán ezen

elhanyagolásaért nem igen látogatják. A fürdő ház s vendéglő is ronda, elhagyatott, s nagyon rosszul szolgálnak benne: azért ki mulatság és időtöltésből akar fürdőbe menni, az Bajmóczra ne menjen, hanem betegeknek ajánlhatom. –

Pár órát töltve ezenn fürdőben vissza mentünk Privigyére. Utunk Bajmócz* városonn vitt köröszül, melly csekély jelentőségű vagy is jelentéktelen város fallal van körül véve. A város fölött vagy egy régi vár, gyönyörű nyílt ki látással a messze vonuló privigyei völgy beljébe, s a körül fekvő erdős hegycsúcsokra. Ezenn kies fekvésű helyenn épült lovag vár a legrégebbek közé tartozik, s sok viszontagságot szenvedvén honunk történetírásiban gyakran említik. Mint mondják a várat, melly körül levén mély árokkal véve, egy felvonó hid vezet be, egy rabló vezér építeté, kinek arczképit is jó olaj festésű vászonon mutogatják a vár egyik teremében, hol több olajfestékek is: nevezetesen a vezér lakomája, s a vár bevétele szemlélhetők. A vár maga 3. emeletes, alsóbb szobái lakhatók, a mostani birtokosoknak gróf Pálfinak tisztjeitől elfoglalva. Felsőbb szobái mind tágas és épek; termei keskenyek, de hosszúak; a kilátás ismét fenséges és gyönyörködtető. Az épület maga nagyszerű és tágas, megigazítván, a legjobb kaszánya lenne belőle. A vár udvara szűk. A lakszobákban igen régi fa butorokat: almáriomokat, játszó asztalokat, mennyezetes ágyat találhatni.

Alant az épülettel össze köttetésben van egy vár-templom, melly régiségeért de nem benső csínosságáért megemlítendő. Benne van Capistránnak,** Hunyady János legjobb barátjának arczképe az oltáron, s egy dárca szövetből készült, s gazdagon megaranyozott; de már nagy részben elrongyolott kis zászlója. –

Az épület alatti pikczékből kijárás van a várkörüli kis kertbe; ezenn szabadult meg egy helybeli gazdatiszt is, midőnn Hurbán garázda népe reá tört. A kertben van egy forrás mely a növény neműeket kövé változtatja, s ezen kívül semmi nevezetessége. A várból a kijárás egy kapu iv alatt vezet el, hogy régi rozsdá ette sisakok, lándzsák, s roppant nagy, magas sarku és igen széles óru sarok a falra akasztva láthatók. A várkapuval szemközt van alacsony, de igen terebélyes és vastag hársfa, melly mint mondják már a vár építetésekor nagy volt, s Rákóczy maga is egy gyűlést tartott alatta, a mint ezt azonn diploma mutatja, melly így szól: „Kelt a Nagy hársfa alatt Bajmóczonn, stb.” – A fa törzsöke körül, ülő padok vannak.

Az itteni plébániával össze kapcsolt prepostságot Opasrius(?) gróf alapítá 1470.ben. – A nagy Hunyadi Mátyás király fia is birta ezenn várat s a hozzá kapcsolt birtokot, csekély ideig. –

---

* Bajmóc, Nyitra megye (ma Bojnica, Szlovákia).

** Kapisztrán Szent János (1386-1456) ferences szerzetes, aki kereszteseket gyűjtött Nándor-fehérvár védelmére.

Alkonyatkor Privigyére érünk s másnap reggel Sz.Keresztre* utnak indulánk. Vasárnap volt, sűrű köd borítá a láthatárt, mely később felszálván eső alakban hullott alá, s a külömben is rossz hegyi utat csaknem járhatlanná tévé. Utunk N.Hájon vitt keresztül, hol csekély pihenőt tartván utunkat tovább folytattuk. Sz.Kereszt felé a hegyek kevésbé simulni kezdvén utunk jobb volt, s este felé a városba be is értünk.

Ide érkezésünk-kor az egész csapat, mely Görgey Ármin parancsnoksága alatt volt, már itt volt. Parancsunk volt a fő vezértől, Görgey Arthur-tól Komárom alá vonulni, hogy a több felé működő erők ott össze vonatván, a Komáromon túl sokkal nagyobb számmal táborozó ellent erős állásából ki szorítsuk, miután Győr az ellenség által újra bevétellett.

Sz.Kereszten egy éjjel pihenvén más nap korán utnak indultunk Uj Bányára. – Sz. Kereszt a Garam partján fekszik, Körmöcztől délre egy állomásra. Csekély jelentőségű város; a püspöki lak, és kert teszik minden nevezetességeit. Gyönyörű nyári regg volt. Az óriási hegyek tömkelegéből felemelkedő nap arany sugárai varázsfényt öntének a messze terjedő Garam völgyébe, melyet a hason nevű folyam zuhogó habfodrai hasítanak. Kellemes hajlású hegyek tövében, jól készült út vezetése csapatunkat; s a kelő nap tiszta sugárai a folyam viz-tükrében s katonáink fényes fegyvereiben megtörve saját szerű kedves látványt nyujta az utazónak. A folyam mind két oldalán gazdag rétek tarka virágai fénylének a rajtok rezgő harmat csapptól. S midőnn honvédeink a nap szépségétől s a táj kellemeitől kedvre gyulasztva kedvelt dalaikat a közel bokrok dalló madárseregeivel össze olvaszták, a külömben terhes katonai életet olly széppé olly fenségessé tévék, mihez hasonló élvezet nyujtani semmi sem képes.

Délben Zsarnóc** városában pihenőt tartottunk, mely várost egy régi kastély s jó sere tesz nevezetessé. Nem messze fekszik innét Szklenó,*** magas hegyek között, igen jeles fürdőjéről levén nevezetessé. – A nap heve elmúltával ismét utnak indultunk Zsarnócra, s alkonyat felé a hegyek között fekvő Uj-Bányára**** be-értünk.

Uj-Bánya csekély szépségű város a Garam jobb partján, Bars megyében. I. Lajostól 1345-ben sz.k: várossá tételik. Hajdan olly gazdagok voltak aranybányái, hogy a bányászok nem kaptak más bért, csak azon aranyat, mely ruhájokra s csákányukra ragadt. – A polgárok a bányákban szokván vendégeskedni, egyszer a kiürített hegy leszakadt, száznál több ember ott ütött le, azóta

---

* Garamszentkereszt, Nyitra megye (ma Žiar nad Hronom, Szlovákia).

** Zsarnóc, Bars megye (ma Žarnovica, Szlovákia).

*** Szklenófürdő, Turóc megye (ma Sklené Teplice, Szlovákia).

**** Ujbánya, Bars megye (ma Nová Baňa, Szlovákia).

lehetetlen vala az elébbi gazdag arany ereket fölfedezni, honnan a lakók most földmivelésből, serfőzésből, s üvegcsinálásból élnek.

Van a városnak egy nagy casinója. A piacon egy szép négyszegű oszlop, oldalain domoruan kivésott bányász jelenetek, s a teteinn igen ügyesenn vésett szobor, egy magyar szobrász említést érdemlő műve.

Másnap reggeli 2. órákor utnak indultunk, a Garam vize jobb partján, a még mindig olly kellemes Garam völgyében. Itt már szőlő hegyeket is lehet találni a jobb fekvésű oldalakban. Nep keltekor, a magas szikla tetőnn épült Sz.Benedeki kolostor setét falaiban akadtak meg szemeink, mellyet egy óra mulva elértünk. A város alatt meg állottunk, s jó 2. órai pihenőt tartottunk. Ez alatt tisztak be-mentünk a városba, mellyet szinte tótok laknak, s jó reggelizés után felmentünk az említett kolostort s a vele összeköttetésben levő templomot megtekinteni.

Mintegy 10-12 ölnyi szikla dombon nyugoszik egy góth modorban készült egyház, mellynek be menetelénél két 1. fontos álgyu teljesen felszerelve van, s nemzeti színre festve Mart. 15-e emlékeül. Ezenn kis ágyuk a 16-ik századból valók: de a templom maga, mellybe egy nagy ajtó vezet, még a 11-ik században készült, s egygy kisebb része, mely most a templommal össze van kötve, de akkor csak kápolna volt a 10-ik század előtt készített. Nem csak nevezetes régisége: de modora miatt is méltó a megtekintésre ezenn szép és tágas egyház. Több régi olaj festésű képek diszitik az oltárt és az egyház falait, maga az orgona is néhány száz éves; egy mellék kápolnában látható oltár 1414.ből való. Az aranyozás mindenütt igen gazdag és jó, s daczolva a kor hatalmával most is tündökölvé ragyog.

A vele össze köttetésben levő kolostor, tágas tornáczai és teremeivel, szintén a közép kor maradványa, – igen erős és egészséges épület. Egy nagy teremében látható a padlásra festve a Mohácsi vész; igen közönséges és jelentéktelen másolás. – A csata fő egyénei kijelölve, s magyarázattal ellátva de alig hihető hogy az arcok hiven volnának festve: ámbár e festmény a tény korából való, – s ha egyebet nem tanusított is, – mutatja a szép művészetnek azon korbani lehanyatlását, vagy fel nem emelkedését honunkban. –

A kilátás ezenn kolostor ablakaiból fenséges és gyönyörködtető. Alant a csekély jelentőségű város egyszerű házaival; balra viruló szőlős kertek; jobbra a kanyargó Garam: mint ezüst hátú óriási kigyó, a körülte hullámzó rétek virányaiban végig simulva; keletre a magas hegyek fölött ragyogó nap arany tányéra, s ehez a Garam völgyit két oldalrol bezáró hegyek zöld bársonya, s a Város alatt pihenő katonaság ragyogó fegyverei, s a huszárok prüszkölő lovai, s a több csoportokban vigan beszélgető honvédek barna, napsütött arcza; olly szép olly festői, – s ezen fekete mohos falakkal összehangolva; olly saját szerű alakot nyujtanak a szemnek mit bármelly táj festő mintául vehetne legszebb példányaiban.

A kilátás elragadó szépségét kevés ideig élvezheténk: mert a táborban gyűlő doboltaték, s sietnünk kelle, hogy vitézeinket rendbe szedve utnak induljunk. – Nem sokára a csapattal a városonn végig menve, még egyszer vissza tekinték ezenn szép tájra, s az egyház fekete komor falaira; mert egy szűk út, melly mindjárt a város véginn, a folyam jobb partján vonul végig, a kellemes tájat egészen bezárja s többé láthatlanná teszi.

Ezenn szűk utat elhagyva a hegyek simulni kezdenek s jobbra messze – kilátást engednek a csekély emelkedésű dombok az utazó szemeknek. Jó négy óráig haladtunk, mindig a folyam jobb partján, míg Uj Barsra* beértünk. A folyam tul-oldalán magas hegy láncz vonul Vác és Esztergom felé, míg a jobb oldalonn alacsony halmokon, arany kalászkától hullámszik a tájék. S míg túlról zöld erdőben akad meg a szem, itt hófehér gulák, elszórt falvak magas tornyai s áldás-dús szőlő-hegyek gyönyörködtetik az utazót.

Közel a nevezett helységhez, a folyam jobb partján a többieknel kevésbé magasabb hegy vonul jó félórai távolságra, melynek oldalában vágott út vezetett bennünket a helységig. Itt azomban simulni kezd a tájék s délre és nyugatra asztal-simán terül el a föld, távol kéklő hegyektől szegélyezve; gazdag aratást ígérve a szorgalmas földmivelőnek.

A mezőnn egy arató enbert németül szólíték meg, vajon elég érett-e a gabona, s ő magyarul felelt, mondván: tökéletesenn megérett biz ez uram! Olly kimonhatlanul jól esett pór ember szájából hallani az édes magyar szót, hogy ki közelemben volt, észre veheté arczomon az eltitkolhatlan édes örömet, mit ekkor érzék. Pedig csak két hónapig voltam a felső vidékenn, mióta pór embertől magyar szót nem hallék. Ekkor érezém igazánn, mennyire belé oltatott az emberbe a hon és nemzetiség iránti szeretet; s a ki távol tengereken s hegyeken túl az édes hazától, évekig nem hallva a kedves csengésű magyar szót, hona határaiba újra belép, s hallja az édes hangot, mit még bölcsőjében tanula, olly mondhatlan örömet érezhet miről csak annak lehet fogalma ki olly helyzetben volt már életében. –

Kevés idő alatt Ó Barsra,** egy jelentékeny helységbe beszállásoltunk, hol már mind magyar nép lakik. Másnap koránn utak indulánk. Ó Barsonn túl egy szép mezei gazdaságot, izletesenn épült urasági kastélyt s vendéglőt találtunk, valamelly grófi birtokot. Ezt elhagyva gyönyönyü, áldásduzs sikonn vitt keresztül utunk, míg nem N. Sarló helységet elértük, melly jó nagy város-falu a Garam jobb partján, a folyamtól jó órányira fekszik, gyönyörű sik téren. Nyugatról fedve csekély emelkedésű szőlő-hegyel és szép zöld erdővel.

---

* Újbars, Bars megye (ma Novy Tekov, Szlovákia).

** Óbars, Bars megye (ma Sbary Tekov, Szlovákia).

Damjanich, Klapka, és Görgey összesített táborai Ápr. 17-én a Garam vizinn hidat ütvén éjjel átvonultak s másnap, – miután a németek, ámbár Esztergomból hogy minél sebesebben jöhessenek, kicsikonn szállitattak, – későnn érkezvén, a magyar had átszállítását nem akadályoztathatták, N. Sarlónál meg ütköztek. – A csata nagy és véres volt, s jó sokáig tartott. A falut a mieink rohammal vették be, de a benn levők közül egyse menekülhetett. A csata meg nyertvén a mieink által elfoglaltatott 8. ágyu. Bécsből, a had erősítésire ekkor küldött granatos osztály, ujonan felszerelve teljesen elfogatott; ezenn kívül mint egy 3,000. hadi fogoly, számos társzekerek s poggyászok estek a mieink hatlamába. Az elesettek száma szintén, nagyon sokra tétetik; s mind ez a mieinknek aránylag igen csekély veszteségével történt. – A falunak Ó.Bars felöli része, a csata folytábann fel is gyujtatott, s néhány ház áldozatul esett.

N.Sarlóra érkeztünk-kor épen vásár volt; itt csekély ideig pihentünk, s nem sokára a meglehetősen népes és jó érzelmű: de jelentéktelen magyar városonn keresztül menve, a várostól mintegy 1 1/2. órányira, csekély emelkedésű domtetőnn, egy ritka erdőben tábor üttünk.

A táj itt is gyönyörkötető. Mögöttünk azaz nyugotra csekély emelkedésű hegyek s egy kis tót helység. Jobbról és balról szép szép szőlő hegyek, előttünk messze terülő sík, a Nógrád megyei hegyektől bekerítve, felettünk a tiszta kék ég, s fényes napteke, s a helyszínen terebélyes tölgyek árnyai, – igen szép és jó tábori helyet nyujtának, csak az volt a hijány, hogy a szép tájék mellett nem volt mit enni pedig, ha igaz a szentírás azonn mondata, hogy „nem csak kenyérral él az ember!” – úgy viszont igaz ám az is, hogy „nem csak lelkiekkel él az ember!”

Másnap korán ismét is utnak indulánk, s az nap Perbetére* mentünk, s a helység N.Salló felöli részinn tábor üttünk. – Perbete meglehetősen nagyságu helység, Komárom megyébenn, szép termékeny síkságonn fekszik. Lakosai magyarok; ref. és r.cath. vallásuak. A vendég fogadóban becsületes ebédben részesültünk jó árért, s este felé beszállásolánk a helységben. Másnap itten pihenőt tartottunk, Görgey Ármin be ment Komáromba, hogy a fő vezértől a szükséges rendeleteket meg hozza. Innét irtam második levelet mióta katona vagyok, hazámba; miután hallám, hogy Noszlópy Gáspár kormány biztos, mintegy 30.-ezer felkelt népet gyujtvén össze, a Somogy megyét meg szállott horvátokat kikergette. –**

Itt létünk alatt parancsot kaptam, a hadbíró szállására menni, hogy az ott össze ülendő törvény-székbenn részt vegyek. Több bünösök, köztük egy huszár a Vilhelmöktől, mint fő bünös ítéltetek itt el. Ezen huszár mintegy 3. héttel elébb, a kapitánya által keményenn meg dorgáltatott, mint vallá azért, hogy nyerge bőre meg-rongyollott volt; ő ezt nagyon szivire vevén, külömben is kapitánya reá

---

* Perbete, Komárom megye (ma Pribeta, Szlovákia).

** 1849. május havában történt.

haragudván, egy alkalommal, – midőn valahova hivatalosan elküldetett, – ezredét ott hagyá, de mint álitá nem szökési szándékból, hanem hogy a Miklós huszárok ezredéhez,* hol leginkább hazája beliek szolgáltak átmenjen. A Miklós ezredből 1/2. század, ez időbenn Zanócz és Sz.Kereszten állomásozott, s ő utját arra vevén, a helyett hogy ott magát jelentette volna; egy Sz. Keresztről, Körmöczre vezető uton, egy hidnál meg állott, s az utasokat uti levél nélkül tovább nem ereszté, ha csak nekie jól meg nem fizettek. Egy arra menő hajdut is maga mellé vevén, ennek segítségével az utasoktól még több pénzt csikart, s belőle a hajdunak is juttatott; a hajdu elakarván tőle válni azt nem ereszté, sőt többszöri kérelmire meg is verte. Történt, hogy egy négy lovas hintó jött az uton, a huszár a hintót megálitja, s felvont pisztolyt szegezvén a kocsiban ülőre tőle utlevelet követel. A kocsiban egy szolga bíró ülén, tudta hogy utlevelet itt nem szükség elő mutatni, s megmondván állását is, a huszár vele még is gorombáskodni akart, őrt keményen megdorgálá, s csak miután neki nem engedett, tudott a huszáronn kifogni, s tovább menni. A szolga bíró Sz.Keresztre érvén, a dolgoról tüstént jelentést tesz; – huszárok küldetnek ki, s már innét eltávozott huszárt a körmöczi utonn elfogják s a törvény kezei közé adják. Ez alatt a hajdu tőle megszökött, s ellene szintén vádlólag fel-lépett. – Kevés idő alatt az ezredtől is megjött a szökési levél: mi szerint ő ezredét jelentés nélkül 24. óránál tovább elhagyván szökevények jelentetik.

Illy körülmények között; mint rabló, utonn álló, sőt szökevény, háborui időben mást mint akasztófát nem is reménylhetett; mert a szökés már magában is háboru időben halál. Az ítélet tehát reá kimondatott, melly nem kevesebb mint akasztófa és kötél-ből állott. Azomban épen háborus időben, minden egyes ember, s kivált gyakorlott katona, mint ő volt, a statusnak nagy szolgálatot tehet, s egyet is elveszíteni, anyi mint a hazát egy védőtől megfosztani: ezen tekintetből hát, – miután a törvény szavai szerint, a törvény szék halálánál egyebet nem rendelhetett, – egy elegendő folyamodás küldetett a törvény-szék által Görgey Ármin parancsnok urhoz. –

A halálos ítélet délután közhelyen kihirdettetett, s a kivégzés 3. napra halasztatott. – Görgey Ármin Komáromból meg jöven, bennünket tisztet, szállására össze hívott, s előterjeszté: testvére és a Minisztérium közt történt össze ütközéseket. Hgy ezen eseményt, mellyből fejlődött ki utóbb azonn körülmény, mellynek e szegény hon vég-veszélye lett a következménye, teljesen meg érthessük; szükség, hogy azonn idő-pontra vissza menjünk: midőnn Róth és Philipovich tábora lefegyvereztetek.** Ugyanis: Görgey Arthur, ki az Osztrák hadseregnél egykor mint fő hadnagy szolgált, – Perczel Móricz táborában, mint őrnagy működött, s erőduzs észtehetségének olly fényes bizonyosságát adá, hogy a

---

* A 9. huszárezred, mely Miklós orosz cár nevét vette fel.

** 1848. október 6-án Ozoránál.

horvátok szerencsés lefegyverezéseit, némelyek inkább őneki, mint Perczelnek tulajdonítják, ámbár Perczel ezenn érdeméből, soha egy iznyit másnak nem akart engedni. Talán már itt kezdődött Perczel és Görgey között azonn ellenszenve mely utóbb még jobban kifejtett. Midőnn Perczel Mura közből – az osztrák hadsereg beütésekor – Pápa, Zirc és Mórnak, Pest felé vonult; az őt nyomban követő fő táborával az osztrákoknak Móránál meg ütközött, – ha Görgey által támogatatik, a helyett hogy Móránál olly nagy csatát veszítsen, az ellenséget bizonyosan megverik, s a hon és főváros egy időre még biztosítva van. –

Mindez nem történt, talán azért, hogy Perczel népszerűsége, – kinek táborá győzhetlennek tartatván, – a kevésbé érzelmes rész előtt, mindenek fölött becsültetett, – meg buktattassék; s a Perczel körül terjengő dicskőr, mint ál-fény eloszoljék. Görgey azomban hibáját helyre hozandó Perczelnek ír egy levelet, már a csata után, a kelt elébre tételével, hogy az ellennel semmi szint alatt ne ütközzék, mert az a fő tábor. Görgeynek ezenn színlelt barátsága még jobban sérté Perczelt, s Görgey ellen jobban elkeserité. Nem tetszett, nemt tetszhetett neki azonn aljas jellem, mit ekkor Görgeyben észre vett, hogy csakhogy vetélytársát meg buktathassa, kész azt a hon kárával is végre hajtani.

A hamu alatt izzó tűz kitört, midőnn Görgey Arthur Budát 30,000 emberrel három hétig ostromolta, mely erősség Görgey saját állítása szerint is nem is várnak mondatható, s Perczel vádat terjesztett Görgey ellen, a Ministerium elé: Hogy a télen Pestről kivonulása alkalmával, hova tette azonn 25,000 főnyi erőt, mely a Tisza parthoz érkezése alkalmával nem volt több mint 15-ezer. – Hogy Buda várát miért ostromoltatá, miért nem üzte inkább egész erővel, a már rendetlenségbe jött német hadat, hogy többé magát össze sem szedhesse. Elég lett volna Budát körül vetetni, hogy az ellenség ki ne törhessen, s ha már csak ugyan ostromlá miért nem vette elébb?!

Hogy miért vette be az ellenség Győrt,* hol mintegy 30. ágyut vesztettünk, mely egyedül Görgey vigyázatlanságának, vagy rossz rendelkezésinek tulajdonitható!!! stb. – Ezen, s talán még több vádak a Ministerium alaposaknak tartván: Görgeyt Pestre rendelte számot adni tetteiről. Görgey azomban azt felelé: hogy a hadsereget, – a hon kára nélkül, – egy perczre se hagyhatja el, s a helyett hogy Pestre ment volna megtámadta a németeket, kik a támadást nem csak hogy vissza verték, hanem még a monostori sánczokat is bevették. Görgey ekor látá, hogy a Ministerium iránti engedtlensége, Perczel vádjai, s mostani csata vesztese tekintélyit mégjobban alá-ássák; nem késik személyesen is megtámadni az ellenséget, s csakugyan szerencsés sikerrel, mert az ellenség a sánczokból kiüzetett. – Görgey maga is nagy sebet kapott. –**

---

* Győrt 1849. június 28-án vette be az ellenség.

** A csata, melyben Görgei sebet kapott 1849. júl. 2-án volt.

A ministerium Görgeyt, azonn feleletére, hogy a hadsereget ott nem hagyhatja – a parancsnokságtól megfosztá,* s a fő-vezérség átvételére Mészáros Lázárt elküldé épen azonn nap, midőnn Görgey a németeket megtámadá. Mészáros meghalván az ágyuzást, vissza ment Pestre, mondván, hogy nem akarja a csata kimenetelit megjelenése által zavarni, különben is nem nagy kedve levén a fővezérséghez azt letev s Dembinszky-re ruházá. –

Görgey meghalván azt, hogy a Ministerium őt hivatalától megfosztá: nem késik egy olly merész lépést tenni, melly által ő hivatalát magának biztosítá, a gyenge Ministeriumot még gyengébbé tev: – A csata utánn pár nappal össze hivatja az ott levő 5. hadtest törzs tisztjeit. Személyesen előadja Perczel vádját, s a kormány iránta tett rendeletit mondván: Uraim! hogy Perczel első vádjára megfeleljek, önök jól tudják azt, hogy azonn tekervényes vissza vonulásonn, – melly által a téllenn a német hadsereget óránál fogva hurczoltam; kifárasztottam, elerőtlenítettem s elgyengítettem, – menté meg egyedül a hazát; s ez olly terhes feladat volt, a legnagyobb télben azonn hegyes vidékenn; hogy 10,000 embert elveszíteni, épen nem tartozik a lehetlenségek közé: midőnn betegeimet sehol biztos helyre nem tehetém; s a fiatal ujonczok is nem szokhatván meg a hadviselés kimondhatlan terheit, nem csuda ha Zászló-aljuknak hátat fordítottak, s hazájuk közel lévén haza szöktek. Egyébbiránt is 10,000 embernyi veszeségesen vásárolni meg a hon megmentésit, említést sem érdemel. –

A mi Buda bevételit illeti, nekem a Ministeriumtól volt parancsom a fő várost minél elébb biztossá tenni. S hogy elébb nem vehetém be, úgy hiszem nem szükség hogy elébb kifárasztuk, elcsüggyesszük a várvédőket, hogy bizonyosabb lépésekkel működhezzünk. – Szerintem ez nem elég mentség! – Egyébiránt nagyon különösnek tetszhetik mindenkinek, hogy mi akkor érdem volt; mert Buda be vételiért a Ministerium érdem-jellel akart megajándékozni, – mit azomban nem fogadék el, mert a vár-bevétele nem enyim, hanem önök vitézségié, – az most bűn lehessen; s a miért akkor érdem jellel akartak jutalmazni, most ugyanazért hivatalomtól szándékoznak meg fosztani!

A harmadik vádra semmit nem szólok: mert Győr elvesztésit isten ember nem tulajdonithatja az én bűnömnek. S hogy még is a kormány, engem hivatalomtól akar megfosztani, s egy Mészáros Lázárt, – ki maga be-vallá tehetségségit: – akar a dolgok élire állítani, valóban nekem megfoghatatlannak tetszik. Igen uraim! a kormány engem hivatalomtól meg fosztott: s helyettem Mészáros Lázárt nevezte ki, ki már hivatala átvételére utban is volt, azonn nap, midőnn a csata itt elkezdődött, s meg hallván az ágyuzást épen olly gyorsan

---

* Görgei vállalta a minisztertanács június 26-i határozatának végrehajtását, a Szegedre való bevonulást, de egy sajnálatos félreértés folytán (a Kossuthnak küldött két levele közül az első utóbb érkezett meg) Kossuth úgy értelmezte, hogy Görgei megtagadja a határozat teljesítését, ezért leváltotta a fővezérségről.

vissza is ment, sőt a fő vezérséggel meg elégedett, s átruházta az önként, saját akaratából az agg Dembinszkyre. –

Uraim! ezenn hadseregben; ezenn teremben vannak egyének; ha engem hivatalomtól meg akarnak fosztani, – kik helyemet illően pótolhatnák, kiknek rangomat mindig szívesen át engedném, s ha a ministerium bennem nem bizik, miért akarja épen Mészárost, miért Dembinszkit önök nyakára tolni, s miért nem akarja jutalmazni azokat, kiknek érdemeik már régen megszerzik azonn tiszteletet, azonn hivatal elnyerhetését melynek terheitől engem meg akarnak kimélni. Én uraim azt hiszem! s ezt isten és ember előtt bátran kimerem mondani, – mert lelkem mélyéből úgy vagyok meggyőződve, hogy ezenn tárgyban a Ministerium nem határozhat. Én a dolog elintézésit önökre bízom, s ha önök kik engem jól ismernek; ha önök kik oldalamnál vérzetek, s tudják azt hogy saját életemet nem kimélem a szeretett haza megmentéséért, – úgy vannak meg-győződve mint a kormány, s személyes ellenségem Perczel tábornok úr, s azt kívánják hogy hivatalomat letegyem: úgy szívesen fogok engedelmeskedni s letenni terhes hivatalomat az önök kezeibe, de soha Mészáros, soha Dembinszky kezei közé!!! Leteszem az önök kezeibe, hogy mint köz honvéd ragadhassak fegyvert önök vezérlete alatt!

A jelenlévő törzs egyének lelkesedő éljenben törtek ki Görgey iránt, s kinyilatkoztatták, hogy más vezér alatt nem fognak szolgálni, s készebbek le tenni kardjaikat mint Görgey mellől elállani. – Köszönöm uraim! ezen nyilatkozatot, melyet csak olly egyénektől várhatni, kik engem jól ismernek, – folytatá Görgey: – kérem önöket szíveskedjenek a parancsnokságaik alatt áló tiszt urakkal is közölni ezenn tárgyat s ha azok is önök szerint fognak nyilatkozni, tudni fogom hogy mi tévő legyek.

Mi, kik Görgey Ármin parancsnoksága alatt állottunk, szintén kinyilatkoztatánk, hogy más fő-vezért nem fogadunk el, mert úgy vagyunk meg győződve, hogy Görgey soha honáruló nem lehet. Tehetségeit pedig, miként az ellenség; úgy mi is jól ismerjük; s egy fiatal erőduzs észtehetséget ki-ne becsülne inkább, mint elaggott politicájú schlendrian egyéneket. Ezenn nyilatkozatunkat írásban két tiszt által meg is küldénk Görgeynek Komáromba. – Egyébiránt a had-vezérségnek egy vagy más egyén által leendő viseletéről, hivatalomat mi magamat illeti fel nem függesztém: mert én nem Görgeyt, nem Mészárost, egyiket vagy másikat, hanem a hazát szolgálom, s szolgálni fogom bár mely vezér alatt, míg önerőm engedendi! –

Perbetéről másnap Kormárom felé utnak indulánk; azomban fél utról vissza fordítatánk s Perbete alatt újra táborba szállítatánk, később be szállásoltunk s másnap este Bátorkeszire utnak indultunk. – Gazdag mezőnn, jó vetések és szép erdő között mentünk Bátor-keszi-ig, hova éjjel után megérkezvén táborba szállottunk.

Másnap korán utnak indulánk, egy csekély emelkedésű dombon, mely szőlővel van be ültetve áthaladtunk, előttünk gyönyörű sík tér vonult el, egész Komáromig. Egy ritka erdő szélben megáldott csapatunk, s a 3. nappal elébb elítélt huszár elővezettetik, s egy csonka águ fához kísértetik, – egy század a fát négy szögben körül veszi, a tábori lelkész a huszárt a halálra készíti; egy cigány a létrát a fához igazítja. – Igazán mondva, nehezen esett lelkemnek e kivégeztetés. Egy fiatal erő duzs embert látni a megsemmisülés határpontján, ki még számos évekig élhetne, honának a legjobb szolgálatot tehetné, s most egyszerre a viruló életnek vége szakad, holott kivégeztetése, az általa elkövetett bűntett több helyre nem hozhatja. Valóban szánakozást gerjesztett mindnyájunkba ezenn egyén sorsa, s folyvást körül tekingetünk, hogy nem hangzik-e valahonnét kegyelem szó. –

Kegyelem nem érkezék, a tábori lelkész elvégezé kötelességit, s a huszár elszánt és bátor tekintettel lépett a létrára: midőnn egyszerre fehér kendőt lobogtatva sebesen vágat egy huszár tiszt a kivégezendő felé, s hangosan kiabálja: kegyelem! kegyelem!! – A körül áló katonaság lelkes éljenbe tört ki, szívükről mázsányi teher esett le. A huszár az első fogonn mint legyökerezett állta egy perczig; utóbb könnyek hullának szemeiből, a tett megbánás és öröm könnyűi. –

A csapat rendbe állott; a huszár meg köszöné Görgeynek meg kegyelmezését, s az által, szolgálatába maga mellé felvételét; s folyvást mint leg hűbb szolgálja oldala mellett volt. Ki ne lenne hű ahoz ki második teremője az embernek?!! –

Utnak indultunk s több helységeken keresztül a leg nagyobb nyári melegben, – mely a felvidéki nyártól egészen különbözik – folyvást mentünk. Délután Komárom alatt táborba szállánk. Fát nem kaphattunk, és így főzni nem lehetett, a Duna vize olly meleg volt, hogy inni nem lehetett; nem tehetünk hát egyebet, mint megfürdünk, s mint hogy az elmúlt éjjel úgy is keveset alhatánk, jól kialudtuk magunkat, valamelyik kocsai árnyékában.

Alkonyat felé engedelemmel be mentem a városba, jó pénzért kevés fojtót és jó bort ittam, s a Duna túl oldalára mentem, hogy az elébbi Zászló aljamat mely már ekkor Kászonyi* parancsnok táborában volt felkeressem. Sok járás után végre feltaláltam Zászló aljamat. Parancsnok már ekkor más volt; az elébbi: Okulicsányi Lajos, egy csatában lovárul leesvén, elfogatott. – Legjobb barátom Váczy Imre, kivel egyszerre lettem honvéddé, egy csatában granát által megsebesítvén, néhány óra negyedig élt, s meg halt. Jobb és tisztább lelületű egyént, ezek között hijában keresnél, de a halál nem nézi a jót, nem a lelket, egyaránt ragadja az öveit a meg semmisülés örvényébe.

---

* Kászonyi József (Óbecse 1810 – Budapest, 1888) honvéd ezredes, a II. hadtest parancsnoka Komárom feladásáig (1849. okt. 2-4.)

De te tiszta lelkü barát, lelkes hazafi, nem haltál meg! emléked élni fog barátaid kebelében; élni fog e szivben, míg dobogni meg nem szűnik. S te, kinek lelke e hon ujjá születésiért oly fenn dobogott; ki azonn boldogító reményben zártad be földi szemeidet, hogy halálodból: élet, a hon élete fog örökre felvirulni; nyugodj békébe, s áld a végzetet, hogy nem látod a hont rabbilincsben szenvedni! Szabadon haltál, mint hozzád illett; s szolga földben nyugosznak tetemeid; – isten veled!!!...

Derült kedéllyel mentem Zászló aljamhoz, s elkeseredett szívvel tértem onnét vissza. Midőnn a Duna hidra értem, vissza tekinték, s látám mintegy egy mérföldnyi téren, étellel gyűlve a Magyar táborn; végig tekinték az edzett s jó kedvű katonák soraikon, látám ezenn roppant táborn; nem messze képzelém szemem előtt lobogni Kölcseynek e lángal irt szavait: „Te neked élni kell óh hon, S örökre mint tavasz virulni!”

Valóban lelkim erős meggyőződésben élt, hogy eljött az idő: midőn e hon ujjá születve szabad leend. Másnap reggel az egész csapatunk fegyverbe állott, s a városonn keresztülmenve csatára indulánk. Feladatunk volt Tata felé fordulni. – Mintegy 10. óra tájban az Ácsi erdő felé megkezdődött a tüzelés. Mi egy ideig szántóföldön, utóbb vetésen, rétekenn stb. keresztül mentünk Szöny felé, az ellenségre végre rá bukkantunk. A csata tér-vonala mintegy 2. mérföldre kiterjedt. Az ellenség majd kétannyi volt, megérkezett egy része az Olaszországi haderőnek is. Közel 500 ágyu, s 200,000 ember állott egymásnak szemközt. Nagyobb ágyu tüzet soha életemben nem hallottam, ég föld össze látszék szakadni, 6. órai folytonos tüzelés után a mieinknek egy része vissza veretett s így a mi csapatunknak is vissza kellett vonulni. Volt Zászlóalj a melly háromszor négyszer rohant, mind hiába az ellenségnek sokkal nagyobb száma, s jobb positioja minden igyekezetünket sikeretlenné tevő. Végre az egész erő rendbe vissza vonult.

A mi csapatunk a sánczokon belül ütötte föl sátorát, azonn sánczokon, melly még soha nem hajtá meg fejét ellenség előtt, melly alól Zinán basa s a francziák megszágyenülve mentek tovább; melly a télen is a németeknek 7. heti folytonos ostromukat csak neveté. Ezen világ híré erősséget, Komárom várát, meg nem nézhetém, s azért róla nem is akarok szólni, a világ úgy is eléggé ismeri leírás nélkül is. A vár leginkább ujonczokkal volt tele, kik folyvást gyakoroltattak. – A város nyugati része nagyon meg rongáltatott, több házak semmivé lettek: de a vár maga meg sem érzé az ostromot.

Most ujra a Ministerium és Görgey közt történt esemény fonalát kell felvennünk: A kormány meg kapván a tisztikar nyilatkozatát Görgey ügyében. Látá milly darázs fészekbe nyult, s hogy milly esélyes, inkább mint becsületes emberrel levén ügye: a helyett hogy Görgey ellen férfiasan fellépett volna, – hacsak ugyan adatai voltak ellene, – meg hunyázkodott, s Görgeyt a felső Magyarországi hadsereg fő parancsnokságával felruházta, s azt parancsolá neki

hogy Komáromot hagyja ott s vonuljon le a Tisza felé, hogy az Alsó Magyar országi hadtesttel csatlakozhassék.

Görgey látá hogy a Ministerium milly gyenge s mily könnyen kijátszható, tovább ment, nem akará most már túrni hogy valaki felette áljon; a Ministeriumnak azt válaszolá, hogy ő le nem fog vonulni, hanem a helyett vonuljon inkább fel az Alsó hadsereg s vigyék ki a háborut Ausztriába. Sőt nyíltan ki mondá, hogy a kormány az ő tetteit ne korlátozza mert meg kötöt kézzel hatályosan nem működhetik, s készebb letenni a kormányt: mint illy korlátok közt működni. Tudta hogy a fővezérséget senki el nem meri fogadni a hadsereg miatt: azért mert e kormányt illy szavakkal ijeszteni. A kormánynak nem is kellett több, érezte tehetetlenségét s fennhagyott minden további kísérlettel Görgey ellenében.

Görgey a helyett hogy le vonult volna, mint már tudjuk milly kimenetellel, megtámadá Jul. 5-én Komáromnál az ellenséget.* Ez idő alatt temerdek élelmi szereket szállított a várba s látván hogy az ellenség ereje tulnyomó: Klapka parancsnoksága alatt 2. hadtestet, mintegy 50. sik térre való ágyut a vár őrségre bent hagyván, maga 3. hadtestel, azaz mintegy 35, ezer emberrel elvonult Komárom alul Vác, Losoncz, Miskolcz, Tokaj, Nagy Várad és Arad felé Világosvár alá. – A mi csapatunk 1-ső nap este indult meg.

Jegyzetek

A légrádi csata melyben mint honvéd először vevék részt Nov. 28-án sűrű ködös napon történt. Az eredmény nem megvetendő: 83 horvát lőn áldozata a folytonos ágyuzásnak, s két ellenséges álgyu tökéletes haszontalanná tétele, s ami részünkről, csak két somogyi honvéd esett el. – Béke poraikra! – Gyékényesen 6/12 848. (1848. dec. 6. – H. Sz. L.)

Dec. 14-én riadó vert fel csedes álmunkból. Parancsot kapánk Turczicsánba vonulni, hogy a Csáktornyán állomásozó vasasokat tönkretegyük, s a szerencse kedveztével beljebb is nyomuljunk. Kora hajnalban utnak indulánk, s teljes csatarendben vonultunk a Turczicsáni mezőre, hol Gáspár ezredes hadosztálya volt felállitva.

Az ellenség ez időtájban nagyszerű készüléteket tőn ellenünk mintegy 25,000-nyi emberrel akarván megtámadni alig 8,000 főre menő seregünket. Perczel tábornok észreuvé az ellenség szándékját s tudván mozdulatait maroknyi de lelkes és vitéz csapatát eleibök vezeté, és seregének felivel Lendvánál támadást intézett az ellenséges csapatok ellen folyó hó 13-án. Az ellenség körül több halott borítá a csatatért s a mieink egy sem lőn áldozata a csekély erővel folytatott csatának. Az ellenfél visszavonult, – miként hült helyét

---

* Görgei 1849. július 2-án támadta meg az ellenséget Komáromnál.

találtuk mi is – kik Gáspár ezredes hadosztályában Turczicsánban vonultunk – a Csáktornán állomásozott lovasoknak.

Az ellenség mindenütt fut előttünk, s remeg a magyar sereg jövetelének csak hírére is. Ugy látszik e hitvány ellennel, mely a szent szabadság ellenében a szolgaság és vasjáromért harczol, könnyen fog végezni a szent ügyért harczoló lelkes magyar sereg; s tanulhat róla a jövő kor, – mely oly ritkán szokott a históriából okulni, – hogy milly hatalom, milly erő rejlik az igazságban a mit tesz a kor haladását gátolni, a szabadságot szolgáló néppel elnyomni, s zsoldosoknak, igaz és elvitázhatlan ügyökért fel kelt nép ellen harczolni akarni.

Egyébiránt Horvát-országi hiteles egyének beszélnek, hogy a rokonszenz a magyarok iránt nagy Horvát-országban, még a miveltebb Granczer tisztektől is lehet nyílt társaságban is hallani, hogy helyeslik a magyaroknak elszánt fellépéseket, áltatván hogy a magyar nemzet csak az igaz ügyért és nem a tisztességiért harczol. – Ha isten meg fogja engedni, hogy a Dráva hullámain átkelhetünk a Magyar párt, – mely most terrorizmus vas pálczája alatt nyöghettünk és igen sokak hite szerént nyíltan fog fellépni, s ügyünk: az igazság és szabadság ügye mellé csatlakozni.

A napokban mindenesetre valami nagyszerű, s egy időre elhatározó lépés fog történni. Perczel mindenesetre próbát tesz hogy, – miután a felső táborból némi segítség küldetett számára, – ha egyebet nem tehet is, legalább fegyverszünet kérésre kényszerítse a horvátokat, – mire az ujonczok betanítása végett a télen csakugyan elvitathatlan szükségünk is lenne.

Dec.18/12 848. Goricsánban.

Mura-közben csak néhány napot tölthetünk, a hadszerencse fordultával, a Murán át kelle huzódnunk. Azon néhány nap alatt, melyet ott eltöltünk elég volt arra, hogy kiismerhessük a tiszta egyenes szivű Horváth-magyarok jellemét. – E nép a szabadságra teljesen megérett, tanusítják ezt azon események, melyek Jellasichek bevonulta óta a kis félszigeten történik. Ők ámbár horváth nyelvűek – csak kevesen tudván közülük magyarul, mégis teljesen fel tudják s felfogták azon ügyet mellyért a magyar harczol, s a helyett, hogy a rokon-nyelvű bán seregének, s a mézes száju hős ámitó beszédeinek hitelt adta volna, bensőbb, tisztább és őszintébb ragaszkodást tanusítottak hozzánk és szent ügyünkhöz, mint saját feleink.

E nép romlatlan erkölccsel dicshet; egyenes szivűség, magyar-hazafiság, szives vendégszeretet, jó gazdálkodás és takarékoság, munkásság legfőbb jellemők. Asszonyaik nem értenek annyira a gazda-asszony-ság-hoz, mint a magyar g.asszonyok, s a tisztaságra, csinos öltözetre úgy látszik keveset adnak, de az irigység nem tagadhatja meg tőlük hogy általában szép természetűek és csinos arcuak ne-volnának. –

A Mura-köziek legfőbb gazdaságuk a lótenyésztésből áll, jobb hámos lovakat, s olly nagy mértékben Magyar országnak bármely részén sem találhatni; ezért egyik fő kereset ágok a fuvarozás. Lovaik között azomban nemesített vérüket nem igen találhatni.

Egy jellemzőkre a szíves vendég szeretetre, lehetetlen hogy vissza ne térjek. Nem lehet leírni azon szíves fogadtatást, mellyel ezen nép, bennünket magyar katonákat – holott beszélni sem tudott velünk – fogadott, utolsó falatját adta volna oda vitézeinknek, a nélkül hogy tőlök pénzt fogadtak volna el. Megváltójuknak tekintettek bennünket, úgy hogy a mit a rabló horvát csapat előtt eldugtak, vitézeink szeme láttára szedték fel.

Sajnálják, hogy eltávoztunk körükből, – de a katona nem maradhat ott hol jó helye van, hanem hol szükség van keblére és karjára. Mi mindnyájan sajnálkozással váltunk meg tőlök, nem azért, hogy becsületes helyünk volt, de mint tudtuk azt, hogy kivonultunk után a rabló horváth csorda, ismét megfogja őket szállani. – Vitézeink még most is gyakran emlegeték horváth rokonainkat, én részemről mindig jól fogok emlékezni e kis termékeny síkságról, s a szíves vendég szerető népről, melly bennünket testvéreként fogadott. –

A Mura vizén átjövén néhány napi ide s tova huzódások után, a tiszta magyar nép lakta. K.Kanizsán tartottunk nyugnapot. – K: Kanizsa elszánt és lelkes lakossága, a horváth expeditió alkalmakor nem egy két jelét adta annak, hogy bennök a magyar haza, mindig hű bajnokokra találand. Ők mindig egyetértve, soha nem vevék fel hijába fegyvereiket – mellyeket fegyvertelen kézzel szedtek el a horvátoktól – s ha ellenség mutatkozott határainkon rögtön mint a barlangjaikban háborgatott oroszlánok: elszánt lélekkel száltanak elleneikkel csatára s le nem tévék fegyvereiket mindaddig míg a leg utolsó térden könyörgő ellent is halálosan nem sujták.

Ezen város népei általában mind jó gazdák és nőjük szép termetűek és csinosak. Ezen városban kevés időt töltöttünk: de még is veheték magamnak alkalmat, hogy N.Kanizsára, mely ehez öt félóránnyira fekszik berándulhattam. N-Kanizsán nem utolsó helyet foglalja el a jelentékenyebb magyar városok között. Különösen gabona kereskedése igen messze kiterjed. Stajer, Horváth-ország, Somogy, Zala, Vas megyék legjobb gabona piaczuk. Más árucikkeknek sincs hijával. – E város lakosai eléggé gazdagok és becsületes érzelműek.

Nougent* a horvátok vezére, – bosszut esküvék e városnak, bosszut, a bátor és elszánt lakosságának, melly őt egy váratlan csapással, nagy reményű állásából kibuktatá. – Ugyanis: Miután a horvátoknak minden nagyobb csapatai bevonultak az országba a vad kegyetlen Nougent, ki már a horvátok fellázadásakor is nagy szerepet játszott ellenünk. – Mintegy 2,000-nyi emberrel, nagy szerepet, ojat képezve Jellasichot hátulról biztosítani akarta; betegeit és küldönczeit elfogadni, s

---

* Laval Nugent császári tábornok.

utánna ujjakat szállítani volt feladata: azomban – bár a városba bevonulni soha nem mert, 2. heti ott-élése után e városi lakosság sarcolásaiért, már elkeseredett ellene, s tudva azt hogy a körül levő megyéknek számos csapatai vannak felfegyverezve Kanizsa felszabadítására: egy délután midőn már Nougent is érezte a pecsenye szagot, magukat biztosítani akarván 4. dobost küldött a város 4. részére, hogy a különösen Somogyból jövő nemzetőri csapat érkezését hírvél adják – az egyik dobossal össze vesztek, agyonverték; utánna a többieket is elfogták, a vendégfogadóban mulató tiszteket; 11.00-kor elfogták, a városban lévőket agyon lövöldözték, s a harangokat félre verve a körül lévő nemzetőri csapatokat megtámadták, s több száz ember veszteséget okozva a város alól egészen elkergették, elfogva tőlük mintegy 3,000 zsák lisztet, 17. m. puskaport 10,000 kész töltenyt, temérdek köpenyt és bakancsot, sok más élelmi szerezket. Nougent megveretéseit egyedül a kanizsaiaknak köszönheti, kiknek elszánt föllépésük dönté meg egyedül a csatát: – mert mig a falusi nemzetőrök futásnak eredtek, addig ezek még elhatározottabban léptek föl ellenök s a Dráván át hajtották.

Nougent bosszút esküdt a városnak, csufos megvertetéséért, de isten eddig még nem engedé hogy bosszút végrehajthatta volna. – A kanizsai zsidóság nem kis szerepet játszott ezen csatában. –

N. Kanizsáról, Magyaródnak, Páhoknak, Rendeknek, Diszelnek, Vázsonynak, Veszprémnek és Palotának vonultunk. Magyaródról Páhokra Karácsony napján reggel jókor indultunk ki. Az idő gyönyörű tiszta volt, és eléggé hideg. Hó még sehol sem borította a messze terjedő síkságot, melyet a Zala vizén átmenve elértünk. A folyamok azomban vastag jéggel voltak borítva. Páhokra, melly egy magas dombon fekszik, délután értünk be, s másnap jókor egész S. Rendekig utaztunk.

Páhoktól Rendekig a Balaton-partnak legregényesebb részein vitt az út. A természetnek azon vadregényes tájéka mellyen utunk keresztül vitt lelkemet megragadá, s az óriási szikla csucson koronaként setétlő régi lovagvárak, mint az elmúlt szép korszak jel-képei egy időre vissza-kivántatták velem a középkor szép és kalandos korszakát, mignem vissza tekintve a hátam megett vonuló csapat fegyvereire magammal teljesen kibékülék – nem kívánva többé az elmúlt időt, hanem hálát adva istennek, hogy a jelen kor gyermeke lehetek; mellyben egyetértve a magyar nem egymás ellen küzd többé, hanem mint álmából felébredt oroszlán hatalmas karmok erejének s igazságának önértetében bátran száll szemébe ellenének s szét sulytánk az áruló és jogbitorló nép zsoldos seregét, – vagy mint igaz hőshöz illik meghalni inkább dicső halállal, mint gyávaként rablánczra fűzve nyomorkodni, s élő halottként látni és szenvedni a borzasztó helyzetet, s tehetetlenül túrni azt.

Itt e szikla falak közt isten szent színe előtt esküvén ujra, meghalni inkább mint rablánczát látni e sokat szenvedett nemzet karjain... Páhoktól Rendekig több helységben mentünk keresztül: az út gyönyörű réteken és szőlő hegyek alatt

visz keresztül jó két óra járásnyira míg nem egy erdőt elérve, az út kellemei elmúlnak, de csak kevés időre mert kibontakozva a sűrű erdő tömegből egyszerre égbe nyúló szirt csúcson két ős-vár ötlik szemünkben, melyek egymásnak szemközt két külön váló szirt csúcson nyugszanak. – E várak Rezi és Tátika.

Egyik Szántó helység előtt jobbról, a másik balról fekszik. Szántón megállott Zászló aljunk s a szives nép maga számára készített étkeiből hordott egy s mást a csak utca közepin nyugvó vitézeknek. – Szántótól Bazsi helységet értünk legközelebb, az út mindenütt magas bércek alján messze terülő rétek s erdő között vonul el.

Bazsi kicsiny helység, a helység fölött álló hegyről, melyen az út keresztül megyen, belátni a messze sikságot, mely a Balaton hegyeitől láthatatlan messzeségben terjed éjszak felé, képezvén az ugynevezett kis magyar sikságot. – Mint legszebb pontja, s mondhatni arcza van e vidéknek, Sümeg város ötlik egyszerre a vizsgáló szemibe.

Bazsi jó vizéről, s kimondhatlan sziklás és rázós utjáról emlékezetes az utazók előtt. Ezen helységhez egy óra járásnyira esik a csinos és régi időkből is nevezetes Sümeg városa, melynek keleti részén teljesen kopár sziklaháton áll a nagy és még meglehetősen ép Sümeg vára, – aljában a veszprémi püspökségnek szép kastélyával, s a tűzkeblű, s lánglelkű Kisfaludynak, a jeles magyar költőnek csekély házacskaival.

A várba fel, vágott szikla átvezetett fel a régi időben, most azomban már elromlott ezen feljárás, s gyalog a nyugati oldalon mentünk fel. A várba felérve, magyarhon egyik legszebb vidéke ötlött szemünkre. Éjszakra messze terülő sikság vonult el egész a láthatárig, keletről és délről sűrű rengeteg erdők, s magasló bércek ékesítik a környéket, míg nyugatra a Stájer havasok csúcsai fénylenek a lenyugvó nap arany sugaraitól. Délről a hegyek csekély nyílásánál a tündöklő Balaton sima víz tükre ragyog fel a hegy háta megett, gyönyörű ellentétet képezve a zordon bércek erdős, bokros csúcaival.

A hegy aljában fekszik a kisváros, kerítve egyrészt a vár régi bástyaival. A várostól délkeletre fekszik egy csekély dombocska, borítva a holtak örök házaival, zöldülő, s virágillatozó sirhalmaival. Csinos kápolna aljában egy szerény várhalom mellett állottam meg áldást mondani a benne szendergők hamvaira. Kisfaludy* hült tetemei magasodnak a fák alatt, mellette Hetényi Jozefa a jó és szép színésznő ifju tetemei. –

Megilletődve fél órányira fekszik egy nagy sziklahegy aljában a kis Rende város. Jól sikerült út vezet ezen városig, mely szives vendégszerető lakóiról emlékezetben maradt vitézeink előtt. – A sümegi utnak Rende felé hajló partján, éjszak felé egy magasra nyúló sziklahegy ötlik az utazó szemébe, mely

---

* Kisfaludy Sándor (Sümeg 1772 – 1844) költőről van szó.

magánosan mered ki a messze terülő síkságból, mint mérhetlen tenger habjain uszó setét gálya tünt fel előttem. Éjszaki részein magas szirt ormán egy agg vár sötétlik büszkén tekintve fenséges magasból, az alatta tátongó pokoli mélységbe.

Hajdan büszke főurak villogó fegyverekkel repülő paripákon száguldoztak a hegy körül; most csendes munkás nép pengő kapákkal forgolódik a hegyalján, hogy a jövő ősz jutalmát adja fáradságoknak s az aranyló szőlő fürtök nedveivel, mit a hegyen mondhatlan bőségben ád a fáradhatlan természet. Az ország szerte nevezetes Somlyó hegy van előttünk.

Már este felé volt az idő, midőnn Rendekre be-értünk, mellynek szives vendég szerető lakossága vitézeinket igen jól fogadá. – Másnap 10. óra tájban utnak indulánk. Szép mezőkönn, erdőkönn, s jó termő szőlő hegyek aljábann vitt jó csinált ország út egész Diszelig, melly helység a badacsonyi hegy aljábann rossz köves és nem a legtermékenyebb helyenn fekszik. Fő gazdasága ezen helységnek s a körül levő népnek a bor termesztés, melly itt igen nagy és jó minőségben terem. Szives vendégszerető nép lakja ezenn helységet, honnét másnap utnak indulva Nagy Váson helységig mentünk.

Mindenütt a legszebb hegyek aljábann vitt utunk Kapolcsonn s más helységekenn keresztül, míg nem délután N.Vásonba be értünk. N.Váson egy dombon fekszik, Kinizsi-nek,* a dicső magyar bajnoknak egy várával, mellynek, csak pusztá falai romban heverve emlékeztetnek a hős vitéz szép és harczias korszakára. Egy tornya épenn áll még a várnak, mely alatt nagy mélység, hajdan tán tömlöcz-hely tátong; a torony szobái még mind épek és lakhatók; az egész 4. emeletes, urasági rabok tartattak ben még csak ez előtt fél évvel is, míg nem az ország gyűlés a büntető hatalmat az uraságtól elvevén, a rabok a megye tömlöczébe tétettek átt.

A torony padlásánn galambok fészkelnek, a vár mostani ártatlan helyzetét, mintegy példázva. A vár alatt éjszakra és keletre messze terjedő sík rét vonul el, hajdan tán víztől borítatva. A város alatt egy szép urasági kastély diszesíti a helységet, itt látható Kinizsi Pálnak, – ing pánczélja is. –

Nagy Vásonból másnap koránn utnak indulánk s dél-tájban Veszprém városába be értünk, hol igen szives fogadásban részesültünk. – Veszprém, hasonn nevű megye fővárosa, hegyekenn és völgyekenn épült házaival, szép egyházaival püspöki lakkal, ujonnan épülő diszes megye házzal ékeskedik. Hajdan meglehető erősség. A somogyi herczeg Kupa egykori menhelye. A város közepinn magas kősziklákon álló püspöki vár, melly a körülötte levő diszes épületekkel a város szépségit nagyonn emeli. Az ide való püspök Zichy** gróf külföldönn volt akkor a büntető igazságtól menekülni akarva, melly hon ellenes tettiért őt uton érendő vala. Van pap nevelő intézet is ezenn városban.

---

* A törökverő Kinizsi Pál hadvezér, a nagyvázsonyi vár ura, elhunyt 1494-ben.

** Zichy Domokos gróf veszprémi püspökről van szó.

Káptalana a legrégebbek közé tartozik Sz: István által alapítván 1009-ben. Van egy árva-nevelő intézete is, hol a gyermekek mind a cath. vallásban neveltetnek. Nagy Prepost Volnai Dániel alapítványa.

A városonn kívül van egy fürdő ház is, csinos kis kerttel, a városiak számára. – Lakosai mind magyarok s többnyire mester emberek. Csapók le: nagyobb számmal. A lakosság temérdek szamarat tart ezenn hegyes városban.

Alig ebédeltünk meg midőnn Perczel levele meg érkezik, ki már ekkor Mórán volt, hogy a leg gyorsabban igyekezzünk vele csatlakozni; azért rögtön utnak is indulánk s még az nap Palotára be mentünk. Ezenn nap kötöttünk fel mindnyájann verses szalagot, kik Perczel táborához tartozánk. Este 10. órakor értünk Palotára, melly város szintén Veszprém megyében, Veszprémtől éjszak keletre fekszik.

Dec. 30-a volt szép tiszta, de igen hives (*hűvös*) idő. Midőnn Palotára be értünk a csata már ekkor meg történt Mórán, s olly szerencsétlenül, hogy 5. ágyut is elveszite Perczel; ezenn kívül mintegy 3,000 embert részint holtakban, részint elfogva. Maga is csak alig tudott meg menekülni, miután egész táborra csak nem szét szóratott. Perczelnek ezenn csata vesztesít nem lehet ki menteni: mert az ellenség mellyel ütközött mintegy 20-25,000 főből álott, s az övé nem volt több 5,000 embernél; s ha már illy kevés emberrel, – elbizakodva szerencsében, s katonái vitézségeiben, – csakugyan ütközni akart, miért nem választott jobb positiót? De Perczelnek jelleme a tüzes-kedés, úgy hogy meg vetve az ellenség számát a leg erősebb álásában is nem kétkedik azt megtámadni, s ha az ellenfél a csata kezdetinn egy kis előnyt nyujt neki, megy folyvást előre: mig egyszer azt veszi észre hogy az egérjukba van, s csak hamar tönkre teszik.

Perczel azomban némileg a szerencse embere, s ott hol rögtöni fellépéssel kell hatni s dönteni, Ő a leg jobb vezér: de hol tacticával s halogatással kell valamit kivinni oda őt nem lehet alkalmazni. Perczel két szélsőség. Vagy sokat nyer, vagy sokat vesz.

Palotán éjjél után két óráig pihentünk, s már ekkor el-levén vágva Perczeltől több Fejér várnak s Pestnek nem vonulhatánk, hanem arról kelle gondolkodnunk, hogy magunkat meg mentsük, s bár mi módonn valamelly táborral csatlakozhassunk: azért utunkat Kajárnak vevénk.

Palotát, mellyben csak néhány éjji órát tölténk, nem nézhetém jól meg: de annyit még is tapasztalék, hogy honunk mező városai között első helyenn érdemel említést, házai csinosak; vendéglői, kávéházai, casinói számossak, polgárai magyarok, földmivelők és mesteremberek, a nagyobb részint jó érzelmük. A piac egyik oldalában van egy régi mulató kastély, Hunyady

Mátyás kedvencz helye, jelenleg a Zicschi* grófi család birtoka, s lakhelye. Kertje csinos és izletes elrendezésü. –

Éjjel a leg nagyobb csendben minden dob, s más zaj nélkül utnak indulánk. Az éjj kimondhatlan tiszta volt, leg kevesebb felhő nem borítá a csillagok milliárd fény pontjait. Reggel felé azomban kimondhatlan hideg volt, úgy hogy csak nem meg fagyott a lélekzet midőn belőlünk ki jött. A nap fenséges pompában kelt föl, varázs fényt öntve a messze terülő sík térre melly dérral vala beboritva. Végre hossza fáradság után s számtalan embereink elmaradása közben Kajárra** értünk, melly az ugynevezett mező földön van, s meglehető nagy helyiség. Lakosai mind magyarok s jó érzelműek. Magam egy jó iskola társamhoz mentem szálásra, hol szivességeikkel szülői maj meg ölének.

A mint meg értem kevés idő múlva számomra aztal teríteték: töltött káposzta, pogácsa, sütemény; disznó pecsenye, kalbász, gyümölcs bor stb. téteték előmbe, én azt gondolva hogy ők már ebédelték hozzá láttam az előttem kedves ételekhez, s a jó meleg szobában szives baráti beszélgetések közt, s a mult édes emlékeire vissza emlékezve – jól lakom testi s lelki elegelekkel, s midőnn fölkeltem rögtön megterítetik a háziak számára is az asztal, bezhozzák a levest s le ültetnek, hogy ebédeljünk; mert a mit elébb ettem az csak reggeli volt. Híjában mentém magam, ellenveték, hogy katona vagyok s lehetlen hogy enni ne tudjak, lekell ülnöm s ujra kezdeni az evést, s midőnn fölkelék engedelmet kértek hogy meg nem fülhattam a sok ételben. Este padlásig érő pelyhes ágyba fektetének s reggel engedelmet kértek hogy tán kemény is volt fekhelyem.

Eredeti magyar vendig szeretet gondolám magamban s szivesenn mosolyogtam, a jó házi asszony mentegetődzésire.” –

(vége)

---

* A gróf Zichy családról van szó. Egykori kastélyuk ma múzeum, kertjében Gábor Áron ágyuöntő honvéd őrnagy szobrával. A család egyik sarja (gróf Zichy Béla) 1848. augusztus 5-én nemzetőrként elhunyt a Dráva-vonal védelmében.

** Balatonfőkajár Veszprém megyében.

Körmendy Sándor Naplójának első része a Balatonfőkajáron írt sorokkal befejeződik. Valószínű az itt leírtak folytatásaként készült egy második Naplója is, melynek létezéséről és hollétéről jelenleg nincs tudomásunk. Reménykedünk abban, hogy valóban megírta és egyszer napvilágot lát, hogy az utókor megismerhesse. Megírására abból következtethetünk, hogy Körmendy Sándor nemzetőrtsízként, majd honvéd főhadnagyként nemcsak átélte szabadságküzdelmünket, hanem azt végigharcolva részt vett számos ütközetben, majd a gyászos emlékü fegyverletételben is.

Az itt és először közzétett Naplója kapcsán emlékezzünk Körmendy Sándor honvéd főhadnagyra, akinek e Naplója tanúskodik hazaszeretetéről s hősi helytállásáról, majd gondolatban helyezzük el a kegyelet virágait a hedrehelyi ótemetőben máig koszorúzott síremlékén. – (Mint nyugalmazott református lelkész 1903. január 6-án hunyt el.)

Forrás:

Napló 1848. Körmendy Sándor honvéd főhadnagy. Pápai Református Gyűjtemény Kézirattára. O. 318.

Körmendy Sándor

(Nagykorpád 1829. július 7. – Hedrahely 1903. január 6.)
honvéd főhadnagy, később református lelkész időskori fényképe.
(Molnár András igazgatóhelyettes (Zala Megyei Levéltár) ajándéka.)

PERLAKY GÉZA HONVÉD HADNAGY NAPLÓJA

A pápai Alsóvárosi köztemetőben nyugvó perlaki Perlaky Géza honvéd hadnagy Beziben [Győr-Moson-Sopron m.] született evangélikus lelkészcsaládban. A szabadságharc után Veszprém megyében telepedett le s a Dörögdpusztai birtokán gazdálkodott. Idős korában költözött Pápára, s részt vett a város közeletében, főleg az evangélikus egyház szolgálatában munkálkodott. Naplójának egy töredékét Borsos István, a Református Kollégium egykori tanára mentette meg és tette ismertté. E naplótöredéket a következők szerint teszem közzé:

„1848 október havában Kossuth Lajos Győrön ment keresztül Jellasics vert hadának üldözése közben. Ez alkalommal édes atyám a dicső kormányzó elé vezetett, miután már régtől fogva megerősödött bennem az elhatározás, hogy én is fegyverrel küzdök hazám szabadságáért. Kossuth atyámat, mint régi ismerősét és távoli rokonát, s vele együtt engem belső szobájában szívesen fogadott s megígérte, hogy rólam gondoskodni fog. Egyuttal a nevemet is följegyezte tárcájába. Ennek következtében vártuk alkalmaztatásomat egész november közepéig. Mert atyám éppen nem tudott megbarátkozni azzal a lépéssel, hogy mint közember álljak be a sereg közé. De látván, hogy a kormányzó aggságoskodásai és teendői annyira összetornyosultak, hogy ily csekély pontra figyelmét aligha terjesztheti ki, más részről pedig hazánk mind veszélyesebb állapota mindenkinek, aki csak fegyvert képes fogni, csatára szállását követeli, végre beleegyezett kívánságomba, hogy mint közhonvéd is fegyver foghatok. Mert atyám igaz magyar, aki előtt szent e név: „haza”, s mindent kész önként, és örömmel feláldozni a veszély napjain szertett hazájáért. Engemet is a korán belém csepegtetett honszeretet vezetett, a honszeretet, mely minden időben legszentebb védőangyala a hazának.

November 20-án elhagytam a kedves szülői házat. Örömmel mentem ugyan, de midőn láttam körülöttem az elérzékenyülten zokogó szülőket és rokonokat, annyi fájdalom láttára én sem maradhattam érzéketlen. Majd az egyiket, majd a másikat ölelve velük éreztem, velük sírtam. Szegény, öreg szülőim azt gondolták, hogy utolszor látnak. Pedig az elválás okozta könnyeket csak a viszontlátás reménye enyhítheti, melyet ők nem tápláltak.

Pestre mentem atyám kíséretében s ott Nádosy Sándor ezredes* ajánlatára a 13-dik zászlóaljhoz mint tizedes állottam be s 24-én a rokkantak kaszárnyájában örök hűséget esküdtem hazámnak a háromszínű lobogó alatt. Ez alkalommal édes atyám egy emléklapra ezt írta és adta át nekem:

Géza fiam, hazánk szólít védelmére.
Menj! A Nagy Hunyadi lelke bátorítson
S halhatatlan Zrínyi dicsőn omlott vére
Nemes elszántsággal harcolni buzdítson
Mi, szülőid, buzgó imákkal kísérünk,
Nemzetünkre s reád víg jövőndőt kérünk.

Másnap még együtt maradtunk s harmad nap atyám visszautazott. Én pedig berukkoltam zászlóaljamhoz, melynek törzse működését folytatandó, éppen akkor tért vissza Komáromból, ahova felszerelt újoncokat szállította. Őrnagyunk Kompoly volt s engem a 6-ik századhoz osztott be. Az egész zászlóaljban egyetlen ismerősöm sem akadt. A velem egy rangban lévővel csak hamar megismerkedtem, de míg a főbb tisztek ismerni tanultak, több időbe került.

December 8-án nevezték ki tizedesnek s azonnal szakaszparancsnokká is lettem. Nem nagy hivatal, de mégis nehéz annak, aki nem próbálta. Nekem kellett tanítanom, ki magam sem tudtam, fegyverfogásokra újoncaimat kik nagyrészt máramarosi oláhok voltak s kikkel beszélni sem tudtam. Szerencsére volt a szakaszomban egy vén, cigány baka, Kovácska. Ez mutatta meg nekem a fegyverfogásokat és gyakorlatokat. Én pedig tanultam erősen, hogy a többi járatlan káplárok sorsára ne jussak, kik nem ritkán kapták el kezükre, lábukra az arany perecet, a kurtavasat. Időnk az adjusztírozással és gyakorlatokkal telt el. December közepén kezdtünk garnizoni szolgálatokat tenni. Én először a szénaraktárnál voltam őrségen.

Ezután nemsokára Pozsonyba vezényeltek Csikász hadnaggyal egy gőzösön, hogy több ezer mindenféle ruhadarabot szállítsunk fel. Miután Pozsonyban a ruhát átadtuk, ismét visszaindultunk a szállító gőzösön. Csikász ugyan, mint régi katona, nagy tekintélyt akart tartani az altisztek előtt, de itt, a ködök miatt lassan haladó gőzösön csak ketten lévén, társalogni kezdett velem s csakhamar megnyertem a tetszését. S ez nekem nem kis hasznomra vált. Mert többi tisztársait is figyelmeztette rám. Miután pedig nemsokára segédtiszté lett, előmeneteletem könnyítette.

---

* Nádosy Sándor (Munkács, 1811 – ?) honvéd ezredes ebben az időben az Országos Nemzetőri Haditanács elnöke, egyben a honvédcsepatox ideiglenes főparancsnoka.

December 28-ikán a pesti katonaság felett Répásy tábornok* tartott szemlét s tudunkra adatott, hogy a túlnyomó osztrák erő előtt seregeink hátrálni kénytelenek s nekünk is készen kell állanunk arra, hogy azokat segítsük. Ezalatt volt a moóri ütközet, hol Perczel vereséget szenvedvén, seregének támogatására minket is útnak indítottak Bicske felé, Éjszakai szél fűtyörészett át vékony ruhánkon s miután a gyalogláshoz, a nehéz kovás fegyver és borjú terhéhez még nem igen szoktunk hozzá, nem éppen könnyen esett csak Budaörsig is a gyaloglás, ahova már késő este értünk. Itt már szekereket rendeltek számunkra, de mégis több óráig kellett várakoznunk, míg azok előállottak. Ekkor fölrakodtunk s másnap reggel Bicskén valánk, ahol már hátráló seregeink táborot ütöttek. Délután visszaindítottak bennünket Buda felé s az új év (1849) első napján Budára értünk s beszállásoltak bennünket a Ráczvárosba. Másodikán a Vérmezőn térdig érő hóban gyakorlatoztunk, délután pedig Pestre mentünk át. S mikor már be akaránk szállásolni, jött az új parancs, hogy vissza Budára. S már a lánchídnál voltunk, mikor ismét visszaparancsoltak bennünket. A sok ácsorgásban meghültem s nagyon erős hurutot kaptam, miben több ideig sokat szenvedtem.

Pestet 3-ikán hagytuk el s a legkeményebb csikorgó időben értünk késő este Palotára, ahol annyira tele volt minden ház katonasággal, hogy a hátul jövő csapatok az utcákon jártak óraszámra föl s alá. Nem volt hely, ahova még csak beléphettek volna is. Itt csak kevés ideig késtünk. Mert tisztjeink látván, hogy pihenni lehetetlen, éjfél tájban indulót verettek s a legsötétebb éjben, a legkeményebb hidegben, csapás nélküli hóban, átfázva s kiéhezve mentünk Vác felé s egy kis félreeső faluban pihenőt tartván 5-én értünk Vácra, ahol beszállásolva 6-án nyugvó napot tartottunk. Innét 7-én elidnülva Berkenyén. Palánkon, Ipolyságon keresztül Szántóra mentünk s Szántón felül egy emelkedettebb helyen csatarendbe állítottak bennünket s a távolból látszó ellenséget néhány ágyulövessel üdvözöltük, melyek azonban válasz nélkül maradtak.

Tovább vonultunk Báth felé. Egyszere azonban nyugvót vernek a dobosok s mindenki sietett a hópárnára leheverni s azok között én is. Alig nyújtottam el oldalam mellé nehéz fegyveremet, midőn Dusek Géza századosom hiv magához s Kékesy zászlóaljparancsnokhoz vezet s őrmesterré neveztet ki engem, aki még nem is gondoltam erre az előléptetésre. Örömmel fogadtam s felejtém a terhes vonulás nehézségeit. Báthra érve a két ezüst sújtás mellé rögtön fölvarratám a harmadikat is.

Másnap reggel még sötétben már rendezve volt a századom s indultunk Selmecz felé. Esett a hó, süvöltött a szél. Ágyus lovaink a roppant hegyeken keresztül, csak egymást vontatva lassan haladtak. Hátrul pedig utászaink az

---

* Répásy Mihály (Kemece, 1800 – Szeged, 1849) honvéd tábornok ebben az időben a Honvédelmi Minisztérium pótlóvázási és újoncozási osztályának vezetője s a honvédsereg lovassági főfelügyelője.

erdőkből fákat döntögettek az úton keresztül az ellenség akadályozására. Oly lassan haladtunk, hogy midőn január 14-én Selmeckre bejutottunk, egészen sötét este lett. Mily jólesik ilyenkor ha a fáradt katona meleg szobában hajthatja nyugalomra fejét! Engem egy szappanoshoz szállásoltak be, ahol nagyon szívesen fogadtak.

De itt csak egy napig maradtunk, mert harmadnap már a várostól egy órányi előőrségre mentünk, ahol három egész napon át éjjel-nappal egészen fölfegyverkezve kellett őrködnünk, borjunkat egy pillanatra sem téve le hátunkról. Mikor e terhes szolgálat után fölváltattak, örömmel vonultunk városi szállásunk elé. De alig értünk a városba, új parancsot kaptunk: ismét előőrségre. Mert eközben volt a legjelentékenyebb csata, a szélaknai. A császáriakat Csorich, a mieinket Görgei vezette s a mi zászlóaljunkból is ott volt három század. De Csorich szuronnyal bevette Szelaknát s a mieink Selmecken túl vonultak, ahol mi is egyesültünk velük. Másnap, (21-én) a hegyek közt út nélkül négykézláb mászkálva vonultunk Bucsára, ahol zászlóaljunkat a Garam folyón leégett híd mellé állították előőrsnak. Innen Beszterczére, Zólyomlipcsére, Breznóbányára, Telgardra, Sztraczénára mentünk.

Február 2-án alkonyodni kezdett, midőn Iglóra értünk. Oly szíves fogadtatásban még nem részesültünk, mint ebben a németajku, de magyar érzelmű városban. Az ablakokból nemzeti lobogókat lengetett az esti szellő. A nép örvendve sereglett előnkbe s éljen-kiálltásokkal üdvözölt. Miután kiadták a parancsot, hogy levetközni senki ne merjen s az első trombitaszóra mindenki fegyverben álljon, szállásainkra távoztunk. Azonban mi a parancs ellenére is levetköztünk s lefeküdtünk, mivel lábbelink egészen átázott, magunk pedig átfáztunk s nagyon el voltunk fáradva a hosszas vonulás terhe alatt. Első álmunkból éjfélkor dobpergés, ágyubömbölés és rakétasüvöltés ébresztett föl. Pár perc alatt felöltöztünk s legényeink összeszedésre futottunk Szigethy Józsi őrmester társammal együtt. Miután századunkat gyorsan rendeztük, nekünk jutott a szerencse, hogy az ellenséggel, amely előőrseinket visszaverte s már a város végén állott, szembeszállhattunk egy szűk utcán, melynek egyik sora már lángokban állt. Az üszök ránk pattogva és világítva igen alkalmas célpontul szolgáltunk az ellenségnek, míg mi az alig 40-50 lépésnyire sötét háttérben álló ellent is alig láthattuk.

Midőn így szuronysegezve rohantunk előre, egyszerre a sötétből egy csapat vértés vágatott nekünk, akiknek nagy részét lenyársaltuk ugyan lovaikról, de egy részüket rajtunk keresztül törve sikerült a város piacára bevágtatni ahol a többi katonaság és huszárijaink is felállítva voltak.

Guyon ezredes fehér köpenyében éppen az előőrseket vizsgálta, midőn ez a kurazir csapat attakra indult. S életét csak úgy menthette meg, hogy ismeretlenül közéjük keveredett s velük együtt vágatott rá. S így rajtunk keresztül törve szerencsésen sikerült neki a piacra jutni. Ekkor kiugratott a kurazirok közül s

elkiáltja: Attakra huszár! S a kurazirok közül csak egy sem menekült meg. Valamennyit felkoncolták.

Ez alatt mi ránk záporként hullott a golyó. De miután a 33. zászlóalj segítségünkre jött, sikerült az ellenséget minden elfoglalt állásából hőiesen kiverni, egy ágyút, két municións szekeret és sok ezer röppentyűt elfoglalni. Ezek a röppentyűk legelsőek voltak a magyar táborban. Az ellenség szétfutása után újra rendezkedett seregünk. Eközben hajnalodni kezdett s mi az ellenség után indultunk. A főszereg Szepes Váraljára, a mi zászlóaljukból két század, a 33. zászlóaljból szintén két s egy szakasz huszár pedig a Szepes-Váraljától mintegy másfél órányira eső Olaszi* nevű tót faluba mentünk. Itt a toronyban feketesárga lobogó volt kitűzve. Ezt azonnal levettük. Beszállásoltatván, kész ebéddel szolgáltak, ami nagyon feltűnő volt, mert mitőlünk szálláscsinálók nem jártak erre. Alig raktuk le fegyverzetünket, hát az előőrsre kiállított huszárok az ellenség előcsapatát megtámadják, néhányat közülük levágnak, kettőt pedig lovastul behoznak a faluba s jelentik, hogy nagyszámu ellenség közeleg a faluhoz.

Kisült tehát, hogy Olasziban azok számára csináltak szállást s készítettek ebédet. Azonnal riadót vertek. Ily csekély erővel ellentállni nem lehetett volna s mi étlen-szomjan elhagytuk a falut. S a másik végén már jött be az ellenség. Egy divízió lovas utánunk is vágatott, de mikor látta, hogy mi gyorsan négyszöget formálunk s huszárijaink kardjaikkal fegyvegették s kihívólag integettek feléjük, megállottak s tovább nem üldöztek.

Ezalatt Váraljára futár sietett, aki hírt vitt a történetekről. S midőn mi Váraljához közeledtünk, már a csatlánc szét volt küldve, az ágyuk felállítva s a városban barrikádok készítésével foglalkozott a katonaság. Amint megérkeztünk, mi is azonnal ehhez fogtunk. De hiába mert az ellenség nem támadott meg, hanem Branyiszkó felé vonult s ott egyesült Schlick táborával.

Mi egész éjjel barrikádjaink mellett virrasztottunk s reggel innét a szepesi káptalanhoz mentünk előőrsre. Ez a várostól nyugatra egy magas dombon van.

Itt voltunk 5-én reggelig. A kárpáti szél vigan fűtyölt át vékony köpöngyünkön, mi pedig a hó teteén heverésztünk a tűz mellett s szalonnát csepeggettünk pirított kenyereinkre. A káptalan pincéjéből egy pár csutora bort is kaptunk. Estefelé pedig a lakosok főtt ételt is hoztak ki, amit nagyon szívesen befogadott gyomrunk, amely már 2-ika óta főtt ételt nem izlelt. Itt virradtunk meg s indíttattunk Branyiszkó felé.

Sűrű pelyhekben hordta szemközt a havat az éjszaki szél. Sem ég, sem föld nem volt látható. Borzad az ember lelke, ha ily fürgetegben útnak indulni látunk valakit. De mi azért csak tovább haladtunk. Déltájban egy kicsit tisztulni kezd s

---

* Szepesolaszi, Szepes megye (ma Spisské Vlasy, Szlovákia).

mi a branyiskói hegyszoros szerpentin útjának 12 tekervényén nagy katonatömegeket láttunk felállítva. Itt volt Schlick, osztrák tábornok.

Guyon megállítja három zászlóaljából s egy osztály lovasságból álló kis táborát, beülteti egy pálinkáshordó fenekét s ebből a szakaszok kulacsait megtölteti. Mindenki tetszése szerint ivott. Ezután rendezi a támadást. A mi zászlóaljunkat a jobb szárnyra, középre a 33-ik s balra a besztercei zászlóaljat, melyből két század csatárláncban megy előre. Egy huszártrombitást leszállít lováról a vadász-marsot fújat vele. Ezen jelszóval „dupla lénung előre, hátul kartács” megindítja seregét a háromszorta nagyobb ellenség felé. A besztercei zászlóaljba, mivel vonakodik előre menni, bele kartácsoltat. S így ez is kényszerült vitézül harcolni. Szuronyt szegezve sok helyen négykézláb másztuk meg a meredek helyet. Az ellenséget min-den állásából kivertük, ágyuit elfoglaltuk s egész sötét éjjelig úztuk Eperjes felé. De akkor már a gyalogság igen kifáradt s nem volt képes tovább menni. Guyon azonban a csekély lovasságával egész Eperjesig üzte őket, ahova mi másnap, 6-án reggel érkeztünk meg.

A sereg 14 napig dupla lénungot kapott s a 33-ik zászlóalj, mint amely legvitézebbül viselkedett, zászlóaljára (*zászlajára* – *H. Sz. L.*) egy gyönyörű szalagot, amelyre arany betűkkel e szavak voltak himezve: Branyiskói diadal febr. 5-én 1849. Zászlóaljunk ezen terhes szolgálat után, mihelyt megérketünk, ismét előőrsre ment a kálvária-hegyre. Másnap váltottak fel bennünket és szállásoltak be a városba. Ekkorra már egy hete elmúlt, hogy szobában nem voltunk s még annyi pihenés sem jutott, hogy legalább a bakancsunk szíját megtághathattuk volna.

Eperjesről 8-án indultunk Habsánba, Budamérbe, Kassára. Itt néhány nap pihentünk s innét Szepsi, Szilos, Jászó, Semse, Szepsi, ismét Szilos, Szendrő, Edelény, Szentpéter, Miskolc, Nyék, Látháza, Mezőkövesd, Maklár voltak állomásaink, mely idő alatt semmi különös nem történt velünk.

Most következett a két napig tartó kápolnai ütközet, melyben Windischgrätz osztrák tábornagy 50 ezer emberrel megtámadta a Dembinszky vezérlete alatt álló magyarokat. Mi, Görgei táborában, ekkor a csatatértől két állomásnyira voltunk s itt hallgattuk az ágyuk nem szünő mély bömbölését. Végre eindítottak bennünket a csatatér felé. A hang mind közelebb hallatszott, míg másnap reggel már láttuk a távolban fölemelkedő füstöt, amely egész felhőket képezett. Amint közeledtünk, láttuk a csata gyászos képét. Majd sebesültekkel megrakott szekerekkel találkoztunk, majd egy-két ló vontatott nagy nehezen egy-egy leszerelt ágyut. Imitt-amott egy-egy sebesült huszár vezette véres lovát. Már meglassudott, vagy heverő ágyugolyókkal is találkoztunk, míg végre egy erdőből kiérve, előttünk láttuk az ellenség roppant táborát. Azonnal csatarendbe állottunk a szántóföldeken. Mi a második vonalat képeztük az ágyufödözetnek. Ágyuink azonnal megkezdték a bömbölést a mi közénk is ugyancsak hullott halált osztogatva a 24 fontos, füttyölt a

röppentyű tüzes farkával s pattogott a gránát. A huszárok attakiroztak, de visszaverték őket. Sűrűn száguldoztak a mezőn a gazdátlan tajtékzó paripák, mások alól meg a lovaikat lötték el. Az előttünk álló 33-ik zászlóaljából a zászlótartót a zászló nyelvével együtt lötték el. Jobbról-balról bőven volt halott és sebesült. S ezen borzasztó helyzetben különösen feltűnő volt egy gyalogos honvéd vakmerő bátorsága. Ez t.i. a két tábor közt elnyúló völgyben egykedvűen labdázott s dobálódott a heverő golyókkal s a két tábor szemközt repülő golyói feje fölött fűtyörészek el. Az ellenség több lövést egyenesen reá irányzott, meg akarván őt büntetni vakmerőségéért, de egy golyó sem találta. Végre megunt a játékot és ismét a táborunkba jött. Sajnálom, de sem nevét, sem zászlóalját nem tudhattam ki.

Igy tartott a csata csaknem alkonyatig. De ekkor már ellent nem állhatván, az erdőbe s onnét Kerecsenre vonultunk vissza. Másnap, amint itt táboroztunk s a hópelyhek kezdtek szállinkózni, előőrseink észrevették, hogy nagyszámu ellenséges lovas csapat közelít felénk. Az egész tábor abban a pillanatban fegyverben állott. Lovasságunk rohamra indult s az ellenséget megfutamított. Sőt egy egész üteg ágyut szerencsésen bekerített és lovastul tüzérestül, egyszóval mindenestül hozzánk hajtotta. Volt öröm nálunk! S mindez alig egy negyedóra műve volt.

Innen Tiszafüredre mentünk, ahol egy hétig táboroztunk a sáncokban. Ez idő alatt nem szenvedtünk kevesebbet, mint a Kárpátok közt a legnehezebb vonulás közben. Mert ezen a helyen hosszabb idő óta már mindig tanyázott katonaság s az összeheverészett és újjal soha ki nem cserélt szalma annyira megtelt megszámlálhatatlan sokaságu ugráló és mászkáló állatocskákkal, hogy aki a lábát letette, már tetőtől talpig telve volt. Piócák gyanánt szítták a sanyaruság miatt amúgy is megfogyott vérünket! Még tábornokaink sem menekedhettek tőlünk, noha naponként válhattak tiszta fehérneműt. Nekünk pedig éjjel-nappal felöltözve kellett itt tanyáznunk. S ha nappal melegített is egy kisé a még gyenge nap sugára, de éjjel fölrázta a dermesztő hideg az elszunyadót. Mivel tüzelőnk nagyon szűken volt, még a gyümölcsös fák kivágására is rákerült a sor. E súlyos helyzethez járult még az élelem szűke is, mert agyonlövés terhe alatt tiltva volt még a markotányosnőnek is, hogy a táborból a hidon át a városba menjenek. S így március 10-én hajnalban örömmel hagytuk el a gyászemlékü helyet s a Tiszán átkelvén, Tokaj felé haladtunk.

A Tisza kiáradásain néha óraszám gázoltuk a vizet s egy helyen éjjel ágyuink annyira elakadtak a posványban, hogy lehetetlen volt azokat kivontatni. Minden ágyut, minden szekeret ott hagytunk, s a tábor a legközelebbi faluban éjjelezett, mely jó távol volt. Másnap aztán kivontattuk a hátrahagyott ágyukat és szekereket.

Ezután következett Rakamazd, Tokajjal átellenben. Itt engem sokadmagammal egy olyan házhoz szállásoltak, amelybe Tokaj megvételekor egy gránát repült s a szobában szétpattanván, ajtót, ablakot, falakat összeszagatott. Itt találkoztam Turcsányi Józsival, akivel tokaji palackok ürítése között vigan mulattunk. Rakamazdról Tokajon keresztül Kakra mentünk s itt kapta zászlóaljunk a parancsot, hogy menjünk vissza Tokajba a hid őrizetére.

Ez a szolgált zászlóaljunk rendbehozására és kipihenésére nagyon szükséges volt. Mert decembertől szüntelenül utazva, csatározva zászlóaljunk 1200 főnyi létszáma hatodfélszázra olvadt le. a többi részint elesett a csatában, részint a szenvedések miatt betegen maradt vissza a kórházban. De az a pihenés nem tétlenségől állott. Mert vagy szolgálatban voltunk, vagy pedig naponként kétszer gyakorlatokat tartottunk s ruházatunk és fegyverzetünk rendbehozásával vesződtünk. Egyuttal újoncokat szedtünk zászlóaljunk kiegészítésére.

Igy jött el április eleje, reám nézve igen nevezetes nap. Mert akkor neveztek ki hadnaggyá. Vigan ültük meg ezt a napot, örmepoharakat ürítve a Magyar vendéglőben. Örmester társaim bizony irigy szemmel néztek rám, mint akik nálam sokkal idősebbek s már közhonvéddé lételemkor is örmesterek voltak. Aztán meg maguk felől is sokkal többet tartottak. Tisztársaim azonban örömmel üdvözöltek s barátságukba fogadtak. Örmagyunk ekkor Keresztes volt.* Századosok: Kékesi, Ordódy, Nagy Imre, Gresinger, Zábránczky, Valkó és Molnár. Főhadnagyok: Parányi, Hunyadi Károly, Hadnagyok: Sztrára, Blauhorn, Csikász, Fehér János, Ujházi, Ábrahám, Erneyi, Oroszvári (Russ). Számvevő tiszt: Joó Mihály, nagykárolyi fiu, igen derék gyerek. Többnyire zempléni és szatmári gyerekek. Guyon előtt is kedves volt a tisztikar. Legénységünk nem érdemel különös dicséretet, de azért megtette a magáét. S ha az itt kapott hatszáz zempléni magyar újoncot begyakorolhatjuk és fölfegyverezhetjük, zászlóaljunk bizonyosan a legkitünőbbek közé tartozott volna. De ezeket puska híjában csak pikával láthattuk el s így a hamradik sort képezhették.

Május elején hagytuk el Tokajt s a magyarérzésű hegyaljai városokon, Tarczalon, Mádon, Tályán keresztül mentünk Kassára. Tályán egy özvegy patikárusnénál szállásoltak el Valkóval együtt. Feiertagné volt a neve. Három szép lánya volt a mikor elbucsúztunk, kardjainkra rózsakoszorukat aggattak. Kassán tíz napig táboroztunk, mely idő alatt mindig esett az eső. Innen Lőcsére mentünk, hol ismét egy hétig tartózkodtunk. Innen Eperjesre s Kisszebenbe** mentünk s balszárnnyát képeztük a lengyel határszélen oroszokat váró tábornak.”

---

* Keresztes Lajos (Temesvár, 1820 – Cegléd, 1883) honvéd őrnagyként 1849. március 29-től a 13. h. zászlóalj parancsnoka, július 13-tól egyben dandárnok a 10. hadtestben.

** Kisszeben, Sáros megye (ma Sabinov, Szlovákia).

Ezzel vége Perlaky Géza honvéd hadnagy naplójának. Ahogy Borsos István gimnáziumi tanár írta 1909-ben: „A napló többi része elveszett”. Reménykedjünk, hogy egyszer még előkerül és akkor az utolsó hónapok eseményeit is közzétehetjük.

Forrás:

Borsos István: Perlaky Géza 48-as honvéd naplójából. = Pápai Hírlap 1909. október 9-én, október 16-án és október 23-án.

Perlaky Géza honvéd hadnagy síremléke Pápán, az Alsóvárosi temetőben

A fekete gránitoszlopon elhelyezett felirat a következő:

„Perlaki Perlaky Géza 1848/49-es honvéd hadnagy
1828-1909.

Első felesége Tarczy Laura 1843-1885.

Hála és szeretet őrizze emléküket.”

LŐW LIPÓT PÁPAI RABBI BESZÉDEI ÉS NAPLÓTÖREDÉKE

1846-ban került Pápara és a zsidó hitközség rabbijaként írta be nevét a város történelmébe. Részt vett a város és Veszprém megye közéletében s magyar nyelven hirdetett ígét a zsinagógában.

Ezernyolcszáznegyvennyolcban elsőik között állt a nemzeti függetlenségért küzdő magyar haza szolgálatába. Számos alkalommal tartott lelkesítő beszédet a haza védelmére szerveződő nemzetőrség és honvédseregbe való belépés elősegítése érdekében. Egyik lelkesítő szövegében így vallott: „Óh népem, légy te méltó nagy őseidhez, a szent prófétákhoz és ragadj fegyvert és siess védelmezni a magyarok hazáját, mely a te hazád is!”

Jelentős érdemei voltak abban, hogy 87 zsidó vallású személy jelentkezett a pápai nemzetőrségbe, akik valamennyien részt vettek a Dráva-vonal védelmében. Köztük Lőw Lipót tábori lelkészként teljesített szolgálatot. 1848 júliusában a sellyei táborban lelkesítő beszédet mondott a pápai nemzetőröknek, mint nagyrabecsült társainak, „Isten velünk vagyunk” címmel. 1848. november 20-án a Pápán kezdődő honvédtoborzás alkalmával buzdító beszédben segítette a toborzást, melynek eredményeként 39 zsidó fiatal is beállt a honvédek közé.

Jelentős érdemei vannak abban is, hogy Pápán és Veszprémben tartott felhívása alapján a zsidóság jelentős összegeket adományozott „a haza oltárára”. Mivel 1849. május 31-én a függetlenségi nyilatkozat megünneplése alkalmával helyeslő hitszónoklatot tartott, 1849. októberében (beteg) elhurcolták és a pesti Ujépületben tartották fogva. Szerencséjére befolyásos pártfogóra akadt. Báró Sina György segítségével 1849. december 14-én szabadon bocsájtották. Ennek ellenére hazatérése után is zaklatták, ellenfelei Pap János Veszprém megyei császári kormánybiztosnál feljelentették és sokáig vallatták. Így Lőw Lipót – elkeseredésében – 1850. szeptember 25-én elvállalta a szegedi zsidó hitközség meghívását, ahol élete végéig rabbiként teljesített szolgálatot.

Ezután ismerjük meg Lőw Lipótnak 1848 júliusában Sellyén tartott lelkesítő beszédét, majd a pápai újoncokhoz 1848. november 26-án intézett buzdító szavait. Végül ismerjük meg fogsága idején, az Ujépületben vezetett naplójának egy részletét eredeti írásmódban közzétéve, a következők szerint:

AZ ISTEN VELÜNK VAGYON!

Tábori beszéd,
tartatott Selyén, 1848. július hóban

Előíma.

Örökkévaló, mindenható Isten! Te vagy az uraknak ura, s a királyoknak királya. Hozzád hasonló senki sincsen, s mindenkinek térdre kell borulnia végtelen hatalmad előtt.

Te bölcs vagy a határozásban s nagy a kivitelben. Te uralkodol az égen, a földön, az egész világon. Te megszabtad minden országnak határait; te változtatod az időket és az órákat.

Istenünk és urunk! nálad vagyon a bölcsesség, a mindenhatóság, az örök dicsőség. Te alkotád a világosságot a sötétségből; te vezeted a sugárzó napot a homályos éj kebeléből; te szólítod a csendet és rendet a szenvedélyes lázadásnak veszélyteljes zivatarából.

Örök igazságú Isten! Te égi trónodról letekintesz mindenekre, kik a földön laknak, sziveiket vizsgálván, tetteiket igazságod szerint majd jutalommal, majd büntetéssel fizetvén, a jogot s az erényt oltalmazván, a roszt s a gonoszságot kárhoztatván.

Kegyelmes Isten! Te segítsz mindenkinek, ki országodnak, az igazság és a szeretet országának alapítására lelkiismeretesen munkálódik a földön. Légy közel hozzánk segedelmeddel. Áldj meg bennünket, istenünk és urunk, ígéretedhez képest, hogy mindenhol, hol nevedet említendjük, jösz hozzánk áldásoddal¹. Szent neved legyen dicsérve öröktől fogva mind örökké, Amen.

Tisztelve szeretett nemzetőrök!
Drága hallgatóim!

Fenséges templomban, a természetnek tágas templomában gyültünk egybe², hogy forró ájtatosságunk áldozatát gyujtsuk sziveinkben, hogy égre bocsássuk imáink tömjénét. Buzgó gerjedelmeink szentté teszik a helyet, melyen állunk, s lelkünk fenekében hangzanak vissza Jesajás szavai:

---

¹ Móz. II. k. 20, 24.

² Az isteni tisztelet szabad ég alatt tartatott.

Igy szól az Isten: *az ég az én trónom, és a föld lábamnak zsámolya; hol volna a ház, melyet nekem építenétek, hol volna lakhelyem? Hiszen e mindenséget kezem alkotta, mind a mi van általam létesült; de én a szerényre tekintek, a türelmes lelkűre, ki szavamát pontossággal teljesíti.*³

Igenis, tisztelt hallgatóim, fenséges és nagyszerű a templom, melyben állunk; de fenséges és nagyszerű az idő is, melyben élünk. Évek merültek az enyészet éjébe, századok folytak le az örök idő tengerében, s egész lefolyásuk alatt alig volt korunkhoz hasonló kor. Milyen váratlan események tanui vagyunk hat hónap óta! Milyen meglepő változások fejlődének ki szemeink láttára! Milyen csodálatos ujitások fulánkai ébresztették fel a népeket tétlen álmaikból! Korunkat szemlélvén újra mondaná Joël proféta:

*Halljátok ezt, oh korosak, s figyeljete a föld minden lakosai! Történt-e ilyesmi napjaitokban, vagy atyátok napjaiban? Beszéljete felöle fiaitoknak, fiaitok beszéljenek az ő fiaiknak, s ezek a jövő nemzedéknek.*⁴

És a jövő nemzedékek bámulva hallgatnak majd arra, mit korunk tusái- és csodatetteiről hallani fognak. Igaz ilyan, tisztelt hallgatóim, hogy az emberek nyugalma, kényelve s élvezete fájdalmasan felháboríttatnak a roppant mozgalom trombitájának rettentő harsogására; és az önzés, a gyávaság, az anyagiasság kétségbeesnek. De lelkes hazafiak az emberi méltóságot, a polgári szabadságot, a nemzeti önállóságot nagyobbra becsülik a nyugalomnál, a kényelemnél, az élvezetnél. Elvük: a hazának szava az Istennek szava; és e szó hangzatára minden pillanatban talpon vannak honfiui lelkesedéssel, tette kész fellángolással.

És oly lelkesedésre ti is fellobbanátok, nagyrabecsült nemzetörök. Valamint Isten a tűz közepéből meghívta Mózeszt, úgy hívott meg titeket a haza emésztő lángok közepéből, és ti forró szeretettel készen valátok a haza felszólításának követésére, készek arra, hogy kedveseitek karjai közül elszakadjatok. A férj elvált feleségétől, az atya gyermekeitől, az iparos műhelyétől, a földművelő aratásától. Egy szívvel s egy lélekkel mondátok: Mi nem ingadozunk, mint a nád, hanem határozottan készek vagyunk minden áldozatra, hogy drága hazánk épségét védjük, kivívott szabadságunkat oltalmazzuk, szeretett gyermekeink jövő boldogságának biztos alapot nyujtsunk. Kötelességünk érzelmében készen vagyunk mindenre; mert

Romlott szív és romlott elme,
Kit hazája hő szerelme
Szép tettekre nem hevít.

---

³ Jesaj. 66, 1. 2.

⁴ Joël 1, 2. 3.

Ily nyilatkozat értelmében cselekvétek ti, derék hazafiak, és cselekvényetek példás és dicséretre méltó. Azonban nem lehet tagadunk, hogy a legtüzesebb lelkesedés s a leghivebb önmegtagadás sem vezetnek az óhajtott célhoz, míg az ügy, melyért küzdünk, az Isten áldásától megfosztva vagyon, míg az Isten segédelmét nélkülöznie kell.

Csak az Isten által diadalmaskodhatunk, csak ő tiporhatja el ellenségeinket⁵.

És ezt szem előtt tartván, tudnátok-e valamit, tisztelt hazámfiak, mi lelkünk felbátorítására fontosabb volna azon meggyőződésnél, hogy az ügy, melynek kivételére nemzetőri szolgálatunk szentelve vagyon a mindenható Isten védelme alatt áll, s hogy az Istennek áldása háramlik rá? Tudnátok-e valamit, mi oly örvendítőleg hatna szíveinkre, mint az öntudat, hogy az Isten velünk vagyon, s kimeríthetetlen kegyelme kíséri lépteinket?

Arról pedig maga az ur Isten biztosít minket; figyeljünk komoly ájtatossággal szent igéjének hirdetésére.

Alapige

Legyetek erősek és bátrak, ne féljete és ne rettegjete tőlük; mert az Örökkévaló Istened, – ő maga elmegy veled, nem hágy el tégedet és el nem marad tőled.

Móz V. k. 31, 6.

Ezen szavak által felbuzdította Mózes az izraelitákat, hogy szent és igazságos ügyök ótalmára bátran és csüggedetlenül lépjenek fel, bátran és csüggedetlenül harcoljanak. Ne féljete, úgymond, ne féljete senkitől és semmitől; mert ügyetek igazságos, és ennek sikerítéséről a szent s igazságos Isten gondot visel. Az Isten nem hágy el benneteket, nem marad el tőletek.

Igy szólott Mózes, és szavai kortársait felbuzdították, felbátorították. Ámde ezen szavak titeket is felbuzdíthatnak, derék nemzetörök, titeket is felbátoríthatnak; mert a mi ügyünk is Isten és ember előtt szent és igazságos, s így teljes bizodalommal remélhetjük, hogy az Isten nem hágy el minket, nem marad el tőlünk. Ügyünk szentségéről pedig egy pillanatig sem kételkedhetünk, ha meggondoljuk, miként mi

I. Nem akarjuk pártolni az igazságtalanságot, hanem védni akarjuk a jogot.

II. Nem akarjuk támogatni az önkényt, hanem gyámlítani akarjuk a törvényes szabadságot.

III. Nem akarjuk táplálni a durvaságot, hanem előmozdítani akarjuk a műveltséget.

---

⁵ Zsolt. 108. 8.

IV. Nem akarjuk ótalmazni a pártütést, hanem megszilárdítani akarjuk felséges királyunk trónját.

Engedjétek meg, hogy e négy pontot röviden megvilágosítsam.

I.

Mi nem akarjuk pártolni az igazságtalanságot, hanem akarjuk, hogy a jog sértetlenül fentartassék, s mindenki által tiszteltessék.

Tisztelt hallgatóim! A magyar nemzetnek egy főkivánata vagy on, melyből egyéb kívánatai természetesen és szükségképen következnek. E főkívánat abban áll, hogy e haza, melyet az Isten legszebb jótéteményeivel áldott meg, teljes épségében a magyarnak szabad és alkotmányos hazája maradjon mind örökké. S ki merné kétségbe vonni ezen kívánat tökéletes és megcáfолhatlan igazságát?

Ezer évvel ezelőtt fegyveres erővel és saját vérével szerezte meg a magyar e hazát, melyen kívül nincs számára hely; s ezer év lefolyása után szellemi erejével vívta ki a magyar e hazának átalakulását, e hazának ujjaszületését. És a mindenható Isten, ki az országok határait megállapítja, kijelölte e hazát, hogy rajt a magyar nemzet virágozzék, s a magyar név dicsőíttessék.

Pedig az Istennek határozata örökké áll, végzése tartanak nemzedékről nemzedékre⁶.

S ennél fogva a „ne bánts d a magyart!” az isteni gondviselésnek törvénye.

De igazságszeretetéhez képest soha sem jutott eszébe a magyarnak, hogy nem-magyar honfitársait elnyomni vagy bántani akarná. A magyar nemzetiség törvényes elsőbbsége mellett minden nép előtt nyílik a tér, hogy házi körében s irodalmában népiségét fejleszthesse. Alaptalanok tehát az ámitók rágalmai, hogy a magyar nemzetnek szándéka volna, valamely népnek nyelvét, szokását, vallását megsemmisíteni vagy megsérteni.

Isten mentsen meg! nem méltatlanságok elkövetésére fogtatok fegyvert, tisztelt nemzetörök, hanem az alkotmányos jog fentartásaért szálltatok a síkra. Mint békés polgárok nem szeretitek a háborút, hanem a békét, melynek szárnyai alatt felvirágozik a földmivelés, az ipar, a kereskedelem, a házi boldogság. De minden békeszeretet mellett nem vonakodtatok a harctól, hogy a jog, az emberi társaságnak alapja, fentartassék, s hogy az igazság, az állam talpköve, biztosíttassék.

Boldog emberek! kiknek az Isten hivatásul adta, hogy a jognak, mely az övé, támaszai lehessenek. *Legyetek tehát erősek és bátrak! Ne féljete s ne rettegjete! mert az Isten veletek vagy on, Ő nem hágy el benneteket, s nem marad el tőletek.* Erre annál nagyobb bizodalommal számolhatunk, ha megfontoljuk, miként.

---

⁶ Zsolt 33, 11.

II.

Mi nem akarjuk támogatni a kényuralmat, hanem gyámolítani akarjuk a törvényes szabadságot.

A szabadság, tisztelt hallgatóim, nem abban nyilvánul meg, hogy mindenki tehesse azt, ami neki tetszik. Korántsem! Midőn az emberek csak tetszésük és szeszélyük sugalmát követik, akkor zabolátlankodnak: a népszabadság pedig nem zabolátlanságban, hanem abban áll, hogy

1. a nép nem az önkény, nem a zsarnokság, hanem kizárólag a törvény iránt tartozik tisztelettel és engedelmisséggel; s hogy

2. a törvény a nép képviselői által hozatik, s a felség jóváhagyása által szentesítetik.

Ennélfogva világos, hogy a törvényesség élesztő lelke a szabadságnak; és ennek veszedelmesebb ellensége nincsen a törvénytelenésnél, jöjjön az bár alulról vagy felülről. Azonban tudjátok, tisztelt hallgatóim, hogy a szabadságnak mindenütt s mindenkor nyilvános és titkos ellenségei valának, kik éppen törvénytelen kicsapongások segédelmével fel akarták dűlni a törvényes szabadság templomait; s így általánossá lett a tapasztalás, hogy a szabadság fentartása sokkal nehezebb, mint annak kivívása.

Természetesen! A kivívás gyakran eredménye egy pillanatnyi felhevülésnek, míg a fentartásra bölcs intézkedés, tartós erőltetés, ernyedetlen béketűrés s az is kívántatik, hogy a szabad nemzet erővel bírjon, minél fogva szabadságának szentségét senki büntetlenül meg ne sérthesse. Az erőtlen nemzet szabad nemzet nem maradhat soha. Azok tehát, kik a nemzeti erőt gyengíteni, vagy ezen erőt idegenek parancsa alá helyezni akarják, a szabadság életfájának elhervasztására munkálódnak.

A szabadság az erővel elválhatlanul jár; a szabadság erőre támaszkodik. Emeljétek fel tehát fejeteiket, derék férfiak, méltóságok öntudatában, mert ti is alkotó része vagytok a nemzeti őrség nagyszerű testületének, melyben a törvényes szabadság legszilárdabb biztosítékát találja. Örüljétek s adjatok hálát az Istennek! mert nem az önkény támogatására, hanem a szabadság gyámolítására jelenétek meg a rohanó Drávának partján. Legyetek tehát erősek és bátrak! ne féljétek s ne rettegjétek! Mert veletek vagyon az Isten. Ő nem hágy el benneteket s nem marad el tőletek. Ezen kilátáson annál jobban gyönyörködnek szemeink, ha el nem felejtjük, miként.

III.

Mi nem akarjuk táplálni a durvaságot és miveletlenséget, hanem kívánjuk, hogy a nép minden osztályai, a tudatlanság karjai közül kibontakozva, a mivelttség és felvilágosodás áldásaiban részesüljenek.

Tudjuk, tisztelt hallgatóim, hogy a hajdankorban a mivelttség s a polgárosodás keletről nyugot felé haladt. Ázsiából Európába vándoroltak a tudományok s a művészetek. A görögök a rómaiak tanítói valának.

De változnak az idők, és az időkkel változnak a nemzetek állapotai is. Egyik nemzet felemelkedik, a másik elaljasodik. Egyik birodalom ujult diszben felépül; a másik, mint valamely megroskadt bolthajtás, leszakadoz.

Ázsiában, hol a prótéták isteni bölcseséget tanítottak, hol fejedelmek csodálatos munkákat alakítottak, – századok óta babona, tudatlanság, durvaság s eltompultság uralkodnak; míg az európai miveltődés, a hajdani iránnyal ellenkezőleg, nyugatról kelet felé halad úgy, hogy földrészünk miveltési viszonyait szemlélvén, el kell mondanunk Jesejással: *Imitt már felvirradt a nap, amott még megvan az éjjel!*⁷ Mert míg Európának keleti népei sötétségben hevernek és zsarnokoskodás alatt elfajulnak, a nyugotibb népek az előmentel zászlóját, a haladás fáklyáját követik. A magyar nemzeté pedig a dicsőség, minélfogva mint egy Cherub villámló karddal őrt állott s most is őrt áll, hogy az európai miveltődés paradicsomát a barbarok dühös berohanása ellen megóalmazza.

Ez, tisztelt hallgatóim, a magyarnak fenséges, világtörténeti, isteni hivatása, melynek dicséretesen megfelelt az elmúlt századokban a délkeleti barbarok ellen, s melynek, ha az Isten is úgy akarja, az éjszakeleti barbarok ellen is dicséretesen megfelelelend. S lehetetlen, hogy a magyar örömdagasztó kebelével ne érezze, miként magára, az urópai népcsalád legfiatalabb tagjára vagy bízva, hogy a világosságot a sötétség ellen, a miveltséget a durvaság ellen, a polgári boldogságot a rabszolgai nyomorultság ellen védelmezze, a való és a szép, a jó és a dicsőnek oltalmáért álljon a gáton, és szövétnektartója, előharcosa legyen a vivilisátiónak a keleten. Örüljete tehát, derék nemzetörök, hogy az Isten titeket választott az emberiség legszentebb érdekeinek oltalmára. Legyetek erősek és bátrak! Ne féljete és ne rettegjete, mert veletek vagy az Isten. Ő nem hágy el titeket s nem marad el töletek.

Igenis, irgalmas Isten! minden aggodalom nélkül nézhetünk segedelmed elébe tiszta öntudatunkban, mert

---

⁷ Jesáj. 21, 12.

IV.

Mi nem akarjuk ótallmazni a pártütést, hanem megszilárdítani akarjuk felséges királyunk trónját.

Tisztelt hallgatóim! Midőn Ezékiás király, tiszta vallásosságához képest, a bálványozás oltárait lerontotta: az assyriai király követe, Juda népét Ezékiás ellen elkéséríteni akarván, azzal vádolta a királyt, hogy az élő Isten oltárait rontá le.⁸

Ámde szinte úgy cselekednek azok, kik a kivívott magyar szabadság hőseit a király elleni hűtlenséggel vádolják, ámbár világos mint a nap, hogy a lelkes férfiak atyáskodó királyunkhoz való ragaszkodásunkat nem gyengíteni, hanem megszilárdítani akarák, midőn a bálványozást, mely áltanácsnokai által gyakoroltatott, végtére megsemmisítették. Mert minél jobban megtestesülnek azon eszmék, melyeken újabb törvényeink alapulnak, annál erősb, annál rendületlenebb alapon fog állani a királyi szék; annál bizonyosabban fog beteljesülni királyunkon Jesajás szava:

*És megerősítve leszen a királyi szék szeretet által, s a király ülend rajta a jogot szeretvén s az igazságot előmozdítván.*⁹

Beteljesülendek királyunkon a zsoltárnak szavai:

*A királynak dicsőisége marad mindörökké, neve sugárzik mint a nap. Általa megáldatnak a népek, a nemzetek dicsérik őt.*¹⁰

Örüljetez tehát, derék nemzetörök, örüljetez s adjatok hálát a Mindenhatónak, ki a jog, a szabadság, a míveltség s a királyi felség védelmére kiszóltott titeket családaitok által az Ő szent neve dicsőítették és szentesítették.

Legyetek erősek és bátrak! Ne féljetez és ne rettegjetez! mert veletek vagon az Isten, Ő nem hagy el titeket, s nem marad el tőletek.

Drága hazafiak! Legyetek fiúi bizalommal mennyei atyánk iránt. Ő vezeti a népeket a tusák viharos tengerén át, hogy a béke partjait elérhessék. Isteni hatalma el fog hamvasztani mindent, a mi a kényuralom romjaiból fenmaradt, s a népszabadság fenségesb, tisztultabb fénykörrel fog ragyogni a föld kerekében.

Amen.

Utóima.

Istenünk és urunk! mennyei gondviselőnk! kezeden vagon a népek sorsa, a királynak trónja, hazánknak jövődjö. Benned helyezzük bizodalmunkat, tőled várjuk segedelmünket, hozzád emeljük fel imánkat. Hajtsad meg füledet sziveink buzgó fohászinak, s ne vesd meg ajkaink gyenge rebegését.

---

⁸ ?

⁹ Jesaj. 18, 5.

¹⁰ Zsolt. 72, 8. 9.

Isten! áld meg felséges urunkat királyunkat, egednek legdúsabb áldásaival. Vezesd őt a magyar Zionba, hogy hű magyarai között gyönyörködjék népének törvényes szabadságán és békés boldogságán.

Áld meg drága hazánkat. Oltalmazd meg épségét, békéjét és dicsőségét. Engedd, hogy angyalaid, a szabadság, az egyenlőség és a testvéri szeretet hintsék el végi csiráikat minden helységbe, minden házba, minden szívbe.

Áld meg szeretett nádorunkat s királyi helytartónkat, hogy továbbá is működjék hazánk boldogítására.

Áld meg a nép képviselőit, hogy a kor kívánatinak engedvén s akaratodat teljesítvén, hazánk ujjaszületésének szent művét bölcsességgel folytassák és erélylyel berekeszthessék.

Áld meg komrányunkat erővel és szilárdsággal, hogy a szabadsággal a rendnek áldásait is biztosíthassa.

Istenünk és urunk! minden erőnek kútfeje! erősítsd meg s áld meg a nemzeti őrség minden seregeit, hogy a király széket, az alkotmányt s a közbátorlétet áldott foganattal védelmezthessék.

Áld meg seregünket, kegyelmes isten! Áld meg a főparancsnokot, a parancsnokot, a tiszteket s a közvitézeket. Gyógyítsd fel a betegeket; légy közel hozzájuk szenvedésünkben.

Istenünk és urunk! Mi nem rémülünk a veszedelemtől; életünk, mindenünk a hazáé; de szeretjük hű házi népünket: feleségeinket, gyermekeinket. Életük, javuk, boldogságuk szívünkön fekszik. De messze lévén tőlük, s gondjukat nem viselhetvén, lelkünk fenekéből esedezünk: légy te az ő gondviselőjük, oltalmazójuk; hiszen te kegyelmes atyja vagy minden teremtményidnek. Óvd meg őket nyavalyától, nyomortól és add nekik mindennapi kenyerüket. És ha sorsunk feletti gondjuk kebleiket aggasztja, kinozza, áld meg őket vigasztalással, megnyugtatóssal, és engedd, hogy a bánat s a fájdalom éjjelében a remény csillaga vidámitsa fel szíveiket. Minket pedig, életnek s halálnak ura! minket vezess szent akaratod szerint. Mi imádjuk bölcseségedet s irgalmadat. Akár a halálba vezetsz bennünket neved dicsőítésére, akár a győzelem s a békdesség napjára tartod fen életünket: szent nevedet dicsérni akarjuk; mert tiéd a nagyság, a mindenhatóság, a győzelem és a dicsőség, Amen.

Legyetek áldottak az Isten nevében, ki eget s földet akotott;

Az Isten áldjon meg titeket és őrizzen meg benneteket;

Az Isten világosítsa felétek arcát s legyen kegyelmes irántatok;

Az Isten fordítsa felétek az arcát és adjon nektek békét: békét a hazában, békét házatokban, békét a szívben, békét az életben, békét a halálban.

Amen.

Forrás:

Ezen beszéd július hóban tartatván, azonnal megjelent nyomtatásban. A szerző „a pápai nemzetőröknek, nagyrabecsült vitéztársainak” ajánlotta volt. Nyomatott Pápán, a ref. iskola betűivel, 1848.

A SZÉLVÉSZBEN HAJÓZÓK

Az ujoncokhoz intézett buzdítás. Tartatott Pápán, 1848. november hó 26-án.

Alapige.

Kik tengerre szállnak hajókon, foglalatosságot üznek a nagy vizeken; azok látják Istennek műveit és csodatetteit a mélységben.

Ő szól és szélvészt hágy kerekedni, hogy a hullámok feltornyosulnak, égis emelkednek, majd örvénybe merülnek.

Lelkők kétségbe esik a veszedelemben; szédülnek és tántorognak, mint az ittas, és minden bölcseségök elvész.

És felkiáltának inségökben az Örökkévalóhoz és ő felszabadítja őket nyomorúságaikból.

Megállítja a szélvészt és lecsendesedtek hajjai.

És örvendtek, hogy lecsendesedett, és Ő óhajuk partjához vezérlé őket.

Dicsérjék azért az Örökkévaló előtt jóságát és csodáit az emberek előtt. És magasztalják őt a népgyűlésben és a vének ülésében dicsőítsék.

107-dik zsoltár, 23-32. vers.

Drága testvéreim!

A zsoltárversek, melyeket az imént elolvastam, rajzát és leírását tartalmazza egy nyílt tengeren támadt szélvésznek, melyen a hajósok szerencsésen átestek. A tenger óriási hullámaiból kiszabadulván és a nyugalom és béke partjához érkezvén, a mindenható Istent magasztalják a hajósok, hogy Ő a szélvészt megszüntette és a hullámokat lecsendesítette.

De nem fogtok tévedni, édeseim, ha Isten szavát tágabb és általánosabb értelemben fogván fel, földi zarándokságunk képét találjátok benne.

Csendesen, valamint a hajó jó időben, csendesen távozunk a parttól. A lég szelid, nyájas és vidám. A partnál nem fenyeget zátony. Veszély nélkül úszik a gyermekkor csónakja, és a meddig szemünk ér, a tenger tiszta tükrét látjuk. Bájos és kellemes ezen út; a gyermek ártatlan szíve édes reményekben úszik.

De egyszerre elsötétedik a szép nap. Fekete felhők borítják el az eget. A szelek féktelen zaja környezi az ingadozó hajót, és percről percre iszonyúbban tátong az örvény, hogy azt elnyelje.

Ekkép közelednek a gond, a szenvedés és a fájdalom. Balesetek, melyekre a vidám kedély nem gondolt, elrontják a törékeny szerencsét. A nyomor hullámai fenyegetik az élet hajóját és a menekülés lehetetlennek tetszik. A szorongatott szív csüggedez és remeg kinzó helyzetében, míg a segély megérkezik, a vihar lecsillapul és az ég ismét kibékített pillantással néz le a földre.

Alapigénkben e szerint az egyes földi zárandok életének képét láthatjátok. De nemcsak az egyes emberek, hanem egész népek és államok, sőt a mi nagy, döntő, csodás korunk hű képét is szemléltethetitek benne, édes barátaim.

Derült égnél kezdé pályáját a népszabadság hajója a márciusi napokban. Mint hajdan Izrael felszabadítására Egyiptomból, úgy Európa népei felszabadítására is a termékeny tavaszi időt választá a Mindenható, és úgy látszott, mintha a tavasz lehelle a természetet, hanem az emberiséget is új életre ébresztette volna. Minden szemet öröndetes kilátások gyönyörködtettek; minden szívet szép remények kecsegtettek.

„Kik a tengerre szállottak, foglalatosságot üztek a nagy vizeken, látták az Úr műveit és csodatetteit a mélységben”, látták csodatetteit a népélet közepette. Nem az előkelő születésűek, hanem a kitűnő tehetségűek vezérlék kormányát az államhajónak, mely a szabadság, egyenlőség és testvériség lobogója alatt biztosan látszott az általános jólét és boldogság kikötőjébe röpdülni.

De nem soká tartott a vidám, békés út és ime – hatalmas rohamban felbőszült az idő tengere, viharos hullámain magával ragadta a népjólét hajóját és azt mad az égig felemelte, majd mélyen lerántotta, mélyen le, az örvény széleig.

Ezen szélvész veszedelmei, melyet egy gonosz, népellenes szellem idézett elő, a mi drága, a mi gonoszul elárult hazánkat is fenyegetik. Keletről és nyugotról, északról és délről tornyosulnak a hatalmas hullámok, hogy édes honunk hajóját elnyeljék. És valamint alapigénk hajósai, úgy mi is szorongatásunkban a seregek Urához folyamodunk, hogy könyörödjön rajtunk, hogy népének győzelmet adjon, népét a béke áldásaival árássa el!”¹¹ Ki rég nem nézett ég felé, ismét alázattal tekint föl, üdvöt, segélyt és Isten dús áldását esdeve Magyarország fölé.

S vajjon ezen felpillantás Istenhez, a mindenható segítőhöz, nem természetes, nem észszerű-e? Vagy talán okosabb volna, a szükségben ellenkezőleg cselekedni és szemünket az égtől, a vigasztnyújtó égtől elfordítani?

Ki kormányozza a világot? Ki irányozza, mint a patakokat, az események folyamát? Kinek van hatalma a szélvész fölött, mely összetornyosul, bennünket megsemmisíteni fenyegetvén? *Isten kormányozza a világot, Ő Fenségével környezi magát és szilárdul áll a világ s nem ingadozik.*¹² Az ő parancsára

---

¹¹ Zsolt. 29, 11.

¹² Zsolt. 93, 1.

pihennek vagy dühöngenek az elemek, felemelkednek vagy tönkre mennek a zsarnokok, diadalmaskodik vagy a maga ásta verembe esik az önkény, borzasztókká vagy áldásosokká válnak ránk nézve a körülmények.

De egyet, édes testvérem, ne tévesszünk szem elől. Igaz ugyan, hogy az Isten mindenható és segíteni *bir*, hogy az Isten fölötté jó és segíteni *akar*; de az Isten fölötté bölcs is és azon erőkkal akar segíteni, melyekkel számtalan teremtményeit birodalma legkülönbözőbb részeiben felruházta, és melyek feltalálására és felhasználására bennünket képesített. Ő a mi boldogságunkat azon módtól tette függővé, hogy mikép alkalmazunk és használunk fel minden ránk bízott tehetséget. Egyedül tevékenységünkkel ugyan kevéshez jutunk, de tevékenységünk nélkül még kevesebbhez. *Ha az Isten nem építi a házat, kiába fáradoznak a munkások.*¹³ De ha a munkások nem dolgoznak, bizony nem emelkednek fel maguktól a falak. *Ha az Úr Isten nem őrzi a várost, hiába vigyáznak az örök.*¹⁴ De ha a vigyázó örök nincsenek elhelyezve, az ellenség betörtésétől annál inkább lehet tartani.

Az ember tegye meg mindazt, a mire a tehetségei szerint képes; fáradozása sikerét bizza mennyei barátjának segélyére. És minél gyengébbek erőink, annál lelkiismeretesebben használjuk azokat fel; minél csekélyebb befolyásunk van a világesemények folyamára, annál lelkiismeretesebben őrizzük meg ezen befolyást és használjuk fel az utasításokat, melyeket az Isten ad, a csalhatatlan.

Vigyázatlanság által ellenállhatatlanul veszélybe jövünk; az Isten óvatosságot ajánl.

A vétkek roppant nyomort szülnek; az Isten az erény követésére szólít fel bennünket.

A viszálykodás és a féltékenység tönkre teszik a szívek békéjét és a családok boldogságát és az államok jólétét és az emberi nem erejét, minél fogva az ellenség előbb ketté szakítja azokat, kiken uralkodni akar; az Isten a szeretet, a béke, az egység és a testvériség kapcsát nyújtja nekünk.

A kislelkűség és a gyávaság megőrökíti a halandók nyomorát; az Isten így szól hozzánk: *Legyetek vitézek és bátrak! Ne remegjete és ne féljete; mert én, az Örökkévaló, a ti Istenetek, veletek és nálatok vagyok; nem hagylak és nem taszitalak el titeket.*¹⁵

És ti, egy nagy kor fiai, remegnétek, semhogy inkább erőt gyűjtenétek? Ti kétségbe esnétek, semhogy inkább segítenétek? Ti gyáván panaszozni akarnátok, semhogy inkább tettekben keresnétek üdvötöket?

Édes barátaim! A ki a szerencsétlenség ellen nem küzd, hanem csak lármáz és jajgat, az roszul védi magát az élet viharai ellen. Nem mondja-e zsoltárunk a

---

¹³ Zsolt. 127, 2.

¹⁴ Zsolt. 127, 2.

¹⁵ Móz. V k. 31, 6.

szélvészben hajózókról, mikép minden bölcseségüket és belátásukat megfeszítették és kimerítették, hogy a veszélyből szerencsésen megmeneküljenek? Ugyanigy kell nekünk is cselekednünk, kedves testvéreim. A mit a világos értelem, a komoly akarat, a szabad lelkiismeret és a tiszta szív veszély és nyomor ellen kivívni képesek: nekünk mindent meg kell tenni és kísérni, és bizalommal kell ahhoz feltekintenünk, ki egyedül képes áldást és sikert adni, hogy működésünk lankadatlan, bátorságunk állandó és buzgalmunk lelkesedett maradjon.

Nem lehet ugyan tagadni, hogy a munka nehéz és hogy a nagy küzdelem nagy áldozatokat igényel. De a munka egyszersmind természetes és ugyanúgy minden áldozat természetes. Kire másra támaszkodják a haza, midőn méltóságának és jólétének helyreállítása forog kérdésben, mint saját lakosaira? Ki segítsen, ha ők nem akarnak segíteni? Ki rántsön kardot a ház békéjének és lakosainak érdekében, kicsoda más, mint a nemeslelkű fiú? Hisz még idegenek is nemes lelkesedéssel ajánlák fel vérüket szeretetünk kincseiért, és mi nem lelkesedhetnénk, nem vérezhetünk a szent ügyért, mely a mi saját ügyünk?

A fájdalomt ugyan, kedves barátaim, melyet a szerető szülék éreznek, drága gyermekökért áldozván, nem gáncsolhatjuk; nem gáncsolhatjuk a könnyeket, melyeket ti, gyengéd anyák, sziveitek kedvenceiért hullattok. De a mi pillanatnyilag az egyesnek keserű, az mint jótékony orvosság hat a megmentett haza minden ereibe. Azért, édeseim, ne boszankodjatok, ha a bátorságban fellobbant ifjaknak szűk az atyai ház, ha szivök oda vonzza őket, hova Magyarország legjobb fiai sietnek: a súlyosan fenyegetett haza felszabadítására!

Vegyétek szívetekhez, kedves testvéreim, hogy immár csak az egyesült, nagy lelkes és kitartó munka szabadíthat meg bennünket. Egyik lelkesítse most a másikat; a testvér buzdítsa testvérét: légy bátor és erős! Ha kezeinket most tétlenül hagyjuk pihenni, csakhamar siránkozni fogunk nyomorunk miatt. De ha egy munka, egy cél, egy óhaj egyesít közös fáradságra: végzett dolog után pihennünk lesz szabad és az ifju hősök, kiket a csatába küldünk, velünk együtt fognak pihenni, nem a csatatéren, hullák közepette, hanem a babéron és a rózsákon, melyeket hálás szeretet szórt.

Ti értetek engem, kedves testvéreim, és szavaimat szívhez fogjátok venni. Mert nem akarni azt, amit Isten akar, – mindnyájatoknak lehetetlen. A barom is védi magát, ha kölykeit megtámadják, ki az az ember, ki fülét és szívét elzárhatná, midőn közös anyánk, a drága haza, hív: Gyermekeim, védjetek meg!

Kövessük tehát e szózatot lelkes készséggel. De legyünk egyszersmind teljes bizalommal, hogy a csaták Ura igazságos ügyünket diadalra fogja emelni, a szélvészt megszüntetvén, a viharos hullámokat lecsendesítvén és drága hazánk hajóját a szabadság és függetlenség, a rend és jólét kikötőjébe vezérelvén. És ha akkor csend lesz ismét az országban és a szenvedélyek elnémulandottak: akkor

mi is a megmetettekhez fogunk tartozni és a felszabadítottakhoz, kik Isten jóságát dicsérik és csodatetteit magasztalják az emberek közt,
Amen.

Forrás:

Lőw Lipót: A szélvészben hajózók című buzdító szónoklat a Pápán toborozott ujoncokhoz 1848. nov. 26-án. Nyomatott Pápán a Ref. Főiskola betűivel, 1848.

Naplórészlet az Ujépületben töltött fogság idejéből

„Lőw élményeit a Neugebäude-ben írt naplójegyzetei nyomán az alábbiakban ösmertetjük:

Napló, megkezdettem 1849. nov. 26 „Neugebäude, Pavilon V, 2 Stück Nr. 49 Zweites Zimmer.”

A profosznak, Hassenteuffelnek, (ki a 70-es évek elején meglátogatta Szegeden) nyolc éves fiát tanítván, ez írószert hozott magával, úgy, hogy naplót vezethetek. Kétségtelenül azt hiszed, – a napló nejének szól – hogy a legkellemetlenebb unalom jelen tartózkodásom bajaihoz tartozik. Ez azonban csak részben áll. Ime napirendünk: Reggel héttől kilencig a folyosón meg van a séta engedve. Később olvasok, írogatok, tanítom a kis Hassenteuffelt. 12-től 2-ig a folyosón szabad a séta, az udvari sétákat ujabban betiltották. Két órákor ebéd s utána az evőeszköz tisztogatása, mint reggel a kávémasináé. Délután ujságot lehet olvasni (Pester Zeitung és Presse), erre újból tanítok, majd 1/2 5-kor újból folyosó-séta következik. 10 órákor lefekvés. Egy szobában többen vagyunk. Társam Farkas Lajos. Szemeim igen gyöngülnek: nem vagyok képes huza-mosabban olvasni.

November 10-edikén, szombaton délelőtt szembesítették velem a gaz Ungar Zalment, ki megzavarodott, midőn beléptem, de azután összeszedte magát. Az ajtó előtt Glück Nátán és Grünbaum Joel álltak.

Dec. 1. 27 fogoly szabadlára helyeztetett, köztök Stuller Ferenc. Bruno franciscanus hat évi várfogságra ítéltetett.

December 2. Utazásom Pápáról Székesfehérvárra okt. 16-odikán háborítlanul folyt le. Veszprémbe majd hogy valóságos börtönbe nem vetettek, de azután tiszta, száraz szobába tettek, melyben Csapó volt első alispán ült mint fogoly (ez már kiszabadult). A profosz Nedelkovits Stabsauditortól hallotta, hogy néhány nap múlva a Neugebäudeben alig lesz husz fogoly. Kivülről is vigasztaló híreket kaptam. Nyugtalanúságom nagy s miután szembajom miatt nem olvashatok, még öregbül.

December 3. Ma délelőtt újból kihallgatáson voltam 9-től 11-ig. Ügyemet most Kanzler nevű auditor tárgyalja, amit rossz jelnek tartok. Következő tanúk vallomásait olvasták fel: Ungar Zalmen, Glück Nátán, Berger József, Löwi Mendel, Epstein Ábrahám, Pollák Illés vésnök és Schlosz Jakab, utóbbi kettőé enyhébb. Most úgy látszik valami döntőt várhatok. Remélem, türelem lesz. Bizonyos, hogy e házban már nyugodtabb az ember, ha tudja, hogy ügye halad... Nagyon valószínű, hogy egy pár hónapig még tart távollétem... Az új auditornak, ki Járos esztergomi vicáriust félévre íteltette, szigorától félek. A foglyok általában jó eredménnyel vannak.

December 7. Tegnap este azt beszéltek, hogy Szabolcsmegyében a kir. biztost guta ütötte, midőn sógorát mint foglyot hozták elébe.

A viszontlátás pillanata folyton szemem előtt lebeg. Eleve értesítelek, nem leplek meg. Istenem, mikor jó ez óra!?

Dec. 8. Ma új foglyok érkeztek, köztük egy fiatal katolikus pap, Garaynak, a költőnek fivére.

Dec. 9. Farkasnak menyasszonya egy német költeményt küldött „A remény”, melyet az ő kívánságára magyarra fordítottam. A szomszéd szobabeliekkel este magyar költészet, prozódia és nyelvtanról disputáltunk.

Ma reggel, mint mindig, nagy mosdás volt, melyben Piroska István (csongrádi) segédkezett. E derék ember fogságomat türethetővé teszi szolgálatkészsége által.

Dec. 10. Ma ismét 27-en – köztük Farkas – szabadlábra helyeztetek s úgy védekezhettek... Vigasztalót alig hallok. – Lehangoltságom igen nagy. – Nedelkovits megígérte Malinak (Schwab Amália, később Pfeifer Ignácné), hogy néhány nap múlva eldől ügyem. – Egyetlen társaságom Schwanfelder székesfehérvári kanonok. Szabad óráinkban együtt vagyunk. Az ő fogsága január végén letelik.

Dec. 12. Nincs fogalmad azon izgalomról, melyben itt élünk, míg a bizonytalanság tart. Ma ismét 28-an bocsáttattak ki. Utolsó kihallgatásom óta 10 nap telt el és még nem hallok semmit.

Dec. 13. Ma több veszprémmegyei szabadult ki, kik másodfokú felség-sértéssel voltak vádolva s Haynau kegyelmi ténye által, ki állítólag tegnap Bécsbe távozott, szabadultak ki. Bizonyítványaikban az áll, hogy 11-ediki határozatból ellenők a vizsgálat beszünttetik.

Egyik szabadon bocsátott tábori lelkésztől ma azt hallottam, hogy Scitovsky, a primás, itt van, hogy a fogoly kath. papok érdekében közbenjárjon. A városban amnesztia-hírek vannak elterjedve.

Gróf Bethlen Olivér, kit tegnap hoztak be, velünk egy emeleten van, de vasra van verve s szobájából nem távozhat.

A primás itt volt. Lonovics püspököt meglátogatta. Járos esztergomi vicárius az ő közbenjárására ma szabadon bocsáttatott s itt volt nagy parádében

Schwanfeldertől elbúcsúzni. Egymás iránt nem táplálnak egyébiránt jó indulatot. Járos a bihariaknak beszélte, hogy Haynau oda nyilatkozott, hogy legközelebb történik valami, amivel a magyarok meg lesznek elégedve. Ezt a foglyok az amnesztiára vonatkoztatják.

Vasárnap, december 16. Az ujépületi utolsó eseményeket s benyomásokat feljegyzem mielőtt elmosódnának. Pénteken – 14-edikén – reggel a profosz beállított hozzám és oly módon rendelt be az auditorhoz, hogy kilátszott belőle, hogy azonnal szabadon bocsáttatom. 9 órakor tizen jelentünk meg Kanzler auditor irodájában, ki az elbocsátó bizonyítványokat kezében tartotta s nekem minden megjegyzés nélkül átadta az elsőt, míg három lelkes kolléga admonitiót kapott hozzá. 1/2 10-re be volt minden csomagolva s néhány perccel később az Orcyházban (hol Schwab lakott) voltam. Anyánk (napa) már az nap a várban volt s míg én úton voltam hozzájuk, ő az ujépületben volt, hol Leizendorfer auditor azt mondá neki, hogy veje okos, de veszedelmes ember. Képzelheted, minő érzéssel hagyta el az ujépületet s minő nagy volt öröme, midőn a veszedelmes embert otthon találta. Neked a jó hirt stafétával akartuk megküldeni, amihez hatósági engedély kell, de Szentiványi főbiztos ebéd után nem menván hivatalba, engedélyt nem kaphattunk. Ma (16.) délután Haynaunál és Machio generálisnál voltam hálálkodni. Hétfőn délután vagy kedden reggel elutazhatom s szerdán 10 és 11 közt nálad lehetek. Minő érzéssel várom a viszontlátást, azt képzelheted!

Este a midőn az ujépület előtt bérkocsin megállott, éppen becsöngettek: nem szükség elmondanom, minő érzelmeket költött e harangszó.

Lőw Lipót pápai, majd szegedi rabbi időskori fényképe.
1848-ban Pápán nemzetőr és mint nemzetőr tábori lelkes rész vett
a Dráva-vonal védelmében.

PLOSSZER FERENC PÁPAI KÁPLÁN NAPLÓJA AZ 1848/49. ÉV PÁPAI ESEMÉNYEIRŐL

A veszprémi Alsóváros köztemetőjében nyugvó Plosszer Ferenc apátkanonok 1848 január végén Csótról került Páára, ahol Koroncz László apát oldalán kápláni teendőket látott el. Plosszer Ferenc mint újonnan kinevezett káplán Páán csöppent bele a forradalmi eseményekbe. Előbb mint a pápai nemzetőrsereg 376. sorszámon nyilvántartott nemzetőreként teljesített szolgálatot, majd 1848. október 4-én, a Jellasics menekülő seregének üldözésére induló pápai nemzetőrök tábori lelkészeként vonult Győrön át Pandorfig. Egyházi és nemzetőri szolgálata idején naplóba rögzítette a szabadságharc pápai eseményeit, amelyet később Historia Domusba rögzített, s amit ezúton teszünk közzé az 1881. év során a Pápai Lapokban közölt írásmód szerint:

„AZ 1848/49-IK ÉV ESEMÉNYEI PÁPÁN.

Minden eszmének az a tulajdonsága, hogy mint a láng addig el nem alszik, míg van valami ami égjen, úgy az eszme sem hever tétlenül mind addig, míg csak percnyi kilátása van, hogy valaha valósulhat. Az 1789-iki forradalom hősei a „szabadság s egyenlőség” eszméjének új fáklyáját veték a nép közé, s a nép, mely minden szót igazi értelmében vesz, a szabadság alatt a törvénynélküliséget, az egyenlőség alatt pedig nem csupán a törvény előtti, hanem a birtokbani s rangbani egyenlőséget is értette. – De mivel a „szabadság és egyenlőség” ily értelmében soha valósítható nem lesz; a forradalmak vezetői való helyett csak szép szavakat adtak s alkotmány kísérleteikkel rendre buktak. De ez eszme nem bukott meg, élt az a népek lelkében, s csak kedvező alkalomra várt, hogy új kísérletet tehessen. Élesztette ezen eszméket az alsóbb osztályok szegénysége, a vagyon aránytalan felosztása, a jobbágyi helyzet súlyos volta, s a titkos társulatok, melyek gomba módra keletkeztek Európa különböző országaiban. – Ezen eszmék igazi tüzhelye azonban még is csak Franciaország maradt, ez adta a többieknek is az impulzust. – Már 1830-ban a „Bourbon” ház elűzetése új reményeket támasztott itt is ott is a szabadság s egyenlőség eszméinek valószínűsítésére. De miután ismét csak a dynastia változott és nem a társadalmi rend, a titkos forrongás folytonosan működött, míg végre 1848 február végső napjaiban egy radikál lakoma megtiltása alkalmával nyílt lázadásban tört ki, melynek következtében Lajos Fülöp családjával együtt mint trónvesztett Angliába kényszerült menekülni, – birtoka a felkelők kezén maradt, ideiglenes

kormány alakított, melynek elnöke a szónoklati és költői tehetségéről oly híres Lamartine lett.

Mint midőn a hegyekről gördülő hógomoly az útjában levő részekkel együtt ragadtatik a mélység felé, úgy e forradalmi kísérlet is egyszerre majd egész Európát a forradalom karjaiba sodorta, – de különösen Austriát hozta kritikus helyzetbe, melynek az olasz mozgalmak miatt úgy is elég baja volt.

Magyarországnak Pozsonyban összegyűlt rendei itt vélvén lenni idejét annak, mi az ország százados óhajta volt, de soha nem érthetett el, – a pénzügyi zavart viszonyok miatt felírást intéztek Bécsbe martius első napjaiban, minek következménye az lett, hogy a bankó pénzt az országban senki sem akarta elvenni, utóbb pedig elhatározták egy fényes küldöttség által Ő Felségét megtsíztelni s őt a nemzet kívánatainak teljesítésére rábírni.

Ez alatt a nyugalomról és rendszeretéről elhíresült Bécs is fellázadt s a mozgalom csakhamar annyira elterjedt, hogy a helyi katonaság elnyomni vagy nem tudta, vagy nem akarta, s midőn e miatt a jó szívű fejedelem a legnagyobb aggályban volna, megérkezett a fényes magyar küldöttség gróf Batthyány Lajos és Kossuth Lajos vezérlete alatt, kísértetve az országgyűlési ifjuság színétől és a magyarokon eddig felsőbbiséget gyakorló Bécs városa, a magyarokat mint szabadítókat fogadta, Kossuth Lajost majd istenítette s a magyarok kívánságának teljesítését lelkesen sürgette. – Miután e mozgalmak folytán a főminister Metternich, kire mint látszik Bécsnek gyűlölete leginkább irányozva volt, a nép dühétől félve ügygyel bajjal elmenekült, – a pillanat hatalmától megrettent fejedelem a magyarok összes kívánságát teljesítette s gróf Batthyány Lajost, a mozgalom egyik szóvivőjét, a független első magyar ministerium elnökének kinevezte 1848. március 15-én.

Amint a megadott engedmények híre Pápára eljutott, egyszerre minden ajkon a „szabadság, egyenlőség, testvériség” nagy szavai hangzottak, s a nemzeti színű kokárdák még a csiga vérűek mellén is csüngtek. Ezerféle alaku kokárdákat lehetne látni, a nők e napokban csak kokárda csinállással foglalkoztak, azért a három színű szalagok nem várt árra emelkedtek. – Az ifjuság buzgó lelkesedéssel csüggött az új szabadság e jelvényein, s kokárda nélkül nem volt tanácsos az utcára menni.

Martius 16-án a ref. ifjuság fényes ünnepélyt tartott, s városi parancs következtében minden ablakot kikellett világítani, világított mindenki s így mi is, egész Pápa fényözönben uszott, s mi kíváncsian vártuk a dolgok fejlődését, midőn az ugynevezett Gróf utról nagy számu gyülekezetet pillantánk meg a város felé közeledni. Elöl egy nagy póznán, nem tudom üvegből-e vagy hólyagból készült, de nagyon homályosan világító lámpa hozatott, s mely úgy látszik a szabadság napját akarta ábrázolni, utána jött zenével a szereplő sereg, végre a kíváncsiak iszonyu tömege. A menet a templom előtti téren megállapodott. Itt különféle beszédek mondattak s éljenek dördültek a király, a

nádor, Kossuth, Batthyány, Széchenyi s mások tiszteletére, melyek elhangzásával a menet tovább indult, s egyes népszerű férfiak házánál a jelenet ismétlődött. Csak a késő éj vetett véget a tüntetésnek.

E nap után a censura bilincseiből megszabadult sajtó nyomtatványaival árasztattunk el. A pápai szabad sajtó első nyomtatványa volt ama nagy lelkesedéssel írt verse Petőfy Sándornak: „Talpra magyar hi a haza!” Ezenkívül özönként árultattak a törvény javaslatok, napi események rajzai, proclamációk, országgyűlési beszédek sat. s egy két váltó krajczárért áruba bocsátottak oly sikerrel, hogy a pápai nyomdának ily keresete soha nem volt. – A lapok közt legkeresettebb volt a Pálffy Albert által szerkesztett Márczius 15-e című napilap, egy pápai sem fordult meg Pesten, ki ennek egy két számát magával nem hozta volna.

E napok valamelyikén, már nem emlékszem a napra, – ment Pápán keresztül Deák Ferencz mint új igazságügyi minister b. Wenkheim Bélától kísérvé. (*Lásd a pontos idejét Roboz István Naplójából – H. Sz. L.*). Kivilágítás volt tervezve tiszteletökre, de mivel Deák Ferencz későn érkezett, a kivilágítás elmaradt.

Márczius 31-én azon izgatottság, mely a pénz- és hadügy ministerium meg nem erősítése miatt fővárosunkban a kedélyeket nyomasztotta, Pápára is elhatott. Pestről, Győrből lázadási hírek érkeztek. Ápril 1-én érkezett a hír, hogy az ország e kívánata is teljesült, mi sokak szeméből öröm könnyeket facsart.

Ápril 5-én, miután a lotteria rendelet következtében megsemmisítették, a lotteria bolt fölött függő kétfejű sas Strausz Antal ügyvéd által nagy öröm zaj közt levágatott, továbbá a pósta és más nyilvános épületekről a sárga fekete szín letöröltetett s rájuk a három szín festetett.

Miután ápril 11-én az országgyűlés bezáratott s az új törvények ki lettek hirdetve, elkezdődött a nemzetőrség megalakítása. A korábban is létezett fegyveres polgárság azonban nem akart a nemzetőrséggel összeolvadni, ketten el is mentek Pestre, de innen azon rendelettel jöttek vissza, hogy az összeolvadásnak meg kell történni. Ezután elkezdődött az összeírás, s mi káplánok s a sz. Benedek rendiek is az őrseregbe soroztattunk, csak nagy ügyvel bajjal tudtunk megszabadulni a gyakorlatoktól, őrállásoktól s egyéb oly teendőktől melyeket csak papi teendőink elmulasztásával végezhattunk volna. – Néhányszor őrtállási díjat is kellett fizetnünk, sőt a főparancsnok Gr. Esterházy Károly meg is idézett bennünket s nyilvános megrovást kellett kiállanunk. Végre a ministeriumnak egy körrendelete a papságot fölmentette a katonai functiók teljesítése alól.

Az őrségben a tisztek megválasztása korteskedéssel ment s a népség ellenszenve az uri osztály és a zsidók ellen, kiket besoroztatni semmikép sem engedett, már e választásoknál mutatkozott.

Ápril 24-én az az husvét hétfőn tartatott a nyert engedmények fölötti öröm és hála ünnepély. A gróf utjáról balra a téglaházhoz vezet egy más ut, s ez az ut mellékén gyönyörű pázsit terül el lombos fákkal tarkázva. E pázsitnak jobb

oldala választotta az ünnepély helyéül. Kör formában állítottak itt deszka bódék, mindegyikéhez helyes idomu tüzhely ragasztott. Az egésznek közepén állott az isteni szolgálatnak szánt bódé. – Előtte nap esőzés volt iszonyu dörgéssel s mennykő leütéssel, s már sokan aggódni kezdenek az ünnepély megtarthatásáról, azonban reggelre kitisztult s az ünnepély napja egyike volt a legkedvezőbbeknek. Reggel iszonyu dörgés ébreszté el a lakosokat, kik a tegnapi mennykő ütést ismételni gondolták, azonban a dörgés nem volt más, mint a főtemplom előtti téren elsütött ágyuk robaja. Ezt követte a zene, s mindenki feszülten és készülten várta az ünnepélyt.

Kilencz órakor tartatott a tábori mise, mely alatt a Tárkányi Bélától ez alkalomra szerzett s itt Pápán 500 példányban kinyomatott hymnusa: „Nemzetünk szt. Istene” énekeltetett, utána pedig „Téged Isten dicsérünk,” melyet az elsütött összes ágyuk robaja követett. – Ez elvégződván Koronc László apát és plébános a szószékre lépven, hatalmas szónoklattal festé a nyert engedmények nagyságát. Őt követte az egyenlőség elvénél fogva Liszkay* ref. lelkész, a szabadság és hazafiság nagy eszméjéről szónokolván, végre pedig László Jónás evang. lelkész ima alakjában magyarázta a „Miatyánk”-at, egyes részeit a napi eseményekre alkalmazván.

Az isteni szolgálat után nagy ebéd következett, melyet a helybelieken Veszprém s Devecser küldöttein kívül a Kresz nevű könnyű lovasok itt lévő századjának tisztjei ékesítettek. Este nagyszerű kivilágítás volt, a vármegyeház és kaszinó épület fényörömben uszott, a fapiacon pedig egy gula állítatott fel többféle ábrázolatokkal.

Pápa eddig a szabadságnak fény oldalait látta, de mint minden a világon, úgy ez is lassanként homályosodni kezdett, s a kevés ideig élvezett örömet, kellemetlenségek váltották fel. Kossuth Lajos úgy gondolkozott, hogy a közös szabadság érdeke a többféle nemzetiségeket a magyarokhoz fogja csatolni, azonban csalatkozott; mert alig hirdettetett ki az új szabadság, először a csajkások, utóbb pedig az egész bácskai, bánáti s határőrvidéki ráczság fegyvert ragadott, Horvátország pedig egyenesen a dynastia részére nyilatkozott leginkább Jellasics új bán által izgatva. – A ministerium az eseményeken megdöbbsent és szerekről kezdve gondoskodni a lázadás elfojtására de a pénztárak üresek voltak, a magyar katonaság pedig a hon határain kívül volt. A pénzhiány megszüntetésére az ország lakosságának hazafiságát és áldozat készségét vette igénybe a kormány. E célra Pápán egy pénzszedő küldöttség alakult, melynek a lelkészek is tagjai lőnek, – fáradtságuk eredménye öt ezer váltó forint lett, – A katona hiány megszüntetésére pedig 10 honvéd zászlóalj alakítatott, s a félig rendezett nemzetőrség mozgósítatott.

---

* Liszkay József.

Miután ezen kormányi intézkedések elégtelenek voltak, július 2-ára országgyűlés hirdettetett (*ténylegesen július 5-én vette kezdetét – H. Sz. L.*). Pápa az új törvények által igen ki lett tüntetve, mert jogot nyert külön követ küldhetésére. – Pápa városának első képviselője Vermes Illés uradalmi ügyész volt.

Azonban a fellegek honunk határai fölött mindinkább veszélyes alakot öltének, különösen fenyegető kezdett lenni horvátország működése, s minden pillanatban várták, hogy a bán átlépi a Drávát. Ennek megakadályozására az összes Veszprém megyei nemzetőrségnek harmada a Dráva partjára rendeltetett s a pápai zászlóaljnak kiindulása határozottatott. Julius 2-án volt a sorshuzás, a kik vörös golyót huztak azoknak menni kellett, a kik fehéret, azok maradtak. Egy ifju szűcs mester midőn vörös golyót huzott, ájulva rogyott össze; mert annyira inaiba szállt a bátorsága, hogy lábai sem birták meg. A bencez (*bencések*) tanárok közül is hárman vörös golyót huztak, s ennek következtében a tanintézetet a tanerők elégtelensége miatt be kellett zárni. – Julius 4-én este történt a pápai és cseszneki járásból az összesereglés itt Pápán s másnap a kiindulás. – Reggel korán az apát ur a kiindulóknak lelkesterő beszédet tartott, mire az egész tömeg mozogni kezdett zeneszó mellett ami különös ellentét képezett a sok kesergő és könyes arczczal. – Ki e csapatot nem látta, annak arról képzeze sem lehet. – Az előőrséget a jól öltözött s diszes fegyverekkel ellátott pápaiak tették, – ezeket követték régi eldobott, s most megegyenesített kaszákkal, falusi kovácsok által készített dárdákkal, rövid nyelvű vasvillákkal, stb. ellátott falusiak. A sereget követték siárnkozó nők, jajgató gyermekek, könyező szeretők, megilletődött barátok s kesergő szülők, kiknek karjaiból csak az indulásra adott parancsszó szakította ki a távozókat.

Ezen nagyrészben lelkesült ugyan, de háborura nem való tömeg Somogy és Baranya megyék Dráva melléki részeire szállítattak. A pápaiak Sellyén szállásoltattak el. Azonban az e napokban volt rendkívüli hőség, a mocsáros vidék és egészségtelen viz oly kedvezőtlenül hatottak az ezekhez nem szokott Pápa vidékiekre, hogy nagyrésze az ott levőknek veszélyesen megbetegedett, s részint ott, részint későbbben itthon elhaltak. – Már Sellyén elhalt Süttő Ignác város kapitány; itthon pedig egymás után Czink Alajos seborvos, Eőri Szabó Antal szolgabíró, Hoffelder József orvos, s mások.

Még ez osztályrésze a nemzetőrségnek haza sem érkezett, midőn az itthon maradt második rész is kiindulni parancsoltatott. E csapatot gróf Esterázy Károly mint parancsnok vezényelte. Ezen csapattal ment el tábori lelkésznek Spránszky Ferencz káplán társam (*később veszprémi kanonok*) ki miután a fapiacon fölállított csapathoz lelkesítő beszédet mondott, augusztus 7-én utnak indultak s majd két heti utazás után Siklósra érkeztek.

Az elsőben elindult csapat augusztus 15-én érkezett meg tömegben s nagy lelkesedéssel fogadtatott, – a második csapat szeptember 18-án egészen

szétszórva jelent meg mint egy vert had; mert minthogy Jellasics már beütött, azon parancssal bocsátattak el Csányi (*Csányi*) László főbiztos által, hogy vigyázzanak, nehogy a horvátok által elfogassanak. Ezért nem is a rendes uton, hanem Tihanyra kerülve jöttek. De mivel a Balatonon a dereglyék egyszerre sokat nem szállíthattak át, s előbb a tehetősebbek iparkodtak menekülni, a szegényebb rész sorsára hagyatott, s csak hosszú várakozás és küzdelem után juthattak a zalai partokra. – Ezen második expedíció is sok ember életébe került, s káplán társam súlyos nyavalyának maradványaival tért meg, melytől csak egy negyed év múlva menekülhetett meg.

A nemzetőrség második csapatának kiindulása után Pápán a 7-ik honvédszászlóalj telepedett meg, mely érkeztekor alig 600, elmenetekor pedig 1200 embert számlált. Nem is csuda; mert a lelkesültség oly nagy volt, hogy a ki csak arra való volt, fegyvert ragadott, – a kiben pedig a lelkesültség hiányzott, azt megindították a csipkelődések és gunyolódások. Láttunk szolgabírákat, esküdteket, ügyvédeket, tanulókat, sőt papokat is, kik a honvédek közé állottak. – Sokat tett e tekintetben ma már elfogadott törvényjavaslat; mely szerint mindenki különbség nélkül 19 évtől 23-ig köteles legyen katonáskodni. – Sokan a kényszerítést megelőzni, sokan addig is előmenetelt tenni akartak. Nem is láttunk e napokban mást, mint toborzókat, kik fel s alá járva, mulatozva és vigadva, még a csigavérüket is magukkal ragadták. – Ezen 7-ik zászlóalj Pápára egészen ruhátlanul teljesen fel volt szerelve. – Ki gondolta volna akkor még, hogy e lelkes fiúk arra legyenek szánva, hogy Lipót várát védelem nélkül feladják s a magyar háborút nyomorult fogságban töltsék!?

A drávai haszontalan expedíció, a rácz tábor s a mindenünnen hallatszó panaszok megtaníták a kormányon ülőket, hogy legalább figyelmeztették, hogy a nemzetőrség hajszolása midőn egyfelől a szabadság ügyének keveset használ, másfelől a hazát iszonyu nyomorba taszítja, elvonván a munkás kezeket, munkáiktól. – Azért Mészáros hadügyminister azon gondolatra jött: jó volna a megyéket önkénytes nemzetőrök állítására felszólítani, s ezek által a rendesek kimozdítását megszüntetni. Kaptak ezen a megyék s állítottak ki többet, ki kevesebbet. Veszprém megye ezeret ajánlott. – A dunántuli önkénytes nemzetőrök gyűlőhelyévé Pápa, parancsnokává Kosztolányi Móricz rendeltetett. A parancsnok megjött, a nemzetőrség is imigye amugy összeszedődött, de alig tanult meg böcsületes mozgásokat tenni, már is az ellenség elé vitetett.

E komoly készülétek közé egy kis tragicomikus epizód is keveredett. Polány helység német lakói, igazán nem tudhatni, tettek-e, szóltak-e valami hazasértőt; – elég az hozzá, meghódítására éppen pénteki napon Pápa vidékéről ezer nemzetőr rendeltetett. Sok polányi Pápán volt, s mikor a pápaiak mondták, hogy Polány meghódítására mennek, a dolgot tréfának tartották és haza sem mentek. – A nemzetőrség a lakosok részéről ellenállást nem tapasztalván; az állatoknak izent hadat. – Az uraság birkáit megdézsmálta, baromfiat, malacot s

a mit ért lefoglalt, s miután ezekkel jól lakozott, hazatért; a pápai rész zeneszó mellett. Hallottam, hogy Pápára is hoztak egész birkákat is. A hazatért polányiak szomorúan tapasztalták, hogy náluk csakugyan hódítás volt.

Szeptember 14-én Jellasich horváth bán átlépte a határt, s mint ellenség, vagy mint maga mondá, a királyi érdekek védője s a nép barátja büszkén s hatalmasan haladott Sz.Fehérvár felé. A rendes katonaság Teleky vezérlete alatt vonakodván a császári zászlók ellen harcolni, Pápát, valamint az egész vidéket bizonytalan, de mégis bizonyosnak hitt hírek halmaza öntötte el. Kit és hányat raboltatott ki, hány nőt szeplősitetett meg, hány falut gyújtottak fel, s ezek következtében a felkelt nép hányat vert agyon, hányat fogott el, hány társzeker jött birtokába, majd minden utca szegletén beszélgetett, – különösen felingerelte kíváncsiságukat a vörös köpönyeges serezsánok leírt mord tekintete s ellenálhatlan rablási vágya. A beszélteknek csak legképtelenebb részét kétségbevonó is az utált „pecsovits és schwarzgelb” nevekkel bélyegezték. – Engem is illeltek egyszer ezen megbélyegző czimerrel; mert egy elbeszélőnek azon állítását, hogy Jellasich Sz.Fehérvárról száz nőt parancsoltatott ki tábora vad kéjének, – kétségbevontam. – A későbbi hírek bebizonyíták, hogy a kétségtelenül elkövetett éktelenségek a beszélteknek tized részét sem tették.

Mikor Jellasich a sukorói határozatlan ütközet után Fehérvárról titkon megszökött seregével együtt, a legcsudálatosabb eseményeknek voltunk tanúi. – A főispán s kormánybiztos Hunkár Antal a „Griff” vendéglő szegleténél egy hordóra állva, a sok rémhírek által elijesztett népet még jobban elrémítette. Eleinte csak egy elvágott csapatról szólt, melynek útja vagy ere vagy Győr felé lehetne, s intette a népet, hogy holmijokat vagy elássák vagy biztos helyre küldjék, a nőket pedig, hogy a szemtelen ellenség elől távozzanak, ha csak a becsutelés sorsára jutni nem akarnak. S most lett szoba és pincze berakás, lett más vidékekre költözés, különösen a Bakony rengetegei szolgáltak menhelyül. Fuldokolva beszélt mindenki a bekövetkező események iszonyairól. Hát mikor híre lőn, hogy Jellasich egész táborával úgy szökvén meg, csakugyan Győr s onnan Bécs felé vonul, volt akkor örömrivalgás s harczra való készség még azoknál is, kiket az első ágyulövés bizonyosan elérhetetlen futásra kényszerít, s mikor a Győr megyei helyi lakosok által elfogott két vagy három nyomorult horvát, az is csak kocsis, a csóthiak által már félholtan Pápára hozatott, csak alig lehete egyes szenvedélyesebb kedélyeket megtartani, hogy rájuk ne rohanjanak s le ne gyilkolják. Mikor pedig horvát foglyok nagyobb számmal kísértetnének Komáromba, azokat oly bábmész kíváncsisággal nézték sokan, mintha Afrika sivatagjairól kerültek volna ide. Azonban dicséretére legyen a pápai nép legnagyobb részének, ez a foglyokban is embertársait látta, s a szerencsétleneket ha szívesen nem látta is, de szenvedéseiken könnyíteni iparkodott.

Még Jellasic Győrben mulatozott, midőn az összes pápai nemzetőrség, a betegeket kivéve, – parancsot kap a Győr felé indulásra. – Október 4-én délután szónoklatom után megindult a sereg, melyet én mint hadi káplán követtem. De a nemzetőrség igen nehezen mozdult ki; mert az előbbi héten is Jánosháza és Kis-Czell felé egy hasztalan kirándulást tettünk már.

Mikor másnap Győrbe érkeztünk, Jellasic már eltávozott s mi csak Mosony és Óvár közti tüzeiket láttuk. Győrbe zene közt nagy diadallal léptünk mint elsők a felszabadított város megszállásában. A többi magyar sereg csak 6-án érkezett meg s két napig Győrben mulatott, mintha a Mosonynál szintén két napot töltött Jellasicot elérni sem akarná. S leginkább ez adott okot a hiedelemre, hogy ennek okai az urak, s hogy addig nem leend boldogság, míg az uri osztály legyilkotatni nem fog. Győrből október 8-án a többi sereggel mi is kiindultunk, de mint jobb szárny Szigetköznek, s az nap Mecsérnél a kis Duna mellett táboroztunk. Nevezetes volt itt, hogy a nemzetőrség a tábori élet csinait még nem ismervén, vas fazekait két czöveken függő fadorongra akasztá, de a dorong a nagy tűz miatt leperzseltetvén, közönségesen a már megfőtt gulyáshus a tűzbe esett, minn csak úgy segíthettek, hogy a hamuból összeszedett hust újra feltöltötték. Később a rendes katonaságtól megtanulták földből katlant csinálni, s a bajon segítve lett. – Október 9-dikén óváron tanyáztunk, még pedig diadallal; mert Sina répa-czikor gyárban dolgozó horvátokat fogtunk, kik a Jellasic tábora által hátrahagyott marha és juh belekben faggyut kerestek. – Okt. 10-én a miklósfalvi táborba értünk s itt iszonyu hideg eső közt két napot eltöltvén, 12-én Párendorfba érkeztünk, hol a falu fölötti dombon táboroztunk. A nemzetőrség vad vérszomjat tanusított; mert midőn a Würtemberg huszárok több horvátot elfogtak, a nemzetőrség ezekre akart törni, azonban a huszárok elkáromkodták magukat s azt mondták; „Fogjatok magatoknak ha kell.” Erre aztán lecsendesedtek, főleg mikor a huszárok közibök csapással is fegyvegették őket. Párendorfon épen a plébánosnál voltam, midőn Csányi főbiztos belépett s hirül adá, hogy az Ausztriába nyomulás el van határozva. De ez még sem történt meg. Október 14-én 6 ágyu és a 7-ik honvédszászlóalj kíséretében a pápai nemzetőri zászlóalj Sopron felé indított Theodorovics csapatának üldözésére. – Sopronba harmadfél napot töltöttünk, – miután azért, hogy a városba nem szállásoltattunk, eleinte majd kravall történt, e napok elteltével hazabocsáttattunk azon kellemetlen érzéssel, bár e haszontalan költségeskedés, fáradság és dolog mulasztás sikerdusabb eredménnyel koronáztatott volna!

Okt. 18-án tam uam re bene gesta, zene és lödőzés közt elhagyott barátaink karjaiba érkeztünk. De mint meglepeténk midőn beszéltek, hogy távollétünk alatt Pápán is zenebona történt. Ugyanis néhány hazabocsátott zalai nemzetőr a szerecsenyi kocsmában tivornyázott, beszédjeik és garázdálkodásaik miatt a nép között oly hamar lángra kapható eszme, hogy közelben horvátok vannak, terjedni kezdte. Ez eszme először a szomszédos Gecsét utább pedig a szomszédos

Vaszart lázitotta fel. Vaszarról a hír félhivatalosan Pápára hozatott. Az ugy is felzaklatott kedélyek kaptak az alkalmon, s kinek jutott volna akkor eszébe a dologról elmélkedni s elmélkedve azt kétségbevonni? – Csakhamar a harangok férlevertettek, a dobok pergettettek, fegyverek süttettek s az egész nép kiállásra szállítatik. – Fut ki futhat, s védszert ragad milyent talál férfi és nő, felnőtt és gyermek, – s e rendezetlen tömeg többféle irányban utnak indul, hogy koszorus babérokat arathasson. – Este történvén a dolog, jól előre haladtak, de miután horvátok éppen nem mutatkoztak, nevetés és tréfa között, sokan azonban bosszúval teltek el a haszontalan rettegés miatt. Az egész október 8-án történt.

Pándorfi táborozása után a nemzetőrség többé nem mozdítatott ki, annak hasznavehetetlenségét a Bécs közelében október végnapjaiban vívott schwecháti csata mindinkább bebizonyítván. – E helyett most s pedig elég későn az ujonczozáshoz fogtak. – Alláskülönbség nélkül besoroztatott mindenki, ki a hadviselésre alkalmas volt. – E napokon Bakonyaljának legvirágzóbb ifuságát Pápan megfordulni s Mars zászlója alá soroztatni szemléltük. – Azonban a haza iránti lelkesülés oly nagy fokára hágott, hogy a máskor majd kétségbeesett ujonczok most örömmel szentelték magukat a katonai pályára.

Az ujonczozás még folyamatosan tartott, midőn nagyszerű változások a szindarab második felvonásához vezettek. Mióta Jellasich honunkba tört, a törvényszerű kormány gépeinek kerekei megakadtak, a ministerium leköszönt, Széchenyi elmebajba esett, Vesselényi s többen elutaztak. A kormányt most a „honvédelmi bizottság” vitte, melynek elnöke Kossuth Laos volt. Papirpénz öntötte el az országot, s huszast vagy aprópénzt látni nem is lehetne. – A hirlap irodalom a mérsékelt határait átlépte s feladatul tűzte a királyságot népszerűtleníteni a köztársaságot pedig megkedveltetni, míg végre közökhajtássá vált azoknál is, kiket a higgattabbak közé számlálunk.

December 2-án V-ik Ferdinánd, az annyira dicsőített, majd lealacsonyított király, trónjáról lelépett, s a tettek színhelyétől eddig távol állt unoka öccsének a 18 éves Ferencz-Józsefnek engedte azt át, csak így remélvén a dynastia, hogy megingatott tekintélyét fegyveres kézzel s mégis a becsület színével vivandja ki. – A magyar kormányon levők a leköszönést törvényellenesnek s így érvénytelennek hirdeték s már ugyis elidegenített kedélyeket még jobban elidegeníteni törekedtek, kivált mikor mindinkább fenyegető hírek érkezének, hogy Vindischgratz herczeg a fővezér még a tél folytán akarja átlépni a határokat. December 16-án valósággal honunkba is lépett, de hogy merre fordul, mi szándéka van, azt sem hirlapokból, sem hírekből ki nem vehettük. Hogy Pozsonyt kardcsapás nélkül bevette, azt öt napig suttozták, s csak az 25-én tudtunk meggyőződni, hogy az valósággal megtörtént, de a megtörténtet is csak úgy hívók el, hogy a magyarok azt csak azért hagyták el, hogy a diadalnak örülőt annál könnyebben töreikbe kerithessék, annál is inkább; mert éppen e napokban jött Görgey tábornok győzelméről a tudósítás: „Éljen a magyar, győztünk!” – E

tudósítás után jött nem sokára azon hír, hogy Sopron is megadta magát, s azt elhihetjük tüstént; mert nem csak a Sopronban volt katonai parancsnok Schröder érkezett meg s Pápát 24 órára ostormállapotba vette, hanem karácsony előtti napon hat ágyu, több rongyos huszár és honvéd is jött éjjel a legnagyobb hidegben Sopronból visszavonulván.

December 26-án a három napig óhajtvá várt s eddig még meg nem győzött Perczel Mór érkezett meg összes seregével, mely négy, legföllebb öt ezer emberből állott, s ruhátlansága különösen felőtlött. Hogy nagy örömmel fogadtatott, talán mondani is fölösleges. Perczel az ugynevezett „Kastély” házba szállásolt* s tiszteletére az egész város kivilágítatott s e kivilágításnál is sokan az emberek érzelmeit a szerint itélték meg, a mint világosabban, vagy sötétebben égtek a gyertyák ablakaikban. – Mi éppen új misei estélyen voltunk Aczél József szüleinél, s így gyertyáinkat honn nem létünkben nem koppanthattuk meg. Egy ismeretlen ur ezt észrevevén, berontott hozzánk s indulatosan követelte, hogy koppantsuk meg gyertyáinkat; mert különben beveri ablakainkat. – Hogy ablakainkat megmentsem haza mentem gyertyát koppantani. – Ez alkalommal a plébánián volt elszállásolva a híres Zrinyi csapat tábori lelkésze Lapossy. Bajusza és hazfias öltözete a lelkészt gyanítani sem engedte benne. Ő beszélt a Zrinyi csapatnak, noha fele idegenekből állott, hősies elszántságát, s maga is esküvel fogadta, hogy az első alkalommal nem keresztet, hanem kardot fog kezében hordani, melyet honunk ellenségeinek vérében fog megpirosítani. – Másnap, az az december 27-én a sereg odább indult, de mint kelle bámulnunk, midőn nem a győri, mint mondva volt, hanem a komáromi utat választá; mert Vindischgratz ugyan e napon Győrt is megszállotta s pedig kard csapás nélkül. – Az egész előttünk megmagyarázhatlan volt, – gyávaság,- árulás,- gyengeség kényszeríti e Görgei hős seregét a folytonos visszavonulásra, s a nagy költséggel készült pozsonyi és győri sánczok elhagyására! – Ismét pár napig kételkedtünk, míg álmunkból az igaz valóságra ébredni tudtunk, december 29-én hallók az ágyuzást, mely Perczel seregét Mórnál szétoszlátá.

Perczel elvonulta után aggódva rettegtünk a császáriak bevonulásától. A kósza rémhírek mindenkit feszültségben tartottak. A férfiak azért rettegték; mert hrie vala, hogy Vindischgratz a 40 évesekig mindenkit különbség nélkül seregébe sorozand, – a nők pedig, hogy a vad sereg féktelen indulataink esnek kikerülhetetlenül áldozatul. Fokozta az izgatottságot és félelmet Kossuthnak a kétségbeesés fellengző tollával irt proclamációja, melyben a Nagy Szombatban elestekért gyász isteni tisztelet rendel, a nőket pedig felszólítja, hogy a honukat gyáván védő férfiak számára Fehérvár és Veszprém között egy iszonyu sirt ássanak. – Ezeknek következtében Pápán általános hordozóskodás kezdődött, a ki csak mehetett az elment, a férfiak, hogy a besoroztatás elől meneküljenek, a

---

* A Fő téren álló Esterházy grófi kastélyról van szó.

nők, hogy a ellenség áldozatai ne legyenek, s a mi a legcsudálatosabb a nők közül többnyire azok iparkodtak legjobban, kik legbiztosabban itthon maradhattak volna. – Mennyire elbámultunk, midőn december 30-kán a császáriak bejöttek, s másnap minden alkalmatlankodás nélkül tovább vonultak. Dél tájban először két könnyű lovas érkezett s a piacon körül nézván visszavágtatott, nem sokára ismét husz lovas jött s a piacon felhuzott karabéllyal megállott, míg végre beérkeztek a legszebb ifjakkól válogatott vadászok, német és horvát gyalogosok, mintegy ezeren. Parancsnoka e csapatnak Petrichevich horváth ezredes, s ennek huszáröltönyben volt apródja különös ellentétben állt a német könnyű lovasokkal, de hogy ez magyar lehessen, senki sem hitte. – E csapat csak átvonult, de sem hódolatot, sem fekete-sárga zászló kitűzést nem követelt, – mondom csak átvonult mint az év, melynek ez legutolsó eseménye volt Pápán.

1849.

„Reméltem egy dicső jövőt, s láttam a mulat
mely mulni nem akar.”

(Eötvös)

Vannak kivált nyári napok, melyeknek reggele borus, dele a legfénylőbbek egyike, s estéje a mindent szétromboló jégnek színhelye. Ilyen napja volt a magyar nemzetnek az 1849-dik év. Láttuk a nemzetet az év kezdetén borus kilátások közt, láttuk a tavaszkor dicsőségének tündöklő fényében, s láttuk az év végével megsemmisülve, a nemzetek sorából kitörölve, alkotmányát s nemzetiségét veszve. – Lássuk e szomorú dráma lejátzásának egyes Pápára vonatkozó körülményeit.

Mindjárt az év első hetében Pápán ismét egy is portyázó csapat érkezett, de pár napi itt létele után Marczaltőre vonult. E kis város a hódolatot két napig megtagadta, bírása és törvénybírája megszökött, s csak akkor hódolt meg, midőn a veszprémi bizottmánytól erre meghatalmazást nyert. A katonaság, mely itt executióképen volt, naponként két egyént küldött Pápára a póstára, – egyik napon ezek a szabad csapatbeliek által elfogatva eltűntek.

A szabad csapatok

A magyar kormányon ülők a bakonyságot hazánk egyik védelmi főpontjának tartván, azt gondolták, hogy innen az ellenséget akkor is lehetne nyugtalanítani, midőn ez győzelmes fegyvereit a bakonyságon túl vitte. Midőn Windischgratz az országba bejött, Pápán is többen fölhatalmaztattak ily csapatok

alakítására, de leginkább Lukács Sándor győri kormánybiztos Mednyánszky* parancsnoksága alatt állított egyet, melybe az ujonczokon kívül a győri börtönökből kibocsátott rabok is besoroztattak. – E csapat január 10-én itt tanyázott, s ekkor történt, hogy a Marczaltőről bejött két könnyű lovast elfogtak s előbb Ugodba azután Bakonybélbe szállíták. A városi előljáróság ezen tett következményeit előre látván, a császáriakat azonnal tudósította, kik jan. 13-án nagy csendben be is vonultak s még az nap egy jókora csapatot kocsikon a bakonyságnak indítottak. – A szabad csapat ekkor már Bakonybélben volt, a császáriak tehát az ugodi és koppányi birókat magukkal vivén, éjjel a Bakony rengetegei között a falunak tartottak. Éppen éjfélkor értek Bakonybélbe, a szabadcsapatbeliek azonban kevéssel előbb érkezükről tudósítottak s a császáriakkal csatározva folytonos lödőzés között a faluból kivonultak. – A szabadcsapatbeliek egy halottat vesztek, a császáriak közül pedig kettő megsebesült. Szerencsétlenségünkre négyet a császáriak el is fogtak, kiket 14-én Pápára hoztak. A katonaság az egész csapatot rabló csoportnak tekintvén, az elfogottak közül hármat halálra ítelt, de az egyiknek fiatalsága miatt a kiállott halálfélelem betudatván, kettőn, ugymint Szalay Gábor győri hajós és Redl Antal tamási ácslegény január 15-én déli fél egy órakor a halálos ítélet por és ón által, ott hol az előtt a bitófa állott, végrehajtatott. Nekem és Spránszky Ferencz káplántársamnak jutott ama szomorú osztályrész a kivégzendőket a vesztő helyre kísérni. – Redl Antal teljesen törődve s majd magán kívül végzé pályáját, nejének s több gyermekének csizmájába rejtett öt huszast hagyván. – Szalay az előtt is a győri börtön lakója mindvégig megtartá jelenlétét, de a vallás vigasztaló kegyszereit szívesen elfogadá. – A régi bitófa megpillantásakor aggyályát fejezé ki, hogy őt mint nemes embert tán felakasztják. Ez aggodalmát elosztatván mindvégig nyugodt maradt s mikor szemeit beköték így szólt: „Nem szükség bekötni, én már ugyis sokszor néztem szemközt a halállal,” – azonban a német őrmester nem érté szavait, s így bekötött szemmel kellett meghalnia.

Ezen szomorú esemény után a szabad csapatok a bakonyságot átbarangolván, B.-szőlősen feloszlottak, s néhány nap mulva magukat többen feljelentették, kik akkor bántalom nélkül is maradtak, de utóbb összeszedetvén, mint ujonczok Sopronyba szállitattak az olasz hadsereg számára. *(Az olaszok ellen küzdő osztrák seregbe – H. Sz. L.)* Különösen említésre méltó Tomor Ferencz a praefectus ur unokájának nevelője. – Az ujonczozási törvény pályájából őt is kiragadván, a szabad csapat közé állott, a bakonybéli csatározásban részt vett, de a csapat feloszlván ő is hazatért s Bezerédy praefectus ur közbenjárására Altham főparancsnok által a büntetéstől fölmentetett. Ezután Hencz Ferencz ménfői haszonbérllőhöz ment tanítói minőségben, azonban őt is,

---

* Mednyánszky Sándor (Eger, 1816 – Budapest 1875) honvéd alezredes. 1848 decemberétől mint főhadnagy volt a szervezője és parancsnoka a Bakonybél központtal tevékenykedő gerillacsapatnak.

mint ifjaink legnagyobb részét a hazánk függetlensége iránti szeretet nyugodni nem engedte, s noha jól tudta, hogy őt mint gyanús egyént őrszemmel kísérik, mégis belső ösztönének ellenállni nem tudván, pápai ifju barátaival levelezett, őket a katonaság megtámadására, népfelkelés alakítására s vezérletére szólítván. A levelezés, nem tudni hogyan, a katonaság tudomására jött, minek következménye Tomor elfogatása lőn. Iratai között tervezetét találták egy köztársasági egyletnek, mely a nyári hónapokban tetteleg létezett, rendszeres hivatalnokai voltak s melyben beszédek tartattak s legradicalisabb szellemben. Ez iratok következtében több pápai ifju kérdőre vonatott, azonban úgy látszik, hogy vagy igazolni tudták magukat, vagy pedig a katonaság nem nagy súlyt fektetett az ifjak által kezdeményezett köztársasági egyletre, – mely a fölfedezés után teljesen megszűnt, azonban Tomor még is fogságban tartatott s csak 1850-dik év nyarán bocsátatott szabadon.

Ostromzár

A köztársasági egylet hírére Pápa számos katonasággal rakatott meg, – éjjel-nappal lovaskatonák járkáltak az utczákon, úgy hogy január napjaiban ismert személyeknek sem lehetett a városból kimenni, ha csak e célra a katonaságtól utlevelet nem kapott. – A várostól írásbeli hódolat kívántatott, mi vonakodás nélkül meg is adatott, s a fegyverek összeszedettek és Sopronyba szállitattak. Azonban a szállítás nagy visszaélésekkel történt; mert a fegyverek őrizetére rendelt katonaság a legszebb fegyvereket potom áron elfecsérelte. – Továbbá a fekete sárga zászló a mi templomunk és a benczések templomának tornyára kitűzetett. – A postaházon a magyar háromszin ujra sárga feketére kenetett, az ugynevezett Kossuth kalapokon viselt vörös tollak eltiltattak, valamint a nemzetőri öltönyök katonai jellegűktől megfosztatni rendeltettek. – Az ostromzár következtében az élénk politicai vitatkozások most csendes suttogásokká változtak s a katonásan büszke alakok leverten járkáltak. – A casinót ugyan Altham ezredes különös kedvezésből nem záratta be, sőt a tisztek is eljárak ide, – de épen ezért, s az általános fordulatért a hangulat itt is nyomasztó és lever lett. A szivek egymáshoz csak gyanakodva közeledtek. Kivált midőn néhány polgári egyén szabadabb nyilatkoztatásért a katonai parancsnokságtól meg is rovatott.

Legcsudálatosabb azonban az volt, – hogy azt, – a mit Kossuth kormánya alatt is minden józanul gondolkodó megrótt, (t.i. a templomi szószékeknek politicai célokra való használata) az osztrák kormány is elfogadta s lehetőleg kizsákmányolta. Halál büntetés alatt meghagyatott minden lelkésznek, hogy a jobbágyi tartozásoktól felmentés megerősítését, – V-ik Ferdinánd leköszönését és Ferenc József trónralépésének tudtul adását, valamint a rebelliseknek nevezett magyarokkal bármily összeköttetésben levőket érő büntetéseket felolvassa, – s hogy ezt tenni el nem mulasztotta, arról a katonai hatóságot hivatalosan

értesíteni kellett. E kellemetlen dolog január 28-án általam teljesített, a szónoklási sor éppen rajtam lévén.

Február hóban Althan alezredes a katonaság egy részével innen elvonult, hihető a kápolnai csatába, helyét Szluka kapitánynak hagyván. Ez egy keveset tágitott a feszes viszonyokon, már lehető volt itt ott politikai vitatkozásokat hallani, sőt a magyarok új, leginkább lengyel hadvezéreiről egész jegyzékeket lehetett olvasni. – Martiusban Szluka kapitány is elköltözött az összes lovassággal, s pápai helyőrségül egy főhadnagy parancsnoksága alatt szedett-vedett horvát nemzetőrök maradtak, kik azonban katonai öltönyt viselének. De mivel ezen szegény horvátok csak dus ígéretekkel és csakis rövid időre csalattak ki honukból, a hosszas kimaradás miatt nyugtalankodni kezdenek, s többen honvágyunknak ellentállni sem bírván, titkon a városból eltávoztak s honuk határai felé húzódtak, s most, a min talán kacagni fog az utókor, a pápaiaknak kellett a város végein őrt állani és szorosan vigyázni, hogy ellenségei el ne szökhessenek, és hogy e feladatuknak annál könnyebben megfelelhessenek, miután fegyvereik elszedettek, a katonaságtól kaptak e célra fegyvereket. Továbbá mivel a szökéseket nagyban előmozdította házaknál való szállásoltatás, egy helyre özpontosítottak és pedig az izraelita iskolákban, mivel ezek ugyis üresen állottak.

Pénzbeli zavarok

Martius hónapban a pénzzavar tarotta izgatottságban a kedélyeket. A Kossuth féle 5 és 100 firtos bankjegyek már jóval ezelőtt mint értékökre nézve gyanusak, a forgalomban ugyan elvetettek, de többnyire egy kis vonakodással, mivel azonban ezeknek a közpénztárakban keletők volt, az aggály inkább mesterkéltnak volt mind valódi. Vindischgatz herczeg a magyarokat mégsem nyomhatá el oly könnyen mint eleinte gondola, s mint folytonos előrenyomulása után ítélve sokan az egész járatot „Haaren Jagd”-nak nevezék, – hogy az insurgensektől, mely szó most a rebelis elnevezést váltá föl – a „nervus rerum gerendarum”-ot elolvashassa, először az ötös és százás jegyeknek a közpénztáraknál való elfogadását tiltotta, míg az egyes és kettősök beváltását megrendelte, – ellenben a már Debreczenben kiadott tizesek birtokosait büntetés alá vetette. – E miatt a pénzzavar folyton nőtt s mivel a Kossuth jegyek többnyire a szegényebb osztályok kezeibe kerültek, vásárok alkalmával több helyen erőszakoskodások is fordultak elő. – Utóbb a Kossuth féle bankjegyek kereskedés tárgyává lőnek és zsidók által 20 % néha több % hijával váltattak be, kik aztán Czellben vagy Győrben az egész árt megkapták érte. E hóban az apró pénz is úgy megfogyott, hogy a kereskedők 5 garasos s csak

náluk beváltható czédulákat adtak ki, hasonlóképp tettek a mészárosok is, kik aztán az álltaluk kibocsátott czédulákért ismét hust adtak.*

Ugyancsak martius hónapban jött létre az ugynevezett „Octroyirte Verfassung” mely a magyar faj tökéletes lealacsonyítását tűzte ki célul s melyben Magyarország feldarabolása is kimondatik. Természetes, hogy mindenki aggodva kezdett a jövőbe pillantani s Kossutot itt Pápán is mindenki mint szabadítót várta. Öröndetes jelnek tartatott, hogy husvét napján a pápaiak által jóltartott horvát katonák elkezdtek kiabálni a piacon: éljen Kossuth Lajos! – még öröndetesebbnek tartatott pedig az, hogy az osztrák sereg a hiányok pótlása végett már a csöcselékre szorult. Ápril 13-án meggyőződünk teljesen, hogy a magyarok Pesten táboroznak.

Ápril 22-én úgy vagyunk, mint midőn a nyári csendes ugyan, de rekkenő idő a közlgő vészes orkánt sejditeti. – Vindischgratz, kinek nevéhez annyi reményt kötöttek az osztrákok s helyébe Velden neveztetett ki. Velden állomása kényes voltát belátván, úgy látszik döntő csatára készül s e célra seregeit folytonosan összpontosítja. Ma délben ápril 22-én érkezett 270 ember, kik egy órai pihenés után a közellvő falukból berendelt kocsikon tovább szállítottak, hihető Esztergom felé, miután a hírek szerint a két sereg annak vidékén összpontosítatik. – Ápril 23-án ismét egy meglehető vadászcsapat vonult keresztül, délben érkezett s rövid pihenés után utját tovább folytatta.

Menekülők

Ápril 24-én éppen évfordulati napján a hálaünnepélynek, különös jeleneteknek voltunk szemtanui. Reggel mindenfelé tisztek jöttek kocsikon, kik a Griff** vendéglőbeni rövid tartózkodás után utokat tovább folytatják. Azt mondák róluk, hogy a Rákoson történt megveretésekről beszéltek volna, és nemsokára a casinóban még kicirkalmaztatni is láttam a rákosi csatát, persze olyantól, ki sem ott nem volt, de még katona sem volt soha. Nemsokára ezek után igen csinos és többféle alaku kocsik érkeztek, köztük, egy gazdagon megaranyozott diszkocsi is. A kíváncsiaknak egyikétől az egyik kocsiban ülő csinos nőszemély megkérdezett: „Honnan jönnek lelkem?” mire ő magyarul felel: „Alcsutról” – „Hová mennek?” – „Merre az Isten vezérel.” Ebből tudtuk meg, hogy e kocsik István nádoréi. – Az ezen kocsikban levő holmik sovány maradványai azon kincseknek, melyeket József nádor 50 évig gyűjtött s melyek most a 31 éves számüzött nádor részére szállítatnak. – Délután a „Figyelmező” című lap érkezett egy kis czédula alakban, melyben jelente, hogy a császáriak Budapestről kivonulván neki is tovább kellett állnia s így megszűnni. – E

---

* Ebben az időben Pápán számos kereskedő adott ki szükségpénzt. Néháynak a felirata ismert a régi források alapján, ugyanakkor egyetlen példányuk sem maradt fenn.

** A Griff Szálló egyúttal helyt adott az 1830-as években alakult Pápai Kaszinónak.

tudósítás villámként hatott mindenkire, csoportosulások történtek mindenfelé, kiki reményeit, kilátásait vagy aggályait beszélte. A gyermekek föl s alá futkoztak s apró nemzeti zászlókat hordoztak, – a város újra zajló tengerhez hasonlított. Már némely szájasabbak főnhangon kiabálták, hogy ezt vagy amazt föl kell akasztani; mert „schwarzgelb”. Mindazáltal estefelé megkellett győződnünk, hogy eldöntő csata még nem történt.

Ápril 26-án iszonyu csatának kellett lenni valahol; mert egyező tudósítások szerint folytonos tompa ágyudörgést lehetett hallani. – Ugyanezen napon nem várt vendégek leptek meg bennünket. Délben érkezett Gruber generalis több tiszttel a general commandóból s a plebánián ebédelték. Oly sok magyar huszas volt náluk, hogy 15 darabot képesek voltak kértünkre fölcserélni. Örültünk neki mert ritkaság volt. Azután jött több nevezetes politikai menekvő, délután jött több mint száz kocsis podgyással, megrakva s azon horvátok által fődözve, kik kevéssel előbb itt Pápán tanyáztak. – A katonák levertsége mutatá, hogy nem a legjobban érzik magukat, s ámbár az itt parancsnokoskodó főhadnagy eleget mondá nekik: „Nur courage ferfluchten Kerls”, őket felvidítani nem lehet. – Volt is beszéd a nép között, hogy meg kellene őket támadni, csak hogy mint a mesében nem találkozott eger, ki a macskára a csöngetyűt felkötötte volna. Marczaltó környékén azonban a nép több menekvőt kifosztott, többek közt valami Almásyt is. A Pápára érkezett menekvők közt volt a herczeg primás Hám János is. Magas szikár termetén a szendeség képe ült s ősz kora daczára tagjai gyermeki ártatlansággal lengtek. – Szállását az irgalmasok zárdájában vette s délután diszes papi öltönyben templomaink látogatására jött. Beléptekor a kövezetre térdelt s mennyei áhitattal imádkozott. – Azután megnézte templomunk részleteit s teljes megelégedését nyilvánítá. Eljött azután lakunkba kegyesen beszélgetett velünk s nyájassága által mindnyájunk szeretetét megnyerte. Kiséretében volt Farkas Ferencz fehérvári nagy prépost, Czigler Ignác lekéri apát s tábori pap, végre egy Biró nevű szatmári kanonok. – Másnap tovább utaztak.

Ápril 27-én ismét egy másik főpaphoz vala szerencsénk. Lonovics József kinevezett egri érsek Santhó kiséretében utazott itt keresztül. Szónoki tehetsége, éles belátása, helyes felfogása őt az előbbi diaeták legünnepeltebb férfivá tették. Izmos teste, közép termete, hosszú kövér arcza, ép vonásai és haja alig 45 évesnek gyanítták őt, ki főpapságában már ekkor 15 évet töltött. Feszesség magatartása azonban nem lekötöztető. Tán nem is gyanítá, hogy önkényt meg a verembe, mely őt hazájától elválasztja.

Magyar érzelmek

Május 1-én bizonyosokká lettünk, hogy a német hadsereg Győrből is kivonulván utját a határok fel fordítja. Ennek következtében a már pár nap előtt elvetett fekete sárga zászlók helyébe a háromszintű újra kitűzetett, a póstaház színei újra befestettek, boltok előtt s több házak ablakaiból is nemzeti zászlók

lengedeztek s a gyermekek is ilyen hordoztak föl s alájárva az utcákon. – A város eddig még nem ismert élénkséget kapott s a politikai vitatkozások újra a szélső baloldal szellemében folytattak. Május 3-án olvastuk Kossuth új szövegét a nemzethez, melyben közreműködésre szólítja az április 14-én Debreczenben komondott függetlenség és a dynastiától való elszakadás sikerítésére. Ezt a mihályházi predikátor egyenesen Debreczenből hozta, de olvasása – dacára a körülmények változásai folytán keletkezett lelkesült hangulatnak – úgy meglepett mindenkit, hogy a latin költővel el lehetett mondani: „Contemuit steteruntque comae, et vox faucibus haesit.” – E meglepetés azonban, – csakhamar elmúlt s mindenki rózsaszínben látta a jövőt, – s e jövőnek biztosítására s a kimondott függetlenség megvédésére a ki csak tehette fegyvert fogott. A toborzás már egy hét óta tart, zene kíséret mellett föl s alá járnak a toborzók s a harcias hangulat már száznál többet gyűjtött a szabadság zászlója alá, mi által a városnak nemcsak előbbi tartozása rovatott le, hanem remény van, hogy az újabban állítandó 50 ezerből Pápára eső illeték is le fog rovatni. – A katonáskodás még a gyermekeket is megragadta. Több negyedik osztálybeli ifjú, kik életük 14-ik évét sem töltötték be, minekutána itt a város részéről el nem fogadtattak, Győrbe utaznak s ott a katonai parancsnoktól fölvetettek szüleiknek iszonyu fájdalmára.

Május 19-én estefelé egy szakasz Hunyady huszár érkezett, a legelső magyar csapatocskája, melyet a császáriak elvonulta után látni, szerencsések valánk. Egyszerű szürke köpeny újra öltve, szürke pantallon s pörge kalap volt egyenruhájuk. Ezek azonban csakhamar elvonultak anélkül, hogy nagyobb zajt ütöttek volna.

Május 24-én tudtuk meg, hogy Buda visszavétetett. – Ez örömdolgozó esemény okozta meglepetés eredménye volt az ugyanaz nap tartott fáklyás zene Hunkár Antal főispán és kormánybiztos tiszteletére. Az égő fáklyák sokasága s a minden ablakból sugárzó gyertya fényözön kellemesen hatott mindenkire. – A szónoklatot Horváth István ügyvéd tartotta, melyre a főispán egyszerűen, de meghatóan felelt, különösen kiemelve, hogy a gondviselés működésének tulajdonítandó, hogy nyolcz megyére szorított magyarok ennyire tudtak előre haladni. – E fáklyás menetnek egyik célja volt az is, hogy a szónokló Horváth Istvánt mint követjelöltet megismertesse és megkedveltesse a néppel, de mivel a kath. többség Artner városi aljegyzőt akarta megválasztani, a főispán közép utat választva a visszatért (lemondott) Vermes helyébe minden zaj nélkül Horváth Mihály csanádi püspököt és új cultus ministert választotta meg.

Május vég napjaiban az ugynevezett csikós huszárok érkeztek. Öltönyük pörge kalap visszahajtott tollal, rövid kis dolmány apró fehér gombokkal s pantallon. Kis Czellben a sóházi pénztárt elfoglalták és ismét tovább mentek, – Az ujonczozás folyik.

Junius 1-én kaptuk a „Közlöny” hivatalos lapot, melyben parancsoltatik, hogy három héten vasárnap és csütörtökön szent menetek tartassanak, beszédek intéztessenek a néphez, hogy tömegesen keljen fel az invasióra készülő oroszok ellen, sőt hogy a nép előle vagyonát eltakarítsa, az el nem takarítható pedig felgyujtsa. Továbbá rendeltetik hogy junius 6-án országos böjt tartassék, végre közöltetik egy a cultus minister Horváth Mihály által szerkesztett és naponként elmondandó imádság. – Mi ezen rendeletben foglaltakat teljesítettük is, sőt a böjtöt a plébánián kenyéren és vizen tartottuk meg, – hanem a világi elem és katonaság ezen a napon is csak húst evett a hazáért és bort ivott rá mint máskor.

Junius 8-án több huszár érkezett a „Vilmos” ezredből világos kék ruhával s füzöld csáköval. Örömmel fogadtattak s a virág füzérek szép kezekről csinálva csak úgy özönlöttek rájuk az ablakokból. – Este nagy lakoma tartatott számukra, előbb a grófi kertben, utóbb a eső miatt benn a várban. Éjfélutánig tartott a multság, melyet csak ellenséges csapatok mozdulatainak híre oszlatott szét.

Junius 10-én a télen meglőtt két szabadcsapatbeli sirja diszitetett fel. Porló félben lévő hamvaik helyükön meghagyattak, de a bitófa lerontatott a hely körül sáczoltatott s a sírok fölé két fakereszt állíttatott.

A csornai csata

Junius 11-én érkezett Pápára Kmetty* ezredes hadosztálya, mely mintegy ötezer emberből állott. Lelkesülten s mint magyar városhoz illik a kitüntetés minden jeleivel fogadtattak Buda ostromának a hősei, junius 12-én indult e csapat Rábaköz felé, kísértetve hő kívánatainktól és résztvevő fohászainktól. Mint később megtudtuk, egész éjjel mentek s reggel felé Csornára érkeztek, hol fáradtan és elcsüggedve a császáriakra akadtak. De nem tudom vezéri ügyetlenség-e, vagy előre nem látható véletlenség őket oly állásba hozta, hogy számosan elesének mielőtt fegyvereiket kilőhették volna. A temetőbe rejtőzött császáriak 15 lépésre bevárták a tömegesen előrehaladó sereget s úgy lőttek egyszerre rája. Vitézségük ugyan e bajt jóvá tette, s miután Csornán a császáriak hadvezére Vyss** is lelövetett, a németység Csornáról kivonult, de a mieink is rövid pihenés után Tétre vonultak. – Általános volt a katonaság közt azon vélemény, hogy nem a régi császáriakkal volt dolguk, különösen kiemelték a császári dsidásokat, kik a huszárokban ok kárt tettek. 13-án délután és 14-én reggel hozott sebesültek eléggé bizonyíták veszteségünk nagyságát. Kórházzá lett most a pompás grófi lak, az izraelita iskola és az irgalmasok háza. A sebesültek ápolásában igen kitüntették magukat Pápa lelkes hölgyei.

---

* Kmetty György ezredes a 15. hadosztály parancsnoka. A győztes csornai csatát követően (1849. június 13.) tábornok, aki a Pápa melletti Ihász pusztán (1849. június 27-én) 5500 főnyi seregével megütközött az osztrákok 8000 fős csapatával.

** Vyss Ferenc Salamon tábornok a csornai ütközetben elesett, síremléke jelenleg is megtalálható a csornai római katolikus köztemetőben.

Asszonyok és kisasszonyok seregesen jövének a kórodába a sebesültek ápolására, gyermekek vetélkedtek a tépéscsinálásban, sőt nőegylet is alakult, melynek célja a szerencsétlenek sorsának egyhitése volt.

Népfelkelés, Reguly megöletése

De midőn e ritka önfeláldozást festem, lehetetlen érintetlenül hagynom egy eseményt, melynek borzasztósága megrendíti valómat, leírása a keserv könnyeit facsarja ki szemeimből, s mely örökös szégyenfoltja marad Pápának mindaddig, míg lesznek érző szívek és gondolkozó fők, pedig csak a lakosságnak legaljasabb része vett benne részt.

A csornai csatának napján június 13-án este felé, már midőn a magyarok győzelméről senki sem kételkedett, vágatott be nagy robajjal három ágyu, mintegy száz huszár földözettel. Lehető gyorsasággal vágattak a fapiacz felé, szüntelen kiáltozva: „Jönnék a németek!” – Rémmült és aggodalom közt fogott mindenki holmijának eltakarításához. Nem sokára az ágyuk és huszárok a templom előtt téren állottak meg, a tüzekek égő kanócczal és további parancsra várakoztak.

A városban létező tüzezebb fők titkos czimboráktól izgatva, megragadták az alkalmat, s népfelkelést sürgettek és sokan mielőtt jel adatott volna, részint rendes fegyveresekkel ellátva, részint helyezett dorongokkal a kálvária felé siettek, szüntelen ordítva: „veretessenek félre a harangok.” – A városi tisztviselőség s a helybeli apát és plebános ezt ellenezték annál inkább, mert a közellátó tüzértiszt azt szintén fölöslegesnek állította. – De nem némul e el ott az ész szava, hol indulatok és féktelen szenvedélyek viszik a főszerepet?? – Eleinte a tisztesebbek közül jöttek a plebáia elé a harangok félreverését sürgetvén, de az apát ur okainak engedve, ismét eltávoztak, – utóbb a pór tömeg közül négy vagy öt jött szikrázó szemekkel az apát elé, s egy magát dühösen elkáromolván, a kezében levő malterkeverőt emelé az apát felé, őt tán leütendő, ha a mellette állók az ütésnek más irányt nem adnak.

Vészesebb kitörésektől lehetővé tartani a félreveretés megengedetett. Futott minden ember, azt sem tudván igazán, hogy hová és miért, puskák helyett dorongokkal, botokkal, vasvillákkal stb. fegyverezve rend és összetartás nélkül. Kíváncsiak lévén, hogy mi fog történni, mi is a tömeg után mentünk, míg meg nem győződünk, hogy az egész csak vakhir, vagy megrettent egyének agyának szüleménye, vagy pedig mint későbbben beláthattuk, némely titokban működő vad demagog koholmánya, ez által is a kedélyeket lázas ingerültségben tartani akarván. – A tizes-malom innen a visszajövő huszárok elkezdék kiáltozni „éljenek a magyarok.” – utóbb pedig: „éljenek a huszárok!” A nép mind a kettőt lelkesülten viszonzta. – De úgy látszik ez volt a jelszó egy iszonyu merény elkezdésére. Alighogy elhangzottak a légből a lelkesedés eme hangjai, a várkert átellenében fekvő Reguly ház kapuja iszonyu döngetések közt megtámadtatik. Reguly János szabó mester akkor, mikor a téli napokban a német csapatok Pápán száguldoztak, némelyek szerint önkényt, mások szerint Altham alezredes

parancsára a magyarok által nála hagyott köpenyeket s más katonai szereket a császáriaknak átadta, miért őt általánosan honárulónak nevezték, nyilvános helyeken sértegették, sőt nyíltan – a magyarok visszajövelekor – agyonveréssel fenyegették. Azonban ő lelkében megnyugodva volt s többször állítá, hogy csak a kényszerítő parancsnak engedett, hogy helyzetében mindenki azt tett volna mit tett, – s azért noha eltávozhatott volna, mégis itt maradt még akkor is, mikor ablakai többször beverettek s személye is nyilvános bántalmakkal illetetett. Háza megtámadásakor is, otthon volt, s mivel egyik lába hibás levén, a falakon általi menekvés nehezebbre esett, a pinczébe vonult a zaj és dörömbölés hatására. – Az erőszakoskodás folytában a várkertben egy lövés történt, mire készakarva ápolgatott az a gondolat, hogy Reguly lőtt le az ablakból, s a düh kétszerezve lőn. Lassankint minden ablak bezúzatott, kapuk, ajtók betörttek s a házra golyókkal folytonosan lődöztek úgy, hogy a benn maradtak szentül hitték, hogy a betörő németekkel folyik a csata. Legsajnosabb az volt, hogy a katonaság is a nép közé keveredett, s a helyett hogy rendet csinált volna, az erőszakoskodást még nevelte; mert folyton lődözött. Végre hosszú küzdelem után sikerült rést törni a kapun, melyen bemenvén, a szerencsétlent a pinczéből kihúzták és iszonyu zajjal a vármegye házba kísérték. Már a tömlöczbe zárták, midőn alattomos bujtogatók, kik egyenesen a szerencsétlen életére törtek, őt a tömlöczből kikövetelték s ott a helyszínen meggyilkolták. Mikor már az ütések sokasága miatt földre rogyott s a halállal viaskodva csak kezét mozgatta még, egy lelketlen felkiáltva: „él ám még!” – öldöklő fegyverével fejét ketté hasította, mire ő lelkét teremőjének adta. Teste egy ideig helyszínén maradt, utóbb a városmajorba hurczoltatott, hol másnap egyházilag beszenteltetvén, papi kíséret nélkül a temetőbe vitetett. Oly nagy volt a tegnapi lázas események következtében a félelem, s oly fenyegető volt a csőcselék magatartása, hogy az egyházi szertartásokat életveszély nélkül alig lehetett volna elvégezni. Háza azután teljesen kiraboltatott, butorai összetörttek, ékszerei, fehérneműi elhordattak, sőt a kapukról és ajtókról még a réz kilincsek is ellopattak. – Nagy részt vettek a rablásban az itt levő katonák, kivált pedig az ezeket nagy számmal követő markotányosnők. Sőt nem csak ő hanem még a nála lakók is mindenükből kifosztattak. S tán e fosztogatás más házakat is ér, hisz már a grófi várba törtek, ha csak egy erélyesen közbelépő tiszt gátat nem vet a zavargásnak. – Bár előbb tette volna, de úgy látszik a tisztek is az alávaló czimboraságban részesek, magukat nem is mutatták! Csak borzalommal gondol minden jobbérzésű az indulatok e féktelen kitörésére, s minden jobb érzésűnek szeméből lehetne olvasni még másnap is e gondolatot: Bár a hazafiság szent neve soha ily alávalóságokra ne bitoroltatnék!

Vizsgálatok és elfogatások történtek is, de csak a másodrendű bűnösöket érte a büntetés, a főczinkosok folyvást rejtve maradtak. A szenvedett károkérti kárpótlás még 1850-ben sem eszközöltetett, noha négyszer is új vizsgálat kezdetett.

A féktelen indulatok e zajongása között, mintha csak bosszút akart volna állni a haragos ég a gaztett miatt, – a már június 8-án kiütött cholera igen nagymérveket öltött s a tett intézkedések dacára pusztítása folyton növekedett. Híveink közül naponként 10-15 esett áldozatul. A rekkenő hőségben reggeltől késő estig jártunk a betegekhez és halottakhoz, még pihenésre sem volt időnk. Ezekhez járultak a sebesültek is! –

Az ihászii csata

A cholera dacára városunk elég élénk volt, mit leginkább a toborzóknak és az itt tanyázó Vilmos huszároknak lehet tulajdonítani, egyébként is az életnek majd minden becse elenyészett. – Június 26-án a huszárok Pápától bucsút vettek, s a templom hátánál felállított négy ágyu is tovább vitetett. Már ez nap éjelen a malomsoki füzeseknél csatáoztak, eredménye lett hogy mieink előrenyomulni képesek nem voltak. Másnap a mieink Ihásziiig visszavonultak s a Rábán való átkelést földözletlenül hagyták.

Június 27-én 3 és 4 óra közt kezdtük hallani az ágyu lövéseket, melyeknek sűrűsödő robaja félelemmel tölté el az ahoz nem szokott pápaiakat. A toronyba mentünk fel s onnan akartuk kikémlelni a seregek állását s az ütközet esélyeit, – de a seregek úgy tűntek föl, mint a füzesek messziről szemlélve, az ágyuknak pedig csak a füstjét láttuk és a ropogását hallottuk. Találkoztak azonban bátrak kik majd Ihásziiig mentek s a csatának szemtanúi voltak. Este 7 órakor a lödőzés mind a két oldalról megszűnt s mi aggódva vártuk az eredmény hírül adását, – azonban csak azt hallottuk, hogy mind a két rész megtartva farkas szemet néz egymással, de két sérült ágyunkat és sebesültjeinket behordatni láttuk. Nyolcz óra után rémületünkre a magyar sereg visszavonulni kezdett s útját Tapolczafőnek vette. A visszavonulás okát nem is sejtettük; mert a császáriak vesztesége sokkal nagyobb volt mint a mienk. – Ily körülmények között a császáriak bevonulásától szörnyen rettegtünk, miután hallók, hogy Marczaltót kirabolták s az urasági pinczében a meg nem ihatott bort kieresztették, pedig sebesültjeik utóbb szívesen megitták volna. – Azonban 28-an egy ágyut elsütvén Szemere felé elhúzódtak, a magyarok pedig a Bakony allján Sz-Márton felé tartottak. – Az ihászii csatában megsebesültek között volt egy tót legény, ki majd minden madár füttyölést oly természetliven tudott utánózni, hogy a kóroda látogatói, – mert itt is gyakorolta tudományát, azt hitték, hogy madár killításban vannak. – A sebesültek között részvétünket leginkább fölébresztette Fekete huszárhadnagy, aki alig volt 18 éves s anyjának egyetlen gyermeke s öröme. Anyja folytonosan kísérte, de szerencsétlenségére az ihászii csatában az ifju lába ellövetett. Az iszonyu seb dacára Veszprémbe vitetett, hogy mi lett vele nem tudjuk.

Ekkor szökött meg Pápáról valami Gömbös nevű kapitány és pápai térparancsnok. Azelőtt mint gyermek itt tanult s nevelkedett, – érezte volna is most szörnyű hatalmát ha féltek volna tőle. Azt mondá egy ízben, hogy négy akasztófát állítat s arra két papot és két zsidót akasztat. Hanem mint a féle

szájhősnek csak a szája járt miután gyávasága oly nagy volt, hogy Reguly meggyilkoltatásakor magát mutatni sem merte. Elmentek a várostól 500 pengő frtot fölve s a város lovain és kocsiján vitette magát majd Péterváradig. Hálából se a lovakat se a kocsit nem küldötte vissza.

A magyar szellem működése

Junius 29-én a császáriak Győrbe újra visszamentek. Mind a mellett, hogy Győrhöz oly közel van Pápa, a magyar szellem itt folyvást működött, nemcsak abban, hogy a magyar érzet küljeleit megtartá, hanem az által is, hogy tetteleg részére dolgozott. Az itt vásárolt ökröket nem engedé a Rábaközbe hajtani, a gabonavivőket feltartóztatá, s mindent elkövetett a németek közlekedésének megakadályozására. Sokat tett e tekintetben az Ivánkovics vezérlete alatt Kis-Czellben működő junta. Ez noha teljesen el volt vágva a magyaroktól, mégis népfelkelést eszközölt, de ez Sárvárott csuful megszaladván vasmegye urai többnyire Pápára menekültek Ivánkoviccsal együtt. – Itt vitetett keresztül a népfelkelés egyetlen ágyuja, mely fából készült. Egy nagy tölgyfa törzsök szépen kiesztergályozva s belül pléhvel kirakva egy paraszt kocsira tétetett s megvolt az ágyu. – Miután Győrött a magyar bankjegyek nulla értékre süllyedtek, itt a győri kereskedők által tetemes vásárlások történtek kivált borokban, s mivel általuk minden kétszeres árral fizettetett, mindennek ára is még egyszer akkorára növekedett.

Azonban nem sokára habár érzelmeinket nem változtattuk is, küljeleinket változtatni kénytelenek valánk. Julius 17-én reggel az egész város mozgásban volt s majd minden ajakról hangzott: az ellenség itt van! – Nem is volt pusztá hir. A kálvária felől jött 208 gyalog egy ágyuval, s noha e csekély erőt Pápa megemészthette volna, mégis a város pusztítását megelőzni akarván, a tisztviselők eléjük mentek s őket barátságosan fogadták s ez által a várost minden aggodalomtól megmentették. De drágán kellett megfizetni e kiméletet; – 1500 akó bort s 500 akó pálinkát kellett a városnak kiállítani e mellett azt tova szállítani, úgy hogy az elmentek csak két-három hét múlva tértek vissza, sokan pedig készebbek voltak marháikat az ellenség kezében hagyni, mint e járatnak iszonyait s kellemetlenségeit eltűrni.

Ezen csapat a requirált (*rekvirált*) italokkal elmenvén majd három hétig csöndességben valánk sem egyik sem másik fél vidékünkön nem mutatkozván. Az egész mozgalmat a csaták színhelyéről bizonytalan tudósítások tették. A magyar bankjegyek ugyan is itt szorult állapotba jövének, de azon csekély veszteséggel mégis tullehetett adni.

Augusztus 8-án a komáromi várból kiütött őrség előőrsei nálunk megjelentek, kik által az egész ismét új fordulatot vett. A német proklamációk letéptek, a feketesárga zászlók bevétettek, a magyar bankjegy kényszerített forgalomba hozatott s a csüggedt remények újra feléledtek. Lehet-e most eleget hallani a magyar fegyverek győzhetetlenségéről, sőt nem voltak ritkák az állítások, hogy Paskevich az orosz főhadvezér szabad elmenetelért esdekelne,

mit ez csak úgy engedett meg, hogy előbb minden népe fegyverét lerakja, mit meg is tett volna! – Proklamációk hirdették a kiűtött őrség által nyert zsákmány nagyságát. 2600 darab ökör, 800 sertés, 30 ágyu, több municziós szekér csak egyik részét tették a nyert zsákmánynak.

Az ujonczozás

Ezek után nem sokára megkezdett az ujonczozási összeírás. A 19-ik évtől a 30-ig menni kellett volna mindenkinek. Augusztus 12-én és 13-án házról házra járt a küldöttség, melyhez minden felekezetbeli lelkésznek is csatlakozni kellett. Augusztus 13-án egyuttal a kiállítás és besorozás is megkezdődött s már 160 egyén Pápáról és környékéről Komáromba szállítottott, midőn a megsaporodott császári sereg előnyomulása kényszerítette Mátéffy biztost s Neumann (most Ujlaki) térparancsnokot,* ki ide való izraelita, augusztus 15-én nagy sietséggel tovább vonulni.

Az ujonczozásnál különös dolgok történtek. Néhány drótos tót kíváncsiságból a városházánál szédelgett az ujonczokat szemlélni kívánván. Ép egészséges alkatuk az ujonczszedők szemeibe ötlött, s mintha csak a számot akarnák szaporítani nem pedig a belső értéket, őket is az ujonczok közé sorozták ily megjegyzéssel: „Gazember tótjai! Hurbán-Hodzsa és Sturnak adtok katonákat, adjatok hát a magyaroknak is!”

Még nevezetesebb is történt. Voltak emberek, kik hazafiságból vagy nyervágyból a főpontoknál örködvén, az utazókat elfogták, s őket bekísérték. – Egy ilyen kémlő S-Vásárhely körül örködött. Történt, hogy egy pozsonyi izraelita különféle ékszerekkel, horgony órákkal sat. utazva Vásárhelyen keresztül fiával utazó levelekkel ellátva. A nevezett kémlő ezeknek daczára elfogta és Pápára kísérte. Az ifju izraelita ügyének igazságában bizván Varga őrnagynak nagyon hetykén felelgetett, minek következménye volt az őrnagy által arczulcsapatása és atyjával együtt elzáratása. – Ez nem vala elég, az ifju még be is soroztatott, s már Teszéren az első állomáson vala, midőn a szabadon bocsátott atya e szomorú hirt meghallá. Kétségbeesésében nem tudta hova forduljon, mig végre egyéző szivre akadt, ki neki közbenjáróul ajánlkozott. Ez Artner József városi aljgyző volt. Ezzel az atya Teszérré rándult s fiát csakugyan visszahozta, nem tudom az igazság belátásának – vagy aranyainak következtében-e?

Fegyverletétel

Ezek megtörténte után nem sokára szomorú hírekre és kilátásokra virradtunk. Már augusztus 18-án lehete itt-ott hallani, hogy Görgey hadteste fegyverét lerakta volna, de oly nagy volt a bizalom a magyar seregek rettenthetetlenségében, hogy az egész pusztá koholmánynak tartaték, habár kétségen kívüli volt, hogy Győrben

---

* A Pápai származású Ujlaki József (korábban Neuman) honvéd századosról van szó. Élete végéig megtartotta a szabadságharc idején felvett Ujlaki nevet.

osztrák plakátok hirdették annak valódiságát. – Augusztus 21-én a hír valószínűbb lett; mert lefegyverzett huszárok és honvédek érkezének számosan s Világosnál történt lefegyverzésöket hirdették. A hangulat nyomasztóbb leve, noha még nem hiányzottak törekvések a dolgot vagy elmagyarázni, vagy szépíteni.

Augusztus végnapjaiban már senki sem kételkedett Görgey lefegyvereztetéséről s e kellemetlen hatást az által vették sokan gyengitendőnek, hogy Bem, s a többi hadvezérek – Pétervárad és Komárom rettenthetetlenségében helyezék reményöket. De nem sokára kitünt, hogy Bem, Dembinszky, Kossuth, Perczel a török földre menekültek, s hogy Pétervárad magát magadta. Sóvárogva tekinténk most mindnyájan Komáromra s annak utolsó emberig leendő védelmezésébe helyezők minen reményünket. Mindig igaz marad, hogy nem boldogtalan az, kinek reménye vagyon. A köznép nem tudom maga által gondolt, vagy mások által közlött ama hírekkel kecsegtetve magát, hogy 180 ezer török s ugyanannyi szittya magyar fogja vitézségét a magyar függetlenségért próbakőre tenni! – S eme hírek oly fontosaknak tetszének, hogy a magyar zászlókat tornyainkról levenni elmulasztók, a magyar pénzt pedig forgalomban tartók, noha biztosnál biztosabb tudósítások hirdették, hogy azokat kárpótlás nélkül elégetik.

Azonban álmunkból ismét szomoru valóra ébredénk. Szeptember elejének éjelen kocsikon érkezett két század gyalogság. Érkeztének hírére lihegve vétéstett le a magyar zászló s helyébe tüzetett a császári, mintha e hirtelen változás lett volna csak képes városunkat a kellemetlenségektől megóvni, pedig hasztalan, – lehet az érzelmeket takargatni, de eltakarni soha sem! A császáriak ismerték igen jól városunk érzelmeit, s azért büntetésül újra ezer akó bort, ezer gatyát és inget, 500 lepedőt, vánkost, szalmazsákot, bakkancsot s tudja Isten még mit követeltek. Az előljáróság eleget fáradott a felmentéséért, de az eredmény csak az lett, hogy az aprólékosabbak elengedtettek, a tetemesebbek megkivántattak.

Ezután minden szem Komárom felé volt irányozva, minden vágyak és remények ebben összpontosítva. S e remények teszik szeptember hónap történéseit Pápán, ha csak azt ki nem vesszük, hogy a zsandárok a világos alól vagy más helyekről eltávozott honvédeket összeszedgették s az alkalmasakat a császáriak közé sorozták.

Komáromból mindig újabb és újabb hírek érkeztek, leverők vagy felemelők. Már szeptember 21-én mint bizonyost hallók, hogy Komárom magát megadta, azonban a hír nem valósult. – Végre október 2-án és 3-án* kétségen tul leve általadása; mert a hosszú sorban jövő menő honvédek nem csak beszéltek, de mutatták is a megtörtént egyezkedést.

Igy lett vége eme nagyszerű drámának, melynek lejátászása annyi pénzbe, erőbe, vérbe és boldogság feláldozásba került, se melyből a nyeresmény csak az, hogy I-ső Ferencz francia királylyal elmondhatjuk: „Mindent vesztettünk, csak a becsületet nem.” – Azonban az igazán tragicus rész csak ezután jött!

---

* A komáromi vár átadása 1849. október 2-4. között történt meg.

Komárom átadása után

Eddig egy eszméérti lelkesedés küzdelmeit irtuk annak mint árny, mind fényoldalaival, most szűkebb körre kell szorítkoznunk, miután a még mindig élő lelkesedés már nem tettekben mutatkozik, hanem csak gondolatokban és érzelmekben, s az a csekély s amit még följegyezhetünk, nem a nemzet tevékenységét, hanem szenvedéseit illetik.

Pápa városa Komárom feladása után egyszerre halottá lett. Hallgatott mindenki, nehogy csak szóval is gyanút gerjesszen, s hogy hallgasson, arra elég okot szolgáltatott a szept. 23-án ideszállásolt Károly-Lajos könnyű lovasok százada s a mindinkább szaporodó zsandárok. Némi élénkséget kölcsönöztek a Komáromból visszatérő s majd 10 napig keresztül vonuló gyalog csapatok, kiknek generálisaik többnyire a benedekiek zárdájában szállásoltak.

Folytonos rettegésben tartottak bennünket a naponként érkező kivégzési hírek. Batthyány Lajosnak megrendítő kimúltát a leghívekenyebb sem tartá valószínűnek; miután ő a forradalom színpadáról oly korán lelépett; mikor pedig a szabadságharcz oly jeles hősiét hallók a bitófára huzatni, mindnyájunk kebelében sirt a lélek!

Lőw Lipót rabbi

Ily hangulat mellett október valamelyik vasárnapján hálaadó isteni tisztelet tartása rendeltetett el, mi meg is tartatott nem csak nálunk, hanem az izraelitáknál is. – Különös, hogy hiveink közül sokan, kik az egyházunkban tartott hálaadásra vagy meg nem jelentek vagy önkénytelenül jelentek meg, készséggel mentek a zsidó imaházba. – Lőw Lipót a rabbi, a magyarok alatt Veszprémben a függetlenség mellett szónokolt, mindenki hát feszülten vágyá tudni, mit fog a függetlenség ékesen szóló dicsérője a monarchiai függés ajánlatára mondani! És beszédjével meg vala elégedve mindenki, még az itt levő katonaság parancsnoka is dicsérettel emlékezék róla. – Azonban e kis dicsőség csak azért adatott, hogy a bekövetkező bajnak mérgét kétszerezze. – Másnap elfogatott. – Ő t. i. az újabb kornak embere, az újabb philozophia műveivel ismerős levén, nem viselheté el a thaludizmus tanait. Állásánál fogva zsidónak kellvén lenni, a zsidó név alatt az ész vallását akará hallgatóiba csepegtetni. A gazdagabbak, kik a vallást csak névnek akarták, készséggel hódoltak e tartalmatlanságnak, de a szegényebb rész, mely nem csak nevet akart, hanem vallást is egész kiterjedésben, utálattal fordult el ezen közvetítési modortól s azért rabbija ellen eget földet megmozdított. A gyönyörű új imaházba nem ment el, hanem zugházakat keresett imahelyül, a szintén gyönyörűen épített iskolába gyermekeit nem küldé, s habár a hatóságok erőszakot is használnak, a szegényebb osztály mindent elszenvedett, de a rabbi elleni gyűlöletben állhatatos maradt.

A forradalom kitörte óta a Pápán működő Kormányfériaknak a zsidóság panaszaival folytonosan bajlódni kellett. Ha magyarok voltak a kormányfériak, a magyaroknak adták fel rabbijukat, ha németek voltak, bizonyos, hogy a zsidók

voltak az első panaszosok, mintha csak tudták volna a zsidók Krisztus ama mondását: „Kérjete és megadatik.” S most midőn a magyar érzelemtől gyanusak oly könnyen törbe esnek, ő is a feladás következtében befogatott és Pestre vitetett. – Azonban többek közbenjárására őt a fogságból megmentette, de nem hiveinek gyűlöletétől, mely eddig működött, míg maga is tanácsosnak tartá 1850 őszén a szegedi rabbiság elfogadásával e kellemetlenségnek véget vetni.

Elfogatása az aggodalmat általánossá tette; mert ki volt, ki a magyar forradalom részére szóval vagy tettel nem működött volna? Azonban dicséretére legyen városunknak, vagy nem találkoztak alávaló árulók, vagy a hatalomvivők sokkal becsületesebbek voltak, hogynem minden gyanusítónak hittek volna. Löw Lipót esetén kívül városunkban több elfogadás tudtommal nem történt.

Azonban mindenkinek, ki nyilvános hivatalt viselt, kötelességévé tétetett a tisztítás. Papok, tanítók s minden rendű tisztviselők alávoltak vetve e rendeltnek. – Heckenaszt József vassari kántor-tanítónak nem sikerült a tisztítás; mert rábizonyult, hogy a forradalom napjainkban népfelkelésre szólító körlevelet bocsátott volna, – s ennek következtében állásától elmozdított.

Ezután a fegyverek beszédettek, – a magyar bankjegyek elégettettek, a honvédek összefogdosztatván, besoroztattak, – a városi hatóság megszünttetett s porba sujtott édes hazánk ezer éves alkotmánya egy tollvonással eltöröltetett.

Megkezdődött az abszolutizmus korszaka.

Keserű vigasztalásul ránk illenek Vergilius eme szavai: „Una salus victis, nullam sperare salutem!”*

Forrás:

Az 1848/49-ik év eseményei Pápán. A pápai r. kath. plébánia évkönyvéből Plosszer Ferencz nyomán Fenyvessy Ferenc laptulajdonos és főszerkesztő közli a Pápai Lapok 1881. évfolyamának 14-24. számaiban, 11 folytatásban.

---

* Magyarul: „Egy reményük van a legyőzötteknek: nem remélni menekvést.” (Vergilius: Aeneis II, 354)

Helység neve: Veszprém
 Emlékhely címe: Plosszer Ferenc pápai káplán és nemzetőr tábori lelkész,
 továbbá testvérének, Plosszer István honvéd őrmesternek
 közös sírja
 Hely: Veszprém Alsóvárosi köztemető
 Anyaga: Márvány emlékoszlop és vaskerítés
 Fényképezte: H. Szabó Lajos (1996.)
 Felirata: „Itt nyugszik Plosszer Ferenc apát kanonok
 † 1877. ápril. 20. 69 éves korában. Béke hamvaira!

 Plosszer István köz és váltó ügyvéd, és
 volt 1848-1849. évi honvéd őrmester
 Született 1825. Meghalt 1912. szept. 10-én.
 Áldás hamvaira!”
 Megjegyzés: Veszprémben a Plosszer-sétány jelenleg is őrzi Plosszer
 Ferenc emlékét.

ROBOZ ISTVÁN HONVÉD FŐHADNAGY ÍRÁSAI

Roboz István (Kötcse, 1828. október 25. – Kaposvár, 1916. április 11.) a Pápai Református Főiskola tanulójaként tagja volt az 1841-ben alakult Képzőtársaságnak. Több versét érdemesítették Erdemkönyvbe való bejegyzésre, melyek közül egy hazafias versének részlete olvasható e kiadvány *Versek* című fejezetében. Előbb a Református Főiskola tanulója, majd ugyancsak Pápán 1848-ban fejezte be jogi tanulmányait. Az 1847/48-as csonka tanév után Kaposvárra került, ahol 1848-1849-ben Noszlopy Gáspár Somogy vármegyei kormánybiztos titkáráként vett részt a szabadságharc eseményeiben. Előtte, 1848 tavaszán Pápán és Veszprém megye más településein történt forradalmi eseményeket élethűen és naprakészen megírta. Írásai a Győrben kiadott *Hazánk* című lapban is megjelentek. E forradalmi szellemű, hazafias írásai közül a következőkben mutatunk be néhányat, korabeli írásmódban közzétéve: (Megjegyzendő, hogy a szabadságharcot követő időkben, közel 50 éven át, szoros kapcsolatot tartott fenn megyénkkel. Gyakori vendége volt a balatonfüredi fürdőnek, s gyógyhatását dicsérő, reklámszövegnek is beillő fürdőlevelek sorát írta meg.)

Pápa, mart. 19. 1848.

Egyenlő jog és szabadsajtó –, vérünket és életünket érte', kiált a' nép, melly felverve százados álmaiból, örömtől kéjittasan bolyg utcáinkon: 's mint polgárnak, nekem is csak e' hang él ajkaimon:, véremet és életemet érte!'

Helyén lesz itt megemlitenem egy nagyszerű esténket, melly egy nemzetnek ünnepe volt. Folyó hó 16-án reggel kilencz órakor jött az örömhír hozzánk Pozsonyból – talán a' boldogság angyala hozta szárnyain – hogy gyönyör-magul hintse el a' nép között: 's ez a' jogegyenlőség és sajtószabadság hire volt. „Fel! ki magyar!” kiáltott a' lelkes ifjuság, 's egy pillanat mulva négyszáz egynehányónk keblén lobogott a' nemzetiség koszoruja – a' háromszinü szalag, – 's hogy, senki gyáván ne maradjon hátra', megülénk a' szent napot. Estveli nyolcz órakor már egész városunk fénybe ragyogott a' gyertya- és lámpavilágok ezer meg ezer tömegétől, mellyek közé a' hold lövellé halvány sugarát – e' nagy égi fáklya – mintha szégyenlette volna az eddigi tespedést. A' főpiaczon hat lámpa sugár koszoruja közt függött a' rendíthetetlen hazafi, a' lelkes polgártárs Kossuth Lajos arc képe, mellyen a' temérdek nép' örömsugára törött-meg, nyugtalanul várva az ünnepély kezdetét.

Eljött a' kilencz óra: a' helybeli tanulóifjuság az ugynevezett gróf utjáról megkezdé az ünnepi menetet, a' diákbanda és dalegylet kíséretében: egy nagy gömbölyü lámpagolyó 's három nagyobb lobogókkal, mellyeken „egyenlőjog és szabadsajtó” – „éljen Kossuth Lajos” – „addig élj, míg hazádnak élsz” feliratok gyujták még nagyobb lángra az ugy is égő kebleket. Így haladánk a' főpiacz közepére, hol a' tanuló-ifjuság egy kört képezve – mellynek közepén a' zenészek, dalegylet, 's szónokok állának – állapodott meg. A' dalegylet ajkain felzengett a' halhatatlan költőnek, 'Hazádnak rendületlenül' keblet rázó dala; melly után fölséges fejedelmünk, főherczeg nádor 'stb. életeért nyilt meg a' sokaság ajka. – Ezután a' zenészek kezdték rá az elébb említett dalt, mit ismét az 'éljenek' vihara követett dicső Kossuth Lajosunkért, a' nemzet' szabad fiaiert Batthyányi Lajos és Kázmér grófokért, – Deák Ferencz, a' nagy költő Vörösmarty, és Stancsicsért 'stb. Ezek után még egynehány jó magyardalt dalolt-el a' nagy tömeg a' város főutcáján, 's a' 'Hazádnak rendületlenül' czimü dal, több mint hat ezer ember ajkain hangzott-fel a' tiszta légbe szabadság szirén éneke-ként. Az egész népnek öröme kitörő és határtalan volt.

Igy jártuk-be minden nagyobb utcáinkat, meg-megállva egy két jeles emberünk laka előtt, kik a' nemzet örömétől hevülve szintén lelkes szavakkal idvezelték nagyainkat, 's az elért aranykort. Így mult-el az ünnepély: melly, hiszem, minden polgártárs keblében örök emlék leend.

Jött ismét egy nagy nap, tizennyolczadika; midőn a' nemzeti őrsereg szent könyvébe neveinket feljegyeztük, 's a' hazának zászlaja alá esküdvénk. kevés idő csak, 's kezünkben könyv a' tudományoknak, 's oldalunkon kard csörög a' hazáért..... Istenem! eljött a' te országod.

Jogegyenlőség és szabadsajtó.

Roboz.

Forrás:

HAZÁNK, Kereskedelmi és Szépirodalmi lap (Győr) 1848. 191. szám március 25. 763. p.

Pápa, mart. 26. 1848.

A' kit mindig csak a' fájdalmak gyötörtek, utóbb a' gyönyörsugárnak sem hisz: így vagyunk mi most napjainkban, csak aranyálmaknak hisszük ezeknek egy nemzet boldogságát hirdető perczeit.

E' hó 19-kén vártuk városunkba a' nemzet ünnepelt fiát, a' nagy hazafi 's igazság dicső bajnokát Deák Ferenczet – ministerünket: nem lehet elbeszélnem a' néptolongást utcáinkon, az öröm riadozó csoportjait, kik a' legnemesebb 's rendithetetlenebb tisztelet lángjával várták a' nagy embert, kiben egy hazának felvirágzási magva van elhintvé. A' városban szokatlan fény, 's a' mindenfelé kigyujtott lámpák jelenték a' homály eloszlását: az ablakokban mindenféle

feliratok „éljen a' király, a' nemzet, 's a' nemzet nagyjai” 'stb. kivilágított betűkkel ragyogának. Vártuk, vártuk: oh de nem jött-el! igen, nem érkezett-meg a' legnagyobb világosság, mellybe minden fény csak árnyékként tűnik-el. A' nép az 'éljen'ek kifogyhatatlan riadásában, a' nemzeti őrsereg kardok csörtetése közt távozott lakába – meghiusulván 'a nagy remény, melly a' Jeles megláthatásával 's idvezelhetésével kecsegtetett. Reggel bánatra viradánk, mert a' nagy ember éjjél után 3 órakor csakugyan keresztül ment városunkon, a' nélkül, hogy csak egy áldást kiálthattunk volna utjára ....éljen sokáig az igazság térithetetlen vezére!

A' nemzeti őrsereg megalakult, 's róla csak dicséretet mondhatok: a' fegyverforgatás gyakori, az örökös éjelenként városunkban a' legnagyobb rendben áll; a' nemzeti lobogók kettős tornyu templomunkban, a' megye 's városház ablakain, a' boltok ajtajiban, 's a' minden polgár keblén csüggő nemzeti szalag, 's bal karóni nemzeti öv jelenti az elért aranykort, az egyenlőséget 's a' szabadság szent ünnepét... Uram! csak béke magvakat hints néped lelkére, felvirágozik boldogsága a' világnak csudájára.

A' tanulók közvizsgálata megvolt, 's szélyel osztak a' legnagyobb rendben 1-ső májusig.

Hetényi József színésztársasága megérkezett városunkba: ma adták először, Egyesüljünk, vagy éljen az oppositio' című darabot; kimeneteléről még e' levélírásokon nem szólhattam.

Azt épen nem helyeslem, hogy egy ügyvéd a' napokban a' jogegyenlőséget 's szabadságot egy köztisztelőben álló család ablakának beverésével mutató-be... Uram, ez sok a' mai korban.

Roboz.

Forrás:

HAZÁNK, Kereskedelmi és Szépirodalmi lap (Győr) 1848. 194. április 1. 776. p.

Naplómból

Pápa, mart. 27. 1848.

Ma esküdött ismét 173 polgár a szabadság zászlaja alá az ugynevezett gróf-réten; lekötve magokat e' szent ígérel 'isten engem úgy segélyjen' a' városbani csend fentartására, ha kell a' haza védelmére, az alkotmányra 'stb. ....Éljenek a' lelkes polgártársak, kit átlátva a' korigényeit, még mindeddig a' békeség lobogója alatt haladnak; de vérök mindig lángban van, kiontani azt, ha kell, a' hon 's népeért.

Szentgál, mart. 30. 1848.

Csak öröm foghatta el keblemet, 'midőn a' volt nemességnek e' hatalmas falujában illy jelszavakat hallhaték, 'éljen a' szabadság' 's 'polgártársok': a' nemzeti őrsereg is felállt, már ekkor 63 polgár tisztelte a' szabadság 's egyenlőség istenét: dicsőség nektek ti jó emberek! kik eddig olly erős oszlopai valátok a' restauratinalis hősöknek.

Tótvázsony, mart. 30. 1848.

Este 10 óra után. Nagy lárma, zendülés, ablaktörés néhány aristocraticus nemes házában. Polgártársak! ez megbocsáthatatlan vétek: kik megvetik a' háromszinü lobogót, azokat verje-meg a' magyarok istene; de ti lázadást ne indítsatok, mert még gyenge a' virág. Az átkok átka szállja-meg a' lázasztót, ki béke-magvakat nem hord keblében, soha nem idvezül.

Veszprém, mart. 29. 1848.

Midőn falai közé léptem, először is a' lélekharangot hallám kongani. Ki volt a' halott? a' szentügy! egyetlen lobogó sincs a' városban. de igaz, a tűztoronyba van egy eldugulva, 's csak arra való – a' mint magyarázták – hogy ha tűz támad, előránthassák: ez szép! azt szeretném én, ha a' keblek' lángját hirdetnék a' háromszinü lobogók 's szalagok, nem pedig egy gölöncsér vigyázatlansága miatt lángba borult házért riasszák fel az álmos népet. Láttam villámhárítót is: bizony alig kerülheti-el illy város az isten.....

Balaton-Füred, apr. 3. 1848.

A' nemzeti lobogók dugva vannak, mert néhány nemes szemét igen csiklandja. Köz szólás forma: 'a' megbukott Metternich Tihanyban van'.

Roboz.

Forrás:

HAZÁNK, Kereskedelmi és Szépirodalmi lap (Győr) 1848. 197. április 8. 790. p.

„Pápa, május 25. 1848.

„A holt multnak lelke.....
Átmegy a jövőbe és feléled abban.
Ez a feltámadás, és most oda nézek,
Hol egy elhunyt lélek új életre lobban.
.....
Adjatok egy jó szót rá ti századok.”

Fordul a sorskerék ember úgy mint országok felett. Egy percz a szabadság lobogót tart a nép edzett kezében, vagy önkény bilincseket hord. Reményeinkől kártyavárakat alkotunk, jön a való mennydörgő szele, s a gyenge épület halomba dől. Örülj vagy busulj, csak a halál az, mi rád nézve bizonyos, s az első esetben százszor olly nehéz: de honért halni meg; legnagyobb gyönyörűség. Ez volt e napokban jelszava a pápai tanulóknak, midőn illy hangokra tört: „Szégyen az élet, ha tespedésben foly az el: tudjunk halni, s a haza élnifog.” – Melly szavakra közel ötszáz tanuló sereglett a főiskola teremébe: s hogy megmutassa azt, hogy tud tenni s akar, ha a szeretet haza közérdeke úgy kívánja, harmincz lelkes barátunk esküdött az önkéntesek lobogója alá, vérpiros szalagot kötve karjaikra – mind megannyi erő és lélek. Milly szép volt ajkaikról hallani e szavakat: „halunk vagy szabadok maradunk: nem lesz nehéz hazánkért a sirhalom.” – E nagy nap, mellyhez hasonlót még isten gyönyöre nézve ránk nem teremtett, mondom e nagy nap május 21-dike volt.

No: isten veled könyv, isten veled tanulás – mondák temérdeken: majd először a jogbitorló zsarnokokat zuzzuk szét a hazán: s ha kardunkat dicsőségesen, szabad néphez illőleg dughatjuk hüvelyébe; akkor ezerszer édesebb lesz a tudományok gyümölcse. – Minden tanuló erő és láng, mintha nem is ember, hanem ördögökkel szállnának csatára. Jelszó tehát: nem tanulunk, le a könyvekkel: illy időben tanulni nem lehet. Átlátva e nagy lelkesedést tanáraink, 22-kén délután a főiskola teremében édes bucsuhangok között adtak át a hazának bennünket. Gyönyörű ébresztő beszédet tartottak Tarczy Lajos s Liszkay József tanár urak; ez utolsó kedves beszédében szívékre kötö az önkényteseknek, hogy minél előbb menjenek haza szülőikhez, s azoknak engedelmevel váljanak-meg a kedves atyai és rokoni tüzehelyektől: s ki már komolyan határozott, utolsó csepp vérét is a hazának szentelje. E szavakra éljenek vihara dörgött a falak között, s a tanulók elszéledének. –

Május 22-én és 23-kán egyre harsogott a város a vigadók dalától: 24-én 30 önkénytes magyar gyerek vitte a nemzeti lobogót Veszprém felé .... a magyarok szent istene vezérelje őket minden nyomokon s engedje – hogy ha kell – vérökön szabad hazát teremthessenek.

Megírtam már ugy-e, hogy a pápai tanuló bátor, elszánt: s az ég viharával is daczolni mer.... tehát igazat mondtam.

Hogy nemzetőreink vannak, az bizonyos: hogy a fegyverforgatást hanyagon veszik, az is bizonyos. Ha ha barátim! nem úgy, a világért sem, van vivómester, tanuljatok: mert majd eljönnek a nem szeretem napok.... Éjszokról nagyon kemény szél fúj.

Stettner György – volt jogtanár – helyét Kerkapoly Károly nagy reményű ifju foglalá-el: nem rég érkezve-meg körünkbe külföldről.

A zsidókat nem bántják.

Szombaton, május 27-kén hangverseny lesz.

Esőnk volt elég.

Roboz.”

Forrás: (Hazánk... stb. ?)

Kossuth Lajos imája a kápolnai csatatéren elhantolt honvédek sírja felett
(Az olajnyomat eredeti példánya H. Szabó Lajos tulajdonában)

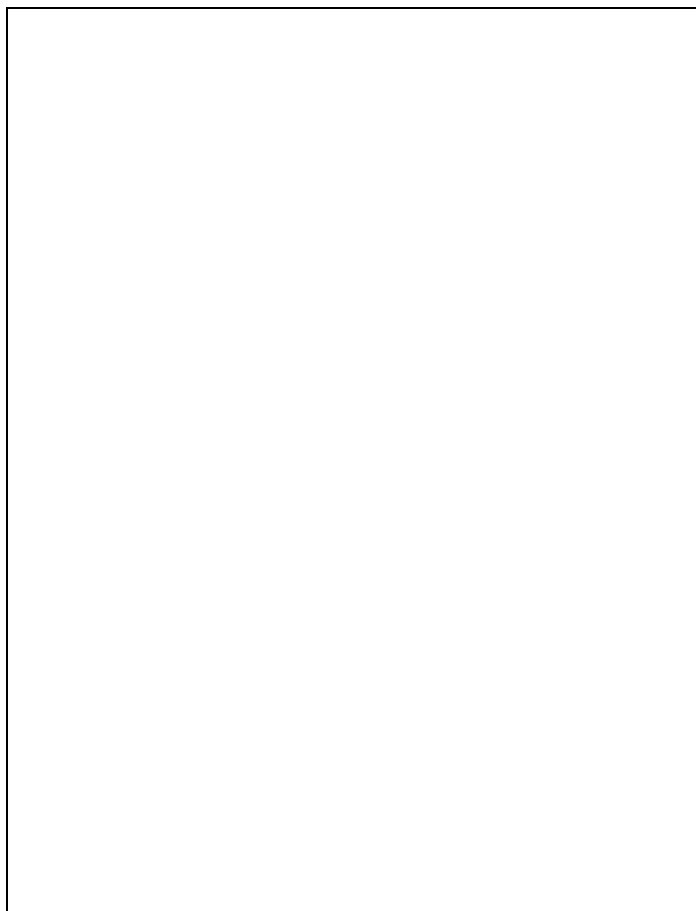
Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökeként, az 1849. február 26-27-én Kápolnán lezajlott kétnapos ütközet után a csata helyszínére utazott s ott imát mondott a közel ötszáz elesett honvéd frissen hantolt sírhalmá felett.

A Kápolnán elhangzott ima, mely „Kossuth Lajos imája a kápolnai csatatéren” címen vált ismertté, a hagyománnyal ellentétben nem Kossuth Lajos szerzeménye. Szövegét Roboz István (1828-1916), az egykori pápai diák, majd 1848-49-ben Noszlopy Gáspár Somogy vármegye kormánybiztosának titkáráként irta Ádándon, Csapody Pál kastélyában. – E magasztos hangvételű ima szép szövegét később angol, francia, lengyel, német és olasz nyelvre is lefordították, továbbá a szabadságharc 50. évfordulójára emlékező években (1898/99) képes olajnyomat formájában sokszorosították és terjesztették.

A kápolnai sírhalmok felett Kossuth Lajos által elmondott, megható szövegű ima így hangzik:

„Felséges Úr! Árpád fiainak Istene! Tekints reánk csillagokkal övezett trónusodról és hallgasd meg könyörgő szolgálodat, kinek ajkáról milliók imája száll eged tündöklő kárpitja felé, hogy áldja és magasztalja a Te mindenhatóságod erejét! Istenem! Felettem éltető napod ég, s térdeim alatt a szabadság csatájában elhullott vitéz honfitársaimnak csontjai nyugszanak – fejem fölött kéken mosolyog az ég, lábaim alatt gyászossá vált a föld, ősapáink unokáinak kiomlott véréből. – Óh! csak had szálljon alá napodnak teremő sugara, hogy virág fakadjon a véráztatott hantokon, mert e porladó tetemek koszorú nélkül el nem hamvadhatnak. Isten! Ősapáinknak, s népeknek Istene! Hallgasd meg ágyúink bömbölő szavát, melyben vitéz népednek lelke mennydörög, hogy széjjelzúzza az önkény bilicset-osztó vaskarjait.

Mint szabad hazának szabad fia térdelek az újabb temetőn, honfiam, testvéreim roncsolt tetemein. Ilyen áldozatok árán szenté válik e hazádnak földje, ha bűnös volt is, óh Istenem! – mert vérrel megszentelt földön rabnépnek élni nem szabad! Atyám! Ősatyáinknak védelmező Istene! Milliók felett hatalmas úr! Ég, föld s tengereknek mindenható Istene! Dicsőség nő e porladó csontokból és nemzetem homlokán fog ragyogni. Szenteld meg e porokat kegyelmeddel, hogy e szent ügyért elhullott bajnokok áldással nyugodjanak szentelt hamvaikban. – ÁMEN!”

***Roboz István (Kötcse 1828 – Kaposvár 1916) költő, író és újságíró
fényképe 1900 körüli időből.***

Roboz István 1848 tavaszán Pápán végezte el jogi tanulmányait, majd Kaposvárra kerülve Noszlopy Gáspár Somogy vármegyei kormánybiztos titkáráként vesz részt a szabadságharcban. Később szoros és évtizedes kapcsolatot épít ki Balatonfüreddel. Gyakori vendége a fürdőnek és számos fürdőlevelet ír, dicsérve a víz gyógyhatását.

BARÁTH FERENC HONVÉD SZÁZADOS VISSZAEMLEKEZÉSE

Baráth Ferencz (Pápa, 1824. jan. 7. – Pápa, 1905. dec. 16.) honvéd százados. Vagyontalan nemesi család sarjaként a pápai Református Főiskolán tanult, majd ugyanitt végzett jog- és teológiai akadémiát. Mint kiváló tanuló egy évig segédtanárként helyben tanított, majd világi pályát választva Pesten királyi táblai jegyző volt 1847 ősztől.

A márciusi forradalom szellemétől áthatva 1848 áprilisában hazatért Pápára és a nemzetőrség sorába lépett. Mint nemzetőr főhadnagy, századparancsnokként részt vett a Dráva-vonal védelmében s hazatérve önként jelentkezik a Kosztolányi Mór parancsnoksága alatt előbb Pápán, majd Veszprémben szerveződő ún. I. Dunántúli Önkéntes Nemzetőr Zászlóalj katonái sorába. Mint főhadnagy részt vett a pákozdi csatában (tartalék), a schwechati ütközetben, majd a Morva vonal védelmében. Időközben a 70. honvédzászlóaljja alakultak át és a pozsonyi koronázási templomban tették le a honvéd esküt. E zászlóaljban Kun Géza (Bakonygyepes) parancsnoksága alatt, a komáromi várban szolgált honvéd főhadnagyként, majd áthelyezték a szintén Komáromban állomásozó 46. h. zászlóaljba, melynek első századosaként harcolt a fegyverletételig. 1849. októberében menlevéllel tért vissza Pápára.

Már komáromi szolgálata alatt verselt és segédszerkesztője volt a Komáromi Értesítőnek (A versek című fejezetben lásd az Őrjáraton című versét, amelyet 1849. február 18-án írt). Ez alkalommal a kevésbé ismert, naplószerű visszaemlékezéseiből tekintsünk át néhány részletet a következők szerint:

„Emlékezés 1848-49-re.

Az oly népszerűvé és hírhedtté lett honvédség létrejöveteléhez Pápa város is egyik volt azon hazafias városok közül, mely nagy buzgósággal és áldozattal járult.

A mint 1848 tavaszán a rendi országgyűlés képviselőházzá alakult, a mint a rácok zavargása és féktelenkedése a magyarságra nézve veszélyessé kezdett válni, és a mint a leküzdésükre s a törvényes korlátok közé szorításukra az odarendelt császári katonaság elégtelennek látszott, sőt az volt észrevehető, hogy ezek nekik gyakran előnyöket adnak: a képviselőház tiz zászlóalj honvédek toborzás útján leendő fölállítását (egy zászlóaljat ezer emberrel számítva) elhatározta, s ezen határozatot az uralkodó V.-ik Ferdinánd is megerősítette, s a toborzás Pesten azonnal megkezdődött.

A pápai tanuló ifjúság nem várta, hogy itt közelebb valahol egy másik toborzási hely is kijelöltessék; gyűlést tartott és azonnal tömegesen mentek Pestre, magukkal vivén több gazda és mesterlegényeket is. Ezen áramlat annyira megindult, hogy az iskolát, már az 5-ik 6-ik osztályokon kezdve, a nagyobb tanulók elhagyták. Hiába volt a tanárok, szülők lebeszélése, ellenállása, kénytelenek voltak az iskolákat felosztatni. Ezen nagy áramlatot titkon a tanárok egyike, Tarczai Lajos maga is élesztette. A tanulók példája átragadt a társadalom minden osztályára.

Mire a pápai deákok és társaik a toborzó megkezdése után harmadnapon Pestre jutottak, akkor már az első zászlóalj együtt volt. Ezek tehát már a 2-ik zászlóaljba soroztattak. Ezek közül jól emlékszem Győrfi Endre, Szobi Józsi, Farkasdi Béni, Szilágyi Józsi (utóbb tanár) és Pap Gáborra (utóbb püspök), Baráth Lajos és Baráth Károly öcsémre, közülök Győrfi és Szobi Buda ostrománál, Farkasdi Béni Szent-Tamásnál estek el. Szilágyi, Pap Gábor és Baráth Lajos Péterváradon kerültek az ellenség kezébe, Baráth Lajos besoroztatott a Schliek huszárok közé s 11 évig ott tartották, Szilágyi és Pap Gábor mint gyengék elbocsáttatták, Baráth Károly Móránál sebesült meg.

Ezen első föllobbanás után rövid időre Pápán is felállítottak a toborzás. Itt alakult a 7-ik honvédszászlóalj. Ebbe állt be Csoknyai János ügyvéd, Pókai János, ki most Grázban lakik, mint nyugalmazott táborszernagy. Nálunk a pákozdi és swechati ütközetben vett részt, azután Lipótvárba rendeltetvén, itt az egész őrséggel osztrák kézbe került; ezeknél táborszernagyságig vitte.

Ezután Veszprémmegye állított egy 1200 főből álló zászlóaljat. Ennek gyűlhelye is Pápa volt. Ezen zászlóalj neve volt Önkéntes mozgó nemzetőrség, de a swechati ütközet után ezen zászlóalj mindenestől besoroztatott a honvédségbe, Pozsonyban a koronázási templomban tette le a honvédi esküt és kapta mint honvéd-zászlóalj a 71-ik számot, a felszerelés a községek költségén történt. Ehhez Pápa 76 embert adott és szerelt föl. Ehhez állt e sorok írója is, Tóth Dániel, Somodi József, Vid Károly stb. mint a követelt létszámon felüli önkéntesek. Ezen zászlóaljhoz a tiszteket a törzstiszten kívül a megye hatósága nevezte ki. Ez a szó szoros értelmében veszprémmegyei zászlóalj volt és szept. 7-én indult ki Pápáról Kosztolányi Mór vezénylete alatt; ekkor már Jelasich a Dráván átkelt és Somogyon keresztül tartott Budapest felé 40 ágyuval és mintegy 25000 emberrel. Zászlóaljunk Veszprémnek ment, a hova István főherceg nádor is szept. 8-án, mint a magyar király és kormány küldötte megérkezett, hogy Jelasichcsal találkozzék és ha lehet, a félreértést kiegyenlítsék. A püspöki palotában volt szállva, a mi zászlóaljunk állt előtte, mint díszőrség.

Veszprémből Kenesének tartva mentünk Jelasics elejbe és midőn a kenesei dombokon haladtunk fölfelé, láttuk Siófoknál Jelasics táborát, melynek fegyverei odacsillogtak. Itt pillantottunk meg először ellenséges fegyvereket.

A nádor és Jelasich találkozása nem történt meg, mert Jelasich nem állt szavának, bár megígérte, hogy egy semleges területen, t. i. a Balatonon a Kisfaludi gőzösön találkoznak. A nádor megjelent, de Jelasichot állítólag tisztjei nem eresztették, mondván: „Erős ugyan István főherceg szava, biznak is benne, de sokkal erősebbek a gőzös kerekai.” Attól féltek, hogy Jelasichot a gőzösön levő magyarok elrabolják.

Zászlóaljunk a iszka-szentgyörgyi mezőkön szállt először táborba, itt háltunk először szabad ég alatt, keserves egy éjszaka volt, nem voltunk hozzászokva, de annál inkább kijutott ezután, mert hetekig sem kerültünk földél alá. Ezután vonult a zászlóalj, már akkor a somogyiakkal egyesülve, Jelasich előtt Pest felé, lassú tempóban, mert Jelasics is igen óvatosan jött előbbre, mígnem a pákozdi-sokorói határban a velencei tó partján valóságos csatarendbe állítottak bennünket táborba.

Szept. 28-án Kossuth Lajos, Pázmándi Dénes országgyűlési elnök táborunkat belovagolták több képviselővel és pesti írókkal, lelkesítve, buzdítva az alig 10 ezerre menő sereget, miből gyaníhattuk, hogy közel az összeütközés napja.

A pákozdi ütközetünk szeptember 29-én volt reggel 7 órától délután 2-3 óráig változó szerencsével; mindenik fél megtartotta hadállásait. Délután 3 napra fegyverszünet kötött, mialatt Jelasich mindenestől megszökött Bécsnek tartva.

Innen aztán vonult zászlóaljunk ütközetből ütközetbe. Sok volna azt leírni egy tárcacikkben, a mikén keresztülment. Jelen volt Schwechátnál Guyon brigádjában, innen Pozsonynak ment, s a morva vonalra rendeltetett, hol az előőrsi szolgálatokon kívül két csatát vívott, t. i. a Dévényujfalusi hid elfoglalásánál és fölégetésénél. Itt győztünk. Azután főleg a Morva parton Ungeraunál (Magyarfalva), itt mi kaptunk ki, sebesültjeinket sem tudtuk elhozni, egy századost hoztunk el, az is meghalt, mire Pozsonyba vitték.

A seregnek az ország belsejébe visszavonulásakor a morva határról mi is visszarendeltünk. Vezeknyénél keltünk át a Dunán Csallóközbe Komáromnak tartva. Azután a Vág-Dunán át Simonics ellen, de Szent-Péterről visszarendeltünk Perczelhez, ki akkor jött Pápáról seregeivel Mórnak, mire azonban a Nagy-Dunán mintegy háromezeren átkeltünk, ágyukkal, lovakkal, hid nem lévén, dereglyéken, akkorra a móri csata elveszett, az egész német sereg által voltunk elvághva a mieinktől, Perczel is azt izente az egész csapatnak, hogy ha már átjött a Dunán, hát menjen vissza, ha tud, és maradjon Komáromban. A visszamenés még nehezebb volt, a Duna zajlott, iszonyú jégtáblák közt kellett három-négy dereglyén áthurcolkodni háromezer gyalog, 150 lovas és hat síkágú tartozékaival együtt és mintegy 300 darab szarvasmarha, mit a tábor után kellett volna szállítanunk. Borzasztó hideg szél süvöltött végig a Dunán, de az átkelés minden nagyobb baj nélkül megtörtént dec. 27. és 28-dikán.

Komáromnak talán szerencséje volt, hogy ez így történt, mert alig volt benn valami őrség, a komáromi lakosok, mint nemzetőrök látták el úgy a hogy, de támadásnak nem tudták volna sikeresen ellenállani.

Most kellett vártüzérséget alakítani és még Zichi Ottó alakított egy zászlóaljat Csallóközből. Komáromból két kirohanást és ütközetet vívott zászlóaljunk Nyárosdnál, ahol a császáriak vezénylő tábornoka báró Geramb is elesett, kit a nyárádi plébános temetett el a nyárosdi temetőbe. Innen igen szép prédával tért vissza, elfoglalván Szerdahelyen a sóraktárkészletet, mire Komáromban igen nagy szükség volt, a pénztárakat és a postát, Tanyon igen tekintélyes összehalmozott élelmiszereit a császári seregeknek. A másik volt Érsekújvárnál gróf Eszeterházy Pál vezényletével, ez a támadás a Vág-Duna kiöntései miatt nem sikerülhetett, sőt a 46-ik zászlóaljunkból két századot el is fogtak.

Március 17-dikén lőtték be Komáromba az első ostromlöveget, s a 30, 60 és 120 fontos bombákkal és a 24 fontos tömör és tüzesített golyókkal való ostrom alatt zászlóaljunk, melynek éjjel-nappal talpon kellett lenni, sokat szenvedett, mignem a Nagy-Sallói ütközet után Görgei hadserege Damjanicscsal megérkezett. 25-ik áprilisban átkelt a Dunán s a komáromi várőrséget magához vonva, a fölmentő támadást 26-dikán reggel megkezdte s a császáriak nagy veszteséggel ostromlövegeik hátrahagyásával már délután Győrnél futottak.

Résztvev ezen mi zászlóaljunk a Győr melletti utolsó ütközetben Pöltenberg vezérlete alatt, hol másfél napi küzdelem után alig 8000 emberrel és csak kilenc ágyuval, az egész osztrák sereggel állván szemben, nagy vereséget szenvedtünk, a mit elkerülhettünk volna, ha Görgeire nem várunk, de ő akkor jött, midőn már, hogy a bekerítést elkerüljük, visszavonulóban voltunk. A visszavonulás Komáromnak történt, hol minket a monostori dombokra helyeztek. Ide vonult Görgei is. Az ő vezérlete alatt vívtuk jul. 2-dikán és 11-dikén a nevezetes, de még is céltalan nagy ütközetet Ács, Igmánd és Szőny hatáiraiban s ez utóbbi ütközetben már egy hadtest muszka is volt, kikből mintegy kétszázat Szőnynél elfogtunk, kik többnyire lengyelek voltak és beosztották magukat századainkba. Ezután Görgei seregével elvonult lefelé, hol a véres játéknak csakhamar vége lett.

A mi zászlóaljunk azon okból, hogy a várvédelembe már beletanult, s ismét Komáromban hagyatott. Innen vívtuk az utolsó és legnagyobb győzelmünket aug. 3-dikán Klapka vezérlete alatt, ki a várt körül övedző ellenséget teljesen tönkretette, legnagyobb részét elfogta, egy nagy részét a Léri hidnál a Dunába szorította, a többit lelőtték vagy levágták. Minden ágyuik a kezünkbe kerültek. Ezután a kapitulációig velünk semmi nevezetes nem történt. Minthogy az út az aug. 3-iki győzelemmel Pápáig megnyílt, Pápa városa Osváld Dániel vezetése mellett ismét küldött mintegy 400 ujoncot, de ezeknek már nem vehettük hasznát.

A világosi fegyverletétel után a komáromi kapituláció megtörténvén, zászlóaljunk is a többivel elbocsáttatott. Mikor Pápáról kiindultunk, voltunk 1216-an, egyszer kaptunk 300 ujoncot és visszajöttünk mintegy 835-en. Ezek közül még vagyunk egynehányan Pápán, mint élő, de már roskatag tanui a nehéz időknek.”

Forrás:

Baráth Ferenc: Emlékezés 1848-49-re. = Pápai Lapok 1898. márc. 13. 2-3. p.

Kossuth-ünnep Pápán.

– Indítvány a városi közgyűléshez. –

„Tisztelt közgyűlés!

Hazánk nagy fiának, néhai Kossuth Lajosnak, folyó évi szeptember hó 19-én lesz születése napjának századik évfordulója.

Köztudomású dolog, hogy ezen napnak, Budapest fővárostól kezdve, az egész országban, a vármegyék, a városok és községek, a legnagyobb részben, megünneplésére készülnek.

Ezen ünneplésnek nemcsak mint hazánk története egyik kimagasló alakjának, de közelebbről mint városunk diszpolgárának is ünneplése, méltán érdekelhet tehát minket, pápaiakat is.

Mikor ő volt országunk ügyeinek intézője, Pápa városa az elsők közé tartozott azok között, kik fölhívásainak a legnagyobb készséggel engedtek. Budapest után Pápa volt az első, mely a legelső tiz honvédzászlóaljhoz, különösen ennek másodikához, szállította az önként vállalkozó honvédeket. Az első zászlóalj 1200 embere, a toborzás kihirdetése után, két nap alatt, magában Pest városában összeállt. Itt kezdődött meg a második zászlóaljnak a toborzása is, ehhez szállította már Pápa városa, az itt tanuló ifjúságból, a városi fiatalság nagy részét is a 48-ik év tavaszán. A tanulóifjúságot annyira megragadta a vállalkozási kedv, hogy az iskolát sebtiben fel kellett oszlatni.

Ezután a következő hónapban itt alakult a 7. honvéd zászlóalj, melynek első zászlótartójából emelkedett ki – az akkor még csak uradalmi irnokból (szép magas szál legény volt) Pókai tábornagy, ki még most is él. Ebbe a zászlóaljba állt be néhai Csoknyai János volt szolgabíró, Lazányi Béla volt ügyvéd és még többen, igen számosan.

Ezután a vármegye állított egy zászlóaljat szintén 1200 főből. Ehhez is adott városunk hatvanhét embert, kiket – a tiszteken kívül – maga ruházott és fegyverezett föl, a hadjárat befejezése esetére pedig – haza jövén – bizonyos mennyiségű pénzüsségeket is biztosított számukra. Azonban a felszerelés nem volt egészen befejezhető, mert Jelasics seregei Somogyon keresztül már közeledtek Pest felé. Ezek elé kellett sietnünk, s a sz.-fejérvári táborba szállított

utánunk a pápai becsületes csizmadia cég, három hosszú kocsi csizmát, Szokol Károly céhmester és Boros uram szolgálómester által. Először a pápaiknak osztottak belőle. Ezekből kaptam én is egy pár olyat, mely az egész téli és nyári hadjáratot kiszolgált, ezekben is jöttem haza, nem is volt soha, sem azelőtt, sem azóta olyan jó csizmám.

– Ezt tartsa meg magának, mondá a mester, ezt a magam számára csináltam, de a honvédek részére szívesen elhoztam; ki is fizettem az árát négy váltó forinttal. A többiek árát kifizette-e valaki? – nem tudom. Mire visszajöhettek volna, a fejevári országut már meg volt szállva az ellenségtől. Győrnek kerültek haza.

Még ezután sem szünetelt Pápán a toborzás és folyton volt sikere.

Karácsony-tájban Perczel Mór hadteste erre jöven, ehhez is sokan csatlakoztak.

Perczel elvonulásával megszakadt az összeköttetés a magyar csapatokkal és a kormánynyal is, mignem 1849. ápril végével a magyar sereg győzelmesen fölvonulván, még nagyobb buzgósággal szolgáltatta városunk a harcra kész ifjúságot.

A legutolsó ujonc-csapatot is Pápa szolgáltatta, midőn augusztus 3-dikán a Klapka által vivott ácsi nagy győzelem folytán, ismét érintkezésbe jöhetett a magyar sereggel. Ezen utolsó szállitmánya városunknak – mintegy 60-70 főből álló – ha jól emlékszem Osvald Dániel által lett átadva Komáromban. Ezek azonban, már a világosi fegyverletétel miatt Komáromban fegyverszünet köttetvén, megkezdődtek a békealkudozások, s így tényleges szolgálatra már alkalmazhatók nem voltak, de mint a Komáromi hadtest kiegészítő része, lettek elbocsátva.

Ily buzgó és lelkes támogatója tehát az 1848-49-diki állapotoknak, amilyen Pápa város volt, lehetetlen, hogy Kossuth Lajos érdemeit, nagy hazafiságát, még ma is nem méltányolja, azért indítványozom, hogy: a városi közgyűlés határozza el, hogy Kossuth Lajos születése napjának századik évfordulóját, a többi városokkal együtt Pápa városa, szóval mi is, ünnepeljük meg.

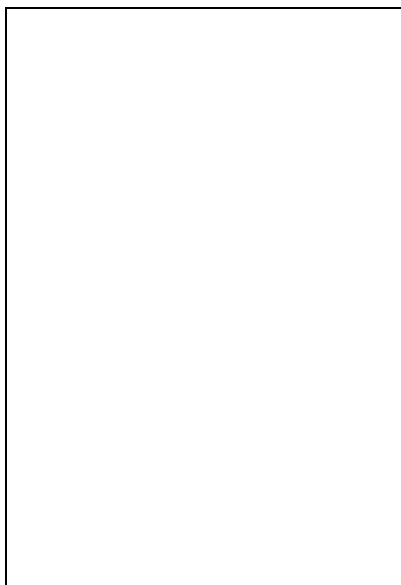
Pápa, 1902. aug. 24-én.

Kiváló tisztelettel vagyok

Baráth Ferenc
közgyűlési tag.”

Forrás:

Baráth Ferenc: Kossuth-ünnep Pápán. = Pápai Lapok 1902. aug. 31. 1-2. p.

Baráth Ferenc (1824-1905)

honvéd százados fényképe a századforduló idejéből.

Mint a Református Főiskola nyugdíjas tanára még ekkor is részt vett a város közéletében és számos írása jelent meg a városi lapokban.

Baráth Ferenc honvéd százados fegyverei
(Kiállítva Pápán a Református Könyvtár gyűjteményei között.)

VERSEK

A Pápai Református Főiskola keretei között – Tarczy Lajos tanárelnök vezetésével – 1841-ben alakult meg a Képzőtársaság, amelynek több érdemkönyve, szerencsés módon megmaradt az utókor számára. Az Érdemkönyv első kötetét 1841-ben, valószínű a Képzőtársaság alakulásával egyidőben nyitották meg s mivel betellett, az 1843/44-es tanév vége felé, 1844. április 30-án zárták le.

Az Érdemkönyvbe a diákok saját maguk írták be a dicséretre, jutalmazásra érdemes pályamunkájukat. A beírt jeles versek, prózai pályamunkák írói között található Jókai Mór, Petrics Soma, Pap Gábor, Roboz István és Győrffy Endre is. E Képzőtársaság keretei között kezdett verselni Petőfi Sándor, aki ebben az időben kísérletezett egy költői név felvételével. Mivel több pályamunkáját érdemesítették érdemkönyvbe való bejegyzésre, így nyomon követhető, hogy milyen nevek felvételére gondolt mielőtt megtalálta az élete végéig használt Petőfi Sándor nevet. Megjegyzendő, hogy az Érdemkönyvbe sajátkezűleg bejegyzett munkái alá előbb leírta a Petrovics Sándor nevet, majd áthúzta és föléje írta (esetenként valószínű mások írták) az „A.B.”, vagy „Homonnai” nevet. Csupán a „Székfoglaló” beszéd című elbeszélése alá beírt Petrovics Sándor név maradt meg eredeti formájában. A.B. néven van bejegyezve a Hazatérés, a Pórnak esti dala, Ifju a pataknál és az Elégia egy várrom fölött című költeménye. Ugyanakkor Homonnai néven nyertek bejegyzést a Tünődés című verse, a Tolvaj huszár című románca, a Szín és való (románc), a Lehel című ballada, a Vándordalok és az Ideál című költeménye. – Bár ismert, hogy Pápán vette fel a Petőfi nevet, az Érdemkönyvbe bejegyzett pályamunkái alatt sehol sem szerepel a Petőfi név, bár a beírások zömében az 1841/42-ik tanév során történtek, amikor Pápán megszületett a Borozó című költeménye, amely (1842 májusában) elsőként jelent meg nyomtatásban.

Az Érdemkönyv második kötetét az 1844/45-ös tanév kezdetén nyitották meg és az 1855/56. tanévben történt beírásokkal zárul. E második kötetben az 1847. esztendő követően az 1852/53-as tanév kezdetéig nincsen bejegyzés ahogy megjegyzik „a zavaros időkben” elmaradt a beírás, vagy a kulturális élet is alábbhagyott. Ennek több oka is lehetséges. Egyrészt az, hogy 1848. május 23-tól a szabadságharc végéig szünetelt a tanítás a Református Főiskolán. Másik ok lehet, hogy a Bach-korszak sötét éveiben, számos más szervezettel együtt egyszerűen betiltották a Képzőtársaság működését. Feltételezhető az is, amennyiben mégis működhetett a Képzőtársaság, akkor sem lett volna tanácsos Érdemkönyvbe jegyezni az arra érdemes pályamunkákat, különösen akkor ha azok hazafias szellemben íródtak, mert az árulkodó sorok miatt veszélybe kerülhettek volna a tanulók s tanárok is.

E bevezető után tekintsük át az Érdemkönyvbe bejegyzett írások közül azokat a hazaszeretetről valló verseket, amelyek 1841-1855 évek között íródtak s arról a hazafias szellemről tanuskodnak amely részben megelőzte az 1848-as polgári forradalmat, majd a bukás után is tovább élt a pápai diákság körében.

**A PÁPAI REFORMÁTUS FŐISKOLA KÉPZŐTÁRSASÁGÁNAK
ÉRDEMKÖNYVÉBE BEJEGYZETT HAZAFIAS VERSEK
AZ 1841-44 ÉVEKBŐL**

ÁCS KÁROLY: Hazám

„Volnál hazám játzi gyermek
Játékot hordanék,
Mély bánatod játék között
Talán el oszlanék.

Volnál sóvárgó kis leány,
Szerelmi lázbeteg:
Hű férjfel csokoltatnám le,
Ezüst könnyűidet.

Volnál erővel dúzs ifju,
Esengő hír után:
Egy nemzedéki segitné fel
Erővel a csatán. –

De hasztalan!!! egy agg nő vagy,
Keblednek kinja mély,
Özveggy fátyladon bánat ül,
Sötétlő mint az éj.

Ha ollykor kinod, s búd oszlik,
Tágul a fájdalom;
Közelgő véged sejtem én
Békén nem nyughatom.”

(Ács Károly 1-ső évü növendékpap 1842.)^{*}

---

^{*} Ács Károly (1824. júl. 14. Kisbankháza pusztja [Pest m.] – 1894. márc. 1. Budapest) 1841-42. tanévben Pápán tanult, majd Jókai-val együtt Kecskeméten folytatta tanulmányait. (Petőfi is ott színészkedett 1843-ban.) 1848-ban nemzetőrséget szervezett. Világos után bujdosott, 1852-ben elfogták, halálra, majd várfogságra ítélték. Szabadulása után Pesten tanár. Az 1860-as években két ciklusban országgyűlési képviselő.

FINTA KÁROLY: **Kérdések kérdése**

„Egy a magyar eredete,
Egy halála, egy élete;
Egy istene, egy királya:
Mért van mégis két hazája?

Ősapáink együtt győztek,
Egyetértve hont szereztek;
S mért hogy késő maradéki
Nem tudják azt boldogítani?

Lesz e egy a két magyarhon?
Lesz e boldog nemzetem?
És ki tart e kinom addig,
Ah! ki mondja meg nekem!

(Finta Károly, 1841.)*

KOLMÁR JÓZSEF: **Börtöndal**

Sötét ború viharzik lelken,
Keblemben a kin hulláma dül;
Tompá viszhang kél fel nyögésem,
A siri lak mély aknáiból:
Ah, itt hervad életem virága!
Nem dereng rám égiek világa!

Meghalok, s majd idegen rög takar,
Honi föld nem nyugszik testemen;
s mit hazámnak edzék, a férfikar
Itt fonnyad el rabbilincseken:
Ész kioltva, élethajnalában!
Szív becsukva, szikradús korában!

---

* Finta Károly (1820-as évek, Torda – 1862 után, ?) Nagyenyedről mint a „Jakobinus-pör” vádlottja Pápára menekült, ahol az 1841/42-es tanévben a református főiskolán tanult. Petőfi baráti köréhez tartozott. Kolmár József Petőfi életét megéneklő verses visszaemlékezésében is szerepel.

De, el tőlem gyötrő bús képzetek!
Szent ügyet nem fedhet éjhomály:
Él isten, ott fen, s itt a nemzetek,
Nem rettentesz hát gyáva kénydagály!
Csak te légy szabad honom, s nemzetem!
Börtönvasam nyugodtan zörgetem.”

(Kolmár József, 1841.)

KOLMÁR JÓZSEF: **Csillagokhoz**

„Ti esti kék mezőn
Fénylő csillagsereg,
Kik e beteg hazát
Derengve nézitek!

Sugjátok meg nekem
E néma éjszakán:
Kel-e föl üdvremény
E haldokló hazán?

Ha nem kel üdvremény,
S fényetek csak síri jel:
Ugy e szegény hazát,
Kérlek, hagyjátok el!”

(Kolmár József, 1842.)

KOLMÁR JÓZSEF: **Széchenyihez**

„Vérzett, nemzetedért, kebled, nagy honfi! midőn az
Halni akart, s lelkét visszaidézte erőd;
Im most élni akar, szilajon fut vére ereben:
Mért hát vérezni most?, mert virulása halál!”

(Kolmár József, 1842.)*

---

* Kolmár József (1820. ápr. 3. Magyarópuszta [Somogy megye] – 1917. jún. 21. Pozsony) 1838 őszétől a pápai református főiskolán tanul filozófiát és jogot. 1840-es évek közepétől Pozsonyban az Országgyűlési Tudósítások másolásából él, majd gr. Batthyány Lajos titkára mellett írnok.

PETŐFI SÁNDORNAK Homonnai néven dicséretet nyert
Vándordalok című írása

„Távol szeretteimtől,
S tőled, te drága hon!
Vándordalom a világot
Végetlen útakon.

És lábam a nagy úton
Fáradva lépdegel,
Mert vállaim tetézték
Butornak terhivel.

Eldobtam én a terhet,
Nincs többé vállamon;
És még is vajh mi csüggeszt?
És még is vajh mi nyom?

Boldogtalan fiú te!
Melly tégedet lever,
Nem válladon,...szivedben
Az óriás teher.

Hová, howá az égi úton,
Daruserreg;
Azért hagyjátok-e a tájat,
Mert nem meleg?

Vándorlok én is, ámde pályám
Ellenkező:
A szerelem forró honából
Jégsír felé.”

(Petrovics Sándor név áthúzá-
s fölé írva: Homonnai, 1842.)*

Forrás:

Érdem könyv, a főiskolai képző-társaság dolgozó tagjainak számára, 1841. Református
Könyvtár Pápa, O.155. df. (Lezárva: Tavasz hó (április) 30-án 1844.)

1848-ban a Kossuth Hírlap belső munkatársa, majd a menekülő kormányt (1849. január) követi Debrecenbe, ott a hivatalos Közlöny korrektora, közben sürgönyöket vitt Tokajra Szemere Bertalanhoz és Dembinszky tábornokhoz Törökszentmiklósról. 1849. június 4-én a kormánnyal visszajött Pestre, ahonnét Noszlópy Gáspár meghívására Somogy megye főjegyzője lett. A jegyzői teendők helyett fegyverrel a kezében előbb Tolna megyében, majd a Bakonyban küzdött Noszlópy seregében. A világosi fegyverletétel hírére a komáromi várba került, ahonnét menlevéllel szabadult. Előbb szülőföldjén húzta meg magát, majd Pápára ment, ahol Tarczy professzor helyettes jogtanárrá nevezte ki.

* Petőfi (Petrovics) Sándor (1823. jan. 1. Kiskőrös – 1849. július 31. ?) költő, honvéd őrnagy. Pápai diákként vette fel a Petőfi nevet. 1848. március 15-i forradalom vezéralakja. Március végén Pesten nemzetőr százados, októbertől a 28. honvéd zászlóalj századosa Debrecenben. 1849-ben Bem törzskarában szolgál századosként, majd őrnagyi rendfokozatban. A bánsági hadműveletek során Bem III. osztályú érdemjellel tünteti ki. 1849. július 31-én hősi halált halt a Segesvár és Fehéregyháza között vívott csatában.

**A PÁPAI REFORMÁTUS FŐISKOLA KÉPZŐTÁRSASÁGÁNAK
ÉRDEMKÖNYVÉBE BEJEGYZETT
HAZAFIAS VERSEK AZ 1844-55. ÉVEKBŐL**

HAMAR DÁNIEL: Kossuthoz

„Kossuthoz!
A haza érdeke szent, mit igényel tenni hiven kell! –
Benned lát – **tettben iparban** erőst.”
(Hamar Dani physicus 1844/45-ös tanév)*

DÖMJÉN FERENC: Viszhangok az ifjukorból
című versciklusából részletek:

Barátság:

„.....
Rajta, rajta hadd kerüljön
A pohár
A kebelben úgy csapong az
Érzet ár,
Lángol a szív jó barátunk
S a honért,
Mellynek hosszú baja véget
Még sem ért.

Hon szerelem s ha a barátság
Párosul
A magyarnak szép hazája
Fölvirul.
Nyujtsatok kart, éljen a hon
És frigyünk!
Mindenkihez örök hivek...
Esküszünk!!”

---

* Hamar (1874. dec. 2-től Hamary) Dániel (1826. márc. 25. Tata – 1892. febr. 21. Budapest) honvéd hadnagy. 1843-1847 között Pápán a református főiskolán, majd a Jogakadémián tanult. 1848-ban mint orvostanhallgató vesz részt a pesti forradalomban. Vasvári Pállal baráti viszonyba kerül. A tanév korai zárása után a tатаi nemzetőrök közé lép és a Komárom megyei nemzetőrcsapatokkal részt vesz a schwechati csatában (1848. okt. 31.). Ezután Komáromban tüzér, majd tüzemester Krivácsi alezredes parancsnoksága alatt. Harcolt az 1849. július 2-i és 11-i csatákban. A vár feladása előtt tüzér hadnaggyá nevezték ki.

Hon szerelem: „Állok hazám fölött
Magas kárpát csucson;
Alattam vész dühöng
Az ezredes szirt fokon.

A csernek ágai
Tövére hajlanak
Mig rajta vész, vihar
Dühöngve szállanak.

Mig rajta vész, s vihar
Dühöngve szállanak:
Keblemben az keserv
Hullámi zajlanak.

Fölötted drága hon
Kegyetlen végzeted
Illyen csatát üzött
De nem temethetett.

Egy hont némita el
Zugása szörnyű volt,
És vérszin árjain
A nemzet fuldokolt.

Némultj-el oh vihar
Zugásod lenge szél
E szű csatáival
Hatalma föl nem ér.

A vész ha elzugot
A föld felett
Kibékülőre vár
Nyugot, Kelet.

A föld virányain
Öröm mosolyog;
Az illat ima föl
Az égre bolyg.

Én is virág vagyok
Honom terén
Forró imát miért
Ne mondjak én?

A hosszú kin hiszem,
S halál jele
Tűnik; kifejlik a
Lét reggele.

Oh hála neked ég
És föld ura!
Kihallgatásra lelt
A bú szava.

Fogadd-el eskümet
Melly hű s örök,
Hogy míg szivemben egy
Csepp vér pörög;

Az édes nemzetért
S honért dagad;
Ha lenne pártütő
Kiontom azt.”

(Dömjén Ferenc 1844/45-ös tanév)

DÖMJÉN FERENC: **Kördal** részlet, Negyedik rész:

„E pohár bor, s angyal arczu
Szép leány
Mind öledből származának
Jó hazám;
Hát dalommal én hazámat
Éltetem
Érte, hogy ha vész üvölt fel
Szent örömmel áldozom fel
Életem. –

Kórusban: Éltet, éltet a hazáért
A kiben csak foly magyar vér
Rá köszöntsük a pohárt
Isten áld meg a hazát.”

(Dömjén Ferencz 1844/45. tanév)*

SZÜCS DÁNIEL: **Ámen**

Későn korán
Ha fekszem vagy kelek
Téged hazám!
El nem felejtelek.

Álom ha int
Imára kész szivem
Ámene ez:
Éber légy nemzetem!

Ha a korány
Ég álmából dereng,
Szivem szokott
Imáin átt mereng.

S végül dörög
Zugg mint ég Ámenem!
Az ég is int
Ébredj már nemzetem!”

(Szücs Dániel, 1844/45. tanév)**

---

* Később református lelkész.

** Szücs Dániel (1812. dec. 31. ? – 1884. okt. 6. Veszprém) Pápán teológiát tanult, majd Veszprémi lelkész és egyházmegyei levél- s könyvtáros. A Kisfaludy Társaság tagja.

GYÖRFFY ENDRE: Hazámhoz

„Hogy leány szerelmet
Zeng csupán dalom:
Rossz néven ne vedd azt
Kérlek szép honom! –

Tincsim ég szeméből
Hogy ha kéj lövel,
Felvidulok, – s kedvem
Dalba ömlik-el.

És ha arczát a bú
Gyöngye rezgi-ált:
A dal oszlatandja –
El szúm bánatát.

Ah! de sorsodon olly
Mély szív-bánatom,
Hogy rá szót találni
Nem tudok honom! –

(Györffy Endre, 1845/46. tanév)

PAP GÁBOR: **Kifakadás**

„Ha olykor életemre gondolkodok
E dúlt világ sötét kin éjjelén,
A sors ellen panaszra fakadok:
Miért fukar, s miért születtem én? –
Nem lét s a lét kinos csatáiban
Az élet üdv világa halva van! –

A fájdalom chaósza szüntelen
Borítja bús szívemnek éjjelét!
A jobb jövő reménye végtelen
S nem ad a szenvedésekért babért!
A Cyprus ág sötét homályiban
A lét reményvirága veszve van!

A férfi szív mélyen tud érezni,
Feledni multjait nem képes az!
Ha kinja közt már elkezd vérezni
Sötét telét deríteni nincs tavasz!
A mult borult viharja kergeti
S az élet egy kinos pokol neki. –

A szenvedések éj-viharjai
Rémek gyanánt körömben lengenek, –
A lét sötét borongó átkai
Fülembe vad kacaj közt zengenek.
Ki annyit kint s veszélyt keresztül élt;
A mennyit én, valóba mit sem élt! –

A sors daczos, hogy én nem áldozok
a bűn sötét viharja éjjelén! –
Ha tőle jön mindent elátkozok
Szolgái közt azért sem leszek én, –
Rabolja bár kinok közt éltemet
De csúszni, mászni nem lát engemet! –

(Pap Gábor, 1845/46. tanév)

ROBOZ ISTVÁN: **Egy üres koporsó körül**
Részlet

„S kié e hely? honfi feküdt benne tán?
Oh úgy gondolom merre bolyg!!!
Megnézni a késő nemzedéket!
Megnézni hogy él e még hazája?
vagy hogy pártviszályok közt szétszakadt. –
Igen. Felébredt! s az első pillanatra
Meg örült, hogy látta nemzetét:
Hogy ne is halja népének hírét. –
Itt egy csepp vér: s ezt azért hagyta itt;
Irják fel vele keresztjén nevét.
Itt van egy mécs: s ez is olly szent emlék:
Mert honszerelme lángjaitól ég...”

(Roboz István, 1847/48. csonka tanév idején)

KERECSENYI JÁNOS: **A dalnok keserve**

„Hah!... mi zajlik itt a szív honában...
És mi szellem kelti képzetem?
Keblem égi érzeményben árad...
Láng feszíti tört idegzetem...

Fáj e láng...de csendes égetésén
Még nem érzett földi kéj terül...
Dalra lant most!...a szív ihletett, és
Képzetemnek új világ derül...

Dalra...dalra...ah de mért daloljak?
Dalnokot nem ért az illy haza;
Hangja elhal, mint vihar zajában
Süllyedőnek árva jajszava.

Honszerelmet a ki emlegetne,
Guny s kaczaj kövére lépne fel.
Ősi rényt az aljas szenvedelmek
Karján ébredt magzat gázol el.

Bosszuláng él ott, hol tiszta hűség
És barátság szent frigyét kötött;
De nem...mégis nem...hisz él barátság
Hűség sírján a férgek között.

És az égi szent szerelem helyén: ma
Mellyre lángolt egykor a kedély –
A kebelben szenyynyes élvővár ül,
Törpe lélek s korcsult szenvedély.

Vagy ha elbusulva, bordalában
A költőnek honkeserve kél:
Hagyjátok őt – szólnak – ő se tudja
Ittas mámorában mit beszél.

Illy hazában, illy nemzet körében
A bús dalnok lantot nem ragad;
Vár, tűr míg a honra szebb korány gyúl
Vagy míg érző szive megszakad.”

(Kerecsényi János 1852/53. tanév)

KERECSÉNYI JÁNOS: **Elnémult költőinkhez**
(1853-ban pályadíjat nyert költemény)

„Hallanátok nyelvét a világnak,
Melly reátok még mit nem kiát!...
S fűrtötökbe kap bitang kezekkel,
Hol borostyán tündökölt állt.

Nagy lelkek, ti gyémántgyöngy virági
E honnak, mely kincsben olly szegény!
Hallgatástok a világ nem érti,
Nem, mit mond a néma érzemény.

Hogyha bölcséjébe szenderülve
Ring a gyermek álma karjain:
Néma lesz a ház, az olvadó dal
Elhaland a dajka ajkain.

De ha jó a percz az ébredésre,
És a gyermek mégse ébredend:
A dajkának ébresztő danája
Vészes álmát üzni újra zeng.

Alszik a hon, terhes fáradalmi
Mély álmok karába ringaták;
Jó dajkái mér háborgatnátok?
Tenger kinját hadd aludja át.

De ha jó az ébredési nagy nap:
Dörögjön akkor ajkítok szava,
Hogy riadjon álmi mámorából
Ébredésre, tette a haza!”

(Kerecsényi János 1853/54. tanév)

PETI JÓZSEF: A honvéd végső álma

„Jövel! jövel nyisd föl sebem,
Halálos az úgy is nekem,
Lelkemnek örömet úgy sem ad
Az élet: óh szavam fogadd!

Kinek dala elaltatott,
Ki felkarolt s emlőt adott,
Kit én alig hogy ismerék,
Anyám szegény elporla rég.

De még attol tanulta szám
Kimondani e szót „hazám”
És tőle, tőle szívta még
A „szabadság” édes tejét. –

Hazám! szabadság! értetek
Vivott csatán könnyeztenek
Szemeim a hű barát, apám
S testvéreim ravatalán.

Miért hogy én nem haltam ott,
S túl kelle élnem a napot
Mellyen még a hősök vére
Győzve hült a hon földére?!

Ott...ott...hol a sebet kapám
...Eltipratál te is hazám!!
Ott...ott...hol a tér fölázott
Tiporták el szabadságod!!

Miért hogy én nem haltam ott,
S túl kelle élnem a napot
Mellyen még a hősök vére
A honnak hült szent földére?!

Mért engem is nem tipratott –
Keresztül a bérencz had, ott
Hol az elhunyt hősök fölött
Az esti szél sirdalt nyögött?!

Vagy ott fön, ott fön a nagy ég
Boldog lakói zenegék
A dalt?! nagy őseid talán
Kiszenvedett magyar hazám!!

Jövel! jövel! nyisd föl sebem;
Jövel! ki vagy? mit hozsz nekem?
Jó dalnokom?! s a lant is itt?!
Jövel! ah illesd hurjait!

Zenegjen Árpádrol dalod
Ki népének hont alkotott;
Hunyad fényes csatáiról,
Mátyásrol és Rákóczirol.

Róluk szóljon csak éneked
Jelentsd a gyászos éveket
Ki vigadván sirni szeret
Keservében vigaszt keres.”

(Peti József, 1853/54. tanév)

PETI JÓZSEF: **Miért szeretem e hazát csak én**

„Szivem ha a honra gondolok –
Hangosan miért ver, miért dobog;
Miért szeretem e hazát csak én,
Hisz több is van még a földtekén?

Kérdezének egykor engemet, –
Törtem is soká a fejemet;
Gyorsan múlt egy nap a más után
De a kérdést meg nem oldhatám.

Végre aztán eszembe jutott,
Hogy hiába fáradok, futok;
Előbb vésett Isten szivembe
Honszerelmet, mint észet fejembe. –”

(Peti József, 1853/54. tanévben)

Forrás:

A Pápai Ref. Képzőtársaság Érdemkönyve, 1844 – 1855. Református Könyvtár, Pápa,
O.155. df.

Csillagokhoz.

Ti esti kék mezőn
Fénylő csillagsereg,
Kik e bereg harát
Derengve nézitek!

Hagyjátok még nekem
E néma éjszakán:
Kebe föl üdvremény
E haldokló hazán?

Ha nem kel üdvremény,
S fényetek csak víri jel:
Ugy e szegény harát,
Kérlek, hagyjátok el!

Rotmár József
E. 1842.

Vándor dalok.

(Kisebbségi nyelvi dalok.)

I.

Szíved szereteteimből,
S töléd, te drága hon!
Vándorlom a világot
Vegyesen utakon.

És lábam a nagy úton
Száradva lepedgel,
Mert vállaim tetszárék
Dutornák terhivel.

Előbblam én a terhet,
Nincs többé vállamon;
És még is várj mi üggeset?
És még is várj mi nyugom?

Előbblalam fűi te!
Melly tegezes leved,
Nem vállakon, ... szívemben
Az óriás teher?

II.

Hova, hova az égi úton,
Sarusereg;
Mert hagyjálát-e a tájaid,
Mert nem meleg?

Vándorlól én is, amde pályám
Ellenkezi:

A szerelem forró homábol
Féjér fele.

Thomonnai.

~~Thomonnai.~~

Hazámhoz.

Hogy leány szerelmet
Zeng esupán dalom:
Rosz néven ne vedd azt
Kérlek szép honom! -

Sínesim' ég szeméből
Hogy ha kéj lövel,
Felvidulok, - és kedvem
Dalba ömlik - el.

És ha arerát a' bí'
Gyöngye nergi-átt:
A' dal oszlatoandja -
El rüm' bánatát.

Ah! de sorsodon oly
Mély szív-bánatom,
Hogy rá' szív találni
Nem tudok honom! -

Györfly Endre

„Bozzay életének, munkásságának gyümölcse egy sugár ama nagy időkben, melyeknek küzdelmeit és dicsőségét, eredményeit és tanulságait, vajha soha ne feledné és bölcsen használná a nemzet.”

(A zánkai temetőben nyugvó Bozzay Pál honvéd-költő, önkéntes h. őrmester munkásságának értékét így összegezte Lévy József költő s újságíró)

BOZZAY PÁL (1829-1852)

Költő, honvéd őrmester kővágóörsi földbirtokos család szülöttként középiskoláit Pozsonyban végezte, a jogi képesítést Késmárkon szerezte meg. 1847-ben mint joggyakornok szülőföldjéhez közeli Gulácson (ma Nemesgulács) vállalt munkát s mint gyakoroló jogász részt vett az 1847-es pozsonyi országgyűlésen, majd 1848-ban az országgyűléssel ő is Pestre költözött.

Mint önkéntes részt vett a szabadságharc számos ütközetében. Mint honvéd őrmester Erdély határán tette le a fegyvert, mely után önkényesen besorozták az osztrák hadseregbe. Elhivatottsága és gyenge fizikuma nem tudott megbirkózni a hazája miatti súlyos lelki és a kiméletlen bánásmód miatti testi szenvedésekkel. Mivel apja nem tudta kiváltani, csak mint gyógyíthatatlan beteget szerelték le 1852 májusában. Ezután a Zánkán élő testvérbátyjánál remélt gyógyulást, de egyre jobban elhatalmasodó betegségébe 1852. június 24-én meghal. (Sírja jelenleg is megalálható a zánkai köztemetőben.)

Versei 1847-ben jelentek meg először a Jókai által szerkesztett „Életképek”-ben. (Költészetéről Petőfi és Arany János is elismerően nyilatkozott.) 1848-ban sorra születtek a haza szabadságáért, a forradalom és a szabadságharc győzelméért lelkesedő hazafias versei. Később a kényszerű osztrák katonasorban sinylődő beteg ember csüggedt hangvételű, honvágyat tükröző, ám mégis a haza és a magyarság sorsáért aggódó és ha kell a harcot betegen is vállaló hazafi szólal meg költeményeiben.

A hazaszeretetről tanuskodó s honvédként a csatamezőn írt, majd osztrák katonaként betegen szerzett és a magyarság sorsáért aggódó versei közül mutatunk be néhányat, a következők szerint:

A dicsőségről.

Lerázom annyi esztendők porát
Lelkemről, míg fölépitem magamnak
A hír s dicsőség márvány-csarnokát,
Sötét romjából a kiholt múltaknak.
Benézek a dicsőség csarnokába,
Oh hogy sugárzik, mint a déli nap!
Beárnyékolni jójj, borostyán ága,
A nap sugára ellen, siromat.

Ha lombjaidból messze századok
Telei talán már kivetkeztetének:
Jön a tavasz, ismét virúljatok,
Fejére a szabadság emberének!
Mert a dicsőség nem tűnékeny álom,
Bár néha egyetlen sugárt bocsát;
De egyetlen sugár belőle, három
Századnak fénylik éjszakáin át.

Rom a dicsőség; mért nem éltem én
Akkor, midőn még csorbulatlan álla!
Születtem volna napnak reggelén,
El nem boritna éjszakák homálya.
Teremthetendék hőset a hazának,
Egy Miltiadesz bajnok-szobraként;
Kezeim tán egy Olympot foszthatának,
Szegény hazám! neked babérokat.

Rom a dicsőség. Építsd fel hazám,
Bús romjait e fényes ravatalnak;
Későbbi gyermekid között talán
Lesznek, kik benne élnek és meghalnak,
Kik mondják majd: küzdöttem s nem hiába,
Mert hosszú éj után feltűnt a nap;
Beárnyékolni jójj, borostyán ága!
A nap sugára ellen siromat.

(1848.)

Miért fénylik a csillag.

Mért fénylik a csillag
Mért fénylik az égen?
Mért fénylik a szablya
Honfiak kezében?

Fénylik a csillag, mert
Őre az éjszakának
És a távol naptól
Vesz sugárt magának.

És fénylik a szablya
Mert éles vasára
Hódító fénynyel süt
Bátorság sugára.

Fényt veszít a csillag,
Hogyha a nap feljő...
Mikor hull ki a kard
Honfiak kezéből?
Majd ha elvonúl a rabság éjszakája
S béke és szabadság napja kél utána.

(1848.)

Induló

Pest, jun. 24. 1848.

Csatára fel, csatára fel!
Zászlónk felett, mint égi jel,
A diadal kirontó fénye
És a hazának biztató reménye.

Kivívni sértett jogaid
Mi vagyunk édes fiaid,
Kiket tápláltál nappal, éjjel
Az anyaszeretet meleg tejével.

Hazánk, hazánk, mi életet s vért
Adandunk anyatejedért
S míg sziveinkben a magas hon,
Az eskü szent igéje ajkainkon.

Nem is bitor parancsokért
Rabolni hont és ontni vért
Kelünk fegyverrel a csatára,
Hanem keblünknek szent sugallatára.

Van istenünk, van angyalunk,
Kiért élünk és meghalunk
Kié a legvégső lehellet
Dicső szabadság! szent zászlóid mellett.

A megholtaknak vériből
Tüzláng fog emelkedni föl
Örök sugárral és mellette
Fölmelegül az unokáknak lelke.

És a szabadság és a hon
Még felviruland egykoron
S babérral hinti el nyomunkat
Övezni diadalmas homlokunkat.

Adjak egy jó szót!

Adjak egy jó szót vaskemény ajakkal,
Bár riadjon a harcz menydörgése benne;
Adjak egy jó szót lágy szelid ajakkal,
Melyben a reménynek uszszék végtelenje.
Látom én a múltat szendergő porában,
Látom a jövőt – ennyit látni sok –
Látom a jövőt csecsemő korában;
Adjak egy jó szót rá, ti századok!

Látom a felhőt, mely országokat járván,
Rabnemzetek vérért szitta föl méhébe,
S zápként adá ki, míg mint a szivárvány,
Föltűnt a szabadság bűvös-bájos képe.
Tátongó seb a múlt, fáj mindenik tagja,
Kössétek be sebét, hozzá ne nyúljatok,
S hogyha fájdalmát az idő elaltatja,
Adjak egy jó szót rá, ti századok.

Meghalt élet a múlt, sírja a történet
És a jelen neki temetkező pompa;
Mért irtok rá mindig szomorú beszédet,
Mint a sirt borító márvány oszlopokra?
Nagyra, szépre, jóra nem törekedett-e?
Volt-e megtört szive s elfolyt vére sok?
Küzdött és halt és az idő eltemette...
Adjak egy jó szót rá, ti századok!

A holt múltnak lelke (halhatlan a lélek)
Átmegy a jövőbe és föléled abban,
Ez a feltámadás... és most oda nézek,
Hol egy elholt lélek új életre lobban,
Napkeletre nézek, a fényt onnan várom,
A homályos múltnak szebb jövőt adok –
Oh midőn majd szürkül a szép láthatáron,
Adjak egy jó szót, ti századok!

(1848)

Halgass el!

Hogy mi fekszik szivemen,
Többé el nem mondom:
Hallgass el most énekem,
Hallgass el most lantom!

Sovár lelkemnek kevés,
Vágynak és reménynek,
A borostyán ága és
A megtapsolt ének.

Elmondotta énekem,
A mit érze szívem,
Önmagához hűtlen,
A hazához híven.

Ittam bort, szerettem lányt,
– Ez az élet kedve –
Ámde téged, oh hazám!
Mindennek felette.

Lelkem hordja gondjait;
Szentelj föl hőseddé,
És lantomnak hurjait
Karddal vágom ketté.

És mikor majd szertehull,
Elhalván zengése,
Fölriad rá zordonul
Kardom zörrenése.

A dicsőség, életem
Napvilága, fénye,
És a tündér szerelem
Holdvilágos éje.

S mind az, a miért sovárg
Egy még ifju élet,
Szép öröm! hervadt virág!
Mostan Isten veled.

Szivem tégedet szeret
Életben, halálban,
Ott leszek hazám! veled
A vész órájában.

A tied lesz életem,
Mig karom birandom:
Hallgass el hát énekem,
Hallgass el most lantom!

(1848.)

Vándor vagyok...

Vándor vagyok, keresem
Elveszett világom,
Kebelemben kenyerem,
Hátamon a házam.

Az én utam végtelen;
Nincsen pihenésem,
Sem a múltban, sem jelen –
Sem a jövőben.

Csendes, tiszta volt az ég,
Mikor utra keltem,
Enyhe szellők lengeték
A reményt felettem.

Feljött az est csillaga
S eltűnt nem sokára
A kietlen éjszaka'
Fellegsátorában.

Itt vagyok most néma, vad,
Idegen pusztákon,
Hallom a harangokat
Kongatják hazámban.

Ünnep e vagy temetés,
Nem tudom, nem kérdezem!
De mindegyik rezzenést
Halálosan érzem.

És a hányszor hallgatom,
Minden kongatásra,
Rá felel siralmasan
Szívem dobbanása.

S minden dobbanásra meg-
Rövidül az élet,
Sirhalmokon lépdelek,
Mint egy bús kísértet.

Arczomon nincsen virág,
Rég lehervadt róla,
Az elaggott ifjúság
Meghidegült csókja.

Kihűlt az emlékezet,
A remény kifáradt,
Kietlen jövő felett
Építeni várat.

Megszüntem már kérdeni:
Mit hoz ez az élet,
Mely vágyam' betölteni
Olyan szegénynyé lett.

Jámbor óhajtás, remény
És egy ifjú ábránd,
Mely egy szebb világ felé
Alkotott bűvlátmányt.

Álmok, tündérképei
Boldogabb jövőnek,
Lelkemnek jobb részei,
Mind, mind eltűnének.

Jobb napom már elfogyott,
Üres lett a táskám,
Elszakadt bakancsomat
Nincs ki megfoldsózná.

Nincsen tüzhely, nincs födel,
Hideg éjszakákra,
Nincsen egy meleg kebel,
Mely ölére zárna.

Vándor vagyok idegen,
Sivatag pusztában,
Kebelemben kenyerem,
Hátamon a házam!

(1851.)

Kisírtam könnyeim...

Kisírtam könnyeim,
Kiontám vérem,
Ifju kedvesemért
A csatatéren.

Látám őt küzdeni
Nappal és éjjel
Téren és halmokon
Vad ellenével.

Látám szép zászlaját
Keverve porba,
Fegyverét, díszait
Összetiporva.

S megroncsolt tagjain
A pihegőknek,
Nyerítve száguldtak
A hadi ménnek.

Látám őt élete
Végórájában,
Véres kezekkel és
Halvány orczával.

S mikor bús ajkai
Halált nyögének,
Hallám öröm-dalát
Az ellenségnek.

Körülte a népnek
Gyültek halomba,
Félvilágra szült a
Halotti pompa.

És nem foghatám föl
Hanyatló térdét,
Sem sűrű sebének
Kiomló vérét.

Eljött a nemezis
Megcsalt bolondja
S a martyr-koszorút
Fejére nyomta!

(Innsbruck,* 1851. júl 10.)

---

* Innsbruck.

Megtelt szív.

Nem fér a szív, nem fér meg keblemben,
Jőjjetek be hozzám, jőjjetek!
Ki először kopogtat ajtómon,
Annak adom oda szívemet.

Adnám neked, odadnám örömmel,
Oh hazám! kit én úgy szeretek;
De te elfordult én tőlem és nem
Ismered számüzött gyermeked'.

Mikor sötét éjnek éjszakáján
Senki nem lát, senki meg nem hall,
Akkor tenném áldozat gyanánt le
Szívemet kiégett lángival.

S adnám neked, odaadnám örömmel,
Oh leány! ha rám tekintenél;
De te elforulsz, mint a ki megtört
Lelkem sötétébe nézni fél.

Mikor a hús alkony föllegében
A legelső csillag felragyog,
Akkor mennék ablakodra híven
S megvárnám a fölkelő napot.

S adnám néked, odadnám örömmel,
Jó barát! kezet fogván veled;
De nem érzed az én érzeményem,
De nem érted az én lelkemet.

Mikor a sors zivataros éjén,
Legjobban szeretted messze fut,
Akkor látogatnálak meg, mint a
Villámlás az égi háborút.

Adnám neked, odadnám örömmel,
Múlt napokhoz hű emlékezet!
De kopár meződön az én lelkem
Tövist lel, virágot keveset.

S adnám néked, odadnám örömmel
Szebb jövődő bűvös képe te,
De te nem vagy anyja a reménynek,
A te képed zordon, fekete.

(Theresienstadt, 1851. július 18.)

Eltűnt boldogság.

Ki ad vissza nekem,
A mi volt oly drága,
Elmult életemnek
Régi boldogsága!?

A mivel álmodban
Tám meggazdagított,
Vesd tova magadtól
Azt az ajándékot.

Mit hoz a jövődő,
Mit hoz ez az élet?
Mit ad még az isten,
Mit a vak történet!?

Nincsen annak élte,
Nem is tart sokáig,
Fölébredésekor
Köddé, habbá válik.

Mi maradt még a sors
Úldözött fiának,
A kit isten és az
Ember elhagyának!?

Elmult jobb napjaim
Ott állnak utánam,
Az emlékezetnek
Kéklő távolában.

Játszik a reménység,
Piroslik orcája;
Beteges szívem, te!
Ne hallgass rája.

Ugy áll a jövődő
Mint egy barna felleg,
Messze van s feléje
Irtózva közelgek.

Hol keresselek föl,
Eltűnt boldogságom!
Ezen a földön-e,
Vagy a másvilágon!?

(1850.)

Petőfihez.

Minden nap látni csillagot,
Ha felleg nélkül jó az est;
De ritka év csudája hoz
Csillagsugáros üstökös.

S ha jó a vándor üstökös,
Lesz döghalál, vagy háború...
A költőnek pályája szent
S díja borostyán koszorú.

Te üstökös vagy; szellemed
Egy lángsugáros meteor
hol ég és föld, az isten és
Az ember együtt egybeforr.

Te isteni teremtés
Csudaszülötte! mint madár
Repültél fel és alkotván,
Kezedben éltet nyert a sár.

Jövé, mint egy jósló madár,
Egy szebb tavasznak vándora,
Élted nem egy rövid tavasz;
A természetnek korszaka.

S mikor elmentél, elvived
Magaddal a nyárt s meleget,
Hagyván utánad a telet
S a télben hideg kebleket.

S én itt vagyok, fázom, nagyon,
És visszavárlak tégedet;
Mint a fészek a madarat,
Mint a szív a reményeket.

S te nem csalsz meg; hús alkonyon,
Midőn a nap leszálla már,
Mikor a földön nyugalom,
Az égen hold s csillagsugár;

Ha lelkem a gondok nehéz
Ágyából immár fölkele
És vidám asztalához ül
Az élet boldogabb fele:

El-eljő akkor szellemed,
S melyben keservek nedve van,
Megvigasztalja szívemet,
Megédesíti poharam'!

(Theresienstadt, 1851. jun. 19.)

Lant és kard.

Költő vagyok és katona!
Ugy rendelék az istenek,
Hogy szívemre és vállamra
Nehéz terhek feküdjenek.
Szívemben a dal,
Kezemben fegyver,
Ezzel s amazzal
Az isten megvert.

Oh merre merre tüntetek,
Ti vérsugáros csillagok!
Dühös csaták, vad fegyverek,
Hús éjszakák, meleg napok!
Mint énekelném
Élve és halva,
Harczaim végén
A diadalmat!?

Vagy látva füstfelleg között,
Megszaggatott zászlók alatt,
Uratlan mént, s holtak fölött
Szállongni a vészmadarat:
A gyászos téren
Végig járdalna,
Minden éjfélen,
Lelkem fájdalma.

Emésztene a rozsda meg,
Ha nincs rád szükség, fegyverem!
Ha nincs rád szükség, fegyverem!
Válnék hamuvá életem,
Föltenném kardom
Penészes falra,
S lelkem és lantom
Utána halna.

S ha zivataros éjszakán
Kelnének ádáz emberek,
És villámjáró paripán
Beszáguldnák a földeket,
Fölkelné siromban
Könyökre dülve
S kardom és lantom
Meg-megpendülne!

(Innsbruck,* 1852.)

---

* Innsbruck.

Elhagyatva.

Udvarodon, tűzhelyeden zúg a szél,
Apád, anyád elbujdosott, vagy nem él,
Mindek mennél haza? rossz ott a világ.
Minden falun megugatnak a kutyák.

Senki sem kiáltaná: isten hozott!
Senki sem emelne hozzád kalapot,
Nem ismerne meg a legjobb embered,
A ki, mint te, oly sokat nem szenvedett.

Nem fogyott még el bolygásod ideje
S nyomoruságod fekete kenyere,
Nem kopott még a bakancs el lábodon,
Melylyel bolygasz ismeretlen úton.

Nem tudod, mily szilaj ló visz tégedet,
Mióta sorsod budjosásba tévedett,
Árkon, vizen, hegyen, völgyön, bokron át,
Meg nem tartod ezt a szilaj paripát.

Oh ha sorsod néha rútol meggyaláz
S elmúlt régi napjaidra visszavágysz...
Gondolj jobbat, nincsen ott számodra hely,
A hova vágysz, a hová emlékezel.

Egy helyen áll az égen dél, napkelet...
De az ember mindig változik, feled,
Letörölte az idő már azalatt,
Lépésed minden nyomát, árnyékkodat.

Mint árnyékod nem hágy helyén meleget,
Ugy kihűlt már a te emlékezeted,
Mint te elhagyád hazád és nemzedet,
Ugy hagyott el téged a ki szeretett.

Nézz keletre, nézz nyugatra, valaha
Feljön-e még jobb szerencséd csillaga!
Kérd az istent – ember rajtad nem segít,
Röviditse hosszú szenvedéseid!

(1851.)

Forrás: Poór Ferenc: Bozzay Pál versek, Zánka, 1994.

***Bozzay Pál (1829-1852) önkéntes honvéd őrmester,
a szabadságharc költőjének siremléke a zánkai köztemetőben.***

Emlékét a fényképen látható hatalmas sirkő hirdeti, amelyen a kezdetleges módon kőbe vésett feliratból már csak a név betűzhető ki. A fiatalon elhunyt, a hazáért sokat szenvedett költő és 48-as honvéd nyughelyének felújítása, majd ápolása a polgári forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára emlékező években kívánatos és indokolt.

PAP GÁBOR (1827-1895)

Honvéd százados a Veszprém megyei Vilonyán született, majd Vámoson (ma Nemesvámos) nevelkedett tízgyermekes ref. lelkészcsaládban. 1842-1847 évek között Pápán tanult. Előbb a Ref. Főiskola eminens tanulója, majd Jogakadémiát végzett. 1847 őszén Bécsbe került, ahol br. Huszár József kancelláriai titkos tanácsos fiának nevelője lett.

Apjától örökölt írói hajlama már Pápán is megmutatkozott s mint diák ő szerkesztette a Koszorú, majd a Vándor című ifjúsági lapot. A forradalmi Bécs eseményeiről 1847 decemberétől írt tudóításai folyamatosan jelentek meg a Jókai által szerkesztett Életképekben, névtelenül P.K.G. aláírással. (1848 áprilisától a lap Külföldi Társasélet című rovatának szerkesztését átveszi Jókaitól.) Bécsben forradalmi részvétele miatt a keresettek listájára kerül. A Windisgrätz által körülzárt városból inasruhába öltözve, Huszár József segítségével hazamenekítik.

A halálos ítélettől megszabadulva Pap Gábor Vámosra megy, a szülőházban azonban nincs maradása. Ahogy november 15-én írja versében: „Rád vár a leventék délczeg sora, Siess gyorsan oda.” E szellemben Pesten jelentkezik honvédek. Előbb közhonvéd a 39. honvédszászlóaljban, majd őrmester a VIII. kerületi hadparancsnoki irodában. Hamarosan harcoló alakulathoz kéri magát így a 45. h. zászlóaljban előbb őrmester, majd 1849. január 16-tól hadnagy és Guyon tábornok parancsnoksága alatt részt vesz az iglói éjszakai ütközetben, a branyiszkói áttörésben, a véres kápolnai és mezőkövesdi csatákban. Később (1849. V. 16-tól) főhadnagy a 2. Zólyom-besztercsei h. zászlóaljból alakult 124. h. zászlóaljban. A Kmety-hadosztályban harcol Budavár visszavételénél, a csornai, ihaszi csatákban és a temesvári ütközetben, mely után századossá léptetik elő.

Utolsó ütközetét Lugosnál vívja, ahol Kmety hadteste fedezi Kossuth és társai menekülését. Augusztusban Temesváron kerül fogsába. Három hónapi őrizet és vallatás után, mint súlyos beteget bocsátják szabadon, de Vámoson újra elfogják és a veszprémi várbörtönből is csak a betegsége folytán szabadulhat. Ezután csendőri felügyelet alatt, apja segítségével, magánúton végzi a teológiai tanfolyamot. 1851-ben lelkésszé avatják s az egyház oltalma alatt üldöztetése is véget ér. Veszprém megye számos településén ref. lelkészként szolgál (Balatonudvari, Balatonarács, Vörösberény és Vilonya), majd esperes és végül 1874. június elsejétől a Dunántúli Református Egyházkerület püspökeként szolgál (Rév-Komárom) élete végéig.

Pap Gábor nemcsak a polgári életben, hanem a fegyver mellett katonaként tollal is harcol a Habsburg elnyomás ellen. Petőfi Sándor mellett azon kevesek közé tartozik, akinek versei végigkísérnek bennünket a fontosabb ütközetek,

győzelmek színhelyén. A személyes átélés hitelességével írja meg a branyiszkói áttörést (febr. 5.), Budavár visszafoglalását, majd fogsága idején versében emléket állít az aradi vértanúknak és Batthyány Lajos miniszterelnöknek.

Egy Pap Gábortól származó levéltöredék s egy kézzel írott verseskötet 1931-ben került Pápara, melyet a Református Könyvtárban becses ereklyeként őriznek a jelenben is. Egy svájcban élő magyar ajándékként került haza a levél és a verseskötet a következő sorok kíséretében: „A Pápai Református Főiskolának, a négy százéves jubileuma alkalmával ajándékolom azt a verseskötetet s a hozzá tartozó kísérő levelet, melyet Pap Gábor 1849. július 21-én Péterváradról – úgy hiszem – nagyapámhoz, Nagy Szabó Ignácához intézett. – Genf 1931. szeptember 5. – Máday Andor.”

Ezután érdemes szó szerint idézni a Pap Gábor által 1849. július 21-én írott megrázó hangvételű levelet, melyből az elszántság, kötelességtudat is tükröződik a következők szerint: „Tekintetes Ur! – A Kamenigtől Karloviczig terjedő sáncz-vonalt holnap tán megtámadandjuk. Én az előmenésre önként vállalkozókból alakuló századot vezénylendem. Jelszavunk: Győzni vagy meghalni!!! Nehogy elesésem esetén – mi igen valószínű – munkáim idegen kezekbe jussanak, leküldöm. Kedves neje gyönyörködött a szépirodalomban, legyen az övé, neki szántam azt. Szüleimnél nincsenek ugyan meg, de atyám úgy sem kedvelője a költészetnek, emlékül pedig hon vannak a „Vándor” a „Koszorú” számai.

Üdvözlje nevemben T. Nagy Istvánné asszonyságot s Tarczy tanár Urékat! Éljenek boldogul, kívánja igaz tisztelőjük Pap Gábor főhadnagy. Pétervárad. Július 21-kén. 849.”

Eddig a levél, és most idézzünk a levélhez mellékelt kézíratos verseskötetéből olyan hazafias verseket amelyek zömében a csaták tüzeiben, személyes átélés alapján íródtak. Végezetül közzétesszük a temesvári fogságában írt, s az aradi vértanúknak és gróf Batthyány Lajos miniszterelnöknek emléket állító verseit a következő szerint:

Csatadal.

Ellenség jön, menjünk harczra;
kürt riad, és viadalra hevit,
Véres kardot hordnak szélyel
vágjuk a szent haza elleneit.
Rajta vitéz magyar, a csata int,
Szent koszorut hadak istene hint,
Bátran harcolj elleneiddel
Meggyőzve fussnak el.

Kard villogjon s vér-patak közt
a haza ellene porba ledül
Meggyőzve futnak szélyel
míg szívetek viadalra hevül.
Vas-buzogányt emel ércz-kezetek,
Hír-koszorukba ragyog nevetek,
S megküzdött győzelmetekért
Egy nemzet nyújt harci babért.

S elzúgván a terhes felleget
a haza szent ege míg kiderül
A kedves hölgyeknek karján
lángszívetek öröm-árba merül.
Megkoszoruzva ölelhetitek
A kiket égve szeret szívetek,
S míg ég a csók arczotokon:
Öröm-könnyet hullat a hon.

Elhulló vitézeinknek
sirhalmán a hír mosolyog.
Míg kedves hölgyeik szemén
a bánatnak könnye ragyog.
Özvegyek! a haza sirva örül
Férjeitek kora sirja körül
Szüntessétek könnyeteket
A hon védeni fog titeket!!!

(Pápa. 1845. Auguszt. 10.)

Egy hölgy dala kedveséhez

Föl, föl! a harczy kürt riad
Tovább maradnod nem szabad,
A leventék délczeg sora
Rád vár, siess gyorsan oda.

Engem a bú, mint áradat
Legyőzhet néhány percz alatt.
Siess, ne lásd a búbanat
Hogyan kinozza arádat.

Ha visszahoz a győzelem,
Megnyugszom újra kebleden.
De ha veszt az árva haza
Akkor nem is várlak haza.

(Vámos. 848. Nov. 15-kén.)

Sötét vagyok...

Sötét vagyok mint a bánat,
Gyászolom árva hazámat,
Jó kedvem egy perczig sincsen
Mert nemzetem nyög bilincsben.

Ura elé a szolga nép
A vas-vesszőt csókolva lép,
Imádja a szolgaságot
Harcz-mezőt tán soh sem látott?...

Hajdan nem így tett a magyar
Fegyverhez nyult a férfi kar,
S tett vele oly vég-kenetet
Hogy a fél-világ remegett.

Győzni fog a magyar karja
Ha maga is úgy akarja,
Keljen föl tömegben a nép
S az ellen önként vissza-lép.

A szabadság szent nevére
Forrjon föl a magyar vére,
Ugy rohanjon a csatába
Hogy szél se érjen nyomába.

Nem kell más mint szent akarat
S egy pár rövid hónap alatt
Kitisztul a magyar haza
S örömmel térhetünk haza.

(B.Selmecz. 849.)

Nyitva már...

Nyitva már a harci pálya
Szomjas lelkem alig várja
Hogy ott villogjon fegyverem
Hol a hir rózsája terem.

Az én szívem akkor örül
Ha goly-zápor vesz körül.
Ha tán talál és halni kell
Nem gyáva módra veszek el.

Szőke rózsám mért sirsz értem?...
Tán hogy katonává lettem?...
Örülj, ne sirj, hon védelem
Ragadtatott fegyvert velem.

Eressz örömmel csatába
Gyáva marad most lakába,
Ki honn marad a harcz alatt
Szeretni azt nem is szabad.

Szívem a küzdelem alatt
Hozzád mind végig hű marad.
S ha eltévedtt golyó talál
Neveddel visz el a halál!

(Miskolcz. 849)

I...hoz.

A kürt riad, a mén nyerit,
Bajtársaim várnak,
A hazáért velem ők is
Csatatérre szállnak.
Szőke rózsám bucsucsókot
Kedvesed ajkára,
Ki tudja nem most csókolsz é
Engem utoljára.

Szép szemeidben könny ragyog,
S hévvel ölelsz körül,
Istenemre! közeledben
A lelkem is örül.
De hazám hív, s együttlétnék
Addig helye nincsen,
Mig imádott nemzetem nyög
Zsarnoki bilincsen.

Fáj a szívem, mégis megyek,
Isten legyen veled!
Foglald imádba a hazát
Foglalj be engemet.
Ha elesek, s veszt a haza...
Ne tépjén a bánat
Kedvesedért, sirasd inkább
Elnyomott hazádat!!!

(Kassa. febr. 10. 849.)

Február 5-kén (Branyiczói szoros bevételekor)

Győzelemre virradánk!
Gyáván visszafut az ellen
Nem küzd a magyar kar ellen
Ujra hir mosolyg le ránk.
Branyiczónak szorulatján
Három-szin zászló lobog
Győzedelme érzetében
A magyar szív fönn dobog.
– Rajta hát!
Föl csatára nemzetem,
Állj boszut az ellenen.
Vágd futamló törtt sorát.
Győzni szállj! az árulásnak
Kölykei sirt már nem ásnak,
Bizonyos a győzelem
Borostyánod most terem.

Menj előre! vértől ázik
Szent hazád!
Élted úgy is védletére
áldozád.
Menj előre! szebb reményre
Jogosít a győzelem
Mít ma nyertél, mátol kezdve
Hirvirág neked terem.
Megtörtt Schichnek büszkesége
Branyiczónak szirtfokán
Sirva nézett tudom végig
Szerteszélllyel vert hadán.
S szerzett Guyon most magának
Oly nevet,
Mít az ellen borzadással
Emleget.
Rajta hát! rajta hát!
Föl csatára! mert ha késünk;
Megszökik vert ellenségünk,
Fogjuk el most táborát.
Nyertt csatánk csak úgy fog adni

Koszorut,
Ha az ellen egytől egyig
Tönkre jut.

Bátran menjünk a csatába,
Lelkesüljön minden szív,
Ha vezérünk istenésszel
Kidolgozott terve hív.
A magyar nem lehet gyáva
S nyugalomban nem marad
Ha imádott nemzete nyög
A zsarnok önkény alatt.
Rajta, rajta, rajta hát!
Föl csatára! pengjen a kard,
Dörgjön ágyu, hulljon el
Sok ellenünk. Ha összetart
A magyar nem veszhet el.”

(Vitéz. * Febr. 5-kén. éjféلكor.)

---

* Vitézvágas, Zemplén megye, ma Vitazovce, Szlovákia.

Kedvesemhez

Harczba hívnak, elmegyek örömmel
Nyujtsd leányka első csókodat.
Csókod tüze a veszély zajában
Lángszivemnek nyugodalmat ad.

Majd ha tombol a csaták viharja
Én fölfogom tární keblemet,
S fájó szivem hazám szent nevével
Kedves lyányka téged emleget.

Álmaimat hitté nem növeltem,
Nem hat én rám semmi sejtelem,
De úgy érzem: én leszek az egyik
Áldozat a véres harczhelyen.

Tán utolszor látlak, és fölöttem
Nem sokára sir-virág fakad...
Hogyha már szeretsz?... a távozonak
Nyujtsd legalább bucsu-csókodat!+

(Vámos. * 848. Juny. 29-kén.)

+ = E költeményt Győrben Krisztinkovich Kovács Ede, Veszprémben Cseresnyés, s többen leírták, emléklapra használandók.

---

* Ma Nemesvámos, Veszprém megye.

Közzítész

Ki érdemel a hír-virágiból
Szép hölgy kezeiktől fűzött koszorut...
A közzítész ki vészek éjjelén
Át-törve a hír templomába jut.

Csatáz de érdemét nem ismerik...
Elhal, s jutalma egy kis sirhalom...
Leroskad ez... de az emlékezet
Nem öröklik az omló hantokon.

Szabadság földén vérmagot vet el,
Ő vet, s helyette még is más arat.
A dicsőség véres templománál
Rá mint egyesre hír-név sem marad.

Másoknak él... a léthez nincs joga
Csak szenvedését bírja ő maga...
S mert mássa nincs, a szenvedésekből
Elégnél több osztályrésze juta.

Elszánva győz... s ez mások érdeme.
Küzd, s hirt terem a vész hullámiban,
De érdemét el ritkán ismerik,
Az érdeme, ha szolga-lelke van.

Elvérzik, és felejtí nemzete,
Nem őrzí sirját az emlékezet,
Hisz közzítész fedeznek hantjai
Ki azt sem tudja: „el mért vérezett?”

A közzítész jóllétünk oltárán
Véráldozat...rá sorsnak átka vár...
S ha levezett?...az önző emberek
Még azt se mondják, hogy: „biz értte kár!!!

(Tétény. * Máj. 26. 849.)

---

* Ma Budatétény.

Maius 21-kén
(Budavár visszavételére)

Sáppad a gyermek, ki kormányrudat vett
Gyenge kezébe játszó báb helyett.
Önző lelke a gyáva félelemnek
Nyugtot nem lelő martaléka lett.
Örvényre örvény nyilik meg előtte
A zsarnoki szék megingatva reng...
A szabadságért küzdők harcz-robajja
A győzelmi dala Bécsig érve zeng.

Gunyiratjává lett önnön magának
Minden tette egy vádló oklevél,
Melyet a nemzet elejébe tartand
Ha rémboszuja tőle számot kér.
A számadásnak nagy napja közelget
A népébredés drága napja süt.
S ágyudörgés közt Buda ősfalánál
Világ szabadság szent órája üt.

Fölkelt a nemzet, hogy ne szabjon többé
Törvényt elébe egyes akarat.
S millióknak boszukiáltása
A zsarnok önkény thrónusáig hat.
Megrendül a thrón... a koronás bábót
Jövőjét látva félés szállja meg...
A végremény sem mosolyog már fölötte...
Segélyt keres...de nincs ki szánja meg.

Ős Budavára meghajol előttünk
Lángba borult a zsarnok fénylaka
Hol az önkénynek pokol-sarjadéka
A nép lábára bilincset raka.
Romba van dölve...füst s tűz-oszlopával
Sötét-vörösre füsté az eget,
Jelül, hogy vész van ott keletkezőben
Mely a zsarnokra csapni fenyeget.

Ármány utosó éjjed van Budában
Sötét az éjj...minő vagy ön-magas!
Nap ha kel...legelső fénysugára
A sujtó, végzet boszujának ad.
Nagy őseinek megszentelt várában
Nem hagy nyugodni többé a magyar,
A jövő titkát nem kérdve rohan meg,
Győzni vagy dicsőn meghalni akar.

Virrad...az éjnek ködfátyola oszlik,
A természet még halkán ünnepel.
Elhallgat minden...az ünnepi csendet
Vad ágyudörgés nem zavarja fel.
Csend szok előzni minden viharcsapást
– Kit földidéz éjjelén gyáva ellenünkre
Lesujtó vésznek viharja tenyész.

Kitört a vész...föllelkesülve szálltak
Honvédeink a várfalak felé.
Ki ellenállt a lelkesült erőnek
Ön-torlaszánál sirját föllelé.
S népünk rohant, mint a vészes áradat,
Előre tört, nem félve a halált,
S az oly sok nemes vértől ázott vár
Ismét a nemzet birtokába szállt.

Mienk a vár most, nem sok az áldozat,
Hazánk szívének adtunk életet.
Vad ellenünk mely legyőzve esdekel
A sértett nemzet gyáva foglya lett.
S e szolgálalkü nép bűnét ismerve
Midőn remegve várta a halált,
Fegyvert letéve a magyar seregben
Boszuló helyett nagy lelküt talált.

Föl nemzetem! a hirnév templomába
Szabadságharczod most már elvezet...
Ha ellenünket teljesen leverjük
Más nemzeteknek nyujtsunk társkezet.
Szabad nép és így nem magunké vagyunk
Ránk elnyomott rab-nemzetek várnak.
Nyugodni fegyverünknek nem szabad
– Míg másokat rab-bilincsek zárnak.

A nép jogának tudatára ébredt
Az önkény többé nem altatja el,
Ha vértengerré lesz a hon alatta
E vér-tengerben új erőt nevel.
A sors-csapástól nem riad már vissza,
Bátran a végzet éjjelébe néz,
Enyészet éjje nem borulhat rája,
Erejét edzi ezentúl a vész.”

(Buda. 849. Maj. 21-kén.)

Kelet faja

Orkán kelt nyugaton,
Fölviharzott a nemzet-akarat
Mely az önkény s vakhit sulya alatt
Átszendergett több századot
Hőn tisztelve a zsarnokot
Ki lábára és kezére
Sulyos bilincset veretett
S meg-gyilkolta az ébredő
Népnél a szellem-életet.

Orkán kelt nyugaton
S kit keresett, a népre rátalált
Kelet fájára, mely előre tört
Nem félve a halált.
Szép volt az ébredő nemzet
Merészen a harcz terére lépett
Vissza-szerezni ujjalag
Mit egyesek elraboltak
Az őt illető fenséget.

A harczy kürt riadt, pergett a dob,
Elhalványult a korona;
És föl-virultt a népfőnségnek
Örök-zöld hir-koszoruja.
Nincs oly csapás, mely megalázza
S letiporja e nemzetet
Mely ereje tudatában
Bizva csak önnön-magában
Csatasikra lépett.

Európa most mélyen szendereg
Rajt szolgálásnak éjje ül,
Békén huzzák újra a jármot
Kelet faja küzd egyedül.
És háttérbe vonul előtte
A büszke zsarnok-hatalom,
Ledölt a thrón, s a nép-akarat
Edződve a sors-csapás alatt
Megdicsőült a romokon.

Törj előre bátran nemzetem!
Tied leszen a győzelem,
S kit a középkor csudálva félt
Imádva tisztel a jelen.
Nyiss utat az arany szabadság
Létre költött istenének,
S míg a szétzuzott thrón fölött
Győzelmi ünneped ülöd
Szabaddá lesznek minden népek.

Törj előre! vigy irtó hadat
Nyakára a zsarnokoknak
Kik a nép-vakságtól bitorolt
Isten-kegyelmén alusznak.
Irtó haddal mutasd meg azt
Hogy a szentség leple alatt
Rejtőzködött bűn, cselszövények,
S a fölfedett királyi vétek
Büntetlenül nem marad.

Törj előre! gyujtsál világot
A szendergő nemzeteknek,
Kik a gyáva tétlenség ölén
Öntudatlanul pihennek.
Hadd keljenek föl álmaikból
Hadd rohanjanak előre,
S megboszulni a népjogot
Mít zsarnok-önkény tapodott
Szálljanak csata-mezőre.

Legyen általános háboru
S kikerülni a nép-boszut
Ne nyiljon a fejedelmeknek
Menekülésre semmi ut.
Omoljon a győzelem napján
Minden fejedelem vére
S köszöntsünk szabad ég alatt
Vérünkkel töltött poharat
A szabadság istenére!!!

(Marczaltheó.* Jun. 20. 849.)

---

* Marcaltó, Veszprém megye.

Akasztófához
(1849. október 6.)

Meglátogatlak holdas éjjelen,
A hősök szelleme van itt jelen.
És lelkeket várok,
Bajnok vezérek lelkeit,
Kik feljárnak,
Feltörve mintegy zárait –
Mely annyi hőst fedett el itt, –
Ez éj sötét sírházának.
Meglátogatlak, hisz alattad pihennek
Függött hősei az elárult nemzetnek.
A szellem, mit le nem ölhetének,
Eljár ide,
S gyászát a nép e sir fölé
Sóhaj szárnyakon rakja le.

Itt nyugszik Aulich
A hős vezér –
Fején lehervadt a
Véres babér.
De új babéra van
Amely nem hervatag,
Virági eltiprott nép
Szívében fogamzanak.

Itt nyugszik Leiningen
Élettelen –
Halál fagy ül a
Lángzott sziven
De számára örök
Élet virul –
Örök éltet nyer a
Hír ajkairól.

Nagy Sándor, Pöltemberg,
Itt nyugszanak
A vérmező helyett
Bitó alatt...
E bitó mi most?
Egy új keresztt –
Új megváltók sírja
Szentíti ezt.

Itt porlik jeltelen
Gróf Vécsei –
Nyílt útja volt – s nem ment
Külföldre ki...
Nem zárható le őt
E sír fedél –
Ki értünk halni tud:
Szívünkben él.

És Damjanics! Kit a
Had Istene
Bajnokává csata-
Vérrel kene
Kit oly sok vérmező
Győzni látott:
Pihen.....
.....

Sírokon a hír
Örködni fog...
Nyugodjatok nemes
Tábornokok!
A lángzott bajnok-szív
Most jéghideg –
Nemes áldozatok
Pihenjete.

(Temesvár. Október. 849. ?)

Gróf Batthyány Lajos sírjánál

1.

Férfiasan küzdött, s vérzett el. Római jellem
S forró honszerelem szállt le siréjbe vele.
A közügyért lángolt, éltét áldozta honáért,
Nemzeti szent kegyelet környezi s áldja porát.

2.

Meghalt Batthyányunk jogainkért s Jézusi lelke
Győző bajnokká tette halála felett.
A mi dicső és szent: az sirban nem marad. Őt is
Jézusi nagy lélek hozta siréből elő.
Él ő, míg magyar él! hálásan zárja szívébe
Emlékét a magyar, s nem feledendi soha.

3.

Nem szennyezte be bűn s elítélték. Halnia kellett.
Mért? mert védte honát s annak örök jogait.
Földi hatalmasok őt elítélték. Égi igazság
Menté föl, s a dicsők égi karába vivé.

(Forrás: Költemények, Veszprém, 1870. 185. p.)

Pap Gábor
(Vilonya, 1827. szeptember 10. — Komárom, 1895. november 2.)
egykori honvéd százados, majd refomátus püspök időskori arcképe.

PETŐFI (Petrovics) ISTVÁN (1825-1880)

Petőfi István honvéd százados (Petőfi Sándor öccse), mint várpalotai lakos 1848 nyarán önként jelentkezett a honvédek sorába. A Veszprémben szerveződő 6. honvédszázalójban először közvitész, majd őrmester. Zászlóaljával 1848. július 28-án indul a déli táborba s Szenttamásnál esett át a tűzkeresztségen augusztus 19-én. A Délvidék után a főhadiszintén harcol és az I. hadtest katonájaként teszi le a fegyvert. (Időközben, 1848. október 1-től hadnagy, 1849. január 1-től főhadnagy, s július elsejétől százados).

A fegyverletétel után közhonvédként besorozzák az osztrák hadseregbe, de 1850-ben elbocsájtják. 1851-ben politikai szervezkedés vádjával letartóztatják s háromévi sáncmunkára ítélik. Büntetését Theresienstadtban tölti le. 1855-től jószágigazgató a Geiszt-féle uradalomban Csákópusztán. Ott is halt meg 1880. május 1-én.

Petőfi Istvánról kevesen tudják, hogy számos verset írt, melyek a Vasárnapi Újság hasábjain és más szépirodalmi lapokban jelentek meg az 1850-es években. Ez alkalommal, a valószínűleg Veszprémben írt, „Önkéntes dala” című költeményét mutatjuk bet:

Önkéntes dala.

Katona vagyok én, önkéntes katona,
Nem kell már szerető, se szőke, se barna!
Nem oszthatom én meg senkivel szerelmem,
Szerelmet, hűséget, hazámnak esküdtem.

De meg is tartom én szentül fogadásom;
Hazámat, a meddig kívánja, szolgálom.
Mindaddig, míg kardot szoríthat jobb karom,
Ellenségünk ellen örömmel forgatom.

Oly dicső a halál künn a csatatéren,
Hogyha meg kell halnom, ott múljon el életem
Ott porladjak én el, habár sirom felett
Nem lesz is nevemet hirdető sirkereszt!

Petőfi (Petrovics) István

*(Szabadszállás, 1825. jún. 27. – Csákópuszta, 1880. május 1.) honvéd százados
arcképe jószágigazgató korából (cca. 45-50 éves kori fényképe).*

Petőfi István több szállal is kötődik Veszprém megyéhez. 1845-1848 nyara között Várpalotán lakott, ahol mézárszéket bérelt. (Egykori lakóháza helyét 1889 óta emlékkő jelöli.) 1848 nyarán önkéntes a Veszprém székhellyel szerveződő 6. honvédszászlóaljban s innét indul a délvidékre, majd a szabadságharc végéig részt vesz a harcokban.

Források:

Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai, Budapest 1988. 467. p.

Sipos Soma: Petőfi öccséről c. írásából, Vasárnapi Újság, 1898. évfolyam, 515-518. p.

Őrjáraton

Sötét az éj, mint bánata szívemnek,
Sűrű köd ül ős bástyáink ormain,
Az ég és szemem könnyűi peregnék,
Lassu moraj zúg a Duna habjain.
Minden oly bús minden oly bánatos,
Mint fölötted hazám a kemény sors.
Fokán a várnak fáradtan megállok,
S szemem a sötétben szerte tévedez,
Agyam átfutják nehéz gondolatok,
S az ég, s a szem még mindegyre csörgedez.
A felhők könye a földnek jól esik,
De keblemet az enyimnek égetik.
Előttem lebeg honom dicső kora,
Előttem Árpád, Lajos, Hunyadiak,
S mint bünt boszuló rémek sorozata
Szabadság hősek: Bethlen, Rákócziak.
De tünjetek szent képek lelkem elől
Szabadság gyilkos van itt mindenfelől.
Ők eltűnnek, s im egy gyöngéd alak,
Kit egyszer öröm mámorral szerettem,
Vig fiuk, kezökben pezsgő poharak,
A renyhe időkben állnak előtttem
Vig fiuk, pohár, barátság, szerelem,
Távozzatok mig hazám kell védenem.
De tünjetek föl lelkem előtt csaták
Magyar hadaktól víva ki fényesen,
Mik eleninket le a porba sujtsák
S a magyarnak hirt, nevet szerezzen,
S legyen nagysága újra nemzetemnek,
Hogy a zsarnok fők tőle rettegjenek.
Ekkor könnyeim végkép kiszáradnak
A derék ősök újra tündökölnék,
Ekkor vig fiuk, barátság, szerelem,
Jöjjetek, mindent fenéig őrítetek.
De most vér, s csaták ti kellettetek nekem,
Megjön kedvem ha szabad lesz nemzetem.

KRÁLOVICS LAJOS: **A vén honvéd**

Nézzétek csak ezt a megvénült honvédet
Százéves lesz, ha még elér majd hat évet,
Nézzétek haját: minden szál hófehér
Szakállát is régen belepte már a dér,
S tisztes agg homlokán redő van egy sereg,
Régen volt ő porban hentergő kis gyerek.

Élete javát ő már régen leélte,
Mint élő halott jár: semmit nem remélve,
Vénségére ő neki az élet céltalan,
Egy árva kis öröm nála csak ritkán van;
Nyomor az élete; gyakran is beszéli
Hogy neki jobb volna már inkább nem élni.

Régóta bujdosó; nem lelven otthonát,
Nincs meleg tűzhelye, mi enyhe nyugtot ad.
Az inség ő hozzá gyakorta be-be tér,
Örül ha asztalán naponta van kenyér
Minden ki falatra könnye rápereg
Hogy mindig busuljon, a sors úgy verte meg.

Szegény jó aggastyán, így kapja most a bért,
Amiért egykoron vére folyt a honért
Az inség elől nem találhat menhelyet
Pedig egykoron védett hazát és nemzetet;
Miként egy éhező nyújtja ma a tenyért
Az ember ily csudát valóban meg nem ért.

Kemény két esztendő, szép idő egy helyben
Addig volt ő folyton mint honvéd „fegyverben”
Budavár, Kápolna harcolni látta őt,
Kilenc mély sebe volt, némelyik be sem nőtt.
Világosig haladt a harczok mezején,
Ma érmeket visel és könny ül a szemén.

(Královics Lajos 1848/49-iki honvéd tizedes)

Forrás:

Kovács Elemér református lelkész gyűjtése Nyárád községben

LEVELEK

FRANCICS LÁSZLÓ KÖZHONVÉD LEVELE

Sütemen a Sárközi család (Vároldal u. 10.) kegyelettel őrzi egy felmenő rokonnak, Francics Lászlónak, a 66. honvéd zászlóalj 17 éves, önkéntes közhonvédjének szüleihez írt levelét, amelyet ezúton teszünk közzé. Megdöbbentő, hogy a Pécsen tanuló jeles diák 1848 nyarán elhagyva az iskola padját önkéntesen a honvédsereg tagjai sorába lépett, majd számos csatában oroszlátként küzdve a szabadságharc utolsó ütközetében, a temesvári csataterén halt hősi halált.

Ismerjük meg a tragikus sorsú Francics László közhonvédnak szüleihez írt s a lángoló hazaszeretetről tanuskodó levelét, eredeti írásmódban közzétéve:

„Pesten Junius 16-án 849.

KEDVES SZÜLEIM!

Először is engedelmet kérek, hogy illy ronda papírra írok, és hogy egy kissé későn. Kecskeméten mi nem képezzük az új zászlóaljat, hanem most fel megyünk Győrbe, vagy hol a dicső Don Miguel zászlóaljat találjuk, mondom, a dícskoszoruzta Don Miguelekhez fogunk menni valami 210-en, és nem 8, hanem 10 kr pengőt napi díjat huzunk, nem vesszük a húst pénzen azt ingyen kapjuk, azért mert a Don Miguelek vitézül viselték magukat, kapjuk ezen díjat. Épen ma kapunk ruhát, köpönyeget, fehér nyári kabátot és pantalonát sat. kaptunk 2 szép gyátyát, most haza küldöm üngeimet, gyatyáimat, vérzett lelkem, midőn rá gondoltam, hogy a mit jó édes anyám és testvéreim faradva készítettek, el kell adnom, és hála az egeknek, találkozott kocsi, melly haza viszi felesleges ruháimat, azt nem irhetom meg, hogy mi van benn, mert e levelet korcsnába írom, de a paktáskába van, és az be van lakatolva, a kulcsot a levélbe pecsétlem. Dolgunk jól megy, jól megy mert a mit szenvedük, á kedves hazáérti szenvedés az, á mit nem is mondhatni, szenvedésnek, de tartozásnak. A fekete nadrágot Kecskeméten hagytam, és, ott annyi dolgunk volt, hogy a Habelhoz sem mehettem el, hanem Kerbolt Alajosnak ádtam a nadrágot, hogy adja át neki, és bizom a Kerboltban, nem vihettem el el a Habelhoz, mert fél óra előtt mondták meg, hogy el jövünk onnét s á ki á rendelt fél órára oda nem ér ötven botot kap. Fájt sok jó barátomtól elválásom Kecskeméten, ott van a Nagy, ki könyiba volt három napig a Rubinttal, ott van Landes, s több deákok, kikkel még kalocsán jártunk. Tisztelem csókolom mindnyájukat, a Rozit, és urát, Julcsát, Jósát, nagyon sajnálom, hogy attól el nem bucsuzhattam, de lelkeink együtt élnek, a Palit, mint Jancsit, az küldött levelet Kecskemétre, köszönöm Miskát, Hábelékat, sat. De ne küldjenek levelet, innét el

megyünk gondolom holnap után, zászlóaljunk, a Don Miguelek, már negyed napja csatáznak, mi utánuk megyünk, s lesz szerencsém Hazámért harcolni dicső bátrak között, s ha Isten úgy akarja dicsően el veszni is.

Csókolom kezüket, maradok hű fiuk

Francsics László

Honvéd a 66-ik zászlóaljnál.”

BARTHODEISZKY GYULA ÉS BARTHODEISZKY IMRE HONVÉDHADNAGYOK LEVELE

A külsővati temetőben nyugvó Barthodeiszky Gyula (1828-1899) és a sárvári temetőben pihenő Barthodeiszky Imre (1830-????) testvér hadnagyok 1849. augusztus 20-án a Komárom Vág-dunai sáncon kelt levele szüleikhez, Répcelakra. (A levél eredeti írásmódban közzétéve – H. Sz. L.)

„Tekintetes Rátky és Salamonfai Barthodeiszky József Urnak
több Ts Ns Megyék táblabírájának. LAK.

Komárom Vág dunai sáncz Aug.20.849.

KEDVES SZÜLŐK!

Valamind a boru, derűre változik, úgy nálam is iszonyu változás történt levelem küldése után, a Mindenható és orvos apotika segítségével, engem legalább annyira felgyógyítottak, hogy legalább az elszötyedés már egy hetinél hogy elmarad, de a gyengeség és hidegláz még most is rongálja testemet, a szerencse minket hadnagyoká tett, és így gondolom a kényelem többet fog használni egésemre, mind sátorba lakás, hol két pakrócz mely a kemény földön van kiterítve, volt a fekvőhely úgy hogy kék foltok támadtak testemen. Azon öröm, mely engem meglepett, mikor Hadnaggyá lettem, azt nem mondhatom meg, az arany sapka az aranyos attila, a nadrág, a kard és a tél közeleg szinte – a bekecs oly sokba kerül, hogy lehetetlen hogy a ruha pénzből kilehetne fizetni. Kérném tehát, Kedves Szüleimet hogy ha most segítnének a felruházással, úgy is többet nem fogok irni pénz dolgában, mert Hadnagynak fizetése 72 ft. pengő és így elég nékem az. Szüleim szivessége bizonyára nem tagadhatja meg, hogy ne küldene nekem equipérunkra legalább is 60 f pengő forintokat mellynek nekem oly szükségesek, mind egy falat kenyér azért kérném hogy mentől előbb még küldeni sziveskedjenek. Elértem tehát célomat most egéseg szerencse kiszirjen,

akkor a legboldogabb életemet élném; azért Szüleim örüljenek és ne szomorkodjanak fiaik sorsán, mert előbb évek valának szükségesek, mi most egy pár hónap műve, és a 202 zászlóalj 6-ik század 2. hadnagya vagyok, Gyula pedig 201 zászlóalrhoz van beosztva, s így elszakadtunk egymástól, talán ha a Magyarok istene a magyarok előnyomulását nem sokára szegíti, úgy akkor Kezeiket Lakon fogja csókulni és várva várt testvérei karjaiba repül

Imre fiuk alhadnagy

Szülőim!

Jancsi jött – hozzánk, igen meglepett, mert levelem, csak a véletlen szerencse szárnyain bocsátám utnak, mi célunk első studiumát szorgalmunk és türemsünk által elértük, szerencsések és boldogok leszünk e az Isten tudja. Isten velök a többi Jancsi szóval fogja meg mondani mire van szükségünk, mint új hadnagyoknak. Kezeiket csókoló fiok: Gyula hadnagy”

PARRAGH LAJOS HONVÉD HADNAGY UTÓLAGOS FELJEGYZÉSE A SZABADSÁGHARCBA VALÓ RÉSZVÉTELÉRŐL

(Parragh Lajos honvéd hadnagy – Burján Ernő tanár, polgármester családjánál Nagypiriten jelenleg is őrzött és nagy becsben tartott Biblia belső hátulso lapjára idősebb korában, tintával írottan feljegyezte a szabadságharcban való részvételét, továbbá családalapítása néhány részletét.) Olvassuk a Parragh Lajos által írtakat:

„Parragh Lajos születtem néhai tiszt. Parragh Péter és Vác Katalintól 1830. júni 5-kén Tápon (Győr megyében), iskoláimat kezdtem Szemerén, majd Kupon, 1839-be a grammatikára Pápára mentem. 1845-be subscribáltam.

1848/9-be honvéd voltam s az 57. veres sapkás zászlóaljba közvitéz – majd szabados, – tizedes, – tiszteletbeli őrmester, végre 1849 szeptember elején hadnagy. S mint ilyen jöttem ki Komáromból október 6-kán iszonyú betegen. Felgyógyulván ismét Pápára mentem a jogra 1849/50 tanévben. 1853-ban 10 hónapig Kéttornyúlaki tanító, de szünvén a németeknek a magyarok iránti dühük 1853-ba visszementem Pápára a 2-ik évi theológiai tanfolyamra. 1854 aug. 13-ikán exmitáltattam. 1854. november 26-án felszenteltettem, s hét évi káplánkodás után rendeltetem Ajkára rendes lelkésznek 1861. október 15-dikétől.

1863. szeptember 29-dikén egybekeltem Nagy Lidiával (Fejér megye Csabdi közbirtokos néh. Tettes Nagy Lajos és Takó Borbála leányukkal) mely házasságból születtek gyermekeink:

Ilona 1867. február 3-dikán, meghalt 1908. márc. 14-én tüdővészben,

Dezső 1869. június 7-dikén.

Terézia 1870. október 14-dikén,

Lajos 1873. október 3-dikán, meghalt 1894. ápril. 6-án tüdővészben,

Gábor 1877. február 14-dikén,

László 1878. június 25-dikén.

Nőm Nagy Lidia meghalt 1885. márcz. 15-dikén tüdővészben, itt hagyva nevetlen gyermekekkel.”

Eddig szól a Parragh Lajos által írt feljegyzés. Megjegyzendő, hogy a szerző nem tévedett abban, hogy az ő alakulata az 57. honvéd zászlóalj vörös sipkás volt. Ugyanis a 9. zászlóalj példája alapján 1849-ben kormányrendeletileg egyes hadseregarancsnokok kitüntetésként adományozhatták egyénnek és egy egész zászlóaljnak is a vörös sipka viselését. Az 57. h. zászlóalj 1849. augusztus 12-én, Győrben részesült e kitüntetésben, miután az augusztus 3-i sikeres kitörésekor tanúsított vitézi magatartásukért az augusztus 9-én kelt hadseregarancs szerint erre méltónak bizonyultak. Klapka György tábornok adta át e kitüntetést a győri ünnepség alkalmával.

REDL JÓZSEF HONVÉD SZÁZADOS FELVÉTELI KÉRELME

Redl József honvéd százados Nagykanizsán született (1819. július 6.) és Tapolcán élő kereskedőként az elsőők között állt be a lakóhelyén szerveződő nemzetőrseregbe. A tapolcai nemzetőrök nyilvántartási jegyzékében 192. sorszám alatt, 30 éves kereskedőként és a 324. házsám alatt lakó személyként tartották nyilván. Mint kiszolgált katona hamarosan őrmesterré léptették elő s bizonyára részt vett a Dráva-vonal védelmében is.

Miután a Pesti Hírlap hasábjain 1848. május 17-én megjelent a Batthyány Lajos miniszterelnök aláírásával ellátott toborzónyilatkozat, Redl József szinte azonnal jelentkezett a honvédseregbe. A május 20-án keltezett felvételi kérelme bizonyára meghallgatást nyert, mivel Redl József 1848 szeptemberében már a Pesten szerveződött 13. honvédzászlóalj önkéntese. A szabadságharc idején gyorsan haladt a ranglétrán, végül a feldunai hadsereg főhadbiztosának, Danielisz ezredesnek segédtisztje hadbiztos századosként.

A világosi fegyverletétel után budjosó, majd büntetésből kényszersorozott Redl Józsefet 1855-ben bocsájtották el az osztrák hadseregből, mely után Tapolcán élt haláláig. Ez alkalommal ismerjük meg Redl József tapolcai nemzetőr őrmester 1848. május 20-án írt s Baldacci ezredeshez címzett felvételi kérelmét, amelyet eredeti írásmódban teszünk közzé:

„TEK: BALDACCIEZREDES URNAK
PESTEN

Tek. Ezredes Ur!

Minekután az Hirlap uttján tuttomra eset hogy Hazám veszélben forog, és ennek következtében a Magyar Kormány szándékol egy 10000 főbül áló önkénytes Tsapatot fölláítani a mely önkéntesek közé szinte szolgálatomat ajállom.

Mivel pedig az köz híré nints téve helyet foglalhat e egy felséges hazafi ennek következtében vagyok oly bátor ezt megtudni. nem külömben jellenleg is ez Nemzet Őr Tsapat közt Szolgállok mind őrmester. Ugy szinte szolgáltam az Osztrák Zoldban, mind az irományaim megmuttatgyák nem külömben Morális Viseletemről és Alkalmaztatásomról eleget fog bébizonyítani: idegi (eddigi) alásom volt Kereskedő de a 15 Martius megvázoltatta álásomat hogy netán szükség hivna hogy semmi ne akadályoztasson, Nem Külömben esedezem Tek. Ezredes Urnak ha oly Kegyességgel volna irántam: és az régi Szolgálatomat tekintvén 10 zedesi hivatalra alkalmaztatna. Üdő Korom: 29 Év Hitvallásom Katholikus, Nyelvtudomány ir. Magyar Németh és Tot, Ha oly szerentsés lehetnék és Hazámert Küzdeni tér nyilna örömmel fogadnám és ennek főntebi kérdés megfejtésének Szives Válasszát leg rövidebb alkalommal elvárom mind legnagyobb Örömjelt Hazám részéről a melyel maradok leg alázatosabb Szolgája, és hiv Hazafia.

Költ Tapolzán Majus 20-kán 848.a.

Redl Josef
Tapolzai Nemzet Őr Őrmester
Szala Megyében”

Forrás:

1. Tóth József: Tapolcai füzetek 10.: Redl Gusztáv 1853-1917. Városi Könyvtár, Tapolca, 1992.
2. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988. 497. p.

Homáron Vág dunai sáncz Aug. 20
840

Kedves Szülők!

Valamind a boru, derűre változik, úgy nálom is
irongu változás történt levelém küldése után, a
Mindenható és orvos apótiha segítségével,
engem legalább anyira felgyógyítottak, hogy
legalább az első téttedes már egy hetinél hogy
elmarad, de a gyengeség és hidegkár mely most
is rongálja testemet, a ~~szerecsen~~ szerencse minket
hadnaggyokká tett, és így gondolom a kényelem
többet fog használni egészemre, mind sátorba
^{lakás} hol két prahóiz mely a kemény földön
van kiterítve, ^{volt a felhelye} úgy hogy két foltok támasz-
tak testemem. Azon öröm, mely engem be-
lepett, mikor Hadnaggyá lettem, azt nem mon-
hatom meg, az arany sapka az aranyos attila
a narany a kar és a tél közeli szinte
a behes oly sokba kerül, hogy lehetet-
len

A KORABELI SZÖVEGBEN HASZNÁLTOS RÉGI KIFEJEZÉSEK JELENLEGI ÉRTELMEZÉSE

aggságoskodás	—	aggályoskodás
assignáta	—	papírpénz
álgyu	—	ágyú
álladalmi	—	állami
banknota	—	bankjegy
beszély	—	beszéd, példabeszéd
bombandirozta	—	bombázta
bombász	—	tüzér
bombászkár	—	tüzércsapat
cenzor	—	a sajtótermékek kiadását politikai szempontból ellenőrző tisztviselő
cenzura	—	a sajtótermékek kiadását ellenőrző hivatal
cigarró	—	cigaretta, szivar
cigaróárus bolt	—	dohányáruda
commandó	—	parancsnokság
compania	—	század
Csányi László	—	Csány László
dalló	—	daloló
deputáció	—	küldöttség
divisió	—	hadosztály
dörgjön	—	dörögjön
dúzs	—	dús
egyházába	—	templomába, egyházi épületébe
ellen	—	ellenség
előleges ülés	—	első ülőszék, elsődleges, próba
engedelemmel	—	engedéllyel
éjszakra	—	észak felé
énekiskola	—	zeneiskola
énekvezér	—	karmester, karnagy
feleséges	—	nős, házas
foglalkozik az üzem	—	termel az üzem
Görgey Armin	—	Görgey Ármin
Görgey Arthur	—	Görgei Arthur
Guyon Richardné	—	Guyon Richardné
gyűlő	—	gyülekező
jegyzemények	—	jegyzetek
kettős gyerek	—	ikrek
kényttetek	—	kényszerítették
képiró	—	festő
kifejlett	—	kifejlődött

kimondhatlan	—	kimondhatatlanul
kimozdulás	—	elindulás
kivonás	—	kivonulás, hivatkozás, forrás
Kmeti (Kmetty) György	—	Kmetty György
Kossuth-bankó	—	forint, a szabadságharc idején használt papírpénz
könnyül	—	könnyebb, könnyebbedik
közbátorság	—	közbiztonság
leend	—	lesz
legyőzhetlen	—	legyőzhetetlen
leírhatlan	—	leírhatatlan
lénung	—	zsold, honvéddilletmény
manifestum	—	kiáltvány
melléklapok	—	mellékletek
modorban	—	stílusban
munitió	—	lőszer, hadfelszerelés
nőtelen	—	nőtlen
nyargalonz	—	futár, küldönc
oszlataandja, osztatandja	—	elosztatja
önkéntes	—	önkéntes
ősi rényt	—	ősi erényt
öszvessen	—	összesen
övedzik	—	öveznek
padlásra festve	—	mennyezetre festve
proclamatio	—	kiáltvány, felhívás
profosz	—	foglár
profunt	—	katonakenyér, komiszkenyér
querillisták	—	gerillák, szabadcsapat tagjai
regg	—	reggel
schwarz-gelb	—	fekete-sárga, császárhű magatartás
sérvitéz	—	sebesült katona
svadron	—	lovasalakulat, lovasszázad
szebb korány gyúl	—	szebb korszak köszönt ránk
szentíti	—	szentésíti, szentté avatja
tántoríthatlan	—	tántoríthatatlan
tisztelkedni	—	tisztelegni
topán (topány)	—	cipő, bakancs
vaspálya	—	vasút
végtelenségig	—	végtelenségig
vetette föl	—	vetette föl
virányok	—	virágok
zsivió	—	éljen

